

BALKAN SAVAŞLARINDA RUMELİ TÜRKLERİ

Kırımlar - Kıyımlar - Göçler

1821-1913

Bilâl N. Şimşir

bilgi yayınevi

SERTİFİKA NO 15033

ISBN 978 - 975 - 22 - 0698 - 4

2017 06 Y 0105 5914

**Bilgi Yayınevi'nde
Birinci Basım**

Nisan 2017

BİLGİ YAYINEVİ

Meşrutiyet Cd., No: 46/A, Yenışehir 06420 / ANKARA

Tlf.: (0-312) 434 49 98/ 434 49 99/ 431 81 22 • Faks: (0-312) 431 77 58

BİLGİ DAĞITIM

Gülbahar Mh., Gülbağ Cd., No: 33, A-B Blok,

Mecidiyeköy 34387/ İSTANBUL

Tlf.: (0-212) 217 63 40 - 44 • (0-212) 522 52 01

Faks: (0-212) 217 63 45 • (0-212) 527 41 19

www.bilgiyayinevi.com.tr • info@bilgiyayinevi.com.tr

BİLÂL N. ŞİMŞİR

**Balkan Savaşlarında
RUMELİ TÜRKLERİ**

**KIRIMLAR - KIYIMLAR - GÖÇLER
(1821-1913)**

BİLGİ YAYINEVİ

kapak: candan işcan

**Bu kitabın yayın hakkı,
yazarıyla yapılan sözleşme gereği
Bilgi Yayınevi Basım Dağıtım
Kitabevi ve Kırtasiye A.Ş.'ye aittir.
Kaynak gösterilmeden kitaptan
alıntı yapılamaz; yayınevinin yazılı
izni olmadan radyo ve televizyona
uyarlanamaz; oyun, film, elektronik kitap,
CD ya da manyetik bant haline getirilemez;
fotokopi ya da herhangi bir
yöntemle çoğaltılamaz.**

**baskı: pelin ofset
(0-312) 395 25 80-81
sertifika no: 16157**

İÇİNDEKİLER

Önsöz	11
I – YUNAN AYAKLANMASINDA MORA TÜRKLERİNİN YOK EDİLMELERİ (1821-1830)	
Giriş	25
İlk Darbe: Yunan Ayaklanması 1	25
Yunan Ayaklanmasında Yerli Türk Halkı Yok Ediliyor	27
Asilerin Sloganı: “Türklere Ölüm!”	28
Asilerin Şarkısı: “Mora’da Hiç Türk Kalmasın!..”	30
Vilayet Merkezi Tropolıça’da İki Günde On Bin Türk Katledildi	31
Adalar ve Eğriboz Adası	32
Avrupa Devletleri Yunanlardan Yana Devreye Giriyor	34
Navarin Katliamı (20 Ekim 1827)	36
Osmanlı Hükümetinin Yayımladığı Bir Bildiri (20 Aralık 1827)	38
Yunanistan, Avrupa’nın Desteğiyle Yayılma Politikası İzledi	40
Yunan İsyanı ve Bağımsızlığı Öteki Balkan Hıristiyanlarına Örnek Oldu	43
Âşık Mahremi’den Mora Destanı	44
Müftü Kızının Mora Türküsü: “Uyan Sultan Mahmud, Kâfir Uyandı”	46
Gelişmelerin Kronolojik Bir Özeti	49
II – OSMANLI-RUS SAVAŞI /TUNA VE EDİRNE VİLAYETLERİ TÜRKLERİNİN FELAKETİ VE “DOKSANÜÇ MUHACERETİ” (1877-1878)	
Giriş: 1876 Bulgar Ayaklanması (Nisan Ayaklanması)	52
Rusya’nın “Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı”	53
Tuna Vilayetinde Nüfus ve Tarım Arazileri	54
Tablo 1: Tuna Vilayetinde Bulgar ve Bulgar Olmayan Nüfus (1878 yılı)	54
Rumeli Türk Halkına Karşı “İrk ve Yok Etme Savaşı”	55
Tuna ve Edirne Vilayetleri Türkleri Yok Ediliyor	57
Türk Halkı İçin Dört Çeşit Ölüm	59
İşgalin Daha İlk Gününde Kırım Başladı	60

Kıyımlar Rus Başkumandanlığının Emriyle Yapılıyor	61
Türk Mallarının ve Hayvanlarının Tümüyle Gasp Edilmesi	63
Türlere Ait Hayvanlar Paylaşıldı ve Türk Mülklerine Bulgarlar Yerleştirildi	65
Balkanlar'da Toprak İhtilali	67
Âşık Ervâhî'den Göç Destanı	69
Âşık Fakirî'den Vidin Destanı	71

III – BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN İLK YILLARI VE BALKAN SAVAŞLARINA DOĞRU GİDİŞ (1879-1912)

Bulgaristan Prenslığı'nın İlk Yılı	74
Bulgar Yönetiminin İlk Yılında Bulgaristan Türkleri 1879-1880)	74
İlk Bulgar Meclisi'nde Türkler	74
Tablo 2: Doğu Bulgaristan'da Müslüman-Ortodoks ve Türk-Bulgar Nüfus Miktarları ve Oranları (1 Ocak 1881)	77
Türk ve Bulgar Nüfus Mübadelesi Yapılamadı	78
Bulgaristan Türklerinin Göç Tarihinden: Bir Yıllık Belgesel Kronoloji (1879-1880)	80
Balkan Savaşı'na Doğru Gidiş (1890-1912)	101
Büyük Bulgaristan (<i>Velika Bulgariya</i>) Emeli	101
Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a Katılması (1885)	103
Berlin'den Rumeli'ye Ateş Topları: Makedonya-Edirne Komiteleri	105
Komiteler Kurulur Kurulmaz Silahlı Eylemlere Geçtiler	107
"Makedonya Eşkıyalık Tarihi"nde 1903 Ayaklanması (<i>İlindensko Vistaniye</i>)	110
Ayaklanma Başlıyor: 2 Ağustos 1903	112
Ayaklanma ve Sonrası	114
Manastır Valisi Ali Rıza Paşa'nın Yetersiz Tutumu	115
Makedonya ve Trakya Dağlarında Sözde Bulgar Cumhuriyetleri	116
Ayaklanmanın Şiddetlenmesi	117
Selanik Osmanlı Bankası Dinamitlendi	118
Selanik Limanı'nda Bir Fransız Gemisi Batırıldı	119
Ayaklanmaya Hazırlanan Razlık'ta Kaymakam Tahsin Bey	119
Razlık Kazasında Son Hazırlıklar ve Ayaklanma	121
Kasabada Çarpışmaların Şiddetlenmesi	124

Son Olaylar ve Ayaklanmanın Sonucu	126
Komiteciler Bulgaristan'dan İmdat Bekliyor	127
Makedonya'da Eşkıyalık ve Çeteciliğin Kronikleşmesi	128
Makedonya Bulgar Çeteleri Masum Müslüman	
Halka da Saldırıyorlardı	130
Makedonya'da Büyük Yunan Çetesiyle Çarpışma	130
Florina Bölgesinde Yunan ve Bulgar Eşkıyası	132
Makedonya'da Tehlikeli Bir Gizli Bulgar Örgütü	134
Makedonya Balkan Savaşı'na Sebep Oluyor	135

IV – SON BALKAN SAVAŞLARINDA MAKEDONYA VE TRAKYA TÜRKLERİNE YAPILAN ZULÜMLER, KIRIMLAR VE KIYIMLAR (1912-1913)

Giriş: Savaş Başlıyor	139
Balkanlar'da Dörtlü İttifak	140
Osmanlı Hükümetinin Akıl Almaz Gafleti	142
Koçana Olayı	142
Bulgaristan “Haçlı Seferi” Gibi Savaş İlan Etti	144
Balkan Savaşı Başladı	145
Balkanlar'da “Harbi Sagir” veya “Küçük Savaş”	146
Bulgaristan, Çeteleri Seferber Edip Savaşa Soktu	146
İstanbul Cemiyeti	150
Uluslararası Carnegie Komisyonu	151
İstanbul Cemiyetince Yayımlanan Zulüm Raporları	153
Serez Katliamı Hakkında Bir Rapor:	
Mehmet Sırrı Bey'in Raporu	153
İkinci Rapor: Ustrumca'da Dehşet ve Cinayetler	
Ahmet Cevat Bey'in Raporu	158
Selanik Valisi Nâzım Paşa'nın Raporu	161
Avrupalıların Raporları	164
Toyran (Doiran) Zulümleri	170
Kavala ve Serez'de Zulümler	173
Dedeâğaç'ta Çetelerin Marifetleri	174
İstanbul Cemiyeti'nin Üçüncü ve Dördüncü Raporları	175
İstanbul Cemiyeti'nin Beşinci ve Altıncı Raporları	187
Yunan Zulümleri	193
Bulgar Başibozukların Yağmaları ve İnsan Kıyımları	195
Komitacıların Zulümleri	202
Anadolu'da Müslüman Göçmenler	204

Balkan Devletlerinin Acımasızlığı	205
İstanbul Cemiyeti'nin Yedinci ve Sekizinci Raporları	209
İstanbul Cemiyeti'nin Dokuzuncu, Onuncu ve On Birinci Raporları	217
Diğer Raporlar ve Yayınlar	229
Mısır Kızılayı IV. Misyon Şefi Dr. Kâmil Teymur'un Raporu	230
Mehmet Belig'in Kaleminden Bulgarların Trakya'da Yaptıkları	234
Ve Bir Şiir: Bulgar Mezalimi	241
Uluslararası Carnegie Komisyonu Raporlarından Belgeler	242
Belge No. 1: Ustrumcalı (Strumitsalı) Rahmi Efendi'nin Komisyona İfadesi	243
Belge No. 2: Ustrumcalı Abdül Kerim Ağa'nın Komisyona İfadesi	244
Belge No. 3: Ustrumcalı Hacı Süleyman Efendi'nin Komisyona İfadesi	245
Belge No. 4: Carnegie Komisyonu'nun Selanik'te Müslüman Sığınmacılar Kampını Ziyareti	245
Belge No. 5: Carnegie Komisyonu'nun Selanik İslam Cemiyeti ile Görüşmesi (1 Eylül 1913)	246
Belge No. 6: 1912 Sonbaharında Kılıkış'ta (Kilkis, Kukuş) Yaşanan İlk Olaylar	247
Belge No. 7: Kılıkışlı (Kukuşlu) Ali Rıza Efendi'nin Carnegie Komisyonu'na İfadesi	247
Belge No. 8: Serez İslam Cemaati Reisi Yusuf Efendi'den Carnegie Komisyonu'na İmzalı Mühürlü Rapor (5 Eylül 1913)	248
Belge No. 9: Bulgar Makedonya Lejyonu 5. Taburunda İngiliz Gönüllü Teğmen R. Wadham Fisher'in Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade (5 Eylül 1913)	249
Belge No. 10: Dedeağaç'ın Bulgar Belediye Başkanı Boris Monçev'in Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade	250
Belge No. 11: Üsküp'te Bulgar Öğretmen Vasil Smilev'in Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade	251
Belge No. 12: Yaylacık köyü ileri gelenlerinden bir Müslüman'ın Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade	252
Belge No. 13: Pravişte Kazası Müslüman Cemaatinin Komisyona Sunduğu Rapor	252
Belge No. 14 (65): Bulgar İşgali Sırasında Edirne'de Yaşananlar Hakkında Bir Rus Görevlinin Petersburg'a Gönderdiği Rapor	256

Son Bir Belge (7 Ağustos 1913)	259
Balkanlar'dan Yeni Türk Göçleri	262
1883'te Üç Ayda 240.000 Göçmen	262
1912-1913 Balkan Savaşı Göçleri: Rumeli Göçüyor	263
Tablo 3: Selanik'te Biriken Göçmenlerin Geldikleri Yerlere Göre Miktarları	268
Tablo 4: Denizyoluyla Selanik'ten Türk Limanlarına Taşınan Göçmenler.....	270
Ölenlerin ve Göçenlerin Sayısına Gelince	273
Tablo 5: Talat Paşa Defterine Göre Balkan Savaşı Göçmenlerinin İskân Edildikleri Vilayetler Nüfusları	275
Sonsöz Yerine: Balkan Göçleri Hep Anadolu'ya Doğru Akmıştır	277
Tablo 6: 1900-1911 Yıllarında ABD'ye Göçler ve ABD'ye Yunan Göçleri	278
Rumeli Göçmenleriyle İlgili Birkaç Tablo	280
Tablo 7: 1913 Yılında Rumeli Müslüman Mültecilerinin Sayıları	280
Tablo 8: 1912-1914 Yıllarında Osmanlı Limanlarına Gitmek Üzere Selanik'te Toplanan Müslüman Mülteciler (Göçmenler)	281
Tablo 9: Rumeli'den Türkiye'ye Göçen Müslümanların Yıllara Göre Sayıları	281
Tablo 10: 1912-1920 Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Gelen Müslüman Mültecilerin (Göçmenlerin) Sayıları (Yerleştirildikleri Bölgelere Göre)	282
Kronoloji (1814-1923)	283
Balkan Savaşı Günlerinden Birkaç Türk Şiiri (1912-1914)	303
Benim Türküm (Kâzım Nâmi)	303
Öç (Celâl Sâhir)	304
Meriç Türküsü (Köprülüzâde Mehmed Fuad)	305
Bozgun (Aka Gündüz)	306
İntikam Türküsü (Aka Gündüz)	309
Tren Yolcularına (Süleyman Aktuğ)	310
Öç Marşı (Feyzullah Sâcid)	313
Kaynaklar	315
Haritalar ve Resimler	325

ÖNSÖZ

Bu yıl, son **Balkan Savaşı**'nın 100. yılıdır.¹ Bu yıldönümü dolayısıyla **Balkan Savaşları** sırasında Rumeli topraklarımızda kırılmış, kıyılmış, şehit düşmüş ve yerlerinden yurtlarından sökülüp göçe zorlanmış olan ecdadımızı rahmetle analım. Bu kitap, bu amaçla hazırlandı.

Balkanlar, Avrupa yolumuz üzerinde, Avrupa kapımızdır. Balkanlar bizim coğrafyamız, tarihimizdir. Anadolu ile birlikte bizim vatanımızdı Balkanlar, vatanımızın Rumeli kanadı idi. Ve Balkan bozgunları, Türk milletinin büyük trajedisidir. Unutmayalım.

“Anadolu’nun salgını, İstanbul’un yangını, Rumeli’nin bozgunu” demiş atalarımız. O dönemlerde Anadolu’da bir salgın, birkaç kazayı, bir-iki sancağı kırıp geçirirmiş. İstanbul’da bir yangın, tulumbacılar yetişene kadar, cumbalı âhşap evlerden oluşan birkaç mahalleyi kül edip bitirirmiş. Yangın ve salgınlar gibi Rumeli bozgunları da yerli Türk kitlelerinin büyük felaketleri olmuştur. Her bozgununda, Rumeli Türkleri kitleler halinde kılıçtan geçirilmiş, sinekler gibi ezilmiş, göçlere zorlanmış ve bitirilmek istenmiştir. Aradan yüzyıl da geçse, o acıları hatırlayınca duyulanmadan edemeyiz.

Atatürk, 1912 Balkan bozgununu Trablusgarp’ta bulunduğu sırada haber almış. Gençliğinde yazdığı *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* adlı kitabında, *“Bir gün duydum ki, doğduğum şehir Selanik, orada annem ve kız kardeşim düşmana teslim edilmiş”* der. Ata’nın yüreğine sanki bir hançer saplanmıştı. Ama Atamız dışa pek vurmamıştır bu büyük acısını.

Makedonya’nın çeşitli kazalarında sekiz yıl kaymakamlık yaptıktan sonra, son **Balkan Savaşı** öncesinde Drama Mutasarrıfı olarak görev yapmış olan ünlü Vali **Tahsin Uzer**, *Makedonya Eşkîyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi* adlı kitabında, *“Drama benim muazzez ve mukaddes bir çalışma alanım oldu. Drama’nın kaybı beni daima ağlatır”* der.

1) Kitabın ilk baskısı Aralık 2013’te yapılmıştır.

1980'li yıllarda Türkiye'nin Tirana Büyükelçisi olarak karayoluyla Arnavutluk'a gidip gelirken Drama yakınlarından geçer, Selanik'te **Atatürk**'ün doğduğu evi ziyaret ederdim; her defasında Ata'nın ve **Tahsin Uzer**'in sözlerini duygulanarak hatırlar, durup etrafa bakınır, düşüncelere dalar ve neden sonra kendimi toparlayıp yola koyulurdum...

Öğrenci ve asistan olarak Mülkiye'de yedi yıl siyasi tarih okumuş ve okutmuştum. Mesela 1877-78 Türk-Rus Savaşı'nı, Plevne ve Şıpka Muharebelerini, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmalarını az çok öğrenmiştik. Ama okuduğumuz kitaplarda Türk halkından bahsedilmiyordu. Rumeli Türk halkının hüznü öyküsü de neredeyse hiç yoktu. O topraklarda Bulgarlara bir "yurt açmak" için Tuna ve Edirne vilayeti Türk halk kitlelerinin nasıl perişan edildiklerine, nasıl kırıldıklarına, nasıl ezildiklerine bizim kitaplarımızda yer verilmemişti. Yani kendi incelediğim kitaplarda bu bilgilere ulaşamadım. Sanki iki düşman ordu, bomboş Tuna Ovası'nda karşı karşıya gelmiş, seyircisiz ve taraftarsız kanlı bir maç yapmışlardı da bizim taraf yenik düşmüştü; ardından diplomatlar bir masa etrafında toplanıp barış antlaşması imzalamışlardı ve olay orada bitmiş, konu kapanmıştı.

Oysa konu o kadar da basit değildir.

Babaannem yedi-sekiz yaşlarında iken o savaşta babasını kaybetmiş. Çocukluğumda beni yanı başına oturtur, uzun uzun anlatırdı. Evin en küçüğü, tek erkek çocuğu idim, pek severdi beni. Anlatılanları can kulağıyla dinlerdim, ablamlar ise pek aldırış etmezlerdi. Bana sanki içini dökerdi: O yıl gökyüzünde bir kuyruklu yıldız görülmüş. Yaşlılar yıldıza bakıp, "*Başımıza büyük felaket gelecek komşular!*" demişler. Öyle de olmuş. "*Moskof geldi, yurdumuzu aldı, kara Bulgar'a verdi. Babamızın şehitlik haberi geldi*" der, durgunlaşırdı (Babası **İsmail Dedemiz**, Karahasan köyü muharebesinde şehit düşmüştü [30 Ağustos 1877]). Babaannem başını önüne eğer, düşüncelere dalar, gözleri dolu dolu bir süre susardı. Öksüz yetim kalmıştı. Konu komşu, hısım akraba ona kanat germişti.

Anlatmaya devam ederdi: Moskof güneybatısından bizim tarafa da yürüyormuş; Kazaklar (Don Kazakları) ile Bulgarlar önceden köyleri

basıyor, Müslümanları kırıp geçiriyorlarmış. Moskof yaklaşırken kar-
da kışta arabaları öküzlere koşmuşlar. Niye kızak koşmamışlar? Kar-
da arabalar ağır gider. Ama karlar eriyince kızaklar durur, onun için
arabayla yola koyulmuşlar. Köyden ayrılmadan önce, dönersek aç kal-
mayalım diye ambardaki buğdayları samanlığa taşımışlar, samana ka-
rıştırıp gizlemişler. Her taraftan muhacir arabaları sel gibi kasabaya
akmış da akmış.

Bütün köyler boşalmış, muhacirler kasabaya (Osmanpazarı/
Omurtag) yığılmış. Burada ihtiyarlar toplanıp nereye gidileceğini ko-
nuşmuşlar. *“Şimdi ne tarafa gideceğiz komşular?”* demişler. Önlerin-
de iki yol varmış; biri kibleye doğru güneye gidiyor, diğeri gündoğ-
ya. Kimileri, *“Güneye gidelim, Kazan (Kotel) geçidinden geçip Edir-
ne’ye varır, kurtuluruz”* derken kimileri de, *“Doğuya gidelim”* demiş.
*“Buradan Cuma’ya (Eskicuma/Tırgovişte), oradan da Şumnu’ya geçe-
lim. Kısmetse Şumnu’dan Varna’ya ulaşır, bir vapur bulursak kendi-
mizi İstanbul’a atarız”* demişler. *“Şumnu’da ordu var, tehlike ânında
bizi korurlar”* diye düşünmüşler.

Muhacirler iki kola ayrılmış. Yarısı güneye sapmış, öteki yarısı
da doğu yolunu tutmuş. Bizim köylüler doğuya gidenler arasınday-
mış. Osmanpazarı ile Eskicuma arasında, Dervent Boğazı’nı geç-
ken silahlı askerler onları korumaya almış, boğazı geçinceye kadar
muhacir arabalarının yanlarında yürümüşler. Babaannem, *“Omuzda
tüfekleri, başlarında kırmızı fesleri şimdi bile gözümün önünde”* de-
yip durgunlaşırdı. Beni unuttur, kendi kendisiyle konuşur gibi hafif bir
sesle türkü söylemeye başlardı. Hafifçe sağa sola sallana sallana hem
söyler, hem de sessizce ağlardı. Buruşuk yanaklarından damla dam-
la yaşlar süzülürdü:

*“Martinini yağlasana/ Omzuna bağlasana
Asker oldum, gidiyorum/ Garip anam ağlasana...”*

Çok sonradan öğrendim: Rahmetli babaannemin “martini” de-
diği, Amerikan yapımı bir piyade tüfeği imiş. Zamanına göre mo-
dern bir silah. Amerikan iç savaşı için çok miktarda üretilmiş. Os-
manlı hükümeti de bu silahlardan ordu için ithal etmiş. **1877-78 Sa-
vaşı’nda** Türk piyadesi bu silahları da kullanmış. Belki bizim dedemiz
de elinde martini ile şehit düşmüş ya da öyle sanılıyor. O günlerden

beri “martini” sözcüğü folklorumuza da girmiş. Rumeli’de “*At martini Debreli Hasan, dağlar inlesin*”, Anadolu’da (Karaşar zeybeği) “*Alıverin martinimi, atayım Efem...*” diye türkü yakmışlar. Babaannem de “*Martinini yağlasana...*” diye türkü söyleyerek ağlıyordu.

Aralarında babaannemin de bulunduğu bizim muhacirler sağ salim Şumnu’ya varmışlar. Camilere yerleştirilmişler. Şumnu şehri, Osmanlı ordusunun karargâhı. Ruslar buraya savaşıla girememiş. O sayede bizimkiler pek kırılmamış. Edirne’de mütareke, Ayastefanos’ta (Yeşilköy’de) barış antlaşması imzalamış. Şumnu’da da, “*Barışıklık oldu, artık herkes yerlerine dönsün*” diye tellal bağırmış. Bizimkiler de pek kırılmadan evlerine dönmüşler. Yine Şumnu’da Türk ordusunun bulunması sayesinde Razgrad, Şumnu, Eskicuma, Osmanpazar yörelerinde yoğun Türk nüfus kitlesi, çok fazla zayıat vermeden sağ kalmıştır. 1 Ocak 1881 tarihinde Bulgaristan’da yapılan ilk resmi nüfus sayımı sonuçlarında vilayetlere göre Müslüman nüfusun genel nüfusa oranları: Şumnu’da % 67.9, Razgrad’da % 68.8, Eskicuma’da ise % 82. Türk nüfus da şöyle idi: Şumnu % 64.7, Razgrad % 66.6, Eskicuma ise % 79.3.

Bizimkiler, Osmanpazarı köylerinde, Eskicuma vilayetine düşüyor. Babaannem bu defa, “*Ah atamadık kendimizi Edirnekırı’na, kaldık buralarda!*” diye sık sık sızlanıp duruyordu. Yine ağlamaklı oluyordu. “Trakya” sözcüğünü bilmezdi, hep “Edirnekırı” derdi. Uzun yıllar sonra çok özlediği Edirnekırı’na kavuştu. Onu 1952 yılında, Gelibolu’da toprağa verdik.

Babaannem yıllarca bana çok şey anlattı. Ama bir şeyden hiç bahsetmedi. Babam da, başkaları da... Biz çocuklardan sır gibi sakladıkları şey şuydu: 1877 kışında Osmanpazarı’ndan güney yoluyla göç eden muhacir kafilesi ne oldu? Onlar geri dönmemişlerdi. Peki Edirne’ye varıp kurtulmuşlar mıydı? Onu da söyleyen yok. Yaşımı başımı aldıktan sonra babamı biraz sıkıştırıp konuşturdum. İsteksizce, yutkuna yutkuna, önüne bakarak şöyle dedi:

“*Oğlum, onlar Kazan geçidinde Kazaklarla Bulgarların baskısına uğramışlar. Çoluk çocuk, yaşlı ihtiyar, kadın erkek hepsi toptan öldürülmüş. Yalnız ana kucağındaki çocuklar sağ bırakılmış. Onları da götürüp Tırnova taraflarındaki Bulgar ailelerine birer ikişer dağıtmışlar..*”

Fransa'da bulunduğum yıllarda Fransız tarihçilerin, halk kitlelerini de kavrayan tarih araştırmaları dikkatimi çekmişti. Siyasi tarihin sosyal boyutuna da eğiliyorlar, araştırmalarında halkı da ihmal etmiyorlardı. Örneğin, Fransız İhtilali'nin neden, nasıl çıktığını araştırırken, o ihtilal öncesi yıllarında Paris'in Bastille semti nüfusunun ne olduğu, burada kaç ekmek fırını bulunduğu, günde kaç ekmek çıkarıldığı, o semtte "ekmek bulamayan" ne kadar insan yaşadığı gibi konulara da yöneliyor, bunlardan öğretici sonuçlar çıkarıyorlardı. O büyük ihtilalin çıkış nedenlerini sadece filozofların, ansiklopedicilerin öğretileriyle açıklayıp geçmiyorlardı.

Bu gözlemler ve düşünceler beni, Rumeli Türk halk kitlelerinin dramını, özellikle Rumeli'den Anadolu'ya Türk göçlerinin tarihini, geride kalanların çilesini de araştırmaya yöneltti. 1966 yılında Bulgaristan Türkleri üzerine Fransızca küçük bir kitabım yayımlandı. 1876-1880 yıllarıyla ilgili belgeleri kapsıyordu. O yıl Sofya'da toplanan, benim katılmadığım bir tarihçiler konferansında bu kitabım da delegelere dağıtılmış ve biraz konuşulmuş. İki yıl sonra ***Rumeli'den Türk Göçleri*** adlı kitabımın "Doksanüç Muhacereti (1877-1878)" alt başlıklı ilk cildi çıktı. O zaman, Türk Tarih Kurumu'nda birlikte çalıştığımız rahmetli **Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal**, bana, "***Kitabını okurken ağladım***" demişti. Koskoca profesörü, olayların üzerinden yaklaşık yüzyıl geçmesine rağmen böylesine duygulandıran o belgeleri arşivlerden çıkarıp yayına hazırladığım sırada 30-35 yaşlarında bir genç olarak benim de kaç defa gözlerim dolmuştu. Daha sonra kitabın ikinci ve üçüncü ciltleri de yayımlanmış, yeni basımları da yapılmıştı. Kitap ciddi kataloglara girmiş, içte ve dışta kaynak olarak da kullanılır olmuştu.

Ama o kitaplarım bazı yönlerden yetersizdi. Rumeli'den Türk göçlerinin sadece sekiz-dokuz yılını içeriyor, 1877-78 Türk-Rus Savaşı arifesinden 1885'te Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'a katılmasına kadar geliyordu. Oysa Rumeli'den Türk göçleri yaklaşık iki yüzyıllık bir döneme yayılır. Kitapların kapsadığı siyasi coğrafya da çok eksikti. Sadece Osmanlı devletinin Tuna ve Edirne vilayetlerinden Türk göçlerini ele alıyordu. O iki vilayet bugün Bulgaristan topraklarıdır. Rumeli, bu iki vilayetten, sadece Bulgaristan topraklarının

dan ibaret değildir elbette. O kitabımda Mora, Epir, Teselya, Makedonya yok. Selanik, Manastır, Yanya, Üsküp, Kosova vilayetleri de... Bu büyük eksikliği hep içimde hissettim. O kitaplarda yer almayanları, şimdi bu kitapla bir nebze gidermeye çalışıyorum.

Dört bölümlük olan bu kitap, 1821'de çıkan Yunan ayaklanmasıyla başlıyor. Yunan milliyetçileri, Osmanlı topraklarının Mora bölgesinde bir Yunan devleti kurmak amacıyla ayaklanacaktır. Mora ve çevresi Osmanlı toprağı olmaktan çıkacak, Yunanların eline geçecektir. Osmanlı devleti bu topraklardan atılacak, onun yerini yeni Yunan devleti alacaktır. Asiler, Osmanlı devletine silah çekerken aynı zamanda, yerli Türk halkını da hedef tahtasına koyacaklardır. Mora ve adalardaki Türk nüfusa karşı da ırkçı bir savaş açacaklardır. Yunan devleti Yunanların olacaktır, yalnız Yunanların. Hedef budur. Yunan soyundan olmayanlar Yunanistan'da barınamayacaktır. Hele Türkse asla!.. Türkler, Osmanlı devletiyle özdeştir. Çünkü Türkler, Osmanlı devletinin kurucuları, asli sahipleri ve de yöneticileridir. Şimdi Rumlar, Osmanlı devletine düşmandır, bu devletle özdeş sayılan Türklere de düşman kesilmişlerdir. Osmanlı devleti bu topraklardan atılırken, Türkler de yerlerinde bırakılamaz; onlar da yerlerinden yurtlarından sökülüp atılacaktır. Gitmeyenler kırılacak, bitirilecektir. Her halde Yunan toprağında Türk nüfustan eser kalmayacak, bu yerlerde artık Türk'ün esamisi okunmayacaktır: **"Mora'da Türk kalmasını!"** Yunan milliyetçilerinin şarkısı budur sloganları, eylemleri de...

Rum kilisesi ise "davayı" din açısından ele almıştır. Rumlar Hıristiyan, Türkler Müslümandır. Osmanlı bir Müslüman devlettir. Kurulacak Yunan devleti ise bir Hıristiyan devleti olacaktır. Bu Hıristiyan devlette Müslüman'a yer yoktur, olmayacaktır. Rum Piskoposu fanatik **Germanos**, almış asayı eline, geçmiş Rum cemaatinin önüne, nara atmaktadır: **"Türk'e ölüm! Türk'e ölüm!"** Papazın sloganı budur. Rum papazına göre, Müslüman öldürmek sevaptır, Türk öldüren cennete gidecektir. Cahil kitleler bu sloganlarla coşturulup harekete geçirilmiştir. Bunlara bir de Türkün malı mülkü hedef gösterilmiştir. **"Yağma, talan serbesttir! Yağmaladığın her şey senindir! Türk'ün canını almakla yetinilmeyecek; malı mülkü, tarlası, bağı bahçesi de yağma edilecektir. Gün, bugündür."** Rumun aşırı milliyetçi ihti-

lalcisi, “kleft” denen kanlı eşkıyası, “Türk’e ölüm” diye nara atan fanatik papazla el ele verip, gözü dönmüş kitlerlerle birlikte masum Türk halkının üzerine çullandılar.

Ne hazindir! Mora’da halkı koruyacak asker yoktu. Olanlar da **Tepedelenli Ali Paşa**’nın isyanını bastırmak için kuzeye, Yanya tarafına gönderilmişti. Bu ortamda Yunan ayaklanması hızla yayıldı. Rum denizciler de asilere katıldı. Mora’da ve civar adalarda kan gövdeyi götürdü. Mora’nın vilayet merkezi Tripoliça şehrinde, iki günde on bin Türk kılıçtan geçirildi, katledildi. Bir Rum eşkıya, tek başına doksan Türk’ü katletmekle övünüyordu. Müslüman öldüren cennete gideceğine göre, doksan kadar Müslüman Türk’ü kılıçtan geçirmiş olan bu “kahraman” eşkıya, herhalde cennet-i âlâ’ya gidecekti!

Mora isyanında Avrupalı Elen dostları, Filhelenler, Rum asilere katılmak üzere Mora’ya doluşmuşlardı. Hemen hepsi aydın, kültürlü kişilerdi, aralarında İngiliz şairi **Byron** da vardı. Bu Avrupalıların hepsi günahsız Türklerin katledilmelerine seyirci kalırken, isyanın bastırılması ihtimali ortaya çıkınca harekete geçtiler. Osmanlı devleti isyanı bastırmaya doğru giderken, bu defa Avrupa’nın büyük devletleri, asilerden yana devreye girdiler. Diplomatik girişimlerle de yetinmediler, askeri baskılara geçtiler. Bir İngiliz-Fransız-Rus müttefik donanması, korsanca bir baskınla Navarin koyunda demirli duran Osmanlı donanmasına saldırdı. Sekiz bin kadar Osmanlı denizcisi-ni katletti (20 Ekim 1827). Oysa bu devletlerle Osmanlı devleti barış halindeydi. Arada ilan edilmiş bir savaş yoktu. Büyük devletler, tıpkı korsan gibi davrandılar, devletler hukuku kurallarını çiğnediler.

Ardından Rusya, **Navarin baskını**’yla da yetinmeyerek Osmanlı devletine savaş açtı. Rus orduları Tuna’yı geçip Edirne’ye kadar geldi. Burada yapılan barış antlaşmasıyla Mora ve çevresinde bir Yunan devleti kurulması Osmanlı devletine dikte edildi. Rusya, bir taşla birkaç kuş vurdu: Osmanlı devletini biraz daha parçaladı, zayıf düşürdü, bu bir. Mora’da Hristiyan’ı, Müslüman’dan kurtarmış oldu, iki; Hristiyan dünyasında itibar kazandı, üç; yepyeni bir Ortodoks devleti yaratmış oldu, bu da dört. İngiltere ve Fransa, parsadan pay almak için Ruslara arka çıktılar. Yunan milli devletinin kurulması şerefini paylaştılar. Londra’da toplanan üçlü konferans ile Mora ve çevresinde yeni Yunan devleti resmen tarih sahnesine çıkarıldı. (24 Nisan 1830).

Osmanlı devleti yapayalnızdı artık. Güçlüyken etrafında pervane olan dostlara sahipti. Şimdi ne gücü vardı ne de dostu. Kendisini koruyamayan Osmanlı devleti, tebaası ve kurucu unsuru olan Türk halkını da koruyamadı. Mora'da tek tük kurtulan Türklerden geriye yanık yanık türküler, destanlar kaldı.

Mora Müftüsünün kızı gözyaşlarıyla türkü yakıp padişaha “uyan” diye çağrıda bulunmuştur. Ama devletten umudu kesmiş gibi evliyadan medet ummaktadır:

“Üç kız idik bir kalede bastılar/ Elmas küpelerimizi kestiler/ Bizi şu kâfire peşkeş çektiler/ Evliyalar imdat eyler Mora'ya.

*Uyan Sultan Murad, kâfir uyandı/ Eğri kılıç al kanlara bulan-
dı/ Nice din-İslâm canına dayandı/ Evliyalar imdat eyler Mora'ya.”*

Âşık Mahremî de uzunca bir “Mora Destanı” yazmıştır. O da si-tem eder gibi padişaha seslenir:

*“Rahmet yelleri de kesildi, esmez/ Kitab'ın kavline kimesne bak-
maz/ Din-i İslâm kılınıcı niçin kesmez/ Eller tutmaz oldu bil Padişahım.*

*Çeşmeler kurudu, abdest alınmaz/ Mescitler kapandı, namaz kı-
lınmaz/ Kadir Mevlâm hikmetinden sorulmaz/ Mehdiye mi kaldı yol
Padişahım.”*

Mora, Balkan Yarımadası'nın güney ucudur; Osmanlı İmparatorluk topraklarına nispetle küçük bir bölgedir. Mora ve çevresinde kurulan yeni Yunan devleti de kırk yedi bin küsur km² genişliğinde bir ülkedir. Ortalama büyüklükte bir Osmanlı vilayeti kadardır. Ama bu kadarla kalmayacaktır. Küçük Yunan devleti, **Megali İdea** dedikleri büyük bir emel ile yelken açıp gitgide büyüyecek, yeni bir Bizans olmaya doğru yürüyecektir.

Rum nüfus, yalnız Mora ve civarında yaşamıyordu. İmparatorluğun hemen her tarafında az ya da çok Rum nüfus vardı. İstanbul'da, İzmir'de, Anadolu'nun başka yerlerinde de Rumlar bulunuyordu. Yeni Yunan devleti, bir yayılma politikası izleyerek Rumların yaşadıkları başka toprakları da yutmak isteyecekti. Osmanlı hükümeti bu olası tehlikeyi daha 1820'lerde net olarak görmüş, “Yunanlar ilerde boğa-

zımıza sarılacaktır” demişti. Ama bu gidişi öteki devletlere dinletememiş, önleyememiştir.

Dahası Yunan milli devletin kurulmasıyla, Osmanlı coğrafyasında önemli bir emsal yaratılmış, Osmanlı devletinin geleceği bakımından tehlikeli bir çığır açılmıştır. Osmanlı coğrafyası çok milletliydi. Bu coğrafyada tek milletli bir milli devlet kurulması demek, Osmanlı toplum dokusunun çözülmeye başlaması demektir. Çözülme bundan böyle de çorap söküğü gibi sürüp gidecek, İmparatorluğu bitirecektir. Bu noktaya varılması zaman meselesiydi. Süreç artık başlamıştı, bundan sonra da devam edecekti.

Yunanlar, kendi milli devletlerini kurmakla öteki Balkan milletlerine de örnek oldular. Bu işin nasıl yapılacağını da gösterdiler. Aşağı yukarı şöyle bir şablon ortaya çıktı: Önce dıştan da destek alarak bir isyan çıkarılıyor. İsyancılar, Osmanlı’ya karşı bir süre dayanıyor. Bu arada, *“Vay, Müslüman Türkler Hristiyanları kesiyor!”* diye bir yaygara koparılıyor, Avrupa kamuoyu ayağa kaldırılıyor. Böylece asiler lehine dış müdahaleye göstermelik bir zemin hazırlanıyor, iğreti bir meşruiyet kazandırılıyor. Ardından Avrupa devletleri asilerden yana devreye giriyor. Osmanlı hükümetine karşı önce diplomatik baskı yapılıyor, “bu yetmedi” denilerek ardından da askeri müdahaleye geçiliyor.

Bu şablon, Bulgar sorununda aynen uygulanmıştır. Önce 1876 yılında Edirne vilayetinin Filibe sancağında küçük bir Bulgar ayaklanması çıkarılmış, ardından 1877 yılında Rusya, Osmanlı devletine savaş açmış, 1878 yılında **Berlin Antlaşması**’yla, Osmanlı devletinin Tuna vilayeti üzerinde özerk bir Bulgar Prensiği kurulmuştur. Kurlurken, yerli Türk kitlelerine karşı da planlı programlı bir “ırk ve yok etme savaşı” yürütölmüştür. “İrk ve yok etme savaşı” ifadesi, Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı’nın başı olan Rus Prens **Çerkaski**’ye aittir. Bu kanlı gelişmeler kitabın ikinci bölümünde görölecektir.

Fakat Tuna boylarında durum, Mora’ya pek benzemiyordu. Burada sorunların boyutu daha büyük çaplıydı. Bulgaristan Prensiği’nin kurulduğu Tuna vilayeti nüfusunun yüzde elliden fazlası, vilayetin doğu bölgelerinin ise yüzde sekseni Türk’tü. Bu kadar büyük bir nüfusu, fiilen on ay kadar süren Rus savaşında toptan yok etmek

kolay değildi ve mümkün olmamıştır. Rus kuvvetlerinin savaşıla giremedikleri Tuna vilayetinin kuzeydoğu bölgesinde, Eskicuma, Şumnu, Razgrad gibi yörelerinde de yoğun Türk nüfus yerinde kalmıştı. Bulgar Prenslığı, kuruluşunun ilk yılında bu büyük Türk nüfusuyla uğraşmaya, boğuşmaya koyulmuştur.

Savaş sırasında göç etmiş olan Türklerin de geri dönüşleri engellenmiş, bunların malı mülkü Bulgarlara maledilmiştir. Bulgar Prenslığı'ne gönderilen ilk Osmanlı Komiseri **Nihat Paşa**, Sofya'ya giderken yanında yüz sandık dolusu tapu senedi de götürmüştü. Bunlar, Bulgarların gasp ettiği Türklere ait emlak ve mülklerle ilgili belgelerdi. Hesapça Bulgar hükümetiyle masaya oturulacak, zorla alınan Türk malları sorunu halledilecekti. Ama hiçbir şey çözülememiştir. Bulgarlar, ele geçirdikleri Türk emlakini, Türk topraklarını geri vermedikleri gibi, bunların bedellerini de ödememişlerdir.

Savaşta göç etmemiş, Bulgaristan'da kalmış olan Türkler, barışta çeşitli baskılarla göçe zorlanmışlardır. Kitapta, "1879-1880 yıllarında Bulgaristan'dan Türk göç hareketi"nin özet bir dökümü bulunacaktır. Bu ilk yılda Türklerin Bulgar zulmünden çektikleri, ilerki yıllarda çekeceklerine de emsal olacaktır.

Bulgar Prenslığı'nin ilk yılı, kitabın üçüncü bölümünde ele alınmaktadır.

Yine üçüncü bölümde son **Balkan Savaşı**'na gidiş süreci incelenmektedir. Bu sürecin hukuki altyapısı Berlin'de büyük devletlerce hazırlanmış ve Osmanlı devletine kabul ettirilmiştir. **1878 Berlin Antlaşması**'yla Romanya'ya ve Karadağ'a bağımsızlık, Bulgaristan'a özerklik verilmiş ve Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde imtiyazlı Doğu Rumeli vilayeti kurulmuştu. Bunun da başında Hristiyan bir vali bulunacaktı. Balkanlar'da Osmanlı egemenliği altında şu altı vilayet kalmıştı: Yarısı gitmiş olan Edirne ile Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova vilayetleri.

Bu altı vilayet veya eyalet hakkında da **Berlin Antlaşması**'na şu hüküm kondu:

"...Bu muahedede kendileri için teşkilât-ı mahsusa tayin olunmamış olan sair Rumeli eyâlat-ı şahanesinde dahi Girid'e... mümasil ve ihtiyacat-ı mahalliyeye muvafık nizamât yapılacaktır. Bâb-ıâli her eyalette işbu nizamât-ı cedidenin teferruatını

bilmüzakere tertip etmek ve ekseri azası yerlu ehaliden mürekkep olmak üzere mahsus komisyonlar tertip idecektir..” (Berlin Antlaşması, Madde 23)

Yani Balkanlar’da son Osmanlı toprakları olan altı eyalet için reform yapılacaktı. Bu reformlar yerli halkla birlikte, yerli halkın isteklerine göre yapılacaktı. Rum, Bulgar, Makedon gibi yerli halklar ise, “reform” deyince “özerklik” istemeyi veya bu toprakları devletten “koparmayı” anlayacaklardır. Yunanistan kurulduğu günden beri **Me-gali İdea**, Bulgaristan da **Velika Bulgariya** (Ulu Bulgaristan) politikası gütmeye başlamışlardı. Şimdi, “reform” diyerek altı Osmanlı vilayetlerini de kendi topraklarına katmak isteyeceklerdi. Dış destekle başarılı da oluyorlardı.

Yunanistan 1881’de Teselya ile Epir’in Narda bölgesini (toplam 17.000 km²) ülkesine kattı. Bulgaristan da 1885 yılında Osmanlı devletinin Doğu Rumeli vilayetini yuttu (35.208 km² toprak ve bir milyon kadar nüfus).

Henüz bağımsız bir devlet bile olmayan Bulgaristan Prensliği, kuruluşundan sadece altı yıl sonra koskoca Doğu Rumeli’yi topraklarına katmıştı. Bu büyük başarı Bulgarları coşturmuştur. 1890’lı yıllarda Sofya’da **Makedonya Komitesi** ve **Edirne Komitesi** kuruldu. Amaç, bütün Makedonya’yı ve Trakya’yı Bulgaristan’a katmaktı. Dayanak, **Berlin Antlaşması’nın** 23. maddesi.

1890’larda Makedonya ve Edirne vilayetlerini hedef alan silahlı Bulgar gizli örgütleri oluşturuldu. Aynı tarihlerde Doğu Anadolu’yu ele geçirmek isteyen Ermeni gizli örgütleri de sahneye çıktı. 1887’de Rusya Ermenileri tarafından **İhtilalci Hınçak Partisi**, 1890 yılında da Tiflis’te **Ermeni İhtilal Federasyonu (Taşnaksutyun)** kuruldu. Her iki silahlı örgüt de Rusya Ermenileri tarafından teşkil edildi fakat Rusya’yı değil, Doğu Anadolu’yu hedef aldı. Doğu Anadolu’da önce bir Ermeni özerk bölgesi, sonra da büyük bir Ermenistan devleti kurmayı amaçladı.

Berlin Antlaşması’nda bir de 61. madde vardır:

“Bâbîâli (Osmanlı hükümeti), Ermenilerin oturdukları vilayetlerin ...muhtaç oldukları ıslahat ve düzenlemeleri yapmayı ve Kürtler ile Çerkezlerle karşı Ermenilerin emniyet ve huzurlarını korumayı taahhüt eder.”

Bu maddeye dayanarak Ermeniler de tıpkı Bulgarların yaptıkları gibi, 1890'larda **Hınçak ve Taşnak Komiteleri**'ni kurdular. Bu komiteler 1915 yılına kadar Anadolu'yu kana buladı.

Berlin Antlaşması'nın 23. maddesi Rumeli, 61. maddesi de Anadolu üzerinde birer ateş topuna dönüşmüştür, Avrupa büyük devletlerinin Berlin'de tezgâhladıkları birer ateş topu. Yani Osmanlı devleti Balkanlar'da bitirilirken, aynı zamanda Anadolu'da Ermeniler de ayaklandırılıyordu. Amaç, Rumeli gibi Anadolu'nun da parçalanmasıydı. Kafkas sınırından başlayıp "Kilikya" dedikleri Çukurova'yı da kapsayacak büyük bir Ermeni devleti kurulunca Rusya Akdeniz'e inmiş olacaktı.

Bulgar İhtilal Komiteleri Sofya'da kurulduktan hemen sonra Makedonya'da kanlı eylemlere başladılar. Eylemler yıllar yılı sürdü. Sonunda Makedonya olayları, 1912 yılında son **Balkan Savaşı**'na sebep oldu.

1912-13 yıllarındaki son **Balkan Savaşı** bilindiği gibi iki aşamalıdır. Birinci aşamada, dört müttefik Balkan devleti, yani **Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan** hep birlikte Osmanlı devletine saldırmışlar ve Osmanlı kuvvetlerini çabucak feci bir bozguna uğratmışlardır. Bulgar ordusu Çatalca'ya kadar gelmiştir. Osmanlı devletinin bütün Balkan toprakları, müttefik Balkan devletleri arasında paylaşılmıştır. Edirne şehri ile Midye-Enez hattına kadar Doğu Trakya toprakları da Bulgaristan tarafından yutulmuş, Osmanlı devleti, Rumeli'den hepten silinmiştir. Balkan Savaşı'nın bu ilk aşamasına **Birinci Balkan Savaşı** da denir.

Son **Balkan Savaşı**'nın ikinci aşaması, 1913'te Balkan devletlerinin kendi aralarındaki savaştır. Balkanlı müttefiklerin Osmanlı topraklarını paylaşmak konusunda kendi aralarında anlaşmazlığa düşmelerinden kaynaklanmıştır. Bulgaristan, payına düşen toprakları yetersiz bulmuş, müttefikleri Yunanistan ve Sırbistan'a saldırmıştır. Daha önce savaşa girmemiş olan Romanya da bu defa Bulgaristan'a savaş açmıştır. Türkler de Edirne'yi ve Meriç'e kadar Doğu Trakya'yı geri almıştır. **Balkan Savaşı**'nın bu aşamasına **İkinci Balkan Savaşı** da denir.

Birinci ve İkinci Balkan Savaşı, nizami ordular arasında, devletler hukukuna, savaş kurallarına uygun olarak yapılmış veya öyle

görünmüştür. Bu nizami savaştan başka 1912-13 yıllarında Balkanlar'da bir başka savaş daha yaşanmıştır, buna **Küçük Savaş** da (**Harb-i Sagir**) denmiştir. Bu savaş, Balkanlı komitacıların Rumeli Türk halkına karşı yürüttükleri acımasız ve son derece kanlı bir savaştır. Nizami ordular arasındaki savaştan farklıdır. Savaş hukuku filan tanımayan, insanlığa hesap vermeyen, çirkin, vahşi bir savaştır. Bu komitacılar, çoğunlukla eski komitacılar; Makedonya'da ve Trakya'da yıllarca terör estirmiş kimselerdi; bomba, silah kullanmakta ustalaşmış, çok kan dökmüş olan sabıkalıları. Bu komitacıların ve özellikle Bulgar komitacıların astığı astık, kestiği kestikti. Balkanlı müttefiklerin nizami orduları da zaman zaman komitacılara destek vermiş, katliamlara katılmışlardır ama genellikle savaş kurallarına uymaya, öyle görünmeye çalışmışlardır. Komitacıların ise hak, hukuk ve kural kaygıları hiç olmamıştır. Komitacılar, zaman zaman nizami orduların yanında çarpışmalara girmişler ancak oralarda da kendi bildiklerini okumuşlardır.

Amerikalı tarihçi **Justin McCarthy** ve İngiltere'nin Selanik Konsolosu **Lamb**, Bulgar komitacıları hakkında şunları yazıyorlar:

*"Müslüman mülteciler (muhacirler) kaçarken, yol boyunca saldırıya uğradılar. Osmanlı orduları çok çabuk yenilgiye uğradığı için mülteciler nispeten güvenilir yerlere ulaşacak zamanı genellikle bulamadılar. Böylece Bulgar ve Yunan askerleri onları ezip geçtiler. Mülteciler, düzenli ordulara yakalanmasalar bile, Bulgar komitacılar onlar için çok büyük tehlike arz ediyordu. Komitacılar, Osmanlı cephesinin gerisinde çalışıyorlardı ve Osmanlı orduları dağıldığında veya teslim olduğunda, komitacılar düzenli ordulardan önce, Türk köylerine ve mülteci (muhacir) konvoylarına yetiştiriyorlardı. Üzerlerine saldırarak, ırzlarına geçerek ve çoğu zaman da gruptakilerden çoğunu veya tümünü öldürerek mültecilerin (muhacirlerin) her şeyini gasp ediyor veya ele geçiriyorlardı. Drama'dan kaçan bin beş yüz kadar Müslüman'ın ancak yarısının Kavala'ya erişebildiği sanılıyor. Yolların baştan başa, sekiz-on gün sonrasına kadar, gömülmemiş cesetlerle dolduğu bildirildi."*²

2) **FO. 195-2438**, No. 6650: **Lamb'dan Lowther'e**, Selanik, 3 Aralık 1912; **Justin McCarthy, Ölüm ve Sürgün** (Çev. **Fatma Sarıkaya**), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, s.175.

Kitabın dördüncü bölümünde, komitacıların yürüttüğü işte bu **Küçük Savaş (Harb-i Sagir)** üzerinde genişçe durulmaktadır. Bu bölüm, “Son Balkan Savaşlarında Makedonya ve Trakya Türklerine Yapılan Zulümler, Kırımlar ve Kıyımlar (1912-1913)” başlığını taşımakta ve kitabın yaklaşık yarısını kapsamaktadır. Burada yerli yabancı birçok belge bulunmaktadır. Bunlar hüznle, ibretle okunabilecek belgelerdir.

Son **Balkan Savaşı**’nda da Rumeli göçtü. Kılıç artığı Rumeli Türkleri, perperişan halde, Türkiye’ye doğru aktı durdu. Kitabı, 1912-1914 yıllarında Balkanlar’dan Türk göçleri ile noktaladık. Rumeli topraklarında ve göç yollarında toprağa düşmüş olan atalarımızı unut-muyor, rahmetle ve saygıyla anıyoruz. Anarken, büyük bir soru zihnimize takılıp duruyor:

Büyük milletimizin yüzyıl önce yaşamış olduğu o büyük acılardan bugün yurdumuz için alınacak dersler yok mudur acaba?

Bilâl N. Şimşir
Ankara, Ekim 2013

YUNAN AYAKLANMASINDA MORA TÜRKLERİNİN TOPTAN YOK EDİLMELERİ (1821-1830)

Giriş

Osmanlı Devleti, tarihteki diğer Türk devletlerinden farklı olarak yalnız bir Asya devleti değil, hem Asya hem de Avrupa devletiydi; hatta Kuzey Afrika'ya da taşmış bir imparatorluktu.

Bu devletin asıl metropol toprakları ise Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli idi. Tam orta yerinde, iki kıtanın kavşak noktasında da payitaht İstanbul bulunuyordu. Osmanlı devletinin kalpgâhı işte bu topraklardı. Doğuda Anadolu kanadı, batıda Rumeli kanadı ve tam ortada da Dersaadet, yani İstanbul. Üç kıtanın ortasında, jeopolitik ve stratejik bir konum, olağanüstü bir denge!

İmparatorluğun kurucu unsuru olan Türkler, devletin işte bu metropol topraklarında, yani Anadolu'da, Rumeli'de ve İstanbul'da yoğunlaşmışlardı. Anadolu dışındaki Osmanlı coğrafyasında, Türk nüfus, örneğin Arap Yarımadası'na fazlaca taşmamış olduğu gibi, Balkanlar'da da Tuna Nehri'nin kuzeyine hiç yayılmamıştı. Fakat Tuna'nın güneyi yoğun biçimde Türkleşmiş ve Anadolu'yla birlikte Rumeli de Türklerin gerçek vatanı olmuştu. Rumeli, beş yüzyıldan beri Türk vatanının güzel bir parçasıydı.

İlk Darbe: Yunan Ayaklanması

Vatanın Rumeli kanadı, Avrupa'dan arka arkaya gelen üç darbe ile seksen küsur yılda koparılıp bitirildi ve Rumeli Türk halkı da perişan edildi, kırıldı. Üç darbe şunlardı:

İlk darbe: Yunan ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1821-1830).

İkinci darbe: Bulgar ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1876-1878).

Üçüncü ve son darbe: Makedonya ayaklanması, ardından Birinci ve İkinci Balkan Savaşları (1912-1913).

Üçü de hem Osmanlı devletine, hem de Rumeli Türk halk kitlelerine indirilen kahredici darbeler olmuştur. Kısaca açalım:

Yunan ayaklanması ve ardından gelen savaş, Rumeli'yi, Balkan Yarımadası'nın güney ucunu vurdu (1821-1830). Önce Mora'da Rum unsur ayaklandırıldı. Ayaklanma bastırılmak üzereyken İngiliz, Fransız ve Rus donanmaları bir olup ani baskınla Nava-rin koyunda demirli duran Osmanlı donanmasını batırdılar. Pearl Harbor'da Japonların Amerikan donanmasını batırmaları gibi, savaş ilan etmeden, birdenbire yaptılar bunu. Ardından bu üç büyük devletin elçileri de Osmanlı devletine oldukça yüklendiler ve daha sonra Rusya, Osmanlı devletine savaş açtı. Edirne'de imzalanan **Osmanlı-Rus Barış Antlaşması** ile bağımsız bir Yunan devleti kurulması Osmanlı devletine kabul ettirildi (14 Eylül 1829). Ertesi yıl, **Londra Protokolü** ile Mora ve çevresinde, Arto-Volo çizgisi güneyinde 47.516 kilometre karelik bir Yunan milli devleti kuruldu (24 Nisan 1830). Yunanistan, bundan sonra sürekli genişleyecekti.³

Kurulduğu tarihte Yunanistan 47.516 km² genişliğinde bir ülkedi. Ondan sonra adım adım büyüyecekti. 1865'te Adriyatik'teki Yedi Ada'yı alacak, yüzölçümü 50.211 km² olacak; 1881'de Teselya ile Epir'in Narda bölümünü ele geçirecek ve 67.277 km² büyüklüğünde bir ülke olacaktı. **1912-13 Balkan Savaşı**'nda ise Yunanistan % 44 oranında genişleyecekti.

3) **Not: 24 Nisan**, Osmanlı topraklarında etnik temele göre ilk milli devletin kuruluş tarihidir; yıl 1830. Yunan'a özenerek Anadolu'da etnik temele dayalı bir Ermeni devleti kurmak emeliyle ayaklanan Taşnak ve Hınçak komiteleri de seksen beş yıl sonraki **24 Nisan** tarihini bir gün olarak benimsemişler ve 24 Nisan 1915'te Türkiye'de Ermenilere karşı bir "soykırım" yapıldığı yalanını dünyaya ilan etmişlerdir. Oysa 24 Nisan 1915 tarihinde Türkiye'de bir tek Ermeni'nin burnu bile kanamamıştır. Yalan propagandada pek becerikli olan Ermeni militanları uyduruk 24 Nisan 1915 tarihini zihinlere sokmakta epey yol almıştır ve şimdi de bu yalanın 100. yılını anmaya hazırlanmaktadır. Biz, 24 Nisandan bir gün önceki tarihi, 23 Nisanı milli bayram olarak kutlamaya devam edelim, çünkü 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara'da TBMM açılmış ve bugünkü devletimizin temeli atılmıştır. (Bilâl N. Şimşir)

Yunan Ayaklanmasında Yerli Türk Halkı Yok Ediliyor

Yunan isyanı çıktığında Mora yöresinde Osmanlı askeri yok denecek kadar azdı. Onlar da o sırada Osmanlı hükümetine kuzeyde başkaldırmış olan **Tepedelenli Ali Paşa**'ya karşı kullanılmak üzere Yanya'ya yollanmışlardı. Mora'daki yerli Türk halkı hepten savunmasız kalmıştı. Bu yüzden Yunan ayaklanması çabucak yayıldı ve Mora'daki Türklere yönelik bir yok etme harekâtına dönüştü. Ayaklanma başlar başlamaz Yunan asiler, savunmasız Türk komşularının üzerine çullandılar. Sözün tam anlamıyla bir soykırıma giriştiler. Elen dostu yazarların söylediklerine göre, Yunan ayaklanmasının ilk birkaç haftasında yirmi binden fazla Türk öldürüldü ve bu katliamlardan ne o zaman ne de daha sonra hiç pişmanlık duyulmadı.⁴

Yunan dostu İngiliz yazarının verdiği bu yirmi bin rakamının çok eksik olduğu kuşkusuzdur. Koyu Yunan yanlısı olduğunu bildiğimiz ve Londra'da bulunduğumuz yıllarda yakından tanıdığımız bir başka İngiliz tarihçiye göre, Yunanistan nüfusu 1821-1838 yılları arasında 938.765'ten 752.077'ye düşmüştür.⁵ Yani on yedi yıl içinde nüfus hiç artmamış, tersine 186.688 kişi azalmıştır. Azalanlar, Yunanistan'da katledilen ve göçe zorlanmış olan Türklerdir. Biz, Yunanistan'da soykırıma uğramış olan Türklerin sayısının yüz binden az olmadığını tahmin ediyoruz.

Yunan ulus devleti etnik temel üzerine kurulacaktı, ırk temeline dayanacaktı. Bu bağlamda Mora Türkleri yok edilmiş, bitirilmiştir. "Yunanistan Yunanlarındı." Artık bu ülkede Türk unsuruna yer yoktu. Yunanlar ve Yunan dostları açısından Mora'daki ayaklanma "Yunan kurtuluş savaşı" idi. Yunanlar, yalnız Osmanlı devletinden değil, yerli Türk nüfustan da kurtulacaklardı. Hedef buy-

4) "The Turks of Greece left few traces. They disappeared suddenly and finally in the spring of 1821 unmourned and unnoticed by the rest of the world... It was hard to believe that Greece had once contained a large population of Turkish descent, living in all over the country, prosperous farmers, merchants, and officials, whose families had known no other home for hundred years. As the Greeks said, the moon devoured them. Upward of twenty thousands Turkish men, women and children were murdered by their Greek neighbours in a few weeks of slaughter. They were killed deliberately, without qualm or scruple, and there were no regret either then or later..." (William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free*, s.1).

5) Douglas Dakin, *The Unification of Greece, 1770-1923*, Londra, 1972, s.317.

du. Mora ve çevresindeki Türk nüfus, buralardan ya defolacak ya da yok olup gidecekti. Nitekim öyle oldu.

Fanatik Yunan papazlarının telkinine göre, Müslüman öldürmek sevaptı. Yunan asiler önlerine çıkan Türkleri ve Müslüman Arnavutları öldürürlerse cennete gideceklerdi. **İpsilanti**'nin ve adamlarının anlayışına göre de kurulacak Yunan ulus devletinde, yalnız Yunan etnik unsuru yaşamalıydı, başka etnik ya da dini kökenden olanlar Yunanistan'da kalamazdı. Gerçi tek etnik unsurdan oluşan katıksız bir ülke, dünyanın hiçbir yerinde yoktu ama yine de amaç buydu. Yunan ayaklanmasının daha ilk aylarında arka arkaya katliamlar yapıldı.

Asilerin Sloganı: “Türlere Ölüm!”

Yunan Başpiskopos **Germanos**, “Türlere ölüm!” sloganıyla Yunan kitlelerini ayaklandırmıştı. “Hristiyanlara huzur! Konsüllere saygı! Türlere ölüm!” diyordu. İsyanın sloganı buydu. Tarihçi **George Finlay**, 1861’de şöyle yazmıştı:

“1821 Nisan ayında Yunan Yarımadası’nın her tarafına yayılmış, tarımla uğraşan yirmi binin üzerinde Müslüman insan yaşamaktaydı. İki ayı geçmeden bunların çoğunluğu kadın çocuk denmeden, acımasızca ve pişmanlık duyulmaksızın vahşice katledilmişti. Şimdi bile yoldan geçen seyyahlara taş kümelerini gösterip, ‘İşte burada Ali Ağ’a’nın konağı vardı. Biz onu ve ailesini, hizmetkârlarını burada kestik’ deyip bir gün bu yaptıklarından ötürü kindar bir öfkeyle karşılaşacağını hiç düşünmeden, bir zamanlar Ali Ağ’a’ya ait tarlaları sakince sürmeye koyulan yaşlı adamlara rastlarsınız. İşlenen suç bir ulusa aitti ve doğurduğu huzur bozucu sonuçlar ne olursa olsun, telafi etmesi o ulusa ait bir davranış biçimi olarak o ulusun vicdanında yer etmeliydi.”⁶

Justin McCarthy bunları aktardıktan sonra devam ediyor:

6) **George Finlay**, *History of the Greek Revolution* (Yunan İsyanının Tarihi), Londra, 1861; s.172’den aktaran **Justin McCarthy**, *Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı (1821-1922)* (Çeviren Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, s.10.

*"Yunan isyanı Osmanlı İmparatorluğu'na karşı 1921 Mart ayında, Osmanlı devletinin bazı görevlileri ve özellikle vergi memurlarını katletmeleriyle başladı. Bunu nisan ayında, Yunanistan'ın güneyindeki Morada yaşayan Türklere yapılan genel saldırılar izledi. Yunan eşkıyalar ve köylüler bulabildikleri Türklerin hepsini katlettiler. Türk ve Arnavut olan Osmanlı askerleri pusuya düşürülerek öldürüldü. Kalavryta ve Kalamata'da yaşayan Müslüman halk gibi, bazıları Yunanların kendilerini sağ bırakacağı vaadine kanarak teslim olmuşlardı. Ama onlar da öldürüldüler. Laconia Türkleri gibi, birçokları da kaçarken yollarda katliama uğradılar."*⁷

*"Bu sırada yarımadanın her köşesinde, Hristiyan halk Müslüman halka saldırıp onları canice öldürmüştü. Çaresiz şekilde kalelere kaçanların geri dönme ümidini kırmak için Müslümanların konakları ve bağ evleri yıkılmış, malları harap edilmişti. 1921 yılında, 26 Marttan Nisan 22'ye rastlayan Paskalya yortusuna kadar geçen süre içinde on beşbinden fazla (Müslüman) cana merhametsizce kıyıldığı ve Türklere ait üç bin kadar bağ eviyle yerleşim biriminin de yerle bir edildiği sanılıyor."*⁸

Sağ kalabilen yegâne Türkler, muhkem mevkilere saklanabilenlerdi. Bunlar, aileleriyle birlikte Osmanlı askerlerinin garnizonlarının bulunduğu Atina Akropolisi gibi yerlere kaçmışlardı. Oralarda bile kuşatılıp öldürüldüler veya nadiren Osmanlı askeri güçleri tarafından kurtarıldılar. Yunan isyanı yayılarak devam ettikçe yeni bölgeler hücumu uğradı ve Müslüman katliamları oralarda da tekrarlandı. Missolonghi'de Müslümanların çoğu çabucak katledildiler fakat Türk kadınları zengin Rum aileleri evlerinde köle olarak alıkonuldu. Vrachohori (Buracık) Müslümanları ise işkence edilerek katledildi. Yunanlar tarafından kâfir addedilen Yahudiler gibi kasten öldürüldüler.⁹

7) Finlay, *Greek Revolution*, s.170-186'dan aktaran McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.10-11.

8) Finlay, *Greek Revolution*, s.187'den aktaran McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.11.

9) Finlay, *History of the Greek Revolution*, s.201-203; McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.11.

Asilerin Şarkısı: “Mora’da Hiç Türk Kalmasın!..”

Yunan isyanının tarihini yazmış olan **W. Alison Phillips** şöyle diyor:

“...Nisan ayında isyan yaygınlaşmıştı. Sanki bir yerden işaret almış gibi köylüler aniden her tarafta ayaklandılar ve ellerine geçirdikleri tüm Türkleri çocuk, kadın, erkek ayırt etmeden katlettiler.

Ağızdan ağıza dolaşan ‘Mora’da hiç Türk kalmasın, hatta tüm dünyadan silinsinler’ şarkısı, bir yok etme savaşının başlangıcını haber verdi. Mora’daki Müslüman sayısının yirmi beş bin olduğu sanılıyordu. İsyanın başlangıcından sonraki üç hafta içinde, şehirlere kaçabilen birkaç kişi haricinde hiç Müslüman kalmamıştı.”¹⁰

Yunanistan’daki Türklerin ölümü, savaş zayıyatı değildi. Yunan çetelerinin eline geçen bütün Türkler, kadın ve çocuklar dahil, öldürülmüşlerdi. Tek istisna, köle olarak alınan birkaç kadın ve kızdan ibaretti. Bazen savaş sarhoşluğu içinde ve eski efendilerinin düştüğünü görmek arzusuyla Türkler derhal öldürülmüşlerdi ama katliamların çoğu planlı olarak serinkanlılıkla işlenmişti. Şehir ve kasabaların tüm Türk nüfusu şehir dışına yürütülmüş, kuytu yerlerde boğazlanmışlardı.¹¹ Örneğin Tripoliça’da:

“Perişan halk (Türk halkı), üç gün süreyle vahşi haydutların hırs ve zulmüne maruz bırakıldılar. Yaşına ve cinsiyetine bakılmadan hepsi katledildi. Öldürülmeden önce kadın ve çocuklara işkence yapılmıştı. Katliam o kadar mahşeriydi ki (çete lideri) Kolokotrones’in kendi anlatımına göre, kasabaya girdiğinde, hisar kapısından itibaren atının nalları toprağa değmedi. Onun zafer yolu, halı gibi insan cesetleriyle kaplanmıştı. İki günün sonunda sağ kalabilen feci haldeki iki bin kadar her yaş ve cinsiyet-

10) **W. Alison Phillips**, *The War of Greek Independence 1821 to 1833 (1821’den 1833’e Yunan Bağımsızlık Savaşı)*, New York, 1897, s.48; **McCarthy**, *Ölüm ve Sürgün*, d. 11, n. 4.

11) **C.M. Woodhouse**, *The Greek War of Independence, Its Historical Setting*, Londra, 1952, s.77; **McCarthy**, *Ölüm ve Sürgün*, s.12.

McCarthy burada şu notu düşmüştür: “Türkleri masum gösterecek herhangi bir sözcük sarf etmekten kaçınan **Woodhouse** bile burada yapılan Türk katliamını kabul etmek zorunda kalmıştır.”

ten Müslüman, bilhassa kadın ve çocuklar merhametsizce toplanıp yakındaki bir dağdan uçuruma yuvarlandı ve orada sığır gibi parçalandılar.”¹²

Vilayet Merkezi Tripoliça’da İki Günde On Bin Türk Katledildi

Evet, Mora Yarımadası’nın her tarafında katliamlar tekrarlandı. Türk halkı, kalelere sığınmıştı. Askerden imdat beklediler. Asker yetişemedi. Açlıktan uzun süre dayanamadılar, kalelerden çıkıp teslim oldular. Ama verilen güvencelere rağmen çoluk çocuk, erkek kadın, yaşlı genç, toptan katledildiler. Birkaç örnek: İnebah-tı (Navarin) kalesine sığınmış olan Türkler, Ağustos 1921’de kale-den çıkıp teslim oldular ve katledildiler. Sayıları üç bin kadardı. Bunlardan yalnız yüz altmış kişi kaçıp kurtulabilmiş. Vilayet merkezi Tripoliça (Tripolitza), otuz beş bin kadar Türk ve Arnavut’un yaşadığı bir şehirdi. 5 Ekim 1821’de Yunan asilerine teslim oldu. Teslim olan on bin kadar Türk, iki günde toptan katledildi. Yunan ihtilalcilerine yardıma koşup gelmiş olan Avrupalı Filhelenler bile manzarayı görünce dehşete kapıldılar. Bir Yunan eşkıya kleft, tek başına doksan Türk katletmiş olmakla övünmekteydi. Tripoliça’daki Arnavutların kuzeye, Epir bölgesine gitmelerine izin verilmiş, Türkler ise kılıçtan geçirilmiştir. Birkaç varlıklı Türk aile, Yunan eşkıyasına yüklü miktarda fidye ödeyerek canlarını kurtarabilmiştir. Bu ailelerden biri **Hamdullah Suphi Tanrıöver**’in dedesi **Suphi Paşa**’nın ailesi idi. Sağ olarak kurtulmuş, Mora’dan Mısır’a geçmiş ve oradan da İstanbul’a dönmüştü.¹³

12) **Phillips, War of Greek Independence**, s.60-61’den aktaran **McCarthy, Ölüm ve Sürgün**, s.12-13.

13) Burada yabancı kaynaktan kısa bir alıntı aktaralım: “The Greek version of Christianity allowed them to regard ali Moslems, men, women, and children, as abhorrent to God and deserving of total extirpation... Members of opposed religion had no rights and need only be spared if they had some commercial value. Men of fighting age were almost invariably killed as being the safest way of disposing of them. Women and girls had some value as slaves and concubines... / The Greeks were proud of their fighting techniques.../ (At Navarino) When the gates were opened the Greeks rushed in and whole population of between 2.000 and 3.000 were killed with the exception of about 160 who managed to escape / Tripolitza had a population of about 35.000 Turks and Albanians, many of whom had taken refuge at the time of the outbreak of the Revolution.../ Tripolitza

Adalar ve Eğriboz Adası

Bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına varacak Yunan isyanı Ege kıyılarında, Mora (Peloponez) Yarımadası'nda patlak verdi (6 Nisan 1821) ve çabucak adalara da sıçradı. 15 Nisanda **Suluca** (Spetsai), üç gün sonra **İpsara** (Psara) ve 28 Nisan günü de **Çamlıca** (Hidra) Adaları Mora asilerinin eline geçti. Mora yöresindeki bu üç ada, yetenekli ve yürekli denizciler yetiştiren yerlerdi. Yunan ayaklanmasına en çok gemi sağlayan bu adalar oldu. Hidralı kaptan **Yakoumakis Tombazis** komutasında bir ihtilal filosu oluşturuldu.¹⁴

Çoğunlukla Hristiyan Arnavut kökenli olan bu adalılar, silahlandırdıkları gemileriyle Türk bayraklı ticaret gemilerine saldırıya başladılar. Pek çok Türk ticaret gemisi yakalandı, bunların tayfaları öldürüldü. Birçok durumda Müslüman hacıları Mekte'ye taşıyan gemiler ele geçirildi, bunların da tayfalarıyla yolcuları ölüme yollandı. İskenderiye'ye gitmekte olan birkaç hazine gemisindeki mücevher ve değerli taş el konuldu. Bir Türk korvetinin elli tayfası, Hidra Adası'na getirilip plajda teker teker yakılarak öldürüldü.¹⁵

Mora ile Attika çevresindeki Spetsai, Hidra, Sapienza, Kitra, Egina gibi Yunanistan'a çok yakın olan adalar arasında bir de Eğriboz (Negroponte-Eubea) Adası vardır. Venediklerin "Negropon-te" dedikleri, Türklerin "Eğriboz" olarak bildikleri bu ada, 4.076

frell to the Greeks on 5 October 1821. The Albanians were allowed to leave for Epirous... Individual rich Turks began to offer to buy their way to safety.../ On 5 October the Greeks broke in and for two days the town was given over to the mob. Upwards of ten thousand Turks were put to death. European officers who were present described the scenes of horror.../ Thousands of Greeks enriched themselves with plunder and retired to their villages, leading a few Turkish women as slaves... The greatest share of booty went to Colcotrones. Fifty-two horses carried off the money, arms, and jewellery from the Turkish governor's palace which Colcotrones carefully preserved for himself..." (William St. Clair, *That Greece Might Still be Free, The Philhellenes in the War of Independence*, Oxford University Press, Londra, 1972, s.37-43.)

- 14) Douglas Dakin, *The Unification of Greece, 1770-1923*, Londra, 1972, s.40; *The Greek Struggle for Independence, 1821-1833*, Londra, 1973, s.59-60; Bilâl N. Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler*, Cilt 1 (1912-1913), Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1976, s.XIII.
- 15) William St. Clair, *That Greece Might Still Be Free: The Philhellenes in the War of Independence*, Londra, 1972, s.2.

kilometre karelik yüzölçümüyle Girit'ten sonra Ege Denizi'nin en büyük adasıdır. Doğu Yunanistan kıyısına paralel olarak kuzeyden güneye doğru uzanan upuzun bir dalgakıran gibidir. Doğu Yunanistan'ın savunma hatlarını tutuyordu. Hem stratejik bakımdan, hem de ekonomik açıdan önemli bir adadır. Toprakları tarıma çok elverişli olduğu ve ayrıca askeri bakımdan da önem taşıdığı için Eğriboz Adası nüfus bakımından da bir Türk adasıydı. Burada nüfusun yarısından fazlası Türktü, Rumlar azınlıktaydı. Eğriboz, Osmanlı döneminde bir paşalıktı; Doğu Yunanistan Eğriboz'a bağlıydı. Yunan isyanı Nisan 1821'de bu önemli adaya da sıçratıldı. Eğriboz'da da korkunç katliamlar yapıldı. Yine de ada dört yıl kadar asilere direndi. Temmuz 1824'te asilere boyun eğmiş görüldü. Ama Eğriboz Adası 1829'da hâlâ padişaha bağlıydı.

Üç büyük devlet, 1829'da **Londra Konferansı**'nda, yeni Yunan devletinin sınırlarını belirlemeye çalışırken Fransız Büyükelçisi **Prens de Polignac**, 22 Mart 1829'da Eğriboz'un Yunanistan'a verilmesini şöyle savunmuştu:

"Bu ada (Eğriboz), ayrıcalı bir özellik gösteriyor. Gerçi Nisan 1821'de ayaklandı ve ancak Temmuz 1924'te boyun eğdi ama ayaklanma burada tutunamadı. Bugün bütün ada padişahın egemenliğini kabul etmektedir. Rumeli'nin (Yunanistan'ın) öteki bölgelerinde onda bire düşmüş bulunan Türk nüfus da bu adada hâlâ altıda bir oranındadır. Bu noktalar kuşkusuz ciddidir. Ama daha önemli gerekçelerin ağır basması gerekir. Yunanistan kıyısına paralel uzanan Eğriboz (Eubée), bu ülkenin bütün savunma hatlarını tutmaktadır. Aradaki boğazın iki yakasında ulaşım kolaydır, süreklidir. Eğriboz, Yunanistan'ın elinde olmazsa, Doğu Yunanistan'ın deniz ulaşımı kesilecek ve çıkış kapıları kapanacaktır."¹⁶

Burada dikkati çeken önemli bir nokta şudur: Yunanistan'ın bütün isyan bölgelerinde Türk nüfus, genel nüfusun onda birine düşürülmüştür. Eğriboz Adası'nda ise, Türk nüfus hâlâ altıda biridir. Fransız Büyükelçisi **de Polignac**, Yunan asilere kızgın gibidir. *"Bu işi neden yarım bıraktınız, neden Türklerin kökünü kazı-*

16) *Papers Relative to the Affairs of Greece, Protocols of Conference held in London, 1830*, s.112-113.

madınız?” demektedir sanki. Türk nüfusun adalarda onda dokuzu, Eğriboz’da da altıda beşi yok edilmiş olduğu halde Fransız, “*Niye hâlâ bu kadar nüfus var?*” diye sormaktadır.

Başka türlü söylersek, Eğriboz’da Türklerin % 80’i kırılmış, % 20’si kalmıştır. Öteki adalardaki Türklerin ise % 90’ı gitmiş, % 10’u kalmıştır. Bu oranlar Yunanistan’da Türklere karşı uygulanan soykırımın korkunç boyutlarını göstermeye kâfidir.¹⁷

Avrupa Devletleri Yunanlardan Yana Devreye Giriyor

Osmanlı devleti, Yunan isyanını bastırmaya çalışırken, Avrupa devletleri araya girdi. Türklere uygulanan soykırımı önlemek için değil, tam tersine Yunan’a arka çıkmak için... Rusya ile İngiltere, 4 Nisan 1826 günü Petersburg’da bir protokol imzaladı. Bu protokolle, Türklerle Yunanların artık bir arada yaşayamayacaklarına, kesinlikle birbirlerinden ayrılmaları gerektiğine karar verildi. Yani, Osmanlı topraklarının bir bölümünün Yunanlara verilerek ayrı bir Yunan devleti kurulması kararlaştırıldı. Bu karara çok geçmeden Fransa da katıldı.

Bu defa Rusya, İngiltere ve Fransa, 6 Temmuz 1827 günü Londra’da yeni bir protokol imzaladılar. Bu protokolde, Rumlarla Türklerin birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları gerektiği görüşü daha genişçe yer aldı:

*“İki ulusun bireylerini birbirlerinden kesinlikle ayırmak ve bu kadar uzayan savaş sonunda kaçınılmayacak boğuşmaları önlemek için Yunanlar gerek kıta Yunanistan’da, gerek adalarda yer alan Türk mallarının sahibi olacaklar.”*¹⁸

İki toplumun boğuşmasına son vermek için birbirlerinden kesinlikle ayrılmaları kararı, tek yanlı olarak Türklerin “Yunan”

17) Bugün ülkemizde “Morali”, “Eğriboz” gibi soyadları taşıyan insanlarımız vardır. Şair **Rifat Ahmet Morali**, 1951’de Tarım Bakanı olan Çanakkale Milletvekili **Nihat Eğriboz** gibi. Bu soyadları taşıyan vatandaşlarımız 1820’lerde Yunan ayaklanmasından nadiren sağ kurtulabilen, rahmetle andığımız gazi ecdadın torunları olabilir sanıyorum. (**Bilâl N. Şimşir**)

18) *“In order to effect a complete seperation between the individuals of the two nations, and to prevent the collusions which would be the inevitable consequence of so protracted a struggle, the Greeks shall become posessors of all the Turkish property situated either upon the Continent, or in the Islands of Greece..”* (Treaty of London, 6 July 1827: text in **Michael Hurst, Key Treaties for the Great Powers**, Cilt 1: 1814-1877, Londra, 1972, s.181)

topraklarından atılması, mal ve mülklerinin Rumlara bırakılması demekti. Yerli Türklerin yerinden yurdundan kovulmasına karşılık, hiçbir Rum yerinden yurdundan, malından mülkünden edilmeyecekti. Bir nüfus mübadelesi, bir mal mülk değiş-tokuşu söz konusu değildi. Örneğin, “Türkler adalardan, Mora’dan kalkıp Teselya’ya, Epir’e yerleşecek, oralandaki Rumlar da Mora’ya, adalara göç edecek, mal ve mülkleri de karşılıklı olarak değiş-tokuş edilecektir” denmiyordu. Yalnız Türkler kovuluyordu. Bu bakımdan, 1826 ve 1827’deki Petersburg ve Londra kararları, 1923’te Lozan’da yapılan Türk-Yunan mübadele anlaşmasına kıyasla, Türklerle karşı çok insafsızca ve gaddarcaydı. “Türklerle karşı düşmanca kararlardır” demek daha doğru olur.

Üç büyük devlet, Londra’da kararlaştırdıkları “bağımsız Yunanistan” önerilerini Babıâli’ye sununca sert bir tepkiyle karşılaştılar. Osmanlı hükümeti, içişlerine karışılmasını kesinlikle reddetti. Reisülküttap (Hariciye Nazırı) **Mehmet Said Pertev Efendi**, 9 Eylül 1927 günü Rus, İngiliz ve Fransız elçileriyle şöyle konuşur:

“Toprak bizimdir. Yurttaş (tebaa) bizimdir. Bizim hakkımız hukumuz kesindir. Büyük devletler bizden ne isterler? Bizim Fransa ile, İngiltere ile, Rusya ile antlaşmalarımız var. Bu antlaşmaların bir tek maddesi, ortaya attığınız iddialara hak veriyor mu? Arabuluculuk, mütareke, yatıştırma önerileri de nereden çıktı? Sağduyu ve mantık bunların hepsini reddeder. Babıâli (Osmanlı hükümeti) tekrar ediyor: Bunları dinlemeyi kıyamete kadar reddedecektir!”¹⁹

Bu konuşma, Navarin baskını öncesindeki günlerde geçer. Osmanlı hükümeti, “Düveli Muazzama” denen büyük devletlerin Yunanistan konusundaki önerilerini dinlemeye bile katlanamaz. Kesin kararlı konuşur. Aynı görüşmede Reis Efendi, elçilere, *“Bir imparatorlukta iki egemenlik olmaz. Birinin ötekini yok etmesi gerekir”* der.²⁰

Büyük devletlerin elçileri, Londra kararlarını Osmanlı hükümetine empoze etmek için baskılarını artırırılar. 11 Eylül 1827’de

19) *Papers Relative to the Affairs of Greece, Protocols of Conference held at Constantinople*, Londra, 1830, s.25. No. 7/A; Bilâl N. Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler*, Cilt 1: 1912-1913, Türk Tarih Kurumu Yayını. Ankara, 1976, s.XXIII.

20) *Papers Relative to the Affairs of Greece*, s.26, No. 7/A; Şimşir, *Ege Sorunu I*, s.XXIII.

uç elçi birlikte yine Reisülküttap Efendi'ye gelirler. Ege Denizi'nde güvenlik kalmadığını, Avrupa ticaretinin bundan zarar gördüğünü, ayrı bir Yunan devleti kurularak “savaşa” son verilmesi gerektiğini anlatırlar. Reis Efendi'nin cevabı yine kesin olur:

*“Babîâli, büyük devletlerin bu mantığını kabul edemez. Bu insanlar, bu denizler, bu kıyırlar ve bu filolar bizimdir. Arabuluculuk fikri içinde bir zehir gizlidir; bu zehir sonra bütün imparatorluğa yayılır.”*²¹

Osmanlı toplumunun karma bir toplum olduğunu, bunun etnik unsurlara, dillere, dinlere, mezheplere göre bölünemeyeceğini, bölmeye kalkışılırsa kurulu devlet düzeninin altüst olacağını anlatır. *“İmparatorluk”* der, *“sütle su doldurulmuş bir kâse gibidir; sütle suyu ayırmak için kâsenin içine bir yabancı madde atarsanız hepsini bozarsınız.”*²²

Bu benzetmeyle Osmanlı devlet adamının söylediği açıktır. *“Osmanlı toplumu çok ulusludur; büyük Fransız İhtilali'nin yaydığı tek uluslu devlet fikri bize yabancıdır, zararlıdır. Bunu bize empoze etmeyiniz, süt kâsesine Fransız şarabı katmayınız. Yoksa her şeyi berbat edersiniz”* demek ister. Ama sözünü dinletemez.

Navarin Katliamı (20 Ekim 1827)

1827 yılında Osmanlı devleti, Yunan isyanına son darbeyi indirmeye hazırlanıyordu. Mısır donanması da yardıma gelmişti. Büyük bir Osmanlı donanması Navarin koyunda toplanmıştı. Kimi kaynaklara göre, yaklaşık 2.000 toplu 65 savaş gemisinden ve 22 bin askerden oluşan güçlü bir donanmaydı bu, Yunan isyanını ezecekti.

Rusya, İngiltere ve Fransa ise Yunan ihtilalcilerini ezdirmeye karar vermiş, donanmalarıyla Mora yöresini ablukaya almışlardı. 20 Ekim 1827 Pazar günü, İngiliz-Rus-Fransız donanması Navarin önüne geldi. 12 İngiliz, 8 Rus ve 7 Fransız gemisinden kuruluydu. 1298 toplu ve 17.500 asker taşıyan büyük bir armaday-

21) *Papers Relative to the Affairs of Greece*, s.29. No. 8; Şimşir, *Ege Sorunu 1*, s.XXIII-XXIV.

22) *Papers Relative to the Affairs of Greece*, s.77-78, No. 23/A; Şimşir, *Ege Sorunu 1*, s.XXIV.

dı. İngiliz Amirali **Sir Edward Cordington**'un komutasındaydı. Osmanlı donanmasına sözde bir gözdağı verecek, bir “mütareke” dikte edecekti. Yani Osmanlıyı Yunanı ezmekten caydıracak, bununla yetinecekti.

Ama öyle olmadı. Tam bir savaş düzeni içinde Navarin koyunun ağzını tutan müttefik gemiler, küçük bir bahane ile birdenbire Osmanlı donanmasının üzerine çullandılar. Limanda demirli bulunan Osmanlı donanması, Hristiyanların kutsal gününde tam bir baskına uğramış, kapana kısıtılmıştı. Gün bugündü. Namlularını Osmanlı donanmasına çevirdiler. Bütün ateş güçleriyle Osmanlı donanmasına yüklendiler. Aralıksız dört saat kadar Osmanlı gemilerini topa tuttular. Bombardımanda altmış kadar Osmanlı gemisi batırıldı. Osmanlı donanması 6.000 şehit, 4.000 yaralı verdi (Bazı kaynaklar şehit sayısını 8.000 gösterirler. Belki yaralıların 2.000 kadarı sonradan ölmüştür). Müttefiklerin ise toplam kaybı 174 ölü, 475 yaralıdan ibaretti.

Türk denizcilik tarihinde önemli bir yeri olan **Navarin olayı**, bir deniz savaşı değildir. Bu tam anlamıyla korsanca bir baskındı. Osmanlı devleti; İngiltere, Rusya ve Fransa ile savaş halinde değildi. Ortada ilan edilmiş ne bir savaş ne de Osmanlı hükümetine verilmiş ültimatom vardı. Ani bir baskın, katliam yapılmıştı.

1821 yılında Navarin Kalesi'ne sığınmış olan yöredeki Türkler, Yunan asilerinin ve onların yardımına gelmiş olan Elen dostu Avrupalıların verdikleri güvenceye inanıp teslim olmuşlardı. Sayıları 3.000 kişiydi. Bu zavallı insanlar, Ağustos 1821'de kaleden çıkar çıkmaz toptan katledilmişti. Bu katliamı 20 Ekim 1827'de yine Navarin'de Avrupa'nın üniformalı denizcileri 8.000 Müslümanı birkaç saat içinde denize gömerek tamamladılar.

20 Ekim 1827 akşamı, müttefik amiraller, Navarin katliamını büyük bir sevinçle ve övünerek İstanbul'daki elçilerine müjdelediler. İngiliz Amiral **Codrington**, alevler içindeki Navarin koyuna bakarak Büyükelçi **Canning**'e şunları yazdı:

“Türk-Mısır donanmasının yok edildiğini ekselanslarına bildirmekle zevklenirim. Gemilerin çoğu havaya uçuruldu, bir çoğu

*batırıldı ve şu anda liman enkazla öylesine dolu ki, böyle bir tabloya bugüne kadar pek az kimse tanık olabilmıştır sanırım.”*²³

Fransız Amiral **de Rigny**’nin Navarin’den Büyükelçi Kont **Guillominot**’ya gönderdiği uzun rapor, “*Türk donanması yok edildi*” diye başlıyor, “yarın sabah artakalanların da işini bitireceğiz” diye devam ediyordu. Hollanda asıllı Rus Amiral Kont **de Hayden** de Fransız silah arkadaşının sözlerini tamamlıyor, “*Bu olayın, önceden kestirilemeyecek kadar geniş yankıları olabilir ve olmalıdır*” diyordu.²⁴

Hollandalı dönmesi Rus amiral, “*Bu olayın geniş yankıları olmalıdır*” derken yakında olacakları bilerek konuşmuş gibidir. Navarin olayında Rusya, Osmanlı devletinin yalnız olduğunu, İngiltere ve Fransa’nın da Yunanların arkasında yer aldıklarını gözle-riyle görmüştür. Bundan sonra Rusya, Osmanlı devletine savaş açacak ve bu savaş sonunda 1830 yılında bağımsız bir Yunan devleti kurulacaktı.

Osmanlı Hükümetinin Yayımladığı Bir Bildiri (20 Aralık 1827)

Avrupa devletleri, Navarin olayından sonra Osmanlı hükümeti üzerindeki diplomatik baskılarını büsbütün artırdılar. Osmanlı ülkesinden toprak koparılacak ve bu topraklar üzerinde bağımsız bir Yunan devleti kurulacaktı. Osmanlı devletine boyun eğdirilmeye çalışılıyordu. Elçiler peş peşe Bâbü’lî’ye geliyor ama Osmanlı’nın kaygıları bir türlü giderilemiyordu. Reisülküttap **Mehmet Sait Pertev Efendi**, 17 Kasım 1827 günü Rus Elçisi **Ribeaupierre**’e şunları söylüyor:

*“Demek ki kesin bir sınır çizerek bunun bir yanına bütün Hristiyanları, öte yanına da bütün Müslümanları yerleştirmek istiyorsunuz. Yunanistan Rumlarına bağımsızlık verdirmekle bütün imparatorluğu tehlikeye sokuyorsunuz. Herhalde bir art düşünceniz var.”*²⁵

23) *Papers Relative to the Affairs of Greece*, s.65, No. 23/A; Şimşir, *Ege Sorunu 1*, s.XL.

24) *Papers Relative to the Affairs of Greece*, s.66-67, No. 23/A; Şimşir, *Ege Sorunu 1*, s.XL.

25) *Papers Relative to the Affairs of Greece, Protocols of Conferences held at Constantinople*, Londra, 1830, 86, No. 27/A.

Yunan sorunu yüzünden hızla Osmanlı-Rus savaşına doğru gidildiği bir sırada, 20 Aralık 1827 günü, Osmanlı hükümeti uzun bir bildiri yayımladı. Bütün eyaletlere ve âyana gönderilen bu bildiride, Yunan ayaklanmasının başından beri Müslümanlara karşı bir din savaşına dönüştüğü; Mora'da ve adalarda yaşayan Müslümanların toptan şehit edildikleri; Rusya, İngiltere ve Fransa'nın işe karışmaları yüzünden isyanın bastırılmadığı; bu devletlerin şimdi de Yunanistan'a bağımsızlık verdirmek için birleşerek Osmanlı devletine ağır baskılarda bulundukları uzun uzun anlatıldıktan sonra, Osmanlı İmparatorluğu'nun geleceği konusundaki derin kaygılar şöyle dile getirilmiştir:

“Gün gibi apaçıktır ki, bu bağımsızlık sonunda kâfirler, Rumların yaşadıkları bütün Rumeli ve Anadolu eyaletlerini ele geçirecekler. Camilerimizi ve mescitlerimizi kiliseye çevirecekler, buralarda çanlar çalacaklar ve yavaş yavaş Müslümanları yeryüzünden yok edeceklerdir.

Bugün savaştan kaçınmak kaygusuyla Yunan bağımsızlığına razı olursak (Allah saklasın) bunun başka taraflara da bulaşmasının bir daha önüne geçemeyiz, Rumeli ve Anadolu'daki bütün Rumlar kısa zamanda bağımsızlık ilan ederler, vergi veren tebaa olmaktan çıkarak bir-iki yıl içinde cömert Müslüman milletini boyunduruk altına alırlar ve günün birinde boğazımıza sarılırlar. Bunun sonucunda dinimizin ve devletimizin yok olacağı heyhat apaçıktır.

Bu savaş, bundan önceki savaşların hiçbirine benzemez. Bu savaş, toprak kazanmak için yapılan bir devletin diğer bir devletle savaşı değildir, bu savaş bir din ve milliyet savaşıdır.”

Bu satırlar bildirinin Fransızca çevirisinden alındı. 1828-1829 Rus savaşı arifesinde kaleme alınan bildiride belki biraz duygusal aşırılık bulunabilir. Ama heyecan unsurundan arındırılınca, Osmanlı hükümetinin derin kaygısının şu cümlede düğümlendiği görülür: *“Yunanistan bir gün boğazımıza sarılacak!”* Bu sözler, yayılmacı Yunan saldırganlarının Türk ulusunu, Ankara yakınında, Sakarya'da boğazlamaya kalkışmalarından aşağı yukarı yüz yıl önce söylenmiştir. Tarih, Osmanlı'nın bu kehanetini fazlasıyla

doğrulamıştır. Osmanlı hükümeti, kurulacak yeni Yunan devletinin, Klasik Yunanistan topraklarıyla yetinmeyeceğini, uzun soluklu bir genişleme politikası güdeceğini ve günün birinde Anadolu ortasında da Türk milletini boğazlamaya kalkışacağını ta 1820'lerde görebilmiştir ama kendisini kurtaramamıştır.

Yunan sorunu yüzünden Osmanlı devleti, Rusya ile savaşı göze aldı. 26 Nisan 1828'de Rusya, Osmanlı devletine savaş açtı. 8 Mayıs 1828'de Rus ordusu, Prut Nehri'ni geçerek Osmanlı topraklarına girdi. 20 Mayıs 1828'de Olağanüstü Osmanlı Meclisi, Rusya ile savaş kararı aldı. Tuna'yı geçen Rus orduları zaferle ilerlerken bile Babıâli boyun eğmiyordu. İstanbul'daki yeni İngiliz Büyükelçisi **Sir Robert Gordon**, Londra'ya gönderdiği 17 Temmuz 1829 günlü raporunda, *"hiçbir ikna gücünün Mora Rumlarının bağımsızlığı fikrini Bâbiâli'ye kabul ettiremeyeceğini, imparatorluğu temelinden yıkacak nitelikte görülen bu fikre karşı Osmanlı hükümetinin sonuna kadar direneceğini"* yazıyordu. Büyükelçi, *"bu direnişin, Güney Amerika kolonilerinin ayrılmasına karşı İspanya'nın direnişi kadar çetin"* olduğunu da belirtiyordu.²⁶

1828'de Tuna'yı geçen Rus kuvvetleri Edirne'ye doğru ilerledi ve Osmanlı devleti yenilgiyi kabul etti. 14 Eylül 1829'da Edirne'de **Osmanlı-Rus Barış Antlaşması** imzalandı. Bu antlaşmayla Osmanlı hükümeti, bağımsız bir Yunan devleti kurulmasını kabul etti (Madde 10).

24 Nisan 1830'da, **Londra Protokolü**'yle Mora ve çevresinde 47.516 kilometre kare genişliğinde bağımsız bir Yunan devleti kuruldu.

Yunanistan, Avrupa'nın Desteğiyle Yayılma Politikası İzledi

Mora ayaklanmasında Yunan yalnız olmadığını, arkasında Avrupa devletleri bulunduğunu açıkça gördü. Hristiyan Avrupa, Yunana arka çıkmak için Müslüman Osmanlı'ya karşı seferber oldu, donanma gönderdi, hatta Osmanlı'ya savaş açtı. Sonunda Yunan, emeline ulaştı, bağımsız oldu.

26) Şimşir, *Ege Sorunu 1*, s.XXVII.

Bağımsızlık kazandıktan sonra Yunanistan, Avrupa'yı arkasına alarak genişleme politikası izlemeye koyuldu. Bu politikasında da Avrupa devletlerinden yine destek gördü. 1830'da kurulan Yunanistan, 47.516 kilometre kare genişliğindeydi. Yunan toprakları safha safha şöyle genişledi:

8 Nisan 1861: Osmanlı devleti ile İngiltere arasında **İstanbul Antlaşması** imzalandı. Bu antlaşma ile Adriyatik'teki Yedi Ada Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları % 5.6 arttı ve 50.211 km² oldu.

2 Temmuz 1881: **İstanbul Antlaşması** ile Teselya ve Epir'in Narda bölümü Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü % 33.9 arttı ve 67.272 km² oldu.

30 Mayıs 1913: **Londra Barış Antlaşması**'yla, Selanik, Güney Makedonya'nın bir bölümü ve Girit Adası Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları tam % 44.6 oranında arttı ve 97.233 km² oldu.

10 Ağustos 1913: **Bükreş Antlaşması**'yla Drama, Kavala ve çevresi Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü % 5.6 daha arttı, 102.730 km² oldu.

13 Şubat 1914: **Londra Büyükelçiler Konferansı**'yla Semadirek, Limni, Midilli, Sisam gibi Kuzey Ege Adaları Yunanistan'a verildi (Gökçeada, Bozcaada, Menteşe Adaları, Rodos ve Meis Adası hariç). Yunanistan toprakları % 5.4 oranında artarak 108.311 km² oldu.

27 Kasım 1919: **Neuilly Antlaşması**'yla Batı Trakya Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları % 19.9 oranında arttı ve 129.880 km²ye ulaştı.

1827 yılında Osmanlı hükümeti, *"Gün gibi apaçıktır ki, bu bağımsızlık (Yunan bağımsızlığı) sonunda kâfirler, Rumların yaşadıkları bütün Rumeli ve Anadolu eyaletlerini ele geçirecekler.."* demişti. Dediği tek tek olmuştu. 1827-1919 yılları arasında Yunanistan yaklaşık üç kat genişlemiştir. Yunanistan bu kadarla da yetinmemiş, 1919 yılında Anadolu'ya da atlayarak Bizans İmparatorluğu hayaline kapılmıştır.

Justin McCarthy, “Başlangıç safhasında, Yunan ihtilalinin arkasındaki güdünün sadece milliyetçilik olduğu söylenemez... Hareketin ülküsü, hâlâ Türklerin elinde bulunan ‘vazgeçilmez’ toprakların kurtarılması ve başkenti Konstantinopol olan büyük bir Yunanistan’ın, yani Bizans İmparatorluğu’nun yeniden doğuşuydu. Ele geçirmek istedikleri topraklarda, özellikle Anadolu ve Trakya bölgesinde yaşayan yerli halkın çoğunluğu Müslüman’dı. Milliyetçilik dürtüsü bu Müslümanların kovulmasını gerektiriyordu.

Türkleri ve diğer Müslümanları kovarak bir ulus yaratmak yöntemini sonradan Bulgarlar, Rus ve Ermeniler de uyguladılar. Balkan, Anadolu ve Kafkasya’da yaşayan Müslüman topluluklarının talihsizliği yeni ulus devletlerin önünde engel teşkil etmelerinden ibaretti. Onların talihsizliğini katmerleştiren ise, bu insanların dayanağı olan Osmanlı İmparatorluğu’nun kendilerini savunacak güçten yoksun olmasıydı. Eğer Türkler güçlü oldukları zaman Yunan miliyetçilerinkine benzer bir davranış uygulasalardı, Hristiyanlar çoktan sürülmüş olurdu. (...) On beşinci yüzyıl Türkleri hoşgörülü olmasaydı, on dokuzuncu yüzyıl Türkleri yurtlarında kalmaya devam edebilirlerdi.”²⁷ demiştir.

Burada bir ekleme yapmak gerekiyor: Yunanların (daha sonra Bulgarların ve Ermenilerin) “ülkeleri”ni kamçılayanlar ve coşturanlar da büyük devletler olmuştur. Yayılmacı Yunanlar, her yayılma hamlelerinde, büyük devletlerden birini ya da birkaçını arkalarında bulmuşlardır. 1820’lerde üç büyük devlet (Rusya, İngiltere ve Fransa) birden Yunan isyancıların arkasında yer aldılar, birlikte Navarin’de katliam yaptılar ve Rusya, Yunan devletinin kurulması için Osmanlı’ya savaş açmaya kadar ileri gitti. 1919’da Yunanistan’ı Anadolu’ya çıkaran ve sonuna kadar destekleyen de İngiltere oldu. Bulgar devleti kuran baş aktör de Rusya idi. Balkan Türklerinin toptan yok edilmesi veya yurtlarından sökülüp atılmalarının Avrupa devletlerinin de dolaylı ya da doğrudan payları vardır. Mora’da ve adalarda Türkler kitle halinde ölüme gönderilirken büyük devletler seslerini yükseltmemişlerdir. Tuna ve Edirne vilayetlerinde Türklerin yok edilmesini veya yerlerinden sökülüp atılmalarını ise Rusya planlamıştır.

27) McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.14-15.

1877-78 Türk Harbi ve 1912-15 Balkan Savaşlarında Rume-
li Türk-Müslüman halkın başına gelen felaketler kitabın aşağıdaki
bölümlerinde belgelendi.

Yunan İsyanı ve Bağımsızlığı

Öteki Balkan Hristiyanlarına Örnek Oldu

Yunan isyanı ve ardından Yunan devletinin kurulması ile Os-
manlı topraklarında yepyeni bir çığır açıldı, bir örnek yaratıldı.
Bundan sonra Balkanlar'da öteki Hristiyan toplulukları da ba-
ğımsız birer devlet isteyebilirler, bunu elde etmek için Yunanların
yaptıklarını yapabilirlerdi.

Onlar da Osmanlı devletine başkaldırabilir, yerli Türk-Müs-
lüman halkı kılıçtan geçirebilir, biraz dayandıktan sonra büyük
devletlerden destek bekleyebilirlerdi.

Evet, Yunan bağımsızlığı, Osmanlı topraklarında “ulus dev-
let”, “milli devlet” kurulması çığırını açtı. Osmanlı İmparatorlu-
ğu'ndan koparılan topraklar üzerinde ilk defa milli bir devlet ku-
ruldu. Osmanlı devleti, Yunan ayaklanmasından önce de toprak
kaybetmişti ama o zamanlar kaybedilen topraklar başka devletle-
re katılmış, oralarda milli devletler kurulmamıştı. Etnik esasa göre
kurulan Yunan milli devleti, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan
öteki etnik unsurlara da örnek olmuştu, bundan sonra onlar da
harekete geçebilirlerdi.

Osmanlı devleti çok milletliydi, çok etnikli, çok dinli bir im-
paratorluktu. Milli devlet fikri Osmanlı sistemine yabancıydı. Batı
Avrupa'da yararlı olabilen aynı milli devlet fikri, kendi doğal orta-
mı dışına çıkarılıp Osmanlı coğrafyasına sokulunca, Osmanlı top-
lumu için bulaşıcı hastalık gibi zararlı, atomdan kopmuş bir elekt-
ron gibi yıkıcı ve öldürücü olacaktı. Osmanlı devletinin bu defaki
toprak kaybı, daha önceki toprak kayıplarına benzemiyordu. Daha
önce Osmanlı'dan koparılan bir toprak parçası, Rusya, Avusturya
gibi komşu devletlerden birine katılıyordu.

Bu defa ise öyle olmadı. Osmanlı topraklarının bir parça-
sı üzerinde yabancı bir milli devlet kuruldu. Bu, Osmanlı toplum
dokusunun çözülmesi demektir. Çözülme sürecekti. Bu durumda

yerli Türklerin felaketi devam edecekti. Devlet dağılıyor, dağıtı-
lıyordu. Yerli Türkler de darmadağın ve perişan edilecekti. Çün-
kü Türkler, Osmanlı devletinin kurucularıydı. Şimdi Osmanlı dev-
leti çözülüp çökertilirken o devletin kurucu unsuru olan Türkler
sapsağlam ayakta kalamazdı, onlar da çökertilecek, yerlere serilip
ezilecekti. Osmanlı toprakları üzerinde ilk milli devlet, Balkan Ya-
rımadası'nın bir ucunda, Mora'da kurulmuştu. Ondandır hem
bu yeni devlet genişleyecek, hem de Balkanlar'da yeni milli devlet-
ler kurulacaktı. Kurulunca Osmanlı devleti o bölgelerden atılacak,
oraların Türk halkı da ya defedilecek ya da öldürülecekti.

Osmanlı toplumu bir şark halısı gibi çok renkliydi; şimdi bu
güzelim halı renklere göre sökülüyor, sökülen aynı malzemeden
tek renkli halılar dokunmaya başlanıyordu. Sökülürken malze-
menin yarısı harap oluyor, ıskartaya çıkarılıyordu. Yunan devleti
mavi, Bulgar devleti yeşil renkte olacaktır. Oralarda kırmızıya yer
yoktur. Eski halının kırmızı renkteki malzemesi ıskartaya çıkarı-
lacak, atılacaktır!

Yunan milli devleti kuruldu, “Yunanistan Yunanlarıdır” de-
nildi. Yunanistan'da artık Türklere yer yoktur. Aynı şekilde Sırlar,
Romenler ve Bulgarlar da kendi devletini kuracaktır. Oralardan da
Osmanlı devleti tasını tırağını toplayıp gidecektir.

Türkler Osmanlı devletinin kurucularıydı, yöneticileriydi.
Onlara Balkanlar'dan ya “defolun” ya da “yok olun” denecektir!

Acaba Rumeli Türkleri kolay kolay yok edilip tüketilebilecek
mi? Bunu zaman gösterecektir.

(Âşık Mahremî'den)

MORA DESTANI²⁸

Hünkârım dünyaya eyle bir nazar

Duacı kulların ağlayıp gezer

*Urumu, Acemi ortaya yazar*²⁹

Hani erkân hani yol Padişahım

Şevketlû, askerın erbabın ara

Eren, evliyalara çengine vara

28) Cahit Öztelli (haz.), *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.210-211.

29) Ortaya yazmak: Askere almak.

*Serasker başının kalbi de kara
Kişinin aslını sor Padişahım*

*Kim olursa verme tuğ ile sancak
İşret başın bilir yavanlar ancak
Dünya gitti elden, daha ne olacak
Dünyanın nizamın bul Padişahım*

*Ricallar cümlesi devlete hayın
Gizlice alırlar kâfirden payın
Fukara kullara vermezler tayın
Süflü, sergendandır kul Padişahım*

*Bir yiğidin gözü seferden gitmez
Gidenlere kimse itibar etmez
Bin cahil bir aslan yerini tutmaz
Aslan gibi vezir bul Padişahım*

*Temekkün de verme kâfire ruhsat
Ruhsat verenlerin cümlesi murtat
Meğer'Hak'tan olan bize inayet
Ol vakit intikam al Padişahım.*

*Bunca fukaradan (vergi) alınır
Dünyada her işe çare bulunur
Hep koyunlar çobanından sorulur
Bizlere bir çoban bul Padişahım*

*Rahmet yelleri de kesildi, esmez
Kitab'ın kavline kimesne bakmaz
Din-i İslâm kılınca niçin kesmez
Eller tutmaz oldu bil Padişahım*

*İpsara, Çamlıca, Husa Adası³⁰
Yaktı ciğerimiz Mora yakası
Dilerim Hak'tan yere de batası
Sen Hakk'a tevekkül ol Padişahım*

*Çeşmeler kurudu, abdest alınmaz
Mescitler kapandı, namaz kılınmaz*

30) Mora'ya yakın adalar.

*Kadir Mevlâm hikmetinden sorulmaz
Mehdiye mi kaldı yol Padişahım*

*Ey Âşık Mahremî, dehletme sakın
Kaç yıldır dünyanın haline bakın
Korkarım Deccal'in çıkması yakın
Kıyamet yakındır bil Padişahım*

Cahit Öztelli, kitabında “Mora Türküsü”ne yer verirken şu açıklamayı da yapmıştır:

*“Devlet adamlarının idaresizliği, özellikle hain **Halet Efendi**'nin hıyanetliği ve **Tepedelenli Ali Paşa**'yı ayaklanmaya zorlamış bulunması, onun da kendisini kurtarmak için Yunan çeteleriyle işbirliği yapması sonucunda Mora'da büyük bir ayaklanma çıktı.*

*Ayaklanma Mora'dan sonra Eğriboz, Suluca, Çamlıca, İpsara gibi adalara da sıçramıştı. Üzerlerine gönderilen Rumeli Seraskeri **Ebulebut Paşa** beceriksiz çıkmış, onun yerine giden **Derviş Mustafa Paşa** başarı gösterememişti.*

Türkü, bu durumu pek açık olarak Padişaha haykırıyor. Halkın çektiği acıyı bütün çıplaklığıyla dile getiriyor.”

MÜFTÜ KIZININ MORA TÜRKÜSÜ³¹

“Uyan Sultan Mahmud, kâfir uyandı.”

*Açıldı bayraklar, yürüdü tuğlar
Bize imdat eyler ağalar, beyler
Buna kavga derler, analar ağlar
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Altın tas içinde kınam ezildi
Gümüş tarak ile zülfüm düzüldü
Şu kâfir yanında bağım üzüldü
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Mora'nın içinde altundan direk
Ağlayan kızlarda kalmadı yürek*

31) **Cahit Öztelli** (haz.), *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.430-431.

*Ali Paşa gibi kahraman gerek
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Ak kâğıt üstüne kara yazıyım
Gölgede beslenmiş kör pe kuzuyum
Mora'nın içinde müftü kızıyım
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Üç kız idik bir kaide bastılar
Elmas küpelerimizi kestiler
Bizi şu kâfire peşkeş çektiler
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Kâfir geldi cümle alayın bastı
Camiler kapandı, çokların astı
Mora'nın askerin haraca kesti
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Mora da dediğim bir düz ovada
Sabiler beşikte, eller duada
Mora'yı aldı derler, ermen murada
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Uyan Sultan Murad, kâfir uyandı
Eğri kılıç al kanlara bulandı
Nice din-İslam canına dayandı
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Şu kâfirin gemileri gelecek
Bize ne oldu ise Hak'tan olacak
Mora'nın askeri yesir olacak
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

*Şu kâfirin gemileri bağlandı
Ciğerciğim aşk oduna dağlandı
Gökte melek, yerde insan ağladı
Evliyalar imdat eyler Mora'ya*

Cahit Öztelli, bu türküyü yayımlarken şu açıklamayı yapmış-

tır:

“İkinci Sultan Mahmut zamanında, 1821 yılında Mora’da Rumların ayaklanması başladı. Mora Valisi Hurşit Paşa’nın bütün askerini alıp (Tepedelenli) Ali Paşa’nın tenkili için götürmesi ayaklanmayı alevlendirmiştir.

Rumlar üç haftada bütün Mora şehir ve kasabalarını ele geçirmiş, yalnız vilayet merkezi olan Tripoliçe aylarca dayanmıştır. Sonunda kale düşmüş, sekiz bin Türk kılıçtan geçirilmiştir. Türkü bu olaylar sırasında söylenmiştir. Rumların yaptığı mezalimi dile getiren şu basit türkü, Balkanlar’da kalan Türk halkının neler çektiklerini pek güzel anlatmaktadır...

Ozan, kendisine bir kötülük yapılacağı korkusuyla adını söylemiyor. Devletten umudunu kesmiş, evliyalardan imdat bekliyor.”

Gelişmelerin Kronolojik Bir Özeti

- 1814** Odesa'da "Ethniki Hetaria" adlı Rum ihtilal örgütü kuruldu; başına Rus Çarının Rum asıllı yaveri **Alexandre Ypsilanti** getirildi.
- 12 Şubat 1821** Mora'da Yunan ayaklanması başladı. O yörede yeterli askeri birlik bulunmadığından isyan hızla yayıldı (Mora yöresindeki askerler, **Tepedelenli Ali Paşa** isyanını bastırmak için Yanya'ya gönderilmişti, Mora hepten savunmasız kalmıştı).
- 22 Nisan 1821** Yunan asiler Mora'yı ele geçirdiler ve vilayet merkezi Tripoliçe'yi kuşattılar. Türk halkı kaleye sığındı. Daha sonra, hayatlarının bağışlanacağı yolunda verilen güvencelere inanarak teslim olan Türklerden on bin kişi üç günde katledildi.
- 13 Ocak 1822** Mora'da, bir ormanda toplanan Yunan Meclisi Yunan bağımsızlığını ilan etti, **Alexandre Mavrokordato**'yu milli meclis başkanlığına seçti.
- 23 Mart 1822** Yunan ayaklanması bağlamında Sakız adası Rumları da ayaklandı.
- 12 Nisan 1822** Sakız ayaklanması bastırıldı, kuşatılmış olan Müslümanlar kurtarıldı. Bu harekât Avrupa'da dini bir taassupla "katliam" olarak gösterildi ve çok işlendi. (Ressam **Delacroix**'nın "Sakız Katliamı" adlı tablosu da Paris'in Louvre Müzesi'nde yer aldı. Rumeli'de Türklere uygulanan soykırımın Türk resim sanatına yansıtıldığını ise biz hiç görmedik.)
- 1 Nisan 1824** Mısır Valisi **Mehmet Ali Paşa**, Yunan ayaklanmasını bastırmak üzere Mora'ya asker gönderdi.
- 24 Şubat 1825** **İbrahim Paşa** komutasındaki Mısır donanması, Mora yarımadasına asker çıkardı. Navarin kalesinden sonra Tripoliçe, Kalamata gibi önemli merkezler asilerden kurtarıldı.
- 22-23 Nisan 1826** Missolinghi kalesi, Yunan asilerinden kurtarıldı.
- 5 Haziran 1827** Atina, Yunan asilerinden kurtarıldı. Osmanlı hükümeti Yunan isyanını bastıracakken büyük devletler asilerden yana devreye girdiler.

20 Ekim 1827	İngiliz Amiral Codrington komutasındaki İngiliz, Fransız ve Rus donanması, ani bir baskınla Navarin koyunda demirli bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını batırdı. Üç buçuk saatte 57 gemi batırıldı ve 8.000 Osmanlı askeri şehit edildi.
26 Nisan 1828	Rusya, hem Osmanlı devletini parçalamak, hem de Osmanlı toprağında bağımsız bir Yunan devleti yaratmak amacıyla savaş açtı.
8 Mayıs 1828	Rus ordusu Prut nehrini geçerek Osmanlı topraklarına girdi.
20 Mayıs 1828	Olağanüstü Osmanlı Meclisi, Rusya ile savaş kararı aldı.
29 Ağustos 1829	General Maison komutasında Navarin'e gelen bir Fransız ordusu Mora'yı işgal etti. (Mısır askerleri savaşmadan Mora'dan çekildi.)
14 Eylül 1829	Edirne'de Osmanlı-Rus Barış Antlaşması imzalandı. Bağımsız bir Yunan devletinin kurulması Osmanlı devletine kabul ettirildi.
24 Nisan 1830	Londra Protokolü ile bağımsız bir Yunan milli devleti kuruldu. Mora ve çevresinde, 47.516 km ² 'lik bir ülke idi.
8 Nisan 1861	Osmanlı devleti ile İngiltere arasında İstanbul Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Adriyatik'teki Yedi Ada Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları % 5.6 arttı ve 50.211 km ² oldu.
2 Temmuz 1881	İstanbul Antlaşması ile Teselya ve Epir'in Narda bölümü Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü % 33.9 arttı ve 67.272 km ² oldu.
30 Mayıs 1913	Londra Barış Antlaşması 'yla, Selanik, Güney Makedonya'nın bir bölümü ve Girit adası Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları tam % 44.6 oranında arttı ve 97.233 km ² oldu.
10 Ağustos 1913	Bükreş Antlaşması 'yla Drama, Kavala ve çevresi Yunanistan'a verildi. Yunanistan'ın yüzölçümü % 5.6 daha arttı, 102.730 km ² oldu.

13 Şubat 1914

Londra Büyükelçiler Konferansı'yla Semadirek, Limni, Midilli, Sisam gibi Kuzey Ege Adaları Yunanistan'a verildi (Gökçeada, Bozcaada, Menteşe adaları, Rodos ve Meis adası hariç). Yunanistan toprakları % 5.4 oranında artarak 108.311 km² oldu.

15 Mayıs 1919

Yunan askeri İzmir'e çıktı (Ege kıyılarından Sakarya'ya doğru yürüyecekti).

19 Mayıs 1919

Mustafa Kemal Paşa, Samsun'a çıktı.

27 Kasım 1919

Neuilly Antlaşması'yla Batı Trakya, Bulgaristan'dan alınıp Yunanistan'a verildi. Yunanistan toprakları % 19.9 oranında arttı ve 129.880 km²'ye ulaştı. (Yunanistan, "Megali İdea" denen büyük bir emele kapılmış, doksan yıldan beri hep genişliyordu ve yeni bir Bizans İmparatorluğu kurmayı düşünüyordu artık.)

II

OSMANLI-RUS SAVAŞI TUNA VE EDİRNE VİLAYETLERİ TÜRKLERİNİN FELAKETİ VE “DOKSANÜÇ MUHACERETİ” (1877-1878)

Giriş: 1876 Bulgar Ayaklanması (Nisan Ayaklanması)

Mora’daki Yunan ayaklanmasından yarım yüzyıl kadar sonra ikinci darbe geldi ve Rumeli’nin kuzey yarısını, Tuna ve Edirne vilayetlerini vurdu (1877-1878). Yunan ayaklanması örnek olmuş, emsal yaratmıştı. Balkanlar’da bir Hristiyan unsur ayaklanınca Avrupa ayağa kalkıyor, asilere arka çıkıyor, bir Avrupa devleti (Rusya), Osmanlı devletine savaş açıyor ve ardından ayaklanan Hristiyan topluma bir milli devlet kurduruluyordu. Bir taşla birkaç kuş birden vuruluyordu. Hem Müslüman Osmanlı devleti dilim dilim parçalanmış, hem yeni bir Hristiyan devlet tarih sahnesine çıkarılmış hem de Avrupa’da aylak dolaşan prenslerden biri yeni kurulan devletin tahtına oturtulup yepyeni bir hanedan daha yaratılmış oluyordu. Bu arada Rumeli’nin Türk unsuru kırılıp harcanıyordu.

Bu şematik yöntem ikinci darbede aynen izlenip uygulan-
dı. Şöyle ki önce Edirne vilayeti, Filibe sancağı, Tatarpazarcık ka-
zasına bağlı dört köyde bir Bulgar ayaklanması çıkartıldı (2 Ma-
yıs 1876). Rumi takvime göre 20 Nisanda çıkmış olan ve Bulgaris-
tan tarihinde önemli bir yer tutan bu isyana **Nisan Ayaklanması**
(*Aprilsko Vistaniye*) deniyor. Bu ayaklanmanın ardından, “*Müslü-
man Türkler Hristiyan Bulgarları boğazlıyor*” diye Avrupa’da bü-
yük bir yaygara koparıldı. İngiliz eski başbakanlarından **Gladstone**,
elinde “Bulgar zulümleri” adlı bir broşürle İngiltere’nin kırk
sekiz kasaba ve şehrinde mitingler düzenleyip Osmanlı devletine
ateş püskürdü, Türklerin Avrupa’dan atılması gerektiğini savun-

du ve İngiliz kamuoyunu da ayağa kaldırdı. Yoğun bir propaganda kampanyasıyla Avrupa kamuoyu iyice hazırlandıktan sonra Rusya –Yunan ayaklanmasının ardından 1828’de Osmanlı devletine savaş açtığı gibi– 49 yıl sonra yine Osmanlı devletine savaş açtı (24 Nisan 1877). Bu savaş sonunda da Osmanlı devletinin Tuna vilayeti üzerinde “Bulgar Prenslığı” adında yepyeni bir Bulgar Devleti kurulacaktı.

Rusya’nın “Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı”³²

Rusya, askeri ve diplomatik hazırlıklarının yanı sıra bir üçüncü hazırlık daha yapmıştır. Bu, Prens **Vladimir Çerkaski** başkanlığında Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı’nın kurulması ve çalışmasıydı. Savaştan önce Petersburg’da başlıbaşına bir bakanlık gibi çalışmaya girişen teşkilat, **1877-78 Türk-Rus Savaşı**’nın dikkate değer özelliklerinden biridir. Bu teşkilat, yalnız Bulgaristan için kurulmuş, savaşta Tuna cepheğinde, Rus başkumandanlığı nezdinde çalışmıştır, Zaman zaman başkumandanlığa kafa tutacak kadar geniş yetkilere sahip ve tarihi kararlar alıp uygulamış olan bu orijinal teşkilat hakkında bizim tarih kitaplarımızda bilgi yoktur. Buna karşılık Rus ve Bulgar tarihçileri bu teşkilat üzerinde uzun uzun durmuşlardır.

Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı (*Grajdanskoe Upravlenie Bolgarii*), savaştan önce, 16 Kasım 1876 tarihinde kurulmuştur. Esas görevi, kurulacak Slav Bulgar devletinin sivil teşkilatını kurmaktır. Rus işgal kuvvetleri Balkanlar’dan ayrılırken arkalarında işleyen ve yaşayabilecek olan bir Bulgar devlet teşkilatı bırakacaklardı. Çarın emriyle bu teşkilatın başına **Vladimir Aleksandroviç Çerkaski** (1824-1878) getirilmiştir. **Çerkaski**, hem koyu bir Panslavist, yani fanatik Slav milliyetçisi, hem de Çarın güvenini kazanmış yüksek bir bürokrattı. Rus Harbiye Nazırı **Milyutin**’in yakın dostuydu.

Rusya’nın hedefi Balkanlar’da bir Slav Bulgar devleti yaratmaktır. Bu amaçla Osmanlı devletine savaş açacaktı. Daha savaş

32) Bu konuda kaynaklar ve daha geniş bilgi için bkz. **Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri**, Cilt II, s.CLXII vd.

içinde bu yeni Bulgar devletinin sağlam temelleri atılacaktı. Savaş halinde başkumandanlık bu önemli işe yeterince zaman ayıramazdı. Bu işi yepyeni ve orijinal bir teşkilat olan Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı yapacaktı. Rusya, Balkanlar'dan çekilmeden önce Bulgar devlet teşkilatını tamamlamış, Bulgar bakanları, valileri, kaymakamları vs. atamış, yasaların ve anayasanın esaslarını hazırlamış olacaktı.

Tuna Vilayetinde Nüfus ve Tarım Arazileri

Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı kurulduktan sonra beş ay Petersbug'da çalıştı. Bu süre içinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli eyaletlerini masaya yatırıp ayrıntılarıyla inceledi ve şunları tespit etti: Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında kalan ve Rusların "Bulgaristan" dedikleri Tuna vilayetinde Türk ve Bulgar nüfus miktarı hemen hemen birbirine eşitti. Berlin Kongresi arifesinde, Osmanlı hükümetince, Rus yazarı **Teplow**'un incelemelerine dayanarak yaptırılan uzunca bir tabloda Tuna vilayeti sancaklarında Bulgar nüfusu ve Bulgar olmayan nüfus miktarları şöyle saptanmıştı:

Tablo 1

Tuna Vilayetinde Bulgar ve Bulgar Olmayan Nüfus (1878 Yılı)

<u>Sancaklar</u>	<u>Bulgar nüfusu</u>	<u>Bulgar olmayan nüfus</u>	<u>Toplam nüfus</u>
Ruşçuk	201.025	354.324	555.349
Vidin	263.000	131.600	394.600
Tırnova	188.500	112.000	300.500
Tulça	40.570	188.930	229.500
Varna	36.000	74.100	110.100
Sofya	297.500	189.000	486.500
Niş	283.500	148.100	431.600 ³³

33) T.C. Paris Büyükelçiliği Arşivi (PBA), *Safvet Paşa'dan Arifi Paşa'ya genelge yazı*, 2.5.1878, No. 51068; *Bilâl N. Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, 2. Basım, TTK, Ankara, 1989, s.CLXVII.

Balkan sıradağlarının güneyine, Edirne vilayetine inilince Bulgar olmayan nüfus yoğunluğu daha da artıyordu. İslimye sancağında 100.500 Bulgara karşı 186.400 Bulgar olmayan vardı ve toplam nüfus 286.900 idi. Filibe sancağında 282.500 Bulgar, 564.600 Bulgar olmayan vardı. Toplam nüfus 847.100 idi.

Fransa'nın Rusçuk Konsolosu **M. Aubert**, 6 Ekim 1876 günü, 29 sayılı raporunda;

"Tuna vilayetinde 1.233.500 Bulgar'a karşılık 1.220.000 Müslüman yaşamaktadır. Bu rakamlara Niş sancağı dahil değildir ama bu hiçbir şeyi değiştirmez; çünkü Niş sancağı savaşta harap olmuştur. Şu halde rakamlarda eşitlik hemen hemen tamdır" diyordu.³⁴

Rumeli Türk Halkına Karşı "İrk ve Yok Etme Savaşı" ***("Une Guerre de Races et d'extermination")***

Ekonomik bakımdan işlenebilen toprakların % 70 kadarı Türklerin elindeydi. Türkler çiftçi, Bulgarlar ise çoğunlukla çobandı. Yabancı konsoloslar da bu demografik ve ekonomik durumu tespit etmişlerdi.

Rumeli topraklarının nüfus ve toprak mülkiyeti yapısı, Balkan yarımadasında büyük bir Bulgar milli devleti kurmak için savaşa girmiş olan Rusya yetkililerini çok düşündürmüştür. Savaştan yirmi yıl kadar sonra yayımlanan Rus belgelerinden anlaşıldığına göre, Ruslar kendi aralarında bu sorunları uzun uzun konuşmuşlar. Özellikle Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı'nın Başkını Prens **Vladimir Çerkaski** (1824-1878) ile Rusya Harbiye Nazırı **Dimitriy Milyütün** (1816-1912) arasında epeyce tartışma olmuştur. **Çerkaski**, sağlam bir Bulgar devleti kurmak için o topraklardaki Türk nüfusunu ya defetmek ya da yok etmek gerektiğini savunmuştu. *"Yumurta kırmayı göze alamayan omlet yiyemez. Bu bir ırk ve yok etme savaşıdır"* diyordu. **Çerkaski**'nin kendi ifadesi, *"Une guerre de races et d'extermination"* idi. **Milyütün** bu görüşe karşı çıkmıştı. *"Avrupa ne der?"* diye sormuştu. **Çerkaski**, *"Av-*

34) **Archives des Affaires Étrangères (de France), Correspondance Politiques des Consuls, Turquie, Roustchouk, 1876-1879, Cilt 3, s.118-119; M. Aubert à M. Decases, rapport du Octobre 1876, No. 29.**

rupa'nın diyeceği beni sigara dumanı kadar etkilemez" diye cevap vermişti, yani "Avrupa bana vız gelir" demeye getirmişti. **Çerkaski** bir ara Rumeli Türklerini, savaş esirleriyle birlikte toptan Rusya içlerine sürme fikrini ortaya atmıştı. **Milyütün** buna da karşı çıkmıştı. "*Siz kendiniz söyleyiniz. Bulgaristan'daki bütün Türk nüfusun Rusya'ya gönderilmesi düşünülecek şey midir?*" diye sormuştu. Tartışmalar sonunda bir görüş birliğine veya mutabakata varılamamıştır.

26-27 Haziran 1877 gecesi Ziştevi yakınından Tuna'yı geçen 14. Rus piyade tümenine mensup askerler ile Bulgar gönüllü taburu, silahlı Bulgar halkının da katılmasıyla, Ziştevi Türklerini kılıçtan geçirmişler ve Türk mahallesini yağma etmişlerdir. Daha sonra Ziştevi'ye gelen **Milyütün**, katliam ve yağma haberlerinin doğru olup olmadığını **Çerkaski**'nin yardımcısı **Anuçin**'e sormuş, o da olup biteni gizlememiştir. Bunun üzerine **Milyütün** şiddetle sarsılıp;

"Bütün bunlar feci! Yalnız vuku bulduğu için değil, bundan böyle de devam edebileceği için feci!" demiştir.³⁵

Gerçekten daha Ruslar Tuna'yı geçerken başlayan katliamlar ve yağmalar, ondan sonra da planlı biçimde sürüp gitmiştir. Rus işgal kuvvetlerinin geçtiği hemen her bölgede sivil Türk halkı büyük ölçüde kırılmış, fanatik Rus Panislavistlerin emelleri kısmen gerçekleşmiştir. Panislavist Prens **Çerkaski**, bu savaşın, "**bir ırk ve yok etme savaşı**" olduğunu söylüyordu. **Milyütün** de tartışırken Fransızca olarak, "*une guerre de races et d'extermination*" diyordu.

1877-1878 Türk-Rus Savaşı, Türkler bakımından tam bir bozgunla sonuçlandı. Atalarımız, "*Anadolu'nun salgını, İstanbul'un yangını, Rumeli'nin bozgunu*" demişler. Anadolu'da bir salgının, koskoca vilayetleri kasıp kavurabildiği, İstanbul'da bir yangının ahşap evli birkaç mahalleyi kül edebildiği gibi, Rumeli'de 93 Harbi bozgunu da Tuna ve Edine vilayetlerini kırıp geçirmiştir. Bu savaşta yaklaşık yarım milyon Türk imha edildi, bir milyon kadar Türk de yerlerinden yurtlarından sökülüp atıldı. Böylece Tuna ve Edirne vilayetlerinde Slav Bulgarlara bir yurt açıldı.

35) *Russkaya Starina*, Eylül 1895, T. LXXXIV, s.93.

Tuna ve Edirne Vilayetleri Türkleri Yok Ediliyor

24 Nisan 1877’de Rus Çarlığı Osmanlı devletine savaş ilan etti, **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı** başladı. Başlangıcı eski takvime göre 1293 yılına rastladığı için bu savaşa **Doksanüç Harbi** de denmiştir.

26-27 Haziran 1877 gecesi 14. Rus Piyade Tümeni, Ziştevi yakınından Tuna’yı atladi.

Rus orduları Tuna’dan güneye, Tırnova’ya doğru ilerledikçe Türk halkına karşı katliamlar sistematik olarak devam etmiştir. Tuna ve Edirne vilayetleri Türk halkına karşı **Çerkaski**’nin ifadeyle, “ırk ve yok etme savaşı” (*Une guerre de races et d’extermination*) yürütülmüştür.

Balkan sıradağlarının kuzeyi Tuna vilayeti, güneyi ise Edirne vilayeti idi. Tuna ve Edirne vilayetlerinden yerli Türkleri defetme veya yok etme harekâtı, Rusya’nın kurduğu “Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı” tarafından planlanmış ve uygulanmıştır. Bu teşkilatın başında bulunan aşırı Slav milliyetçisi **Çerkaski**’ye göre, Edirne ve Tuna vilayetlerinde yoğun Türk nüfus yerlerinde kalırsa, kurulacak büyük Bulgar devleti güvende olmaz, belki ilerde parçalanır, yıkılırdı. Bulgar devletini sağlam temeller üzerine oturtmak için yerli Türklerin buralardan atılması ya da yok edilmesi şarttı. Yunanistan milli devleti kurulurken de Mora’daki Türkler yok edilmemiş miydi?

Tuna ve Edirne vilayetlerindeki Türkleri, yerlerinden yurtlarından söküp atmak ya da yok etmek planı şöyle yürürlüğe konmuştur:

1) Önce işgal edilen yerlerdeki bütün Türk-Müslüman halkı silahsızlandırılmıştır. Bu fikir daha İstanbul Konferansı sırasında ortaya atılmış olduğu için pek tepki çekmeden uygulanmıştır.

2) İkinci aşama olarak yerli Bulgarlar silahlandırılmıştır. Bu fikir de peyderpey uygulanmıştır. Önce “Opaltçentsi” denilen Bulgar gönüllü taburları silahlandırılmış, arkasından Bulgar çeteleri silahlarla donatılmış, daha sonra da Bulgar halk kitlelerine silahlar dağıtılmıştır. Ve silahlandırılan Bulgarlar, silahsız ve masum Türk komşularına saldırtılmıştır. Buna gelen tepkilere karşı da bir

kılıf uydurulmuştur. Bulgar halkının, kendiliğinden galeyana gelip Türklerden intikam aldığı ve bunun önüne geçilememiş olduğu ileri sürülmüştür.

3) Don Kazakları, upuzun mızrakları ve ateşli silahlarıyla masum Türk halkının üzerine saldırtılmıştır. Bu Kazak birlikleri, bazen sözde keşif için Rus ordusundan kilometrelerce uzaklaşıp Türk köylerini basmış, Türk halkını mızraklarıyla delik deşik etmiş, kılıçtan geçirmişlerdir. **Çerkaski** bütün bu Kazak birliklerinin Mülki İdare Teşkilatı emrine verilmesini ısrarla istemiştir. Gerçi bunlar tamamen **Çerkaski**'nin emrine verilmemiştir ama Panislavistlerin etkisiyle her tarafta Türk halkının üzerine saldırmışlardır. Ocak 1878'de, bir kış kıyamet gününde güneye, Edirne'ye doğru göç etmeye çalışan binlerce arabalık büyük bir muhacir kitlesi, doğu Kocabalakan'ın Kazan (Kotel) geçidinde Don Kazakları ile Bulgar çeteleri tarafından toptan imha edilmiştir. Bu katliamda yalnız ana kucağındaki çocuklar sağ bırakılmış, bunlar toplanıp Tırnova taraflarında Bulgar ailelerine tevzi edilmişlerdir. Kazan (Kotel) geçidi gibi sapa ve kuytu yerlerdeki katliamların bazıları hiç duyulmamıştır. Duyulanlar da, Don Kazaklarının zaptırap altına alınamayan, disiplinsiz, vahşi tabiatlı bir çeşit "başibozuklar" oldukları yolunda tevil edilip geçirilmiştir.

4) Nihayet olağanüstü bazı durumlarda, asıl nizami Rus ordusu, çok seyrek de olsa devreye girerek masum sivillere, muhacir kitlelerine saldırmıştır. Ağustos 1877'de Bele ormanına sığınmış olan civar köyler Türk halk kitleleri, Don Kazaklarıyla Rus ordusu tarafından kuşatılıp toptan imha edilmişlerdir.

General **Gurko** kuvvetleri de büyük çapta katliamlar yapmıştır. Temmuz-Ağustos 1877'de Eskizağra, Yenizağra ve Tunca vadisindeki Türk halk kitleleri General **Gurko** komutasındaki Rus öncü kuvvetleri tarafından katledilmişlerdir.

Ocak 1878'de, Harmanlı ile Edirne arasında, 40-50 bin kişilik bir Türk muhacir kitlesi, İstanbul'a doğru yürümekte olan büyük Rus kuvvetleri tarafından çiğnenip ezilmiştir.

Türk halkına karşı bu gibi nadir fakat büyük çaplı saldırılar dışında, nizami Rus kuvvetleri katliamlara fazla karışmamışlardır.

Panislavistlerin ve **Çerkaski**'nin yönetimindeki Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı'nın planladığı "ırk ve yok etme savaşı" Don Kazakları ve silahlı Bulgarlar tarafından uygulanmıştır.

Türk Halkı İçin Dört Çeşit Ölüm

Justin McCarthy şunları yazıyor:³⁶

"Savaşların çoğunda, taraflardan birinin çabucak galip gelmesi, sivil halk arasında can kaybının az olmasını sağlar. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda ise durum böyle olmadı. Bulgaristan'ı fetheden Rusların savaş amaçları, yığınla sivil Müslüman halkın katledilmesini garantiye almak oldu. Bulgaristan Müslümanlarının ölüm nedenleri dört gruba ayrılabilir. Bunlar; muharebenin sebep olduğu ölümler, Bulgarların ve Rus askerlerinin canice saldırılarıyla katledilenler, yaşam gereksinimleri esirgendiği için açlık ve hastalıkların baş göstermesiyle ölenler ve mülteci durumuna düşen Bulgaristan Müslümanlarının uğradığı can kaybı olarak sıralanabilir.

1877-1878 Savaşı'nda, muharebelerin neden olduğu sivil halk ölümleri toplam Müslüman kayıpların çok azını teşkil etti. On dokuzuncu yüzyılda, muharebeden doğan sivil halk kayıpları genellikle şehirlerin kuşatılması ve top ateşine tutulmasından kaynaklanırdı. 1877-1878 Türk-Rus Savaşı'nda ise şehirlerin kuşatılması ve top ateşine tutulması nispeten çok azdı. Ruslar tarafından Niğbolu ve bazı küçük kasabalar çok kısa süreliğine top ateşine tutuldu fakat sadece Rusçuk ile Plevne şehirlerinde yüksek sayıda sivil halkın ölümüne yol açacak kadar uzun süren kuşatmalar yer aldı. Sofya, Tırnova, Filibe, Tatarpazarcık, Orhaniye ve Edirne kolaylıkla düştüğü için buralarda muharebe nedeniyle sivil halktan fazla can kaybı olmadı. Silistre ve (Hacıoğlu) Pazarcık, savaş gerek kalmadan, ateşkes antlaşmasıyla Rusların eline geçmişti. Şumnu, Burgaz ve Varna şehirlerini ise Osmanlılar ancak savaşın sonunda teslim ettiler. Bu nedenle Müslüman sivillerin kaybının muharebeden kaynaklanması olasılığı düşüktür..."

36) McCarthy, *Sürgün ve Ölüm*, s.70.

İşgalin Daha İlk Gününde Kıyım Başladı

“Rusya’nın Osmanlı Avrupası’nı işgalinin daha ilk gününden itibaren, Rus askerleri savunmasız Türk sivil halkı öldürdüler. Şikâyet raporlarının sayılarının binlerce olması bunların kanıt değerini arttırdığı halde, vahşetin tek delili kaçan Türk mültecilerin görgü şahitliği olsaydı belki tartışma konusu olabilirdi. Ancak Rus askeri birliklerinin masum sivil halkı kıyımdan geçirdiğinin delillerinin çoğu, resmi Osmanlı raporlarının yanı sıra çatışmaları izleyip, 1877-1878 Türk-Rus Savaşı’nın yarattığı mültecileri sorgulayan (fakat pek de Osmanlılara sempati duymayan) tarafsız kişilerin anlattıklarına dayanmaktadır. Sağ kalanların vücutlarındaki yaraların niteliği de katillerin Rus askerleri olduğu teşhisi- ni kesinleştiriyordu. Savaşı izleyen Avrupa basını üyeleri, Rus askeri birliklerinin Müslüman köylülere ve mültecilere karşı davranışını rapor ettiler. Tüm habercilerin gözlemledikleri o kadar açıktı ki, Rusların suçlu olduğu üzerinde fikir birliğine vardılar:

Şumnu (Şumla), 20 Temmuz 1877

‘İşbu metni imzalayan yabancı basın temsilcileri Şumnu’da bir araya geldiler. Bulgaristan’daki masum Müslüman halka uygulanan insanlık dışı davranışları gazetelerine rapor eden muhabirler olarak gözlemlediklerinden ortaklaşa hazırladıkları özeti imzalamanın görevleri olduğuna inanmaktadırlar. Razgrad ve Şumnu’da, süvari mızrak ve kılıçlarıyla yaralanmış çocuk, kadın ve yaşlıları kendi gözleriyle gördüklerini belirtirler. Bunlar savaş nedeniyle meydana gelmesi mümkün olan yaralar değildi. Mağdurlar, Rus askerlerinin ve sıklıkla Bulgarların da kendilerine uyguladığı dehşet olaylarını ayrıntılarıyla anlattılar. Birçok köyün Müslüman halkının tümüyle, ya kaçarlarken ya da köylerinin yağmalanması sırasında kıyımdan geçirildiğini ifade ettiler. Her gün, taze yara almış birçok yeni mağdur geldi. Aşağıda imzası olanlar, mağdurların çoğunluğunun kadın, çocuk ve yaşlı olduklarını ve bunların mızrakla yaralanmış bulunduklarını bildirdiler.”

(Şu gazetelerin temsilcileri tarafından imzalanmıştır: The Manchester Guardian, Kölnische Zeitung, Standard, Frankfurter

Zeitung, Journal des Débats, Morning Post, République Française, Pester Lloyd, Wiener Tagsblatt, Illustrated London News, Neue Freie Presse, Times, Morning Advertiser, New York Herald, Scotsman, Egyptian Graphic, Wiener Worstadt, Daily Telegraph, Manchester Examiner.)³⁷

Justin McCarthy devam ediyor:

Kıyımlar Rus Başkumandanlığının Emriyle Yapılıyor

*"Bu ve benzer birçok anlatımdan, Müslüman sivilleri öldürenlerin çoğunlukla Rus askerleri olduğu anlaşılmaktadır. Süvari kılıcından başka şekilde meydana gelmesi imkânsız olan yaralar, mültecilerin anlattıklarını doğrulamıştır. İstisnalar dışındaki so-
rumlular, köylere saldırıp askeri birlik halinde katliam yapan Kazaklardı (Don Kazakları). Rus askeri birlikleri tarafından yapılan katliam, ırza geçme ve talanın tamamına bakıldığında, bu davranışların, Rus kumandanların emriyle yapılmış olduğu anlaşılıyor. Bunu kanıtlayacak kâğıt üzerinde kanıtlar henüz bulunmamış olmakla birlikte, sahada gözlenenler, Rusların davranışının her savaşta görülen cinsten bireylerin fırsatçılığından kaynaklanmış davranışlar olmayacak kadar sistemli olduğunu gözler önüne seriyor. Bunlar, emirlere karşı gelip kontrol dışına çıkan askerlerin bireysel davranışlarına benzemiyor.*

*Sivil halkın Rus askerleri tarafından boğazlanmasındaki asıl amaç, Türk köylüleri arasına korku salıp, onları perişan halde Rus ordularının önü sıra kaçmalarını sağlamaktı. Böylece Osmanlı ordusunun önünde bir engel teşkil edeceklerdi. Bu açıdan Ruslar çok başarılı oldular. Türk göçmen yığınları yollara düşürüp askerlerin hareket sahasını kısıtlattılar. Askerler ile ordunun donanımlarını cepheye taşıması gereken vagonlar, Müslüman göçmenleri taşımakta kullanıldı. Plevne'de **Osman Paşa**'nın son hücumu ve son kaçış şansı, düşman kuşatmasını yarmaya çalışan öncü kuvvetleriyle onlara yetişmeye çalışan destek güçlerinin arasındaki harp sahasına yersiz yurtsuz kalan Müslümanların doluşmasıyla son buldu. (...) Daha da önemli olarak, Türklerin yurdu boşaltması,*

37) *Atrocités Russes, Documents Soumis à la Conférence de Constantinople, İstanbul, 1877, s.16'dan aktaran McCarthy, Sürgün ve Ölüm, s.71.*

savaş sonrasında Slavların bu topraklarda ezici çoğunluğu elde etmelerini sağladı. Bulgaristan'daki sivil Türk halka hücum etmek, Rus amaçlarına hizmet eden, acımasız ve hesaplı bir Rus askeri politikasıydı. (...)

Kazaklar (Don Kazakları), Kafkas harpleri sırasında usullerini mükemmelleştirmişlerdi. Yüzlerce yıldır 'kirli yöntemler' kullanılarak savaşıyorlardı ve örgütlenmeleri sivil halka karşı kullanılabilir, son derece kıvrak bir süvari birliği şeklindeydi. Bu özellik onları, Balkan Savaşları sırasında, Rus emellerini gerçekleştirmek konusunda etkin araç haline getirmişti. Köyleri talan etmeye ve sığınmacı durumuna düşen sivil halkı kesmeye başlamalarının hemen ardından, 'Kazak' ismi Türk köyleri arasında korkuyla fısıldanır olmuştı. Planlandığı gibi onların yaklaştığı söylentisi, Türk mültecilerin yollara düşmesine yetiyordu. (...)

Kazakların bir yöntem dahilinde saldırıda bulunduğu ve bu yöntemin ısrarla tekrarlandığı görülüyor; bu hareketlerinin merkezi bir otorite tarafından planlandığı anlamına gelir. Kazakların Türk köylerine saldırması çoğunlukla Bulgarlarla işbirliği içinde yürütülüyordu. Kazaklar hiç kimsenin dışarıya kaçamayacağı şekilde köyleri kuşatıyor, arkasından içeri salınan Bulgarlar talan ve katliam yapıyorlardı; böylece ortak plan dahilinde çalışıyorlardı. Örneğin Hıdırbey köyünde, Kazaklar Türk köylülerinin silahlarını direniş görmeden toplayıp Bulgarlara dağıttılar. Bunun ardından Kazaklar köylülerin dışarı kaçmasını önlerken, Bulgarlar köyün yetmiş erkeğinden on beşi hariç hepsini öldürdüler. O kurtulan on beş erkek de, Rusların ufukta görüldüğü anda kaçmayı başarmış olanlardı. Büklümlük'te, Kazaklar yine Türklerin silahlarını alıp Bulgarlara verdiler. Kazaklar, Müslümanların kaçmasını önlemek için kasabanın etrafını kordon altına aldılar. Bulgarlar, Türk kadınlarla çocukları evlere, erkekleri ise samanlığa topladılar. Sonra da buralar saz ve saman balyalarıyla doldurulup ateşe verildi. Binalardan dışarı kaçanları da Bulgarlar yayılım ateşine tuttular. Çok az insan ellerinden kurtulabildi. (...)

Eskizağra şehrindeki Türklerin yok edilmesinde izlenen yöntem, Bulgaristan'daki Türk ve diğer Müslümanların gasp ve katliamında Rusların oynadığı role örnek teşkil eder. Her zamanki gibi,

Ruslar şehre girdiklerinde Türklerin silahlarını topladılar. Bu silahları, şehirdeki Bulgarlara dağıttılar. Bulgarlar, İngiltere Konso-
losu **Dupuis**'in raporuna göre, bunu müteakiben, Derbend ve Yeni
Mahalle köylerinden dört yüz silahlı Bulgar'ın gelmesiyle Yahudi
ve Türklerin evleriyle dükkânlarına saldırıldı. Aynı günün akşa-
mında, Ruslarla Bulgarlar civar köylere ve çiftliklere gidip hepsi-
ni ateşe verdiler; bütün bunlar olurken bir Rus subayı da dürbün-
le tüm harekâtı izledi.”³⁸

Türk Mallarının ve Hayvanlarının Tümüyle Gasp Edilmesi

Tuna ve Edirne vilayetlerinde Türk mallarının tümüyle gasp edilmesi Rus Panislavistleri tarafından önceden planlandı. İlk saf-
ha olarak Türk mallarının Rus ordusunun ihtiyaçları için kulla-
nılması kararlaştırıldı. Çünkü Rus işgal ordusunun ihtiyaçları için
Türk mallarının müsadereci fikri yetkili Rus makamlarına daha
kolay kabul ettirilebilir diye düşünüldü.

28 Mayıs 1877 günü Panislavist Prens **Çerkaski**, bu fikrini
Çar **İkinci Alexandre**'a açmış ve “*Harp içinde Bulgaristan'ın bü-
tün kaynakları, ordunun (Rus ordusunun) ihtiyaçlarını sağlamak
için kullanılmalıdır*” demiştir. Çar, bu fikri uygun bulmuş ve “*Ben
de zaten bunu arzu ediyorum*” diye cevap vermiştir.³⁹ Bu cevap,
Panislavistlerin gasp planının Rus çarı tarafından onaylanması de-
mekti.

Rusya'nın Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı, Petersburg'dan
Tırnova'ya taşındığı zaman **Çerkaski**'nin elinde, geniş bir gasp ha-
rekâtının planı hazırды. Bu planda, Türklere ait hayvanların, hubu-
batın saman ve ot stoklarının Rus ordusunun ihtiyaçları için kul-
lanılmasını öngörmekteydi.⁴⁰

Temmuz 1877'de Tırnova'ya ve Balkan'ın güneyine giden Ge-
neral **Gurko** ordusu, iâşe ve ikmal güçlükleriyle karşılaşmış, bu

38) **McCarthy**, *Sürgün ve Ölüm*, s.73-76.

39) *Russkaya Starina*, Petersburg, Ağustos 1895, T. LXXXIV, s.56-57; **Şimşir**,
Rumeli'den Türk Göçleri II, s.CLXXIV.

40) *Russkaya Starina*, Ekim 1895, T. LXXXIV, s.23; **Şimşir**, *Rumeli'den Türk Göçleri
II*, s.CLXXIV.

kuvvetlerin yerli Türk kaynaklarıyla beslenmesi düşüncesini ileri sürmüştür.⁴¹

Rus askerlerinin Plevne'de ilk yenilgileri üzerine, yerli imkânların kullanılması, Rus ordusunun iâşesi fikri daha da yaygınlaşmıştır. Zira bu yenilginin Rus ordusunun ikmal ve iâşesindeki yetersizlikten ileri geldiği öne sürülmüştür. Bunun üzerine yerli imkânların sistematik olarak Rus ordusunun ihtiyacı için kullanılması fikri, Rus Başkumandanlığınca da prensip itibarıyla kabul edilmiştir. Ayrıca Tuna ve Edirne vilayetlerinin gerek hayvan miktarı, gerek hububat, ot ve saman stokları bakımından bütün Rus ordusunu besleyebilecek kadar zengin olduğu görülmüştür.⁴²

Bulgaristan Mülki İdare Teşkilatı yetkilileri ve **Çerkaski**'nin de katılımıyla, Rus Başkumandanlık karargâhında yapılan önemli toplantı sonunda, 8 Eylül 1877 günü, Türklere ait bütün hayvanların, zahirenin, ot ve saman stoklarının Rus ordusunun ihtiyaçları için müsadere edilmesi planı resmen onaylandı. Ve bu karar, 13-15 Eylül 1877 tarihlerinde bütün ordu birliklerine tamim edildi.⁴³

Bunun üzerine önce Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında, Tuna vilayetinde, Türk mallarının ve hayvanlarının gaspı için bir seferberliğe girişilmiştir. Türklere ait hayvanlar, sürüler toplanmış, tarlalardan ve ambarlardan zahireler, ot ve saman yığınları müsadere edilmiştir. Bu, tarihte emsali görülmemiş geniş bir sömürü hareketiydi.

İstatistik yetersizliği yüzünden Rus ordularının ne kadar Türk malına el koymuş, ne kadar hayvanı toplayıp gasp etmiş olduklarını kesin olarak hesaplamak çok zor. Fakat bazı verileri göz önünde bulundurarak bu konuda tahmini bir hesap yapmaya çalıştık.

İhtiyat kaydıyla bizim vardığımız sonuçlara göre, Rus orduları, iki yıla yakın süren işgal boyunca, Tuna ve Edirne vilayet-

41) *Russkaya Starina*, Aralık 1895, T. XXXIV, s.10-13; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri II**, s.C.LXXIV.

42) *Russkaya Starina*, Ocak 1896, T. XXXV, s.55-65; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri II**, s.CLXXV.

43) *Russkaya Starina*, Ocak 1896, T. XXXV, s.68-69. Bu görüşmenin protokolü ayrıca şu kaynaktan Rusça olarak yayımlanmıştır: **Sbornik Ofitsial'nih rasporâjeniy i dokumentov po Bolgarskomu krayü, vıpusk IV** (Bulgaristan Yöresinde Alınan Kararlar ve Belgeler Külliyyatı, Cilt IV, s.3-9)

lerinde, Türklere ait 600 bin ton ot ve samana, bir buçuk milyon ton zahireye, 800 bin büyükbaş ve 15 milyon küçükbaş hayvana el koymuşlardır. Böylesine geniş ve yoğun bir sömürüye tarihte kolay rastlanmaz. **Valbert**'in belirttiği gibi, bu sömürü hareketi, devletler hukuku, harp hukuku kurallarının altüst edilmesi demektir.

Çünkü 27 Temmuz 1874'te, Rusya'nın da katılımıyla Brüksel'de toplanan konferans, savaş halinde hükümetlerin ve orduların görev ve yetkilerini tespit etmişti: Buna göre, işgal kuvvetlerinin sivil halka ait malları müsadere etmeye ve sömürmeye hakkı yoktur. **Valbert** bu konuda şöyle demektedir:

*"Hakikatte Prens Çerkaski tarafından alınan veya hazırlanan tedbirler, Brüksel'de müzakere edilen proje ile işgalcilere tanınan hakları fazlasıyla aşmaktadır. (Bu projenin) ikinci kısmının 50. maddesinde, 'sivil halkın dini inançlarının, namusunun ve malının düşman ordusu tarafından saygı göreceği' belirtilmektedir."*⁴⁴

Türklere Ait Hayvanlar Paylaşıldı ve Türk Mülklerine Bulgarlar Yerleştirildi

Rus ordusu, Türk mallarının gaspına Bulgarları da ortak etmiştir. Türklere ait hububat ve hayvanların bir bölümü Bulgarlara paylaştırılmış, öldürülen ve göç eden Türklerin evlerine de Bulgarlar yerleştirilmiştir. Böylece Türk göçmenlere geri dönüş kapıları kapatılmış oluyordu. Türkler savaştan sonra geri dönebilseler dahi evsiz barksız, malsız mülksüz ve aç kalacaklar, tekrar göç etmek zorunda olacaklardı. Plan kısaca buydu.

Bulgar köylüleri Türk mallarını gasp etme hareketine de ortak edildi. Bu köylülere önce tarlalarda kalmış olan Türk mahsulleri toplatıldı. Rus orduları tam hasat mevsiminde Tuna vilayetine girmişlerdi. Tarlaların sahipleri yerlerinden ya kovulmuşlar ya da kırılmışlardı. Mahsulleri toplama işi Rus ordu birlikleriyle Bulgarlara kalmıştı. **Çerkaski**, Mülki İdare Teşkilatı'na verdiği genelge emirlerle, Bulgar halk kitlelerinin de Türk tarlalarındaki mahsulleri toplama işinde kullanılmasını istedi. Bu işte kullanılırken

44) **G. Valbert**, "Le Nouveau Droit des Gens et la Mission du Prince Tcherkasky", **Revue des Deux Mondes**, Paris, Cilt XXII, Ağustos 1877, s.704.

Bulgarlara aynı zamanda “kendi mahsulleriymiş gibi” toplamaları da bildirildi.⁴⁵

Bu şekilde hem Bulgarları daha iyi çalıştırmak, hem de bu malları sahiplenmeye alıştırmak istenmişti. Çünkü Bulgarlar, kendilerine ait olmayan mahsulleri toplamakta, bunları “kendi mallarıymış gibi” görmekte tereddüt ediyorlardı. Basit Bulgar köylüsünün bile hak hukuk anlayışı, Rus Panislavistlerin anlayışından daha ileri, daha medeni görünüyordu.

Türk mahsulleri toplatılırken aynı zamanda Bulgarların Türk evlerine yerleştirilmelerine başlandı. General **Gurko** komutasındaki Rus öncü kuvvetleri Eskizağra, Yenizağra taraflarından geriesingeriye Tırnova’ya çekilirken, Ağustos 1877’de bazı Bulgar aileleri de Rus kuvvetleriyle birlikte kuzeye göç etmişlerdi. Muhtaç durumda olan 14.375 Bulgar göçmeni vardı. **Çerkaski**’nin Mülki İdare Teşkilatı bir komisyon kurarak bu göçmenleri Türk evlerine yerleştirdi. Fakat bununla yetinmedi. Bu başlangıcın ardından ilk çırpıda, muhtaç durumda olmayan 185.000 kadar Bulgar da Türk evlerine oturtuldu. Geniş bir kitle hareketi başlatıldı. On binlerce Bulgar ailesi, verimsiz Balkan bölgelerinden kaldırılıp verimli ovalara doğru; Tırnova, Gabrova vs. civarından Tuna yaylalarına doğru sevk edildi, sistematik bir şekilde Türk evlerine yerleştirildi.⁴⁶

Türk evlerinin Bulgarlar tarafından işgali girişimi, daha sonra da yaygınlaştırılarak sürdürüldü. Mülki İdare Teşkilatı, tepkileri önlemek için bu Bulgarların Türk evlerine “geçici olarak” yerleştirildiklerini açıklıyordu. Ama elaltından Bulgarlara “kendi evleriymiş gibi” oturmaları da bildiriliyordu. Bu hareket, taşınmaz Türk mallarını, Türk mülklerini gasp ve Bulgarlara devretme politikasının ikinci adımıydı.

Planlı programlı gasp politikasının üçüncü ve sonuncu aşaması, doğrudan doğruya Türk tarım topraklarını Bulgarlara mabetme, yani “toprak ihtilali”ni tamamlama hareketi olmuştur.

45) **G.D. Todorov, *Vrmennoto Rusko Upravleniye v Bulgariye*** (Bulgaristan’da Geçici Rus Yönetimi), s.128-130.

46) **Russkaya Starina**, Petersburg, Ocak 1896, T. LXXXV, s.74-75; **Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri II***, s.CLXXVII.

Balkanlar'da Toprak İhtilali

“Toprak ihtilali” ifadesi, burada, Balkanlar'da Türklere ait tarım topraklarının, 1877-79 yıllarında Bulgarlar tarafından gasp edilmesi olayını anlatmak için kullanılmaktadır. Bu tabiri ilk kullanan kişi, Rus tarihçi **N.G. Levintov**'dur. Bulgarlar ve Ruslar, bu büyük gasp suçlarını yetmiş beş yıl kadar gizlemeye çalıştılar. On-
dan sonra, 1877-78 savaşının yetmiş beşinci yıldönümünde, 1953 yılında, Sovyet tarihçi **N.G. Levintov**, bu büyük gasp olayına bir isim ve marxiste bir kılıf buldu: **Toprak ihtilali** (*Agrarniy Perevorot*. *Perevorot* kelimesi, “devrim” veya “darbe” olarak da Türkçeleştirilebilir). **Levintov**'un iddia ettiğine göre, yoksul Bulgar halkı, toprak ağaları Türklerin büyük çiftliklerini yağmalayarak bir “toprak ihtilali” veya “toprak devrimi”, “toprak darbesi” yapmışlardı!⁴⁷ “Tarım devrimi” de denilebilir.

Çalınan minareye bir kılıf bulunmuştu ama mızrak çuvala sığmıyordu! Tuna ve Edirne vilayetinde büyük toprak ağaları ve öyle büyük çiftlikler çok yoktu. Çalınan topraklar yalnız birkaç ağanın toprakları değil, yüz binlerce fakir fukara Türk köylüsünün üçer-beşer dönümlük tarlaları, bağları, bahçeleri ve evleriydi.

Ortaya atılan teori düpedüz tutarsız ve saçmaydı ama Bulgar yazarları bu marxiste teoriye dört elle sarıldılar, Soğuk Savaş döneminde bu alanda epeyce yayın yaptılar.⁴⁸

- 47) **N.G. Levintov**, “Agrarnie otnoşeniya v Bolgarii nakanune Osvobojdeniya i Agrarniy perevorot 1877-1879 godov”, **Osvobojdeniye Bolgarii ot Turetskogo iga**, **Sbornik Statey**, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1953 (**N.G. Levintov**, “Bulgaristan'da Kurtuluş Arifesinde Tarım İlişkileri ve Toprak İhtilali, 1877-1879”, **Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu**, 75. yıl: 1878-1953, SSCB Bilimler Akademisi Yayını, Moskova, 1953, s.139-221).
- 48) Birkaç örnek: **Lyuben Berov**, “İkonomiçeskite posleditsi ot rusko-turtdeskata voyna prez 1877-1878 g.”, **Osvobojdenieto na Bulgaria ot Turskoto igo**, 1878-1958, **Bilgarska Akademiya na Naukite**, İzdatelstvo BKP, Sofya, 1958, s.415-447 (**Lyuben Berov**, “1877-1878 Rus-Türk Savaşı'nın Ekonomik Sonuçları”, **Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu**, 1878-1958, **Makaleler Külliyyatı**, **Bulgar Bilimler Akademisi**, B(ulgar) K(omünist) P(artisti) Yayını, Sofya, 1958, 415-447); **L. Berov**, “Agrarnoto dvijeniye v Yüjna Rumeliya po vreme ne Osvoboditelna voyna prez 1877-1878”, **İstoriçeski Pregled**, 1953, kn. 6 (**L. Berov**, “Kurtuluş Savaşı Sırasında Güney Rumeli'de Tarım İlişkileri”, **Tarih Dergisi**, 1953, kitap 6); **Y. Mitev**, “Za agrarniya prevrat u nas izvarşil se v rezultat ot Osvoboditelna voyna prez 1877-1878” **İstoriçeski Pregled**, 1953, kn. 6 (**Y. Mitev**, 1877-1878 Kurtuluş Savaşı Sonucu Bizde Yapılmış Olan Toprak İhtilali Üzerine”, **Tarih Dergisi**, kitap 6); **Jak Natan**, **Stopanska İstoriye na Bulgariya** (**Bulgaristan İktisadi Tarihi**), Nauka i İzkustrvo, Sofya, 1958.

Rus ve Bulgar yazarların “toprak ihtilali” veya “toprak devrimi” dedikleri büyük olay, fakirlerin, zenginlerin mallarını ele geçirmeleri olayı değil, Bulgarların Türk topraklarını yağma etmeleri, gasp etmeleri olayıdır. Rus ordusunca işgal edilen bölgelerde, zengin-fakir demeden bütün Türklerin ve yalnız Türklerin toprakları yağma edilmiş, evleri ellerinden alınmış, çalınmıştır. Varlıklı tek bir Bulgar çorbacının toprağına dokunulmamıştır. Yağmalama olayına, Bulgar’ın çorbacısı da, köylüsü de katılmıştır. Olay, zengin-fakir olayı değil, Türk-Bulgar olayıdır. Rus Panislistlerince önceden düşünölüp planlanmış, Bulgarlarca uygulanmıştır.

Olayın büyüklüğü hakkında bir fikir edinmek için şunu hatırlamak belki yeter: 1879 yılında Bulgar Prensiği nezdine gönderilen ilk Osmanlı Komiseri **Nihat Paşa**, Sofya’ya giderken yanında tam yüz sandık dolusu tapu senedi de götürmüştür. Bu tapular, Bulgarların gasp etmiş olduğu Türk topraklarına, Türk taşınmaz mallarına ilişkin senetlerdi. Bunlardan başka, sağ kalan Türk göçmenlerin ellerinde de gasp edilen taşınmazlara ilişkin on binlerce tapu senedi vardı.

1877-1879 yıllarında Tuna vilayetinde ve kısmen Edirne vilayetinde bir “toprak ihtilali” yapıldı. Ayrıca, aynı topraklarda bir de “nüfus ihtilali” gerçekleştirildi. Rus ordularının istila ettikleri bölgelerde yaklaşık bir milyon masum Türk, yerinden yurdundan sökülüp sürüldü. Yarım milyon kadar insan da sistematik katliamlarda, karda kışta “sinekler gibi” kırıldı. Prens **Çerkaski** gibi fanatik Panislistlerin amaçladıkları “ırk imhası savaşı” bir ölçüde uygulandı.

“Toprak ihtilali” ile “nüfus ihtilali” birbirini tamamladı. Türklerden zorla alınan mallarla zenginleştirilen Slav Bulgarlara bir yurt açıldı. Bu zemin üzerine bir Bulgar devleti dikildi. 13 Temmuz 1878’de imzalanan **Berlin Antlaşması** ile Tuna vilayeti üzerinde, Osmanlı devletine “vergi virür” ve kendi milis teşkilatı olan bir Bulgar Emareti, yani Özerk bir Bulgar Prensiği kuruldu, bu Prensiğin tahtına da Alman Prensi **Alexandre Battenberg** oturtuldu (Bulgar Prensiği, 1909 yılında tam bağımsız bir krallık olacaktır).⁴⁹

49) Bu konuda geniş bilgi için bkz. **Bilâl N. Şimşir**, *Rumeli’den Türk Göçleri, Belgeler*, Cilt I: *Doksanüç Muhacereti (1877-1878)*; Cilt II: *Bir Geçiş Yılı*

Özetlersek, Balkanlar'da bir Bulgar milli devleti kurabilmek için, Türk-Rus Savaşı ve Rus işgali sırasında, yani 1877-79 yıllarında, Ruslar ve Bulgarlar tarafından iki şey yapıldı:

1) Tuna vilayetinin ve kısmen Edirne vilayetinin nüfus dengesi altüst edildi. Rus ordusunun işgal ettiği her bölgede Türk nüfus kitleleri toplu halde göç ettirildi ve göç edemeyenler acımasızca kırılıp geçirildi.

2) Göç eden veya kırılan Türklerin malları mülkleri, hayvanları, sürüleri ve özellikle taşınmaz malları, evleri, tarlaları, çiftlikleri vs. Bulgarlarca ele geçirildi. Tarihte eşine rastlanmayan devasa bir gasp eylemi gerçekleştirildi. Belli bölgelerde, ilçelerde değil, bütün ülke düzeyinde yüz binlerce Türkün tarım toprakları Bulgarlar tarafından zorla alındı. Bütün hak, hukuk kuralları çiğnendi.

(Âşık Ervâhî'den)

GÖÇ DESTANI⁵⁰ (Kısaltıldı)

Tarih Doksan Üç'te Rusiye geldi

Kahirle her yanı zaptına aldı

Otuz altı kaza muhacir oldu

Dağıldı her biri bir yana düştü

Ağlıyor analar, ne gelir elden

Ah çeker muhacir derûn-i dilden

Hak bizi kurtarsın bu kal mekaldan

Bin yıllık mülümüz düşmana düştü

Kâfir Urus geldi her yanı aldı

İslâmın yerine Kazaklar doldu

Yalancı dünyanın âhiri geldi

Ümmet-i Muhammet yamana düştü

(1879); *Cilt III: 1880-1885*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989. Bulgaristan'ın kuruluş sürecinde Tuna ve Edirne Türklerinin başına gelenler hakkında *Cilt II*'nin "Giriş" bölümünde (sayfa XXIX-CLXXXII) ayrıntılı bilgi bulunacaktır.

50) **Cahit Öztelli, Uyan Padişahım**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.379-381.

Not: Öztelli, Ervâhî'nin destanda yazılan acıları yaşamış bir ozan olduğunu belirtmiştir.

*Dağıldı perişan cümle-i millet
Kalmadı saltanat, gitti adalet
Bıraktı ateşe o nâr-ı hicret
Aktı gözyaşları ummana düştü*

*Muhacir hakkında ferman yazıldı
İşiten adamın bağı ezildi
Âhır zaman oldu ferman bozuldu
Muhacirlik cümle cihana düştü*

*İki yol açıldı, sol ile sağlı
Ümmet-i Muhammed ciğeri dağlı
Sanırsın bend olmuş kolları bağı
Küffarın elinden amana düştü*

*Yüklendi göçleri, gitti, çekildi
Fukaralar düz ovaya döküldü
Terk etti sılâsın, boynu büküldü
Bilinmez bu yollar ne yana düştü*

*Unutturdu sıla kavim kardaşı
Dökerler gözünden kan ile yaşı
Ağlıyor vatanın toprağı taşı
Esir kaldı, o da zindana düştü*

*Yedi düvel meşvereti kurdular
Cümlesi birlikte karşı durdular
Anadol, Balkan'ı yad'a verdiler
Sultan Hamit sade bir tane düştü*

*Dilerim Tanrıdan kem ola bahtı
Devrile başına Urus'un tahtı
Zulmedip ülkede ne varsa yıktı
Şen yer kalmadı, hep virana düştü*

*Seyreyle Ervâhî, cümle cihanı
Çıkarma yürekten âh-ü figanı
Yakın bilmez iken âhir zamanı
Şimdiki çağı âhir zamana düştü*

(Âşık Fakirî'den)

VİDİN DESTANI⁵¹ (1877-1878) (Kısaltıldı)

*Gidi Vidin, senin başın kavgalı
Balyemez topların altın halkalı
Böyle cenk olmamış dünya duralı
Ahrete kalmıştır işi Vidin'in*

*Vidin'in etrafı dolanı sazlar
Üstünde uçarlar turnalar kazlar
Şehit oldu nice gelinler kızlar
Kanlara bulandı taşı Vidin'in*

*Vidin'in içinde çoktur erenler
Hadd-ü hesapsızdır cenge girenler
Kumbarayla seksen kişi kıranlar
Ah eyleyip düştü başı Vidin'in*

*Atılan gülleler hiç vermez ara
Kadı ile müftü verdiler vire
Ulah bekler imiş böyle bir sıra
Kan ağlayıp aktı yaşı Vidin'in*

*Vidin'in etrafı yüksek kayalar
Baş başa vurmuştur ağlar analar
Bayrağını çekip gitti yayalar
Kan ile yuğruldu aşı Vidin'in*

*O Vidin şehrinin yüksek kalesi
Bizim çektiğimiz mürted belâsı
Kabul oldu sabi, sübyan duası
Ahrete kalmıştır işi Vidin'in*

*Vidin dedikleri bir düz ovada
Sabi, sübyanların eli duada
Yavrucaklar öksüz kaldı yuvada
Kanlara bulandı taşı Vidin'in*

51) Cahit Öztelli, *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976, s.384-387.

*Fethi Baba derler, kalenin başı
Gülleyle yıkıldı duvarı, taşı
Kuru peksimettir cümlemin aşı
Zâr eyledi, düştü başı Vidin'in*

*Murad Baba diyen murada erdi
Kale kapısından güller girdi
Kimin şehit etti, kimin vurdu
Kanlara bulandı taşı Vidin'in*

*Ahali sancağı çekip yürüdü
Hak erenler içimizde var idi
On iki gün muhasara sürdü
Ah eyleyip düştü başı Vidin'in*

*Asâkir, ahali de çıktı burca
El attı cümlesi birden kılınca
Perşembe günüdür hafta gelince
Kan ağlayıp aktı yaşı Vidin'in*

*Fakirî, bu cengin destanın yazar
Kâfir derdinden olmuştur bîzar
Kulların hak etsin affa sezâvar
Vasfını edemez kişi Vidin'in*

Vidin, Tuna'nın sağ kıyısında, Sırbistan sınırı yakınında önemli bir Türk şehri idi. Tuna vilayetinin sancak merkeziydi. 1877-78 Savaşı'nda da önemli yeri vardı. Temmuz 1877'de Ruslar ve Romanlar tarafından topa tutuldu. Rus topçuları, hasta ve yaralı dolu olan Vidin Hastanesi'ni de hedef aldılar, harp kurallarını çiğnediler. Bu konuda, Hariciye Nazırı **Arifi Paşa**, 21 Temmuz 1877 günü İsviçre Konfederasyonu Başkanına telgrafla Rusları şikâyet etti. Vidin ilk Rus saldırısını püskürttü; fakat üstün Rus kuvvetlerine fazla dayanamadı. Rusların şehri zapt etmesinden sonra Rus Kazaklarıyla Bulgarlar da bu yörede büyük katliam yaptılar. Rus kumandanlığı Vidin'in "Menafi ve Yetim Sandığı"na da el koydu. İstanbul hükümeti, bu sandık üzerinde Vidin göçmenlerinin hakla-

rının mahfuz tutulması gerektiğini savunarak, sandığı kurtarmak için 1880’li yıllara kadar uğraştı. Vidin göçmenleri, mal ve mülklerini kurtarabilmek için Türk hükümetine toplu dilekçeler verdi. Bu dilekçelerden biri Fransızcaya çevrilerek, diğer birçok dilekçeyle birlikte Berlin Kongresine de sunuldu. Vidin konusunda ***Rumeli’den Türk Göçleri*** adlı kitabımda epeyce belge vardır.

III

BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN İLK YILLARI VE BALKAN SAVAŞLARINA DOĞRU GİDİŞ (1879-1912)

BULGARİSTAN PRENSLİĞİ'NİN İLK YILI

Bulgar Yönetiminin İlk Yılında Bulgaristan Türkleri (1879-1880)

Rumeli'de Rus işgali iki yıl sürdü. Ruslar, 13 Temmuz 1878'de **Berlin Barış Antlaşması**'nın imzalanmasından sonra bir yıl daha Rumeli'de kaldılar. Bu süre içinde yeni Bulgar devletinin kurulması işlerini tamamladılar. Ruslar, daha savaş başlamadan önce "Bulgaristan Sivil Yönetimi" veya "Bulgaristan Mülki İdaresi" (*Graj-danskoe Upraavlenie Bolgarii*) adıyla Bakanlık gibi bir teşkilat kurmuşlardı. Bunun başında Panislavist Prens **Çerkaski** vardı. **Çerkaski** ve sivil örgütü de, ordu ile birlikte Tuna vilayetine geldi, askeri işgal idaresinin yanı başında çalışmalarını sürdürdü ve Bulgar yönetiminin kuruluş işlerini tamamladı.

İlk Bulgar Meclisi'nde Türkler

Berlin Antlaşması hükümlerine uygun olarak, 22 Şubat-29 Nisan 1879 tarihleri arasında Tırnova şehrinde Bulgar Kurucu Meclisi toplandı. Meclis, din ileri gelenlerinden, mahkeme reislerinden, seçilenlerden ve atananlardan oluştu, ilk Bulgar anayasasını hazırladı. İlk Bulgar Meclisi'nde otuz-kırk kadar Müslüman temsilci bulunması gerektiğinden söz edildiyse de büyük devletler, "Müslüman unsuru güçlendireceği" düşüncesiyle buna imkân vermediler. Sonunda ilk Bulgar Meclisine aşağıdaki on iki Türk-Müslüman temsilci katıldı:

- 1) Vidin Müftüsü **Hafız Süleyman Efendi**
- 2) Varna'dan seçilen **Osman Bey**
- 3) Samakov Paşası **Mahmut Nedim**
- 4) Sofya'dan **Hüseyin Hüsnü Efendi**
- 5) Rusçuk'tan **Emre Ağa**
- 6) Samakov'dan **Hasan Hüsnü Efendi**
- 7) Razgrad'dan **Ahmed Efendi**
- 8) Tutrakan'dan **Ethem Efendi**
- 9) Pazarcık'tan **Mustafa Efendi**
- 10) Şumnu'dan **Hacı Süleyman Efendi**
- 11) Pravadi'dan **Halil Dumanlı**
- 12) Vidin'den **Ahmet Beyzade**⁵²

Bu temsilcilerden yalnız 1. ve 2. sıradakiler seçilmişler; 3-12. sıradakiler ise Rus Komiser **Dondukov** tarafından atanmışlardır.

Meclis, Bulgaristan'ın ilk anayasa taslağını görüşüp 23 Nisan 1879 günü kabul etti. Bu anayasanın Bulgaristan Türklerini ilgilendiren birkaç maddesi özetle şunlardır:

Madde 36: Bulgaristan Prensliği'nin hâkim dini Ortodoks Hristiyan dinidir.

Madde 39: Ortodoks mezhebinden olmayan Hristiyanlarla Hristiyan olmayanlar, mevcut yasaları ihlal etmemek şartıyla din özgürlüğünden yararlanacaklardır.

Madde 53: Bulgaristan'da doğmuş ve bir yabancı vatandaşlığına geçmemiş olan herkes Prensliğin vatandaşı sayılır.

Madde 63: Mülkiyet hakkı dokunulmazdır.

Madde 67: Her Bulgar vatandaşı, ilgili yasaya göre askerlik hizmetiyle yükümlüdür.

Madde 73: İlköğretim, Prensliğin bütün vatandaşları için zorunludur.

Kurucu Meclis Anayasa taslağını görüşüp kabul ettikten sonra, 29 Nisan 1879'da Battenberg Prensi **Alexandre**'i Bulgaristan Prensi olarak seçti.

52) *AAEF-CPC, Bulgarie, Sophia et Tirnovo 1879*, Cilt 1, ss.85-94.

Bu toplantılarda **Berlin Antlaşması**'nı imzalayan devletler temsilcileriyle birlikte Osmanlı Komiseri **Pertev Efendi** de hazır bulundu.

Anayasanın kabulü ve prensin seçilmesiyle Rusların Bulgaristan'daki işleri sona erdi. İşgal kuvvetlerinin yanı başında, iki yıldır Bulgaristan'ı yönetmekte olan Prens **Çerkaski** başkanlığında ki "Bulgaristan Sivil Yönetimi"nin ve Rus işgal kuvvetlerinin işleri bitmiş oldu. Temmuz 1879'da Balkanlar'da artık Rus işgal kuvveti ve Rus sivil yönetimi yoktu. Bu yönetimin Bulgaristan Türklerine ilişkin politikasını sürdürmek ve uygulamak işi artık yeni Bulgar yönetimine kalmıştı.

Rus işgal kuvvetleri Bulgaristan'dan ayrıldıktan sonra, Kuru-cu Meclis'te Osmanlı Komiseri olarak hazır bulunmuş olan **Pertev Efendi**, Ağustos 1879'da "Özel Elçi" sıfatıyla **Sultan Abdülhamid**'in fermanını Bulgaristan Prensi **Alexandre**'a götürdü.

* * *

Prens **Çerkaski**'nin belirlediği ve Bulgaristan sivil yönetiminin son bir yıl boyunca uyguladığı politika –akademisyen **N.G. Levintov**'un da belirttiği gibi– şöyle özetleniyordu:

1) Türk göçmenlerin geri dönüşlerini bütün imkânlarla engellemek,

2) Bu göçmenlerin Bulgaristan'a yerleşmelerine ve mallarını geri almalarına kesinlikle karşı çıkmak, engel olmak.⁵³

Kısacası savaş sırasında yerlerini yurtlarını bırakıp göç etmek zorunda kalanlar, barış imzalanınca geri dönememişler, dönmek isteyenler sınırdan çevrilmişler, zar zor sınırdan içeri sızabilenler de sınır dışı edilmişlerdi. Dolayısıyla bu insanlar mallarını kurtaramamışlardı.

Bulgar yönetimi şimdi işte bu politikayı uygulayacaktı ve uygulamaktaydı.

53) **N.G. Levintov**, "Agrarnie otnoşeniye... ("Bulgaristan'da Kurtuluş Arifesinde Tarım İlişkileri ve Toprak İhtilali, 1877-1879", *Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 1878-1953*, SSCB Bilimler Akademisi Yayını, Moskova, 1953, s.204); **Goran D. Todorov**, *Vremennoto Rusko Uplavleniye v Bulgariya prez 1877-1879* (1877-1879 Yıllarında Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi) BAN-BKP, Sofya, 1958, s.145-149; **Bilâl N. Şimşir**, *Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880* (Bulgaristan Türk Halkı Tarihi Üzerine), TKAE, Ankara, 1966, s.13.

Yeni Bulgar yönetiminin önünde büyük bir “sorun” daha vardı. O da Bulgar Prenslığı’nde kalmış olan büyük Türk nüfusu idi. Rus kuvvetlerinin savaşıla giremediği bölgelerde, özellikle Tuna vilayetinin doğu bölgesindeki yoğun Türk nüfus, katliama fazla uğramamış ve pek azalmamıştı. Şumnu şehri, Osmanlı ordu merkeziydi. Ruslar bu bölgeyi savaşıla zapt edememişler, buradaki Türk nüfusu yerlerinden tamamen söküp atamamışlar, pek fazla kıramamışlardı.

Yeni Bulgar yönetiminin 1-13 Ocak 1881 tarihinde yaptığı ve biraz gecikmeli olarak yayımladığı ilk resmi nüfus sayımında bu bölge nüfus yapısının şöyle olduğu anlaşılmıştı:⁵⁴

Tablo 2
Doğu Bulgaristan’da Müslüman-Ortodoks ve
Türk-Bulgar Nüfus Miktarları ve Oranları
(1 Ocak 1881)

İller	Ortodoks	%	Müslüman	%	Bulgar	%	Türk	%
Varna	55.594	(55.5)	47.531	(44.9)	40.885	(38.6)	46.304	(43.7)
Eskicuma	13.290	(18.0)	60.752	(82.0)	13.018	(17.6)	48.684	(79.3)
Pravadi	23.528	(37.2)	39.324	(62.3)	23.238	(36.8)	36.507	(57.8)
Razgrad	37.975	(31.0)	84.104	(68.8)	37.630	(30.8)	81.548	(66.6)
Ruşuk	59.172	(44.8)	59.172	(52.4)	54.754	(41.5)	65.965	(50.0)
Silistre	28.529	(28.2)	71.868	(71.1)	26.156	(25.9)	65.087	(64.4)
Şumnu	33.524	(30.5)	74.579	(67.9)	32.392	(29.5)	71.113	(64.7)
Toplam	251.612		437.330		228.073		415.208	

Görünen odur ki, bu topraklarda nüfusun yaklaşık üçte ikisi Türk, sadece üçte bir kadarı Bulgardır. Bunlar, Bulgar resmi rakamlarıdır.

Vaktiyle Rusçuk’ta valilik yapmış olan, Tuna vilayetinin ilk valisi ve eski sadrazam **Midhat Paşa**’nın yazdığına göre ise, bu vilayetin doğu bölgesinde Türk nüfus üçte iki değil, % 80 oranında idi. Berlin Kongresi öncesinde Londra’da bulunan **Midhat Paşa**, Bulgaristan Prenslığı sınırlarının demografik verilere uygun ola-

54) Bureau de Statistique (de Bulgarie), *Résultats Généraux de Recensement de la Population du 1/13 Janvier 1881*, Imprimerie Yanko S. Kovatchev et Cie (Sofia, 1884).

rak çizilmesini savunmuştu. Yani, Türklerin çoğunlukta olduğu Tuna vilayetinin doğu taraflarının Osmanlı devletinde kalmasını, buna karşılık Balkanlar'ın güneybatı taraflarında birkaç bölgenin Bulgar Prenslığı'ne katılmasını önermişti. Nüfus yapısına daha uygun görünen bu öneri, Berlin Kongresinde dikkate alınmamış, devrik bir sadrazamın kendi kişisel görüşü olarak dergi sayfalarında kalmıştır.⁵⁵

Türk ve Bulgar Nüfus Mübadelesi Yapılamadı

Ayastefanos Önbarış Antlaşması'nın müzakeresi sırasında, Şubat 1878'de, Bulgaristan sınırları görüşülürken, Hariciye Nazırı **Safvet Paşa**, bir nüfus mübadelesi yapılmasını 15 Şubat 1878 günü Rus heyetine resmen teklif etmiş, Balkan sıradağlarının kuzeyindeki Türk nüfusun güneye alınmasını, güneydeki Bulgar nüfusun da kuzeye gönderilmesini istemişti. Mübadele edilecek Türklere ve Bulgarlara ait toprakların bedellerinin de hesaplanıp mal sahiplerine ödenebileceğini eklemişti. Fakat Rus heyeti bu teklifi kabule yanaşmamıştır. **Safvet Paşa** bu görüşmeyi hükümete şöyle rapor etmiştir:

"...Ahalinin asayişini vikayeten Balkanlar'ın öbür tarafı Bulgaristan'a hudud tâyin olunmasını teklif ettikten ve Balkanlar'ın bu taraftaki emlâkin iki sülüsü (üçte ikisi) İslâmlara ait olduğunu isbat ettikten sonra, Balkanlar'ın öte tarafındaki İslamlar bu tarafına ve bu taraftaki Bulgarlar öte tarafına naklolunması ve bu münasebetle Balkan'ın her iki tarafında kalacak arazinin bedeli mukabeleten esbabına i'ta edilme-

55) His Highness **Midhat Pasha**, "The Past, Present, and Future of Turkey", *The Nineteenth Century*, Londra, Haziran 1878, Cilt III, ss.981-1000. Aslı Fransızca olan bu makale, Londra ile eşzamanlı olarak Paris'te de yayımlanmıştır: **Midhat**, "La Turquie. son passé, son présent, son avenir." *La Revue Scientifique de la France et de l'Étranger*, Paris: 8 Haziran 1878, VIIe séries. Ile semaistre, ss.1149-1154. Makale Türkçeye çevrilerek ertesi yıl ayrı bir broşür olarak yeniden yayımlanmış; yine 1879 yılında Beyrut'ta Arapça olarak da basılmış, ondan sonra çeşitli tarihlerde Türk ve yabancı yazarlarca kaynak olarak gösterilmiştir. Bkz. **Tevfik Bıyıklıoğlu**, *Trakya'da Milli Mücadele*, I. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1955, s.17; **Bilâl N. Şimşir**, *Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880*, TKAE, Ankara, 1966, s.10. (Bundan sonra "Şimşir, Contribution..." kısaltmasıyla gösterilecek.)

si (sahiplerine ödenmesi) tasavvurunu derpiş eyledim. Fakat Rusya murahhasları reddeylediler..”⁵⁶

Safvet Paşa, Ayastefanos müzakerelerinin bir başka oturumunda Bulgaristan’daki Müslümanların ne olacağını sormuş, Rus delegesi **Nelidov**, “Müslümanların Bulgaristan’da kalmaları artık hayaldir” diye cevap vermiştir:

“O halde Bulgaristan İslamların ne olacağını sual eylediğimde, Rus murahhasları onların şimdiden sonra Bulgaristan’da ikametleri muhal olduğunu ve işi esasından halletmek lazimedden idigini beyan ettiler..”⁵⁷

Bulgaristan sınırları içinde kalacak Türk-Müslüman nüfusu, Bulgaristan dışındaki Bulgar nüfus ile değiş-tokuş etmek ve mallarını karşılıklı olarak hesaplayıp sıfırlamak, bütün zorluklarına rağmen, o günkü şartlarda ehvenişer bir çözüm olabilirdi. Ama Ruslar bunu hiç düşünmemişler, Türklerin bu topraklardan fiilen “temizlenebileceğini” sanmışlardı. **Nelidov**, Türklerin bundan sonra Bulgaristan’da kalmalarının “muhal olduğunu”, hayal olduğunu belirtmişti ama istatistikler hiç de öyle söylemiyordu.

Nüfus mübadelesi reddedilirken, “Müslümanların artık Bulgaristan’da kalamayacaklarını söylemek ve bu işi esasından halletmek lazım” demek ne anlama geliyordu? “Türk Müslüman nüfus, mübadele edilmeyecek ama Bulgaristan’da da kalamayacak mı?” demek istiyordu. Prens **Çerkaski**, Bulgarlar’a yurt açabilmek için yerli Türk Müslüman nüfusu o topraklardan şu ya da bu şekilde defetmek gerektiğini savunmuştu. İki yıllık Rus işgalinde bu hedefe tam ulaşılammıştı. Şimdi, yarım bırakılmış olan bu işi, hem de barış zamanında, Bulgarlar mı üstleneceklerdi ve bunu nasıl yapacaklardı?

Bulgarların ünlü şair ve yazarı **İvan Vazov**’un (1860-1934), **Pod İgoto** (Boyunduruk Altında) adlı bir başyapıtı vardır. Zama-

56) **Safvet Paşa**’dan Babiâli’ye 15 Şubat 1878 günlü rapor. Aktaran: **Ali Fuat Türkgeldi** (Yay. Haz. **Bekir Sıtkı Baykal**), *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye*, II. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1957, s.315.

57) *a.g.e.*, s.309. **Aleksandr Ivanovich Nelidov** (1835-1910), Rusya’nın İstanbul Büyükelçiliği Müsteşarı idi. Büyükelçi **Kont İgnatyev**’in bulunmadığı zaman maslahatgüzar oluyordu. Ayastefanos müzakerelerinde de ikinci Rus delegesi idi. (**Bilâl N. Şimşir**)

nında, *Türk Boyunduruğu Altında* başlığıyla yabancı dillere de çevrilmiş olan bu roman, Bulgaristan'da en çok okunan kitap imiş. Bu eserinde **Vazov**, geriye dönük olarak, Bulgarlar arasındaki çok yaygın bir düşünceyi şöyle özetlemiştir:

*“Korkunç bir savaş yapacağız, bir halkın bir diğer halka karşı savaşı.. Bulgar toprağı iki ırka çok dardır.”*⁵⁸

Buyurunuz!

Bulgaristan Türklerinin Göç Tarihinden: Bir Yıllık Belgesel Kronoloji (1879-1880)

Bulgar yönetimi, iktidara gelişinin daha ilk gününde, Bulgaristan Türklerine karşı “korkunç bir savaş” mı açmıştır? Açtıysa bu ırkçı savaş ne kadar sürecektir? Böyle bir savaşın kaç şekli, kaç yüzü vardır? Belgelerden özetle bir-iki satıra göz atıp fikir edineyim. Daha birkaç ay önce Türk sınırları içindeyken, şimdi Bulgaristan sınırları içinde kalıvermiş olan Türklerin halini anlamaya çalışalım:

3 Haziran 1879: Hariciye Nazırı **Karatodori Paşa**'dan İstanbul'da İngiliz, Fransız, Alman, İtalyan ve Avusturya Büyükelçiliklerine nota:

*“Varna ve Pravadi Müslümanları, Bulgarlardan gördükleri zulümler hakkında büyük devletlere başvurular (Dilekçe örneği ilişiktir). Sorun, Berlin Antlaşması'nın uygulanmasıyla ilgilidir. Sofya, Köstendil ve Radomir göçmenleri de aynı kötü durumdadır. Müslümanların mülkiyet hakları Bulgar makamlarınca ayaklar altına alınıyor. Zulüm gören bu insanlar lehine girişimde bulunmanız rica olunur.”*⁵⁹

11 Haziran 1879: Elli altı Müslüman göçmen, geçen cumartesi günü, “Naide” adlı Avusturya vapuruyla Varna'dan İstanbul'a hareket etti.⁶⁰

58) **İvan Vazov**, *Pod Igoto (Sous le joug turc)*, Trad. du Bulgare par **V. Andréev**, avec une préface de **M. Louis Léger**, Imprimerie Henri Jouve, Paris, 1897, s.494.

59) **Bilâl N. Şimşir**, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.304.

60) Fransa'nın Varna Viskonsolosu **M. Boysset**'den İstanbul Büyükelçisi **M. Fournier**'ye yazı; **Şimşir**, *Contribution...*, s.13.

12 Haziran 1879: İngiltere'nin Viyana Büyükelçisi **Elliot**'tan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:

*"Bulgaristan'ın Varna ve diğer bölgeleri Müslümanlarına yapılan zulümlerin protesto edilmesi konusunu Ethem Paşa ile konuştum. Protestonun zamansız olacağını, Prens'in başa geçmesinin beklenmesini telkin ettim."*⁶¹

14 Haziran 1879 Varna: Seksen yedi Müslüman göçmen, "Danubio" adlı Avusturya vapuruyla Varna'dan İstanbul'a gitti.⁶²

16 Haziran 1879 Varna: Yetmiş dokuz Müslüman göçmen, "Naïde" adlı Avusturya vapuruyla İstanbul'a gitti.⁶³

20 Haziran 1879 Varna: Yüz on sekiz Müslüman göçmen, çarşamba günü "Iris" adlı Avusturya vapuruyla Varna'dan İstanbul'a gitti.⁶⁴

20 Haziran 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye tel:

*"Bulgarlardan zarar ve zulüm görmüş, toprakları Bulgarlar tarafından gasp edilmiş pek çok Müslüman göçmenin İstanbul'da bulunmaları yüzünden Sultan (Abdülhamid) ve hükümeti, Bulgar Prens'i Alexandre'in şu sırada buraya gelmesini istemiyorlar."*⁶⁵

21 Haziran 1879: İngiltere Dışişleri Bakanı **Salisbury**'den İstanbul Büyükelçisi **Layard**'a tel:

*"Bulgar Prensini İstanbul'a kabul etmeme kararı doğru değildir. Prens kabul edilmezse, Bulgaristan Müslümanlarına iyi davranılmasını sağlama şansı kaybedilir. Bunu Türk hükümetine duyurunuz."*⁶⁶

21 Haziran 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:

61) *FO. 424/84*, s.210. No. 246; Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.315, No. 12.

62) *AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879; Şimşir, Contribution...*, s.14.

63) *AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879; Şimşir, Contribution...*, s.14.

64) *AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879; Şimşir, Contribution...*, s.14.

65) *FO. 424/84*, s.277. No. 331; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.327, No. 114.

66) *FO. 424/84*, s.277, No. 334; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.329, No. 116.

*“Babiâli'nin dört bin aile Rumeli göçmenini Muş'a göndereceği söylentileri üzerine Ermeni Patriği Nerses bana başvurdu. Bu göçmenlerin Muş'a gönderilmemesini istedi. Gönderilirse huzursuzluk çıkaracaklarını ileri sürdü. Bazı sorular sordum, cevap veremedi. Patrik, Ermeni sorununu canlı tutmaya çalışıyor.”*⁶⁷

25 Haziran 1879: Yüz altmış bir Müslüman göçmen, cumartesi günü, Avusturya vapuru “Naide” ile Varna'dan İstanbul'a gitti.⁶⁸

27 Haziran 1879: İki yüz elli Müslüman göçmen, çarşamba günü, “Oleg” ve “Vesta” adlı Rus ve Avusturya vapurlarıyla Varna'dan İstanbul'a gitti.

Dün de Şumnu'nun Emrihor, Kayalidere, Demirciköy ve Erikliköyü'nden altı yüz kadar Tatar göçmen “Asie” adlı Fransız vapuru ile İstanbul'a gitti.⁶⁹

27 Haziran 1879: İngiltere'nin Roma Büyükelçisi Layard'dan Dışişleri Bakanı Salisbury'ye yazı:

*“Roma'da bulunan Bulgar Prensi ile görüştüm. Göçmenler yüzünden İstanbul'a kabul edilmeyişine üzülüyor. İngiltere Kraliçesine telgraf çekti. İstanbul'dan Varna'ya geçerken Sultan tarafından birkaç dakika kabul edilmeyi ve fermanını almayı arzu ediyor.”*⁷⁰

29 Haziran 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard'dan Dışişleri Bakanı Salisbury'ye yazı:

*“Padişah, Bulgar Prensini kabul etmeye razı oldu. Prensle belki Bulgaristan Müslümanlarının korunmaları sorununu konuşacaktır.”*⁷¹

6 Temmuz 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Layard'dan Dışişleri Bakanı Salisbury'ye yazı:

*“Sultan Abdülhamid, Bulgar Prensini kabul etmiş ve kendisiyle Bulgaristan Türkleri sorununu görüşmüş. Prens, Bulgaristan'daki Türklerin can ve mal güvenliği konusunda Padişaha güvence vermiş, İngiltere Kraliçesine de söz vermiş.”*⁷²

67) F.O. 424/84, s.385, No. 483; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.330. No. 117.

68) Şimşir, *Contribution...*, s.14.

69) a.g.e., s.14.

70) F.O. 424/85, s.34-35, No. 47; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.340. No. 126.

71) F.O. 424/85, s.64, No. 99; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.345, No. 129.

72) F.O. 424/85, s.132-133, No. 227; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.354-355, No. 136.

15 Temmuz 1879: Paris Büyükelçisi **Safvet Paşa**'dan Hariciye Nazırı **Karatodori Paşa**'ya yazı:

*"Varna ve Pravadi Müslümanlarının Bulgarlardan gördükleri zulümler hakkında Fransa Dışişleri Bakanı katında girişimde bulunduk. Bakan, bu konuda destek sözü verdi. Bulgaristan Müslümanları hakkında La Patrie gazetesinde bir yazı yayımlandı."*⁷³

20 Temmuz 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye tel:

*"Bir papazın yönettiği Bulgar çetesi, Koçana kazasında bulunan Lofçalı bir grup Türk göçmenine saldırmış ve on bir göçmeni öldürmüştür. Bunların dördü kadın, dördü çocuk, üçü de ihtiyardır. Selanik Başkonsolosumuz **Blunt**'un, İtalyan meslektaşıyla birlikte yaptığı tahkikat sonunda olayın doğru olduğu anlaşılmıştır."*⁷⁴

23 Temmuz 1879: Fransa'nın Rusçuk Konsolosu **Feret**'den Dışişleri Bakanı **Waddington**'a yazı:

*"Son günlerde Rusçuk'tan bir miktar Türk ile Tırnova köylerinden iki yüz kadar Türk Türkiye'ye göç etti. Türkler, Bulgarların ve Bulgar makamlarının sürekli zulümlerine dayanamadıklarından göç ettiklerini söylüyorlar. Osmanpazarı tarafında da bazı olaylar yaşandığı söyleniyor."*⁷⁵

4 Ağustos 1879: Yergöğü Osmanlı Konsolosundan Hariciye Nezareti'ne rapor:

*"Bulgaristan Türkleri acıklı durumdadır. Türk halkı Bulgaristan'dan kaçırılmak isteniyor. Bulgar zulümleri devam ediyor. İki Türk köyüne Bulgar çeteleri saldırmıştır. Rusçuk şehrinde cinayetler işleniyor. Zulümlere dayanamayan Türk halkı mallarını bırakıp göç ediyor. Türklerin çoğunlukta oldukları sancaklarda kanlı olaylar çıkmasından endişe ediliyor."*⁷⁶

16 Ağustos 1879: Fransa'nın Varna Viskonsolosu **Boysset**'ten Büyükelçi **Fournier**'ye yazı:

73) *PBA Bulgarie 1879; Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.362, No. 143.

74) *F.O. 424/85*, s.324, No. 513/1; *Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.376-377, No. 20 ve eki.

75) *AAEF-CPC, Roustchouk 1876-1879; Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.379-380, No. 154.

76) *PBA Bulgarie 1879; Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.422, No. 180/1.

"Son on gün içinde 481 Müslüman Varna'dan İstanbul'a göç etti."⁷⁷

1 Eylül 1879: Tatarpazarcık Müslüman göçmenlerinden Sadrazama yetmiş altı imzalı dilekçe:

"Tatarpazarcık'a dönen Müslüman göçmenleriyiz. Mal, mülk ve mahsullerimizi Bulgarlar zapt etmiş, geri alamıyoruz. Doğu Rumeli makamlarına verdiğimiz dilekçeler cevapsız kaldı. İmdat!"⁷⁸

5 Eylül 1879: İngiltere'nin Selanik Başkonsolosu **Blunt**'tan İstanbul Büyükelçisi **Layard**'a rapor:

"Halen Selanik, Kosova ve Manastır vilayetlerinde 200.000'den fazla Türk göçmeni var. Bulgaristan'dan ve Doğu Rumeli'den gelmiş olan bu göçmenler, yerlerine yurtlarına dönemiyorlar. Bunlardan 61.735 adedi Selanik, Serez ve Drama sancaklarında bulunuyor. Yaklaşan kışta açlık olabilir. Göçmenler Avrupa'dan medet umuyorlar."⁷⁹

6 Eylül 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye yazı:

"Edirne vilayetinde hâlâ 60.000 göçmen bulunmaktadır. Bulgaristan'a ve Doğu Rumeli'ye dönemiyorlar. Bunların kış aylarında açlıktan kırılma tehlikesi var. Osmanlı Bankası'ndan kredi alınması düşünülüyor ama banka kredi vermeyi reddedebilir."⁸⁰

6 Eylül 1879: Fransa'nın Varna Viskonsolosu **Boysset**'den İstanbul Büyükelçisine yazı:

"Bulgar hükümeti, Türklerin göçünü hızlandırmak için, Türk gençlerine askerlik mecburiyeti koydu. Varna Türkleri, Bulgar Prensine bir dilekçe gönderecek. Göç eden Türklerin yerlerine Bulgarlar yerleşiyor."⁸¹

77) *a.g.e.*, s.414., No. 173; *AAEF-CPC, Bulgarie-Varna 1879-1880*, Cilt 1, ss.177.

78) *Turkey No. 5 (1880)*, s.80, No. 67/1; *Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.453, No. 13/1.

79) *F.O. 424/87-Confidential (4056)*, s.339-340, No. 396; *Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s. 425-426, No. 182.

80) *F.O. 424/87 Confidential (4056)*, *a.g.e.*, s.202, No. 240; *Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.427, No. 183.

81) *AAEF-CPC, Bulgarie-Varna, 1879-1880; Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.428, No. 184.

9 Eylül 1879: Doğu Rumeli Müslüman göçmenlerinden Fransa Cumhurbaşkanı'na dilekçe (çeviri):

*"Ardı arkası kesilmeyen Bulgar zulümleri ile yok ediliyoruz. Bizleri Bulgarların insafına terk etmeyiniz. Her ne şekilde olursa olsun bu zulümlerin durdurulmasını dileriz."*⁸²

16 Eylül 1879: Bükreş Elçisi **Süleyman Bey**'den Hariciye Nazırı **Sava Paşa**'ya tel:

*"Çoğu hasta ve çoluk çocuk olan bir göçmen kafilesi İstanbul'a gitmek üzere Sulina'dan gemiye bindi. Kafile, İstanbul'a varmadan önce gerekli önlemlerin alınmasını takdirlerine..."*⁸³

24 Eylül 1879: Fransa'nın Varna Viskonsolosu **Boysset**'den İstanbul Büyükelçisi **Fournier**'ye rapor:

*"Doğu Bulgaristan'da, bazı Türk çeteleri bulunduğu iddiasıyla şiddetle sıkıyönetim uygulanıyor. Varna bölgesi Türkleri, çocuklarını Bulgar ordusuna asker vermemek için karayoluyla Türkiye'ye göç etmek karardadırlar."*⁸⁴

25 Eylül 1879: Vidin İslam ahalisinden Bulgaristan Prens **Alexandre**'a dilekçe:

*"Vidin Müslüman gençlerinin Bulgar ordusuna asker alınacağı ve bunun 'eşitlik' esasına uygun olacağı bildirildi. Oysa, yönetimin Bulgarlara geçtiğinden beri buradaki Türklere eşit haklar tanınmadı. Müslümanların yarısı göç etmek zorunda kaldı. Göç etmemiş olanlar da mallarını mülklerini satıncaya kadar geçici olarak Bulgaristan'da oturuyorlar. Bu ülkede 'misafireten' oturan ve her dakika göç etmeyi düşünen bir halktan asker alınması doğru olmaz. Bundan vazgeçilmesini ve göç etmek isteyenlere pasaport verilmesini diliyoruz."*⁸⁵

26 Eylül 1879: D. Rumeli Komisyonu'nda Fransa Delegesi **De Ring**'den Fransa Dışişleri Bakanlığı'na rapor:

82) *AAEF-MD, Turquie 1879*, Cilt 95, ss.75-76; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.449-450, No. 191'e ek.

83) *HVA-Siyasi, Rusya*, Karton 122, Dosya 64; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.460, No. 196.

84) **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.465-466, No. 200; *AAEF-CPC, Bulgarie-Varna, 1879-1880*, Cilt 1, ss.202-204.

85) **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.472, No. 202.

"Komanova ilçesinde beş bin kadar Müslüman göçmen var. Bunların dört bin kadarı Tuna vilayetinden (Bulgaristan'dan), bin kadarı da Sırbistan'a yeni katılan topraklardandır. Bu göçmenlerin geri dönmelerine izin verilmiyor. Göçmenler, Bulgarlardan çok Sırlardan yakınıyorlar."⁸⁶

1 Ekim 1879: İngiltere'nin Varna Viskonsolosu **Brophy**'den İstanbul Büyükelçiliğine yazı:

"Bulgaristan'da kalmalarının imkânsız hale gelmesinden ve Bulgar ordusunda hizmet etmemek için Varna bölgesi Türkleri topluca göç etmek istiyorlar. Şu dört noktayı öğrenmeyi arzu ediyorlar: (i) Mallarını satmak veya tasfiye etmek için **Berlin Antlaşması**'nda bir mühlet konulmuş mudur? (ii) Karayoluyla göç ederken kendilerini koruyacak jandarma istemeye hakları var mıdır? (iii) Doğu Rumeliye yerleşmeleri uygun olur mu? (iv) İskânları için Türk hükümeti kendilerine yardım edecek midir?.. Doğu Rumeli'ye yerleşmelerinin uygun olmayacağı kendilerine bildirildi. Öteki üç sorularına cevaplarını sabırsızlıkla bekliyorlar."⁸⁷

4 Ekim 1879: İngiltere'nin İstanbul'da Maslahatgüzar **Malet**'den Varna Viskonsolosu **Brophy**'ye yazı:

"Cevap: (i) Bulgaristan'da Türk emlâki konusunda Berlin Antlaşması'nda yalnız bir madde var, (ii) Göçmenleri yolda koruyup korumama işi Bulgar makamların takdirine kalmıştır, (iii) Göçmenlerin Doğu Rumeli'ye yerleşmeleri uygun olmayacaktır ve (iv) Türkiye'ye gelecek göçmenlere Türk hükümeti şu sırada yardım edebilecek durumda değildir; Bulgaristan Türklerini yerlerinde korumaya çalışmaktadır."⁸⁸

5 Ekim 1879: D. Rumeli Avrupa Komisyonu'nda Türk Kâtibi **Selim Efendi**'den Başdelege **Arifi Paşa**'ya rapor:

"Tatarpazarcık'a bir inceleme gezisi yaptım. Bulgar zulümleri devam ediyor. Silahlı Bulgar 'Jimnastik' cemiyeti üyeleri Türk mahallelerini, Türk evlerini yakıp yıkıyorlar, cinayetler işliyorlar. Son üç ayda yüz seksen Müslüman evi yakılmıştır."⁸⁹

86) *AAEF-Mémoires et Documents, Turquie 1879*, Cilt 95, ss.148-153; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.475-476, No. 204.

87) Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, s.508-509, No. 215/1.

88) *FO. 424/88-Confidential (4088)*, s.117-118, No. 276/2; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.510-511, No. 215/2.

89) Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.544-245, No. 230/3.

8 Ekim 1879: Fransa'nın Filibe Konsolosu **Langlais**'den Dışişleri Bakanlığı'na rapor:

*"Doğu Rumeli Valisi Aleko Paşa, Türk göçmenlerin durumlarını incelemek için vilayet içinde bir geziye çıktı. Gezi sırasında Türk halkı validen şu dört ricada bulundu: (i) Bulgarlar işgal etmiş oldukları Türk evlerini boşaltsınlar, (ii) Bulgarların son iki yılda Türk tarlalarından aldıkları ürünlerden Türk göçmenlere de pay versinler, (iii) Zapt edilmiş olan Türk emlâki sahiplerine geri verilsin ve (iv) Bulgar zulümlerine son verilsin. Bu istekler kısmen Fransız Konsolosluğunca da destekleniyor. Ama bunları Bulgarlara kabul ettirmek imkânsız görünüyor. Çünkü Doğu Rume-
li Bulgarları, Ruslar tarafından tepeden tırnağa silahlandırılmış durumdadırlar."*⁹⁰

16 Ekim 1879: Hariciye Nazırı **Safvet Paşa**'dan İstanbul'da Bulgar Ajansı'na nota:

*"Bulgaristan Müslümanlarına sistematik zulümler yapılmaktadır. Türklerin okullarına, dükkânlarına, camilerine, türbelerine saldırılmaktadır. Yaralamalar, adam öldürmeler vardır. Bulgar Prensinin bu duruma son verecek önlemler alacağına Babıâli güvenmek istiyor."*⁹¹

24 Ekim 1879: Fransa'nın Vidin Viskonsolosu **Flandin**'den Dışişleri Bakanı **Waddington**'a yazı:

*"Vidin Türklerinin haziran ayında başlayan ve Ramazan'da duraklayan göç hareketi yeniden başladı. Haftada üç defa Tuna'dan geçen vapurların her biri 25-30 aile göçmen götürüyor. Şimdiye kadar 1500 kişi göç etti. Göçmenlerin hepsi İstanbul'a gidiyor. Oradan sonra nereye yerleşeceklerini göçmenlerin çoğu bilmiyor. Mal sahiplerinden bir bölümü mallarını dörtte bir değerine satabilmiş, bir bölümü ise satamadan bırakıp gitmiştir."*⁹²

29 Ekim 1879: Fransa'nın Varna Viskonsolosu **Boysset**'den İstanbul Büyükelçisi **Fournier**'ye rapor:

90) AAEF-CPC, *Turquie, Philippopolis, 1878-1879*, Cilt II, s.300-303; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.518-520, No. 221.

91) Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.540-541, No. 230/1.

92) AAEF-CPC, *Bulgarie, Roustchouk-Widdin, 1878-1883*, Cilt I, s.233; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.549, No. 234.

*"1 Eylül-25 Ekim 1879 tarihleri arasında, yalnız Lloyd kumpanyası vapurlarıyla, Varna limanından İstanbul'a 2505 Türk göç etti. Göç hareketi son zamanlarda oldukça artmıştır. Bulgaristan Türk köyleri kitle halinde göçe hazırlanıyorlar. Göç edebilmek için kendilerinden vergi ve resimleri ödediklerini gösteren bir belge isteniyor. Doğu Bulgaristan'da çetecilik devam ediyor. Göç hareketi ni gösteren bir liste eklidir."*⁹³

13 Kasım 1879: Hariciye Nazırı **Sava Paşa**'dan İstanbul'daki Bulgar Ajanına nota:

*"Makedonya'da bulunan Bulgaristan göçmenlerinden beş yüz kişilik bir grup, Üsküp'ten Köstendile hareket etmiş fakat Bulgar sınırında durdurulmuştur. Serez'den yola çıkan bir başka göçmen kafilesi de Bulgaristan'a sokulmamıştır. Bulgar makamlarının bu tutumu Berlin Antlaşması'na ve Bulgaristan Prensinin verdiği güvencelere aykırıdır ve Türkiye'yi üzmektedir. Göçmenlerin yurtlarına dönmelerine güçlük çıkarılmaması ve sınırda durdurulan göçmenlerin yurtlarına dönmeleri için Sofya'ya telgraf çekmenizi bekliyoruz."*⁹⁴

27 Kasım 1879: Sadrazam **Said Paşa**'dan Bulgaristan Prensi **Alexandre**'a tel:

*"Yurtlarına dönmekte olan Müslüman göçmenlere Bulgar sınırının kapatıldığını çok büyük üzüntüyle öğrendik. Berlin Antlaşması'nın 'eşitlik' ilkesi gereğince, yola çıkmış bulunan göçmenlerin yurtlarına kabulleri için Bulgaristan'ın kara ve deniz sınır kapılarına emir verilmesini, memleketlerine vardıklarında da göçmenlerin korunmalarını ve yardım görmelerini dilerim."*⁹⁵

3 Aralık 1879: Bulgaristan Müslümanlarından Bulgaristan Prensi **Alexandre**'a dilekçe:

"Son Meclis nutkunuz için teşekkür ediyoruz. Bulgaristan Müslümanları olarak son savaşta büyük felakete uğradık. Kendimizi toparlayabilmemiz için en az on yıl çalışmak zorundayız."

93) *AAEF-CPC, Bulgarie, Varna, 1879-1880*, Cilt I, s.221-223; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.558-559, No. 240 ve ek liste.

94) *HVA-Siyasi Bulgaristan*, Karton 138, No. 21; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.580, No. 251.

95) *HVA-Siyasi Bulgaristan*, Karton 138, No. 21; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, Cilt II, s.633, No. 289.

Halen de Bulgaristan'ın birçok yerlerinde can ve mal güvenliğimiz yok. Bu şartlar altında askere alınmamız bizleri göçe zorlayacaktır. Dolayısıyla 8-10 yıl askerlik hizmetinden bağışlanmayı diliyoruz."⁹⁶

8 Aralık 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **Layard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye rapor:

*"Müslüman göçmenlerin Bulgaristan'a dönmelerini yasaklamak veya şarta bağlamak için Türkiye ile Bulgaristan arasında hiçbir anlaşma yapılmamıştır. Bulgaristan, göçmenlerin yuvalarına dönmelerini yasaklamakla **Berlin Antlaşması**'nın ruhuna ve insanlığa aykırı hareket etmektedir. Göçmenler ve genel olarak Müslümanlar, Bulgaristan'da zulüm görmektedirler. **Sava Paşa**, Bulgaristan'ın bu tutumundan acı acı yakınmaktadır."*⁹⁷

9 Aralık 1879: Hariciye Nazırı **Sava Paşa**'dan büyük devletlerin İstanbul temsilcilerine genelge nota (No. 56741/59):

*"Yurtlarına geri dönen Müslüman göçmenler Bulgaristan'a kabul edilmiyor. Sadrazam, Bulgâr Prensine telgraf çekti. Telgrafa olumsuz cevap verildi. Bulgaristan sınırının kapatılması kararı, Bâbîâlî'ye danışılmadan alınmıştır, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerine ve **Berlin Antlaşması**'na aykırıdır. Yurtlarına dönmek isteyen göçmenlere Bulgaristan kapısının açtırılması için, büyük devletlerin yardımcı olmalarını hakkaniyet ve insaniyet namına rica ediyoruz. **Berlin Antlaşması**'nı uygulamak için hiçbir fedakârlıktan kaçınmamış olan Osmanlı İmparatorluğu, şimdi aynı şeyi büyük devletlerden istiyor."*⁹⁸

10 Aralık 1879: Bulgaristan Müslümanlarından Bulgar Prensi **Alexandre**'a dilekçe:

"Bir ülkede can, mal, namus güvenliği, adil yönetim ve din özgürlüğü olmazsa, o ülke halkı çaresiz göç eder. Bulgaristan Müslümanları bugün bunların hepsinden mahrumdur ve göç edeceklerdir. Bu bakımdan aşağıdaki dileklerde bulunuyoruz:

96) *F.O. 424/94-Confidential (4125)*, s.141, No. 232/1; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.749. No. 371/1.

97) *F.O. 424/90-Confidential (4091)*, s.141-142, No. 211; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.669. No. 321.

98) *F.O. 424/90-Confidential (4091)*, s.158-159, No. 242/1; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.670-672, No. 322.

(1) Huzur ve güvenliğimizin sağlanması, (2) Zulümlere son verilmesi, (3) Bulgar mahkemelerinde Müslüman üyeler de bulundu-
rulması, (4) Dürüst seçimler yapılması, (5) Bulgarların işgal ettik-
leri Türk topraklarından çıkarılmaları, (6) Yargılanmadan kimse-
nin mahkûm edilmemesi, (7) İyi ve kötü memurların ayırt edilmesi
ve halkın şikâyetlerinin dinlenmesi, (8) Jandarmaların yalnız dü-
rüst kişilerden seçilmesi, (9) Türklerden toplanmış olan silahların
geri verilmesi, (10) Muhtaç olanlara yetim sandıklarından yardım
edilmesi, (11) 'Naip'lere müdahale edilmemesi ve (12) İstanbul'dan
bir ruhani reis getirmemize izin verilmesi.”⁹⁹

10 Aralık 1879: Filibe'nin Göksu ilçesi Yakubbey köyündeki
bir Türk göçmenden Doğu Rumeli Genel Valisi **Aleko Paşa**'ya di-
lekçe (çeviri):

“Bir yıl önce köyüme döndüm. Ölen rahmetli kardeşimin iki
kız çocuğu (birinin adı **Edibe**'dir) yanımda idi. Bulgarlar gelip bu
çocukları zorla benden aldılar ve hâlâ alıkoymaktadırlar. Bak-
makla yükümlü olduğum bu çocukları almak için birçok defa baş-
vurdum fakat oradaki daskal (öğretmen) beni kovmaktadır. Ço-
cukların bana teslim edilmesi için ekselanslarının ilgililere emir
vermelerini arz ederim.”¹⁰⁰

12 Aralık 1879: İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi **La-
yard**'dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye rapor:

“İstanbul'daki Bulgar Ajanı **Zancoff**, terhis edilen Türk asker-
lerine yurtları olan Bulgaristan'a dönmelerine izin vermiyor. Bul-
garistan'da kalan Türklere zulüm yapılıyor. Tuna'da sefer yapan
gemiler, Bulgaristan'dan kaçan perişan Türk göçmenleriyle dolu
geliyor. Konuştuğum **Zancoff**'a göre ise göç nedeni, Türklerin Bul-
gar ordusunda hizmet etmek istemeyişleri imiş.”¹⁰¹

13 Aralık 1879: İngiltere'nin Filibe Başkonsolosu **Mic-
hell**'den Dışişleri Bakanı **Salisbury**'ye rapor:

99) *F.O. 424/94-Confidential (4125)*, s.142-143, No. 232/3; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.751-753, No. 371/3.

100) *Turkey No. 5 (1880)*, s.197, No. 130/3; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.674, No. 324.

101) *F.O. 424/90-Confidential (4091)*, s.167-168, No. 261; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri**, Cilt II, s.680-682, No. 327.

“Doğu Rumeli’ye dönen Türk göçmenlerinin Genel Vali Aleko Paşa’ya ve bana vermiş oldukları on bir dilekçe örneklerini ilâşikte sunuyorum. Bunlarda da belirtildiği gibi, Bulgarlar bu göçmenlerin taşınmaz mallarına, evlerine ve ürünlerine el koymuşlar, mal sahiplerine bir pay vermiyorlar; zapt etmiş oldukları Türk evlerini boşaltmıyorlar. Bazı yerlerde göçmenler açlıktan ölmeye başlamış. Karlova’da evleri Bulgarlar tarafından zapt edilmiş 175 Türk ailesi açıkta kalmış, 695 nüfus kar üstünde konaklamaktadır. Göçmenler resmi makamlara başvurularından bir sonuç alamamışlar. Bulgarlar, Türk evlerini hâlâ yıkıyor, tahtalarını, kerselerini alıp götürüyorlar. Bu olaylara ben (Başkonsolos) de tanık oldum.”¹⁰²

14 Aralık 1879: Fransa’nın Filibe Konsolosu **Langlais**’den Dışişleri Bakanı **Waddington**’a rapor:

“Doğu Rumeli’deki Müslüman göçmenler kritik durumdadır. Açlıktan ve soğuktan ölümler başlamıştır. Çetin bir kış bastırmıştır (sıfırın altında 18 derece). Filibe içinde acıklı durumda 5.000 göçmen, Doğu Rumeli vilayetlerinde ise 100.000 göçmen var. Filibe’deki konsoloslar bir yardım derneği kurmak için harekete geçtiler. Avrupa’dan yardım bekleniyor.”¹⁰³

15 Aralık 1879: Filibe’nin Karacadağ ilçesi İshakfakı köyü Türk göçmenlerinden Doğu Rumeli Genel Valisi **Aleko Paşa**’ya dilekçe:

“Göç ederken ekili bıraktığımız dört yüz dönümlük tarlalarımızın ürünleri Bulgarlar tarafından toplanmış. Geri dönünce bizlere bir pay verilmemiştir. Şimdi çoluk çocuk açız. Yardım diliyoruz.”¹⁰⁴

19 Aralık 1879: Filibe’nin Konuş ilçesine bağlı beş köyün Türk göçmenlerinden İngiltere’nin Filibe Başkonsolosluğuna dilekçe:

102) *F.O. 424/90-Confidential (4091)*, s.188-189, No. 272; *Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.683-684, No. 328.

103) *AAFE-CPC, Turquie, Philippopolis*, Cilt II, s.380-381; *Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.689-691, No. 331.

104) *Turkey No. 5 (1880)*, s.197-198, No. 139/5; *Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.694, No. 333.

“Aç ve açıkta çok güç durumdayız. Son yirmi üç günde içimizden on altı kişi açlıktan ve soğuktan öldü. Birkaç güne kadar bir yerden yardım göremezsek toptan öleceğiz. Yerel makamlardan hiçbir yardım göremedik. İngiltere Başkonsolosluğu’nun tez elden yardıma yetişmesini diliyoruz.”¹⁰⁵

21 Aralık 1879: İngiltere’nin Filibe Başkonsolosu **Mic-hell**’den Dışişleri Bakanı **Salisbury**’ye yazı:

“Filibe’de göçmenlere yardım derneği kurulmasına Bulgarlar ve Doğu Rumeli Bulgar makamları tepki gösterdi (Ama dernek kuruldu). Dernek tüzüğü: ‘Doğu Rumeli Göçmenlerine Yardım Derneği’, bir hayır derneği olarak Filibe’de kuruldu. Tüzüğüne uyan ve en az yarım lira aidat ödemeyi kabul eden herkes derneğe üye olabilir. Merkez Komitesi yirmi iki kişiden oluşmaktadır. Dernek dört ay süreli olacaktır, imkânları ölçüsünde Filibe dışında da şubeler açacaktır...”¹⁰⁶

29 Aralık 1879: İngiltere’nin Sofya Diplomatik Ajansı **Ashburnham**’dan Dışişleri Bakanı **Salisbury**’ye tel:

“Müslümanların taleplerini incelemek üzere kurulan komisyon, Bulgar belediye başkanlarınca onaylanmamış olan hiçbir tapu senedinin tanınmamasına karar verdi. Belediye başkanları da yüklü rüşvet almadan hiçbir tapuyu onaylamıyorlar. Oysa tapu senetleri, sekiz yıl önce Bâbüâlî’nin kurduğu komisyon tarafından incelenmiş ve onaylanmıştı ve o komisyonda Bulgar belediye başkanları da hazır bulunmuştu. Bugünkü karar, Müslümanlara göçe zorlamak için alınmış bir karardır. Bu kararı protesto etmeyi düşünüyorum.”¹⁰⁷

30 Aralık 1879: İngiltere Dışişleri Bakanı **Salisbury**’den Sofya temsilcisi **Ashburnham**’a yazı:

“(Türk tapularının tanınmamasını öngören) Bulgar kararını gayri resmi yoldan kaldırtamazsanız protesto ediniz.”¹⁰⁸

105) *Turkey No. 5 (1880)*, s.199-200, No. 139/9; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.707, No. 345.

106) *Turkey No. 5 (1880)*, s.187-188, No. 131, 132, 132/1; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.725-728, No. 353/355.

107) *F.O. 424/94-Confidential (4091)*, s.222, No. 310; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.760, No. 377.

108) *F.O. 78/2981*; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri*, Cilt II, s.762, No. 379.

22 Ocak 1880: Vidin'deki Fransız Viskonsolosu **Flandin**'den Paris'e rapor:

*"Vidin Bulgar polisi yerli Türklere karşı şiddet kullanıyor. Türkler karşı koymak yerine Türkiye'ye göç ediyorlar. Göç edenler mallarını yok fiyatına elden çıkarıyor, bazıları da hiç satamadan gidiyor. Kış dolayısıyla duraksamış olan göç, Tuna seferleri açılınca yeniden hızlanacak."*¹⁰⁹

2 Şubat 1880: Köstendil Türk göçmenlerinden İstanbul'da İngiliz Büyükelçisi'ne dilekçe:

*"Berlin Antlaşması'nda tanınan mülkiyet hakkına dayanarak mallarımızı geri almak için Bulgaristan'a gitmeyi denedik. Ama mallarımıza Bulgarlar el koymuş ve sınırın bizlere kapatılmış olduğunu öğrenerek geri döndük. Berlin Antlaşması'nı imzalamış olan İngiltere'den destek bekliyoruz."*¹¹⁰

12 Şubat 1880: Filibe'de yayımlanan *Philippopolis* gazetesinden:

*"On dört Türk, mallarını yok fiyatına Bulgarlara satmadıkları için Doğu Rumeli'den sınır dışı edildi. Bir Bulgar çetesi Eskizağra'nın Karahalil adlı Türk köyüne saldırdı."*¹¹¹

18 Şubat 1880: Karareis köyü göçmenlerinden Filibe'de İngiliz Başkonsolosu **Michell**'e dilekçe:

*"Filibe'nin Konuş ilçesi Karareis köyündesiniz. Savaşta göç etmek durumunda kalmıştık. Bu defa köyümüze dönünce Bulgarların zulmüne uğradık. Camimiz, okulumuz ve iki dükkânımız Bulgarlar tarafından yakıldı. Mahsulümüzü alamadık, tarlalarımızı Bulgarların elinden kurtaramadık. Yardımınızı rica ediyoruz."*¹¹²

21 Şubat 1880: Aşıkara köyü göçmenlerinden Filibe'de İngiliz Başkonsolosu **Michell**'e dilekçe:

109) *AAEF-CPC, Bulgarie, Widdin-Roustchouk, 1876-1883*, Cilt I, s.244-246; **Bilâl N. Şimşir**, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler*, Cilt III, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s.26, No. 21.

110) *a.g.e.*, s.55, No. 57; Turkey No. 19 (1880), s.13-14, No. 14/1.

111) *F.O. 424/96-Confidential (4265)*, s.22, No. 37; **Şimşir**, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.91, No. 78/1.

112) *Turkey No. 5 (1880)*, s.279, No. 107/6; **Şimşir**, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.89, No. 77.

*"Filibe'nin Konuş ilçesi, Aşıkara köyündensiz. Yirmi yedi Bulgar ailesi gelip evlerimize yerleşmiş. Evlerimizden çıkmıyorlar; malımıza mülkümüze el koymak istiyorlar, bundan böyle bu köyde Türklerin yaşayamayacağını söylüyorlar. Ortada kaldık, yardımınızı rica ediyoruz."*¹¹³

1 Mart 1880: Varna'da İngiliz Viskonsolosu **Brophy**'den Büyükelçi **Layard**'a rapor:

*"1879 yılında Varna limanından 14.000 kadar Müslüman, Türkiye'ye göç etti. Bulgaristan'dan Romanya'ya da çok sayıda Müslüman göç etti. Türkiye'ye göç için, karayoluyla Balkan'ı aşmak tehlikeli görülüyor. Müslümanlar, zulümler, haksızlıklar yüzünden göç ediyorlar. Türk halkı topraklarını alamıyor, bırakıp gidiyor..."*¹¹⁴

18 Mart 1880: Hariciye Nazırı **Sava Paşa**'dan büyük devletlerdeki Osmanlı temsilciliklerine genelge:

*"Son savaştan önce 3800 haneli Sofya'da 1850 hane Türk yaşıyordu. Türkler göç etmek zorunda kalınca evleri Bulgarlar tarafından işgal edilmiş ya da yıkılmıştır. Türkler geri dönmek isteyince evlerini geri alamıyor. Bulgarlar Türk tapularını tanımak istemiyor. Sofya'daki kırk camiden bir bölümü yıkılmış, bir bölümü de Bulgarlar tarafından hastane, kışla, basımevi olarak kullanılıyor. Bulgaristan Türklerine yapılan zulümler karşısında büyük devletlere başvurmak durumunda kalıyoruz. Bu acıklı duruma son verilmesi için girişimde bulunmanızı rica ederim."*¹¹⁵

29 Nisan 1880: Yergöğü Başkonsolosundan Bükreş Elçisi **Süleyman Bey**'e rapor:

*"Ruşuk bölgesi Müslümanlarına karşı birçok haksızlıklar yapılıyor, onların mülkiyet hakları engelleniyor. Bu yüzden Müslüman halk göç etmek zorunda kalacak. Bulgarlar, Türkleri kaçırıp onların mallarına konmak amacı güdüyor."*¹¹⁶

113) *Turkey No. 5 (1880)*, s.279-289, No. 207/7; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri III**, s.95, No. 79.

114) *F.O. 424/96-Confidential (4265)*, s.158-159, No. 233/1; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri III**, s.104-105, No. 91.

115) **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri III**, s.130-131, No. 107 ve eki.

116) *Hariciye Vekâleti Arşivi, Siyasi Bulgaristan*, Karton 38, Dosya 9; **Şimşir, Rumeli'den Türk Göçleri III**, s.233, No. 193/1.

4 Mayıs 1880: Hariciye Nazırı **Sava Paşa**'dan Londra Büyükelçisi **Musurus Paşa**'ya tel:

*"Şumnu ve çevresindeki Müslüman halk zulüm görüyor. Eşkıya aramak bahanesiyle Müslüman halka zulmediliyor, Müslüman evleri yıkılıyor. Bu yüzden Müslüman halk, Bulgaristan'dan göç ediyor. Bu duruma İngiliz hükümetinin ciddi dikkatinin çekilmesi mercudur."*¹¹⁷

13 Mayıs 1880: Yergöğü Başkonsolosu **Daguis Efendi**'den Bükreş Elçisi **Süleyman Bey**'e rapor:

*"Ruşçuk bölgesi Türklerine karşı Bulgar jandarması ve halkı tarafından çeşitli cinayetler işleniyor. Bu yüzden Müslümanların göçleri gittikçe artıyor. Son olarak Rusçuk'tan üç yüz aile göç etti."*¹¹⁸

1 Haziran 1880: Sofya'da Osmanlı Komiseri **Nihat Paşa**'dan Hariciye Nezaretine yazı:

*"Müslüman halkın Bulgaristan'dan İstanbul'a doğru gittikçe artan göç hareketinin durdurulması için Bulgar Dışişleri nezdinde girişim yapıldı. Bulgar hükümetinin elinden geleni yapacağı vaadedildi."*¹¹⁹

5 Haziran 1880: Edirne Valiliğinden Hariciye Nezaretine tel:

*"Sofya Türkleri Edirne'ye ve İstanbul'a göç ediyor. Bu göçün önü alınmazsa tüm (Bulgaristan) Türk halkının Türkiye'ye dökülmesinden kaygı duyuluyor."*¹²⁰

8 Haziran 1880: Sofya'da Osmanlı Komiseri **Nihat Paşa**'dan Hariciye Nezareti'ne rapor:

*"Bulgaristan'dan Müslüman göçünün durdurulması ve göçe sebep olan zulümlere son verilmesi için girişim yapıldı. Bulgar Dışişleri Bakanı tekrar güvence verdi. Belibey, Cafer ve Ayvacık köylerinin yakılması olaylarını da inkâr etmedi..."*¹²¹

117) *Turkey No. 19 (1880)*, s.2-3, No. 5; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.210, No. 176.

118) *HVA-Siyasi Bulgaristan*, Karton 135, Dosya 9; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.233-234. No. 193/2.

119) *HVA Bulgaristan, Siyasi*, Karton 138, Dosya 21; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.246-247, No. 205.

120) *HVA-Bulgaristan, Siyasi*, Karton 135, Dosya 9; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.251, No. 209.

121) *HVA Bulgaristan, Siyasi*, Karton 138, Dosya 21; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.253, No. 212.

13 Haziran 1880: Bulgar Dışişleri ve Dinişleri Bakanı **Zankoff**'tan Bulgaristan valilerine genelge:

*"Rus işgali ve göçler sırasında terk edilen ve Bulgarlarca alınıp vaftiz edilen Türk çocukları, isterlerse ana-babalarına geri verilecek. Hristiyan yapıp Bulgarlarla evlendirilmiş olan Türk kızları da, kendileri boşanmak isterlerse ana-babalarına geri verilebilecektir."*¹²² (bkz. 18 Kasım 1880)

18 Haziran 1880: Edirne'de Fransız Konsolosu **M. Flesch**'ten Paris'e rapor:

*"Türk göçmenler Doğu Rumeli'ye dönemiyor. Tam tersine, Doğu Rumeli'den Edirne'ye yeni göçmenler geliyor. Aydos katliamı, göçü hızlandırdı. Edirne, cami yıkıntıları, ölümle pençeleşen göçmen yığınlarıyla dolu. Dün varlık sahibi olan insanlar bugün Edirne sokaklarında dileniyor. Bu yıkık şehirde dilenmek ise ölmek demektir. Bir halk enkazının Edirne vilayeti merkezinde acıklı tablosu."*¹²³

22 Haziran 1880: Dahiliye Nezaretinden Hariciye Nezaretine tezkere:

*"Şumnu bölgesi Türkleri, Bulgarlardan gördükleri zulümler yüzünden toptan göç etmek niyetindedirler. Sayıları 70-80 bin kadar tutacak olan bu göçmenlerin iskânları pek güç olacaktır. Bu bakımdan, bu insanları göçe zorlayan güvensizliğin giderilmesine ve böylece göçün önlenmesine himmet buyurulması babında emrû ferman..."*¹²⁴

20 Temmuz 1880: Sofya'da Türk Komiseri **Nihat Paşa**'dan Hariciye Nazırı **Abidin Paşa**'ya rapor:

"(Eğri) Palanka yakınında, Üsküp'ten gelen 420 kişilik bir göçmen kafilesi, eşkıya saldırısına uğramıştır. Göçmenlerden on kişi öldürülmüş, on üç kişi yaralanmış ve göçmenlerin ellerindeki bütün mal ve eşyaları alınmıştır. Palanka mahkemesi olaya el koymuş. Köstendil Bulgar makamlarınca da soruşturma açılma-

122) F.O. 78/3119; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.254-255, No. 214.

123) AAEF-CPC, *Andrinople, Turquie*, Cilt 3, s.372-374; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.255-257, No. 215.

124) HVA *Bulgaristan, Siyasi*, Karton 138, Dosya 21; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.260-261, No. 219.

sı için girişimde bulundum. **Zankoff** kovuşturma açılacağına söz verdi.”¹²⁵

7 Ekim 1880: Bulgar Prensi **Alexandre**, 545 sayılı bir “Buyruk” (Ukaz) yayımladı:

“Prens, 1880 kurası olarak toplam 9000, Bulgaristan Müslümanlarından 3000 asker alınmasını buyurdu. Hangi kazaların ne kadar Müslüman asker vereceğini de şöyle açıkladı: Sofya 12, Köstendil 24, Orhaniye 15, Vidin 11, Lom-Palanka 18, Rahova 72, İvraca (Vratza) 12, Berkovça 3, Rusçuk 393, Plevne 48, Zıştova 156, Razgrad 282, Varna 246, Pravadi 84, Silistre 345, Şumnu 422, Eskicuma 312, Tırnova 403, Selvi 80, Lovça 42...”¹²⁶ Bulgaristan’da kalmış olan Türkleri göçe zorlamak amacıyla çıkarılmış olan bu Prens Buyruğu, gerçekten Türk-Müslüman halk arasında tedirginlik yarattı ve göçleri bir ölçüde kamçıladi. Türkler, Bulgar bayrağı altında askerlik yapmayı içlerine sindiremediler ve göç etmeye yöneldiler.”

12 Ağustos 1880: Hariciye Nazırı **Abidin Paşa**’dan Londra Büyükelçiliğine genelge yazı:

“Rusçuk ve civarı Müslümanlarına karşı her Allah’ın günü öldürme, hırsızlık, ırza geçme suçları işleniyor. Son olarak Borasan köyünden **Hacı Yakub**, dört Bulgar tarafından diri diri yakılmıştır. Suçlular dört gün tutuklanarak serbest bırakılmışlardır. Bu gibi zulümler yüzünden Rusçuk bölgesi Türkleri kitle halinde göç ediyor. Vapurlar dolusu Türk, Türkiye’ye ve Dobruca’ya göç etmiştir. İngiliz hükümetinin ciddi dikkatinin çekilmesini rica ederim.”¹²⁷

12 Ekim 1880: Fransa’nın Varna Viskonsolosu **Henri Moutet**’den Dışişleri Bakanı **Barthelemy-Saint Hilaire**’e rapor (No. 40):

“Haziran 1879-Eylül 1880 tarihleri arasında, denizyoluyla Varna’dan İstanbul’a 18.033 Müslüman göç etmiştir.”

125) *HVA-Bulgaristan, Siyasi*, Karton 135, Dosya 9, *Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri III*, s.270-271, No. 231.

126) *Archives des Affaires Étrangères de France*, Correspondance Politiques de Consuls, Bulgarie, Consulat de France Roustchouk 1879-1883, Cilt 1, s.106-107, Annex au Rapport du 24 Octobre 1880, No. 56.

127) *Turkey No. 19 (1880)*, P. 134. No. 150/1; *Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri III*, s.286, No. 239 ve eki.

17 Kasım 1880: Fransa'nın Varna Viskonsolosu **Mouttet**'den Sofya temsilcisi **Schefer**'e rapor:

"Raporda Doğu Bulgaristan'daki Türklerle ilgili ayrıntılı bilgiler: Bulgarlar, Pravadı kazası Cesteci köyü Müslüman mezarlığının taşlarını kırıp kaldırımlarda ve kanalizasyonlarda kullanmışlar, Pravadı'da cami duvarlarını ve musalla taşını pisletmişler, altı camiden dördü kışla yapılmış ve askerlerce işgal edilmiş, cami minberleri de parçalanmış, cami avlularına domuzlar doldurulmuş; Türklerin beş okulundan dördüne de asker yerleşmiş, beşinci Türk okulu ise telgraf bürosu yapılmıştır. Pravadı kazasının 84 köyünün nüfusu büyük çoğunlukla Türktür; bu kazaya Pazarcık kazasından 17 Bulgar köyü eklenmiştir. Pravadı kazasında askerlik çağında 800 kadar Türk genci vardır, bunlardan 84'ü askere çağırılmıştır. Şu sırada Pravadı'nın altı köyünden 34 aile göç pasaportu almak için başvurmuştur. Yerel Bulgar makamları Türklerle çok sert davranıyor, Hasbeyli köyünde Bulgar jandarmalar iki Türk kadınına tecavüz etmişler. Türkler bu gibi zulümler yüzünden göç ediyorlar. Yeni Derbent'in ileri gelenlerinden iki kişi, Türk gençlerinin asker kalpaklarındaki madeni haç taşımalarına itiraz ettikleri için dövülmüşler, hapse atılmışlar ve para cezası ödeyerek hapisten çıkmışlar. Şumnu kazasında 150 köyden yalnız dördü Bulgar, yedisi karışık ve geri kalan 139 köy Türktür. Bu kazaya Yeni Pazar'dan 44 köy eklenmiştir. Bu köylerin kırkı Müslüman köyüdür, geri kalan dört köy nüfusunun üçte ikisi Bulgardır. Şumnu kazasından 422 Türk genci askere alınmak istenmiştir. Türkler, askerliğin geri bırakılması için Sofya'ya başvurmuşlar, reddedilmiş. Göç için başvuran Türkler, üç gün içinde ülkeyi terk etmeye zorlanmaktadır. Şumnu kazası Türkleri kitle halinde göçe zorlanmaktadır. Yalnız Şumnu şehrinden 157 aile göç etmiştir."¹²⁸

18 Kasım 1880: Fransa'nın Vidin Viskonsolosu **Flandin**'den Paris'e rapor:

"Hristiyan yapılarak Bulgarlarla evlendirilmiş olan Türk kadınlarının ana-babalarına geri verileceği yolunda yayımlanan ge-

128) AAEF-CPC, *Bulgarie, Varna 1879-1880*, Cilt 1, s.341-342; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.317-323, No. 267.

nelge, Hristiyan dini makamlarının direnişleri yüzünden uygulanmıyor.”¹²⁹ (bkz. 13 Haziran 1880)

19 Kasım 1880: Yergöğü Başkonsolosu **Daguis Efendi**’den Bükreş Elçisi **Süleyman Bey**’e rapor:

“Razgrad Türkleri, Bulgar ordusunda askerlik yapmaya itiraz etmişler ve Türkiye’ye göç etmek istemektedirler. Göç için başvuran Türklere, Bulgaristan’ı terk için üç günlük mühlet verilmektedir.”¹³⁰

23 Kasım 1880: Vidin’de ticaret temsilcisi **Azaryan Efendi**’den Hariciye Nazırı **Asım Paşa**’ya rapor:

“Vidin Türkleri, geçen yıl Bulgar vatandaşı olmak istemedikleri, işlerini halledince göç edecekleri, dolayısıyla askerlikten bağışlanmaları yolunda Prense dilekçe vermişlerdi. Bu yıl Türklere karşı baskılar ve zulümler artırılmış, hemen göç ederlerse askerlikten muaf tutulacakları kendilerine bildirilmiştir. Bulgar yönetimi, Müslüman halkı, mallarını bırakarak kaçırmak istemektedir. Zulümlere dayanamayan Müslümanlar toptan göç edecekler.”¹³¹

29 Kasım 1880: Sofya’da İngiliz Temsilcisi **Lascelles**’den Foreign Office’e rapor:

“Bulgar ordusuna Türklerden 2.500 (üçte bir oranında) asker alınıyor. Göç etmek isteyen Türkler terhis edilecek. Bulgar Savunma Bakanı Türklerin silah altına alınmasını tehlikeli görmektedir ve Türklerden askerlik bedeli alınmasından yanadır. Bulgar hükümeti, askerlik yüzünden Türklerin göç edeceklerini umuyor. Ama göçün umdukları kadar geniş çapta olmayacağı sanılıyor.”¹³²

3 Aralık 1880: Sofya’da Fransız Temsilcisi **Schefer**’den Fransa Dışişlerine rapor:

“Bulgaristan Türklerinin askere alınması sorunu. Bulgar hükümeti, Türklerin göç hareketini hızlandırmak düşüncesiyle Türk

129) AAEF-CPC, Bulgarie, Roustchouk-Widdin, 1879-1883, Cilt 1, s.299-300; Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri III, s.323-324, No. 268.

130) HVA-Siyasi Bulgaristan, Karton 130; Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri III, s.326-327, No. 270.

131) HVA-Bulgaristan, Siyasi, Karton 138, Dosya 25; Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri III, s.328-330, No. 273.

132) Turkey No. 4 (1881), s.81; Şimşir, Rumeli’den Türk Göçleri III, s.333-334, No. 277.

gençlerini askere almaya karar vermiştir. Fin asıllı Bulgaristan Savunma Bakanı General **Ehrenrouth**, askere alınan Türklere bazı kolaylıklar tanınmasından yanadır.”¹³³

4 Aralık 1880: İstanbul’da Fransız Büyükelçisi **Tissot**’dan Fransa Dışişleri Bakanına rapor:

“*Hariciye Nazırı Asım Paşa, bana Bulgaristan Türklerinin askere alınması konusunu anlattı. Dedğine göre bu kararı, Bulgaristan Türklerinin Türkiye’ye göçlerini hızlandıracaktır, Bulgar hükümetinin asıl amacı da budur. Fakat Türk hükümetinin bütçesi, bu kış aylarında büyük çaplı bir göçü göğüsleyebilecek durumda değildir. Bulgar hükümetinden, Türklerin askere alınmasını geciktirmesi isteniyor. Bu konuda Fransa hükümetinden de destek rica ediliyor.*”¹³⁴

4 Aralık 1880: Fransa’nın Varna Viskonsolosu **Moultet**’den Sofya temsilcisi **Schefer**’e rapor:

“*Bulgar askerlik kanunu yürürlüğe konunca, Bulgaristan Türklerinin göç hareketi hızlandı. 1880 Eylül ayı sonuna kadar Varna limanından İstanbul’a 18.033 Müslüman göç etti. O günden beri (1 Ekim-4 Aralık arasında) Avusturya, İtalya ve Rus vapurlarıyla 2.765 kişi daha göç etti. Böylece Varna limanından İstanbul’a göç eden Müslümanların sayısı 20.798 kişi oldu. Şumnu ve Pravadi’dan Müslüman aileler göç etmek üzere her gün Varna’ya geliyorlar. Bulgaristan Müslümanları, Bulgar makamlarının gaddar muamelelerinden kurtulmak için göç ediyorlar. Hürriyetine yeni kavuşturulmuş olan Bulgarların, yenik düşmüş fakat bir Avrupa antlaşmasıyla korunmakta olan insanların (Bulgaristan Müslümanlarının) topraklarını gasp etmek için onları ülkeyi terk etmek zorunda bırakmaları üzücüdür. Bir halkın, özgürlüğe layık olabilmesi için, milli varlığının daha başında, siyasi iktidarını kanunsuzlukla, hukuksuzlukla, soygunlarla lekelememesi gerekirdi. Bu göçlerle Bulgaristan en iyi çiftçi unsurunu kaybetmektedir. Varna’daki Türk ticaret temsilcisi **Münir Bey** ve Rusçuk’taki*

133) AAEF-CPC, *Bulgarie, Sofia 1880*, Cilt 3, s.302-306; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri III*, s.334-336, No. 278.

134) AAEF-CPC, *Turquie, Decembre 1880*, Cilt 443, s.42-43; Şimşir, *Rumeli’den Türk Göçleri III*, s.336, No. 279.

ticaret temsilsici, göçler konusunda bilgi vermek üzere İstanbul'a çağrıldılar.”¹³⁵

BALKAN SAVAŞI'NA DOĞRU GİDİŞ (1890-1912)

Büyük Bulgaristan (*Velika Bulgariya*) Emeli

1877-1878 Savaşı sonunda İstanbul kapılarına dayanan Rusya, Ayastefanos'ta (bugünkü Yeşilköy'de) Osmanlı devletine, 3 Mart 1878 tarihinde bir önbarış antlaşmasını dikte etti. Bu antlaşma, büyük bir Bulgaristan devleti kurulmasını öngördü. Bu büyük Bulgaristan'ın sınırları, Tuna nehrinden Ege denizine kadar uzanıyor, Osmanlı devletinin Tuna, Edirne, Selanik, Manastır vilayetlerini kapsıyordu. Bugünkü Türkiye topraklarından Edirne, Bulgaristan dışında bırakılmakla birlikte Kırklareli, Lüleburgaz, Pınarhisar, Bulgaristan içine alınıyordu. Selanik hariç bugünkü Yunanistan'ın kuzey yarısı (İskeçe-Kavala, Sergez, Yenice-Vardar vs.), bugünkü Makedonya'nın tamamı ve Arnavutluk topraklarının bir bölümü (Görice [Korca], Debre [Dibir]) Bulgaristan'a bırakılıyordu...¹³⁶

Rus Panislavistlerince tasarlanmış olan “Büyük Bulgaristan” sınırları hiç gerçekçi değildi. Türk, Yunan, Makedon ve Arnavut topraklarını Slav Bulgar topraklarıymış gibi görüp yutmaya kalkışmak, bir Balkan İmparatorluğu'nu andıran koskoca bir Slav Bulgar devleti kurmayı düşlemek akıl kârı bir iş değildi; gerçekçi politikaya ters düşüyordu. Dolayısıyla **Berlin Antlaşması**, **Ayastefanos Antlaşması**'nı, özellikle bu antlaşmanın Bulgaristan sınırlarıyla ilgili hükümlerini değiştirdi. Bulgaristan Prensliği toprakları küçültülerek Tuna nehri ile Balkan sıradağları arasında bırakıldı. Balkan dağlarının güneyinde, Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde, **Doğu Rumeli vilayeti** adıyla –merkezi Filibe'de olacak ve başında bir Hristiyan vali bulunacak– “imtiyazlı” bir vilayet kuruldu.

135) *AAEF-CPC, Bulgarie, Varna 1879-1880*, Cilt 1, s.350-356; Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri III*, s.337-339, No. 280.

136) Mart 1878 tarihinde imzalanmış olan **Ayastefanos Antlaşması** Türkçe tam metni için bkz. *Nihat Erim, Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt I, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1953, s.387- 403.

Doğu Rumeli vilayetinin güneyinde kalan Edirne vilayeti toprakları ile Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova vilayetlerinin tamamı yine Osmanlı devleti sınırları içinde kaldı. İmparatorluk sınırları içinde kalan bu bölgelerde “**yerel ihtiyaçlara göre reform yapılması**” da öngörüldü. **Berlin Antlaşması**’nda şöyle denildi:

“...Bu muahedede kendileri için teşkilâtı mahsusa tayin olunmamış olan sair Rumeli eyâlat-ı şahanesinde dahi Girit’de mümasil ve ihtiyacat-ı mahalliyeye muvafık nizamât yapılacaktır. Bâbiâli her eyalette işbu nizamât-ı cedidenin teferruatını bilmüzakere tertip etmek ve ekseri azası yerli ehaliden mürekkep olmak üzere mahsus komisyonlar tertip idecektir...” (Berlin Antlaşması, Madde 23)

Yani Makedonya’da ve diğer Rumeli eyaletlerinde Girit’tekine benzer reformlar yapılacak, reformlar yerel halktan oluşturulacak komisyonlar aracılığıyla hazırlanacaktı...

Berlin Antlaşması, Bulgaristan’ı küçültmüştü ama Bulgarların eline yaman bir silah olarak kullanılabilecek madde sunmayı da unutmamıştı. Bu madde **Berlin Antlaşması**’nın 23. maddesi idi. Bu maddeye göre, Büyük Bulgaristan projesi dışında kalan Makedonya gibi bölgelerde reform yapılacaktı, reformların hazırlanmasına yerli Bulgarlar da katılabilecekti. Bulgarlar bu maddeyi istedikleri gibi kullanacaklardı.

Evet, Berlin’de Bulgaristan küçültüldü ama “Büyük Bulgaristan”, “Ayastefanos Bulgaristanı”, Bulgarların gönlüne bir büyük ülkü, ideal olarak yerleşti. Yunanların “Megali İdeası” gibi, Bulgarların da “Ayastefanos Bulgaristan’ı”, “Büyük Bulgaristan” (*Velika Bulgariya*) diye büyük milli emelleri vardı artık. 1878 yılında **Ayastefanos Antlaşması**’nın imza edildiği 3 Mart günü, Bulgarların milli günü olarak kabul edildi, Bulgaristan’da her yıl görkemli törenlerle, ateşli nutuklarla kutlandı. Bulgarlar, “Büyük Bulgaristan” ülküsünü eğitimde, basında, literatürde sürekli işlediler, yaşattılar, kuşaktan kuşağa aktardılar. “Büyük Bulgaristan” emeline doğru gidişte ilk hedef Doğu Rumeli vilayeti oldu.

Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a Katılması (1885)

1878 Berlin Antlaşması ile Balkan sıradağlarının güneyinde, Edirne vilayetinin Filibe ve İslimye sancakları üzerinde, İmtiyazlı Doğu Rumeli vilayeti kurulmuştu. Bu vilayetin yüzölçümü 35.208 km², nüfusu da 1 milyona yakındı (1880'de 943.000 idi).

Bu toprakları işgal etmiş olan Rusya, 1879'da buralardan çekilecekti. Çekilmeden önce, Doğu Rumeli vilayetinde yaşayan Bulgarları silahlandırıp örgütlemişti. Bu silahlı Bulgarlar, Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'a katılması için 1885 yılında harekete geçtiler. 5 Şubat 1885'te Filibe'de (bugün Plovdiv) gizli ve silahlı bir ihtilal komitesi kurdular.

Bu komite, 25 Temmuz 1885'te Filibe'ye bağlı Değirmendere (bugün Pirvenets) köyünde gizli bir toplantı yaptı. Toplantıda, "Güney Bulgaristan" dedikleri Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'la birleştirilmesi, bunun için isyan çıkarılması kararı alındı. Bu işe kalkışınca Rusya'dan ve Batı Avrupa'dan destek görecekları de hesaba katıldı. Vilayetin milis kuvvetlerinin de kendilerine katılacağını düşünüyorlardı. 2 Eylülde Otlukköy'de (Panagürişte) birleşme için nümayişler, gösteriler başlatıldı.

17 Eylül gecesı **Çardafon Veliki** başkanlığındaki çete silaha sarıldı; Binbaşı **D. Nikolov** komutasındaki milisler de çeteye katıldı. Çete ertesi gün vilayet merkezi Filibe'de Hükümet Konağına girdi, Vali **Gavril Paşa'yı** tutuklayıp vilayetten kovdu (18 Eylül 1885). Vilayet hükümeti devrildi. Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katıldığı ilan edildi. 21 Eylül 1885 günü Prens **Alexandre**, Filibe'ye geldi ve Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak prensi ilan edildi. Bulgar Meclisi de Sofya'da toplanarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini onayladı.¹³⁷

Bu olupbittiye İstanbul hükümetinden hiçbir ciddi tepki gelmedi. Babiâli, diplomatik yolla soruna çözüm arama yolunu tuttu. Bu arada, 14 Kasım 1886'da Sırbistan, Bulgaristan'a savaş açtı.

137) *Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi*, 8. Cilt, İkinci Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1983, s.105-112; *Kratka Bulgarska Ensiklopediya, Tome 5* (Kısa Bulgar Ansiklopedisi. Cilt 5). Sofya, 1969, s.44. Kısa ömürlü Doğu Rumeli Vilayeti hakkında geniş bilgi için bkz. Ali Kemal Balkanlı, *Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler*, Erhan Kitabevi, Ankara, 1986; Mahir Aydın, *Şarki Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.

Tahminlerin aksine, Bulgar ordusu Sırp ordusunu bozguna uğrattı, Piro'tu işgal ederek Belgrad yolunu ele geçirdi. Bunun üzerine Bâbıâli, Türk-Bulgar dostluğunu devamlı kılmak ve Bulgaristan'da yabancı nüfuzuna engel olmak amacıyla yeni fedakârlıklara katlanmaya, doğrudan Bulgar prensiyle müzakerelere girişmeye yöneldi.

Bulgar-Sırp barışının ardından, Osmanlı hükümeti ile Bulgar Prensi anlaştı. Buna göre, ahalisi Müslüman olan Kırcaali nahiyesi ile Rodop Balkanı, Doğu Rumeli'den ayrılarak Osmanlı idaresinde bırakıldı. Bu esasları kabul eden Prens **Alexandre**, Doğu Rumeli Valiliğine atandı.

Türk-Bulgar anlaşması esasları, 5 Nisan 1886 tarihli kararnameyle şöyle saptandı:

"1) Doğu Rumeli eyaleti valiliği Berlin muahedesi'nin 17. maddesi gereğince Bulgaristan Prensine verilecektir. Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prensliği'nin idaresi bir tek şahsın üzerinde bulunduğça, Kırcaali nahiyesi İslâm karyeleriyle (köyleriyle) Rodop cihetinde bulunup şimdiye kadar Doğu Rumeli eyâleti idaresine geçmemiş bulunan İslâm karyeler, sözü geçen eyaletten ayrılarak doğrudan doğruya Osmanlı devleti tarafından idare olunacaktır.

2) Doğu Rumeli eyaletinin güvenliğini, halkın refah ve saadetini sağlamak için eyaletin nizamnamesi Babiâli ile Bulgaristan Prensi tarafından tâyin kılınacak memurlardan kurulan bir komisyonda gözden geçirilerek mahalli hal ve icaplara göre tadil edilecek, hazinenin bütün menfaatleri dikkate alınacaktır. Bu komisyonun teklifleri dikkate alınacaktır. Bu komisyonun teklifleri İstanbul Konferansı'nın tasdikine sunulacaktır.

*3) Berlin Antlaşması'nın Bulgaristan ile Doğu Rumeli hakkında olan diğer bütün hükümleri eskisi gibi yürütülecektir."*¹³⁸

Prens **Alexandre**'ın bu hükümleri kabul ettiğine ilişkin yazılı onayının alınması üzerine Doğu Rumeli Valiliğine tayini yapılmıştır.

Doğu Rumeli sorunu böylece iyi kötü bir çözüme bağlanmıştı. Burada Rumeli Türkleri bakımından en önemli sonuç, Rodop-

138) Karal, *Osmanlı Tarihi VIII*, s.109-110.

lar ve Kırcaali bölgesi Müslümanlarının Doğu Rumeli'den ayrılmış, Bulgar boyunduruğu altına düşmekten kurtarılmış olmalarıdır. Böylece bu koyu Türk bölgesi çeyrek yüzyıl daha Osmanlı yönetiminde kalmış ve Türk nüfus çoğunluğunu günümüze kadar koruyabilmiştir.

Buna karşılık, Türkiye'nin Avrupa karayolu üzerindeki eski Filibe (Plovdiv, Philippopolis) sancağı ile İslimye (Sliven) sancağı Osmanlı devletinden koparılmıştır: Filibe, Karlova, Kızanlık, Es-kizağra, İslimye, Yanbolu, Aydos, Ahyolu, Burgas vs. yörelerinde yaşayan Türk nüfus kitleleri Bulgaristan sınırları içinde kalmıştır.

Bulgarların "Siedineniye" dedikleri bu "birleşme"nin, bu Bulgar *Anschluss*'unun kolayca başarılması, Bulgarları yüreklendirmişti. Demek ki bu iş oluyormuş! Gizli komite kurmak, sonra biraz gürültü çıkarmak bir bölgeyi yutmaya yetiyormuş!

Büyük Bulgaristan emeli besleyenler, Doğu Rumeli'yi Bulgaristan'a kattıktan sonra, gözlerini Makedonya ve Edirne'ye çevirdiler.

Berlin'den Rumeli'ye Ateş Topları:

Makedonya-Edirne Komiteleri

1890'larda Makedonya ve Edirne vilayetlerini hedef alan silahlı Bulgar gizli örgütleri kuruldu. Aynı tarihlerde Doğu Anadolu'yu işgal etmeyi amaçlayan Ermeni gizli örgütleri de sahneye çıktı. 1887'de Rusya Ermenileri tarafından **İhtilalci Hınçak Partisi**, 1890 yılında da Tiflis'te **Ermeni İhtilal Federasyonu (Taşnak-sutyun)** kuruldu. Her iki silahlı örgüt Rusya Ermenileri tarafından oluşturuldu fakat Rusya'yı değil, Doğu Anadolu'yu hedef aldı. Doğu Anadolu'da önce bir Ermeni özerk bölgesi, sonra da büyük Ermenistan devleti kurmayı amaçladı.

Aynı yıllarda Rumeli'de de ihtilalci Bulgar ve Makedon örgütleri ortaya çıktı. 1893 yılında Selanik'te gizli **Makedonya-Edirne İhtilal Örgütü** (*Makedono-Odrinska Revolutsionna Organizatsiya*) kuruldu. Ertesi yıl örgütün adına bir "İç" (Dahili [*Vitreş-na*]) kelimesi eklendi ve örgüte *Vitreşna Makedono-Odrinska Revolutsionna Organizatsiya* (VMORO) dendi. Yani örgüt, "Make-

donya-Edirne Bulgar İç İhtilal Örgütü” oldu. Böylece bu örgütün Makedonya ve Edirne vilayetlerinin içinde çalıştığı belirtilmek istendi. Yine 1894 yılında örgütün Selanik’teki şubesi **Merkezi Makedonya İhtilal Komitesi** (*Tsentralen Makedonski Revolütsionen Komitet*) adını aldı.¹³⁹ Bundan sonra bu örgüte ve üyelerine kısaca “Merkezci” anlamına gelen **Santralist** denmeye başlandı, bu isim literatüre de yerleşti.

“Siyasi özerklik”in ne anlama geldiği belliydi. Örnekler ortadaydı. Sırbistan, önce özerk, sonra bağımsız olmuştu. Romanya (Eflak-Boğdan) 1856’da özerk, 1878’de bağımsız olmuştu. Bulgaristan 1878’de özerk, 1909’da bağımsız olmuştu. Hiçbir etnik toplum özerklik alınca merkezi hükümete bağlanmaya yönelmemiştir, tam tersine özerklik aldıktan kısa bir zaman sonra merkezden hepten kopmuş, bağımsız olmuştur. Makedonya için özerklik demek, Makedonya’nın imparatorluktan koparılması demektir. Özerklik alacak bir Makedonya, ya Bulgaristan’a katılacak ya da tam bağımsız bir Makedonya devleti olacaktır.

Evet, Makedonya’ya siyasi özerklik, Rumeli’nin etnik esaslara göre paramparça edilmesi anlamına geliyordu. Yalnız Makedonya değil, Edirne vilayeti de paramparça edilecekti. Komiteler, kuruldukları günden beri **Makedonya-Edirne Komitesi** adını taşıyordu. Hedeflerinde Edirne vilayeti toprakları da vardı. Ve söylemek bile gereksiz, Edirne vilayeti toprakları İstanbul vilayeti sınırına kadar uzanmaktaydı.

İşte bu topraklar, “reform” veya “siyasi özerklik” talepleriyle etnik esaslara göre dilim dilim parçalanacak, Osmanlı-Türk yönetimi buralardan atılacaktı. Osmanlı yönetimi atılırken, yerli etnik Türk nüfusun da icabına bakılacaktı. “Nüfus ihtilali”, “toprak ihtilali” yapılacaktı. Tıpkı Yunan ayaklanmasında, Bulgar ayaklanmasının ardından Türk-Rus savaşında olduğu gibi.

Bu bakımdan “Rumeli eyaletlerinde reform” diyen **Berlin Antlaşması**’nın 23. maddesi Rumeli toprakları üzerine düşmüş birer “ateş topları” gibiydi; Rumeli’nin ve de Rumeli Türklerinin üzerine düşen ateş topları!

139) *Kratka Bŭlgarska Ensiklopediya* (Kısa Bulgar Ansiklopedisi, Cilt I). Sofya, 1963, s.585.

Komiteler tepeden tırnağa silahlanmışlardı. Yirminci yüzyılın başlarında Makedonya ve Edirne vilayetlerinde hırsla kan dökmeye koyuldular.

Komiteler Kurulur Kurulmaz Silahlı Eylemlere Geçtiler

1894 yılında Sofya'da kurulan ve Bulgar hükümetince silahlandırılan Makedonya-Edirne İhtilal Komitesi kurulur kurulmaz silahlı eylemlere başlamıştır. İstanbul hükümeti de bu komitelerin eylemlerini **Berlin Antlaşması**'nı imzalamış olan büyük devletlere şikâyet etmeye yönelmiştir. Bu konuda aşağıda birkaç belge bulunacaktır:

Hariciye Nazırı **Turhan Paşa**, Bulgar İhtilal Komitesi'nin faaliyetleri hakkında Sofya'daki Osmanlı Komiserliği'nden alınan bir yazının örneğini 7 Temmuz 1895 günü Paris Büyükelçisi **Ziya Paşa**'ya göndermiştir. Komiserliğin yazısında özetle şunlar bildirilmiştir (sadeleştirilmiştir):

“Bugünlerde Makedonyalılar, Sofya'da sakin yaşamakta olan Müslüman ahaliye çarşıda, orada burada ve ötede beride saldırılarda bulunmakta, Müslümanlara hakaret etmektedirler. Arnavut Mehmet adlı biri de ölümle tehdit edilmiştir. Müslüman ahalden bazıları sözlü olarak, bazıları da yazıyla resmi makamlara başvurarak şikâyetle bulunmuşlar ve korunmalarını istemişlerdir. Tez elden tedbir alınması için Dışişlerinde Mezhepler Müdürlüğü'ne de başvurulmuştur. Belde Müftüsü Hafız Bilâl Efendi de bazı Müslümanların başvuruları üzerine Dışişleri Mezhepler Müdürlüğü ile görüşmüş. Müdür, saldırıya uğrayan Müslümanlar zabıtaya başvurulursa ve saldırganların isimlerini bildirirlerse suçluların cezalandırılacağı yolunda cevap vermiştir. Makedonyalıların İslam ahaliye reva gördükleri bu haksız muameleler, 'Makedonya ihtilali' namı altında yapılan zararlı yayınların bir sonucudur, ki bu yayınların çevirileri peyderpey arz edilmektedir. Bu yayınlarda birtakım cahillerin iddialarına göre, güya oralarda (Makedonya'da, Trakya'da) bulunan hemşerileri katlediliyor-muş da onlarda buna tepki olarak ayaklanıyorlarmış. Gerek bu gibi yayınların menedilmesi gerek saldırıya uğrayan ehli İslam hu-

kukunun korunması için girişimlerde bulunulacaktır. Ancak Bulgar hükümetinin verdiği sözleri tutmadığı da sabittir. Ol babta ve her halde emr-ü ferman Hazreti menlehül emrindir. - 7 Muharrem 313 ve 18 Haziran 311 (1895).”¹⁴⁰

Turhan Paşa, 9 Ağustos 1895 günü de Paris Büyükelçisi **Ziya Paşa**’ya şunları telliyor:

“Bulgar hükümeti bize hep güvence vermekte ise de silahlı çeteler, sınırı geçerek çevredeki sakin halka saldırılardan hiç geri durmamaktadırlar. Nitekim bu çetelerden birininin Yanaklı köyüne saldırıp üç yüz evi yakmış ve bütün köylüleri öldürmüş olduğunu haber aldık.

Bu kanlı olayı nezdinde görevli bulunduğunuz hükümetin dikkatine getirmeniz ve çetelerle ilgili olarak daha önce Sofya’da yapmış oldukları girişimleri yinelemelerini rica etmeniz mercudur.”¹⁴¹

Bu genelge talimatın Berlin, Viyana, Londra ve Roma Büyükelçiliklerine de gönderildiği anlaşılmaktadır. Çünkü Almanya, Avusturya, İngiltere ve İtalya da **Berlin Antlaşması**’nı imzalamış olan devletlerdir.

Paris Büyükelçisi **Ziya Paşa**, gerekli girişimde bulunmuş ve 15 Ağustos günü İstanbul’a şu cevabı vermiştir:

“Ekselanslarının bana göndermiş oldukları 122 sayılı telgrafın içeriğini (Fransa) Dışişleri Bakanına duyurdum.

M. Hanotoux, anılan çetenin canavarlığıyla ilgileniyor göründü. Kendisi anlattığım olayın ayrıntıları konusunda notlar aldıktan sonra, Sofya’daki temsilcisine yazıp bilgi isteyeceğini ve Sofya hükümeti katında bir defa daha girişimde bulunarak benzer olayların tekrarlanmaması için gerekli önlemlerin alınmasını istemesi için talimat vereceğini vaad etti.”¹⁴²

140) PBA (Türkiye’nin Paris Büyükelçiliği Arşivi), Dosya: Bulgarie 1895-1896, Section I, Carton 11. Sofya Komiserliği’nden Hariciye Nezareti’ne yazı, 18.6.1895, No. 170.

141) PBA (Türkiye’nin Paris Büyükelçiliği Arşivi), Dosya: Bulgarie 1895-1896, Section I, Carton 11: **Turhan Paşa**’dan Paris Büyükelçisi **Yusuf Ziya Paşa**’ya şifre tel, 9.8.1895, No. 122 (O yıllarda Osmanlı Hariciyesi Fransızca yazışmaktadır ve bu telgrafın da aslı Fransızcadır).

142) PBA, *ibid.*, **Ziya Paşa**’dan **Turhan Paşa**’ya yazı (15.8.1895, No. 9111/306).

Bu girişimden bir hafta sonra İstanbul'dan Paris Büyükelçiliğine yeni bir talimat iletilmiştir. Bulgaristan'dan Makedonya'ya çeteler gönderildiği, Bulgaristan içinde de Müslümanlara zulmedildiği bildirilmiş ve Fransa Dışişlerinden yeniden girişimde bulunulması istenmiştir. Paris Büyükelçiliğine gönderilen 22 Ağustos 1895 günlü ve 128 sayılı şifre telgraf şudur:

"Sofya Komiserliğimiz Sadarete şunları tellemiştir:

'Makedonya İhtilal Komitesi, (sınırlarımız içine) durmadan eşkiya çeteleri yollamaktadır. Müslüman askerler Razgrad'dan Şumnu'ya gönderilmişlerdir. Müslümanlar, Bulgarlar tarafından sürekli saldırıya uğramakta ve tehdit edilmektedirler. Geceleri evlerinden dışarı çıkamıyor; camiye bile gidemiyorlar. Bir cami imamı, Bulgar jandarmalar tarafından dövülmüştür. Ekselanslarına bildirmekle onur kazandığım gibi, bu konularda ilgili Bulgar makamları katında yapmış olduğum girişimler sonuçsuz kalmaktadır.'

*Yukarıdaki bilgilerin nezdinde görevli olduğunuz hükümetin bilgisine iletmenizi ve özel olarak basında yayınlatılmasını rica ederim."*¹⁴³

Hariciye Nazırı **Turhan Paşa**, 27 Ağustos 1895 tarihinde de Sofya Komiserliğinden aldığı bir şifre telgrafın örneğini Paris Büyükelçiliğine göndermiştir. Yazı eki telgrafta, sınır boylarındaki Bulgar köylülerine Sofya'dan çeşitli silahlar gönderildiği ve bu silahlandırmanın halkı korumak içinmiş gibi gösterildiği bildiriliyor, şöyle deniyor:

*"...Nahiye müdürleri vasıtasıyla hatt-ı imtiyazda bulunan köylere muhtelif usulde tüfek tevzi olunmakta ve bunun güya Makedonya müfsitlerinin defi mazarratı için tedabir-i lâzime gibi tevil olunmakta ve 1738 numrolu ve dünkü tarihli telgrafname-i âcizanemle arz olunduğu üzere, Bulgarlar tarafından Müslümanların iz'ac ve bazı yerlerde katil ve hatta Hasköy'de **Abdullah Efendi** namında muteber birinin itlaf edildiği ve Razgrad'daki ahali-i İslâmiyenin dahi tehdit ve tazyik ve darb olunmakta idiği maruzdur. (23 Ağustos 95)"*¹⁴⁴

143) PBA, *ibid.*, **Turhan Paşa'dan Ziya Paşa'ya** şifre tel, 22.8.1895, No. 128.

144) PBA, *ibid.*, **Turhan Paşa'dan Ziya Paşa'ya** 27.8.1896 tarihli ve 15194/130 sayılı yazı eki.

Sofya'daki Osmanlı Komiserliği, 21 Kasım 1895 günü İstanbul'a özetle şunları rapor etmiştir:

*"Bu yaz aylarında Bulgaristan'ın çeşitli yörelerinde ve hatta Sofya'da dahi Bulgarlar tarafından Müslüman ahaliye çeşitli saldırılarda bulunulmuş, bazı Müslümanlar dövülmüş, yaralanmış ve hatta öldürülmüşlerdir. Bu konularda Bulgar hükümeti katında etkili girişimler ve alınan cevaplar nezarete arz edilmişti. Geçen gün de **Gostivarlı Ali** adında bir Müslüman, bir Makedonyalı tarafından Sofya'da güpegündüz saldırıya uğramış, ağır yaralanmış ve hastaneye kaldırılmıştır. Suçlunun yakalanıp yakalanmadığı konusunda Bulgar hükümetinden bilgi istenilmiş ise de henüz bir cevap alınamamıştır. Sofya'daki Banyabaşı Camisi imamı **Ahmed Efendi** de iki Bulgar tarafından ağır biçimde dövülmüştür."*¹⁴⁵

Yeni Hariciye Nazırı **Tevfik Paşa**, bu yazının örneğini, "uygun görülecek biçimde kullanılmak üzere" diyerek yeni Paris Büyükelçisi **Salih Münir Paşa**'ya göndermiştir. Yazının meali Paris'te *Le Siècle* gazetesinin 7 Ocak 1896 günlü sayısında yayımlanmıştır.

Sofya'da kurulan **Makedonya-Edirne İhtilal Komitesi**'nin silahlı eylemleri artarak yıllarca sürüp gitmiştir. Bu eylemlerin önlenmesi için Sofya'da ve büyük devletler başkentlerinde yapılan diplomatik girişimler de devam etmiş ama hemen hepsi sonuçsuz kalmıştır.

"Makedonya Eşkîyalık Tarihi"nde 1903 Ayaklanması (İlindensko Vistaniye)

Makedonya-Edirne Komiteleri, kurulduktan hemen sonra korkunç bir faaliyete yöneldiler. General **Mihaylovski** başkanlığında toplanan kongreye, Makedonya'nın her köşesinden, ilçe ve köylerinden delegeler geldi. Bu toplantı sonucu General **Sonçev**, ayaklanma düzenleme çalışmalarına hız verdi.

Komitenin programı, ayaklanmalarla yabancı devletlerin ilgi ve müdahalesini çekmeyi, Londra'da kurulan "Balkan Komitesi"

145) PBA (Türkiye'nin Paris Büyükelçiliği Arşivi), *Dosya: Bulgarie 1895-1896*, Section I, Carton 11: Sofya'da Osmanlı Komiserliğinden Hariciye Nezaretine 21 Teşrinisani 311 tarihli ve 372 sayılı yazı.

ile, daha doğrusu İngilizlerle birlikte hareket etmeyi hedef alıyordu.¹⁴⁶

Burada adı geçen **Mihaylovski**, 1903 ayaklanmasını hazırlayan Makedonya Komitesi'nin Sofya'daki **Virhovist** kanadının lideriydi.¹⁴⁷

Komitenin Selanik'teki **Sentralist** kanadı 1903'te ayaklanma çıkarılmasına karşı görünüyordu. Ama ayaklanma fiilen başlayınca bunun dışında kalmadı. Bu kanadın lideri de **Sandanski** idi.¹⁴⁸

Bulgar hükümeti, Makedonya komitesini silahlarla donatmıştı. Türk makamları sık sık silah arıyor, bulabildikleri silahları topluyordu. Ama silahlar toplamakla bitmiyordu. Selanik vilayeti, Serez sancağının Razlık (Razlog) kazası kaymakamı olan **Tahsin Uzer**, 1903 ayaklanması arifesinde yalnız kendi görev çevresinde nasıl ve ne kadar silah topladığını şöyle anlatıyor:

"Barçova köyünden Süleyman Ağa'nın aracılığı sayesinde, Bulgar Komitesi'nden Nalbant Gorgi'nin bize ajanlık etmesi sağlandı. Bu yoldan köylerde ve kimlerde ne kadar silah bulunduğunu yaklaşık olarak öğrendim, az sonra silah toplamaya Barçova köyünden başladım.

Köyün ileri gelen Bulgarlarından beş-on tanesini sıkıştırdınca, kiliselerde saklı silahlar ve cephane de ele geçince, köylü birer bi-

146) **Tahsin Uzer**, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.117.

147) **Stoyan Nikolov Mihaylovski** (1856-1927), Elena'da doğdu. Doğduğu kasabada, Tırnova'da, İstanbul'da Galatasaray Sultanisi'nde okudu. Fransa'da Aix-en-Provence'da hukuk fakültesini bitirdi. Öğretmen, yargıç, avukat olarak çalıştı; yüksek okulda ders verdi. Makedonya-Edirne Üst İhtilal Komitesi başkanlığı yaptı. Kitaplar, şiirler yazdı (*Kratka Bulgarska Ensiklopediya*, Cilt 3, s.447-448).

148) **Yane İvanov Sandanski** (1872-1915), Bulgar ihtilalci. Makedonya-Edirne İç İhtilal Örgütü'nün (VMORO) önderi. Cuma-i bâlâ (*Gorna-aumaya, Blagoevgrad*) kasabasına bağlı Vlahi köyünde doğdu. Ailece Dupniça'ya göç ettiler, burada genç yaşta sosyalist düşünceleri benimsedi. On dokuzuncu yüzyıl sonunda örgüte girdi. Türk yönetimine karşı mücadele etti. "1903 İlinden Ayaklanması" için acele edilmemesini istiyordu ama ayaklanma başlayınca buna katıldı. **Kral Ferdinand**'in görevlendirdiği bir paralı katil tarafından Melnik yakınında vurulup öldürüldü (*Kratka Bulgarska Ensiklopediya*, Cilt 4, s.461). **Tahsin Uzer**'in notuna göre, **Sandanski**, cezaevinde başgardiyanlık ettiğinden önceleri kendisine "zındancı" anlamına gelen **Zindanski** denmiş, sonraları bu isim veya lakap **Sandanski** olmuş (**Uzer**, *Makedonya'da Eşkıyalık Tarihi...*, s.118).

rer silahlarını teslim etmeye başladı. Barçova köyünden çeşitli tipte 170 tüfekle çok miktarda mermi ele geçti. Diğer köyler de basılıp aranınca, toplanan silahların yekûnu aşağıda belirtilen miktarı buldu:

Dobronište köyünden 150 tüfek, Erşeniçe köyünden 250 tüfek, Merkez ilçeden 280 tüfek, Bakorit köyünden 350 tüfek, Nedobri-ka köyünden 400 tüfek, İki Kotorlar köyünden 400 tüfek. Toplam 1830 tüfek.”¹⁴⁹

Barçova köyünden toplanan 170 tüfek de eklenince sayı 2000’i bulmaktadır. Sadece altı köyde ve bir kaza merkezinde ele geçirilebilen silah sayısına bakılarak, bütün Makedonya’da komitecilerin nasıl silahlanmış oldukları hakkında fikir edinilebilir.

Ayaklanma Başlıyor: 2 Ağustos 1903

Komite, ayaklanmanın 2 Ağustosta başlamasına karar vermiş. Rumi takvime göre 20 Temmuzda. Komitenin Manastır Şubesi bu kararı beş gün önceden duyurup militanlarını silaha çağırıyor:

“Kardeşler!

Yüzyıllık düşmanımızla hesaplaşmak için çok beklenen gün nihayet geldi (‘Düşman’ kelimesi Türkçe kullanılıyor).

Türk istibdadında kaybettiğimiz masum kardeşlerimizin kanı (bizleri) hesaplaşmaya çağırıyor.

Analarımızın ve kız kardeşlerimizin ayaklar altına alınan onuru iade edilmeyi bekliyor.

Bu kadar acı, bu kadar alçalma yeter!

Utangaçla, hayvan gibi yaşamaktansa ölmek bin kat daha iyidir.

Bütün Makedonya ve Edirne vilayetleri halkının düşmana karşı silahını eline alıp açıkça ortaya çıkması için belirlenen gün 20 Temmuzdur (2 Ağustos).

Kardeşler, o gün başkanlarınızı izleyiniz ve hürriyet bayrağı altında toplanınız.

Mücadelede dayanınız, sebat ediniz kardeşler! Ancak uzun soluklu mücadele bizi koruyacaktır.

149) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979, s.127.

Haklı yolumuzda ve ayaklanma günümüzde Tanrı yardımcımız olsun.

Kahrolsun Türkiye! Kahrolsun tiranlar! Düşmana ölüm!

Yaşasın millet! Yaşasın hürriyet! Hurra!

Sizleri kardeşçe kucaklarız.

Karargâh.”¹⁵⁰

Avusturya'nın Manastır Konsolosu **August Kral**,¹⁵¹ Makedonya'da Bulgar ayaklanmasının başladığını 4 Ağustos 1903 günü Viyana'ya özetle şöyle rapor etti:

“Makedonya'da Bulgar ayaklanmasının başladığı anlaşıldı. Reformların halkı yatıştırdığı ve artık Makedonya'da tehlike kalmadığına inananlar yanıldılar. Ayaklanma hazırlıkları hiç durmamıştı.

Çetenin habercileri cuma, cumartesi ve pazar günleri köylere dağıldılar. Ayaklanmanın 20 Temmuz (2 Ağustos) Pazar akşamı başlayacağını halka duyurdular. Belirlenen saatlerde kırlarda, her tarafta ateşler yakılarak ayaklanmanın başladığı işareti verildi. Manastır içinde iki top atışıyla ayaklanma duyuruldu. En büyük Bulgar köylerine çeteler gelmiş. Manastır'a gelen telgraf telleri kesilip koparılmış, bazı yerlerde kilometrelerce hat sökülmüş. Bir yerde demiryolu istasyon binası dinamitle uçurulmuş. Birçok yerde Türk çiftlikleri ateşe verilmiş. Manastır ile Görice (Korca) arasında çalışan posta arabasına ateş açılmış. Resne ile Ohri arasındaki köprüler uçurulmuş. Ohri'den hiçbir haber yok. Smilova'daki küçük garnizona namaz sırasında ateş açılmış. Burada çetenin sayısı beş yüz kişi kadarmış. Demirhisar'ın, Pribiltsi, Yeniköy gibi çeşitli Müslüman köylerine saldırılar düzenlenmiş, Türk çiftlik sahipleri, hükümet yetkililerinden silah ve mermi istemişler. Manastır şehrinin güvenliği dağ yönünden oldukça iyidir...”¹⁵²

150) Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) *Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali* (Makedonya, Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Sofya, 1978, s.461.

151) **August Kral**, yirmi yıl sonra Türkiye'ye Avusturya Elçisi olarak atanmış, 20 Kasım 1924 günü Çankaya Köşkü'nde Cumhurbaşkanı **Atatürk**'e güven mektubunu sunmuş, 1932 yılında emekli oluncaya kadar Türkiye'de elçi olarak görev yapmıştır (bkz. **Bilâl N. Şimşir**, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları*, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s.365-377). **August Kral**, emekli olduktan sonra da *Das Lands Kamal Atatürks: Der Werdegang der Modernen Türkei* başlıklı bir kitap yayımlamıştır (Viyana, 1937).

152) Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) *Makedoniya*.

Ayaklanma ve Sonrası

"1903 Temmuz ve Ağustos aylarında, Manastır, Kosova ve Selanik (ve de Edirne) vilayetlerinde dikkate değer komitacılık olayları birbirini kovalıyordu. Bu sırada Kosova Valisi **Hafız Paşa'nın** ani ölümü yeri doldurulmaz bir boşluk bıraktı...

Hafız Paşa, *İştîp*'te Bulgarların kargaşalık düzenlediğini, binlerce silahın depo edildiğini, beyanname ve bildiri basan yerleri olduğunu meydana çıkardı. Ani baskınlar sonucu elde edilen defterler ve belgelerle, Makedonya'daki şekavet (eşkıyalık) komitesinin tümü çorap gibi sökülecekti.

İştîp Kaymakamı **Hüsamettin Bey**, **Hafız Paşa'nın** verdiği cesaretle 'iki azılı Rus casusu' yakalayıp tutukladı. Fakat Saray ve Bâbiâli, Rus elçisinin sürekli protestolarına dayanamayarak **Hüsamettin Bey'i** görevinden çekti. **Hafız Paşa** da, sözde Arnavutları kırmış olduğu bahanesiyle, Kosova'dan alınarak Trablusgarp'a vali olarak gönderildi. Sonradan Bulgar olaylarının tehlikeli bir şekle bürünmesi üzerine, Bâbiâli, **Hafız Paşa'yı** tekrar Kosova'ya vali yapmak zorunda kaldı. Ne çare ki bu sefer valinin ömrü yetmedi. Tam iş göreceği sırada rahmete kavuştu...

Bu sırada Manastır valisi **Müşir Ali Rıza Paşa** idi... **Müşir Ali Rıza Paşa**, Manastır ayaklanmasında gerektiği anda engelliyici tedbir almadı, gafil avlandı.

Makedonya ayaklanmasında yalnız Selanik Valisi **Hasan Fehmi Paşa** millet adına varlık göstererek başarı sağlayabildi. **Hasan Fehmi Paşa**, Bâbiâli ve Mabeyn'i uyararak, bir kısım redif taburlarını silah altına aldırdı, Anadolu'dan da birkaç rediftümeninin tam zamanında Rumeli'ne geçmesini sağladı. **Hasan Rıza Paşa'nın** sadece bu hizmeti bile yararlı olmuş, göğüs kabartacak değer ve niteliktedir...

1903 Eylül ayı başında, Bulgar Makedonya Komitesi, demiryolu şirketlerine birer tehdit mektubu göndererek yolcu taşımamalarını bildirdi.¹⁵³

Sbornik ot Dokumenti i Materiali (Makedonya, Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Sofya, 1978, s.466-469.

153) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, s.151-153.

Manastır Valisi Ali Rıza Paşa'nın Yetersiz Tutumu

Tahsin Uzer, o zamanki Manastır Valisi **Ali Rıza Paşa** hakkında da şunları söylüyor:

"Bu sırada Manastır Valisi Müşir Ali Rıza Paşa idi. Bu Müşir zayıf bir hükümet adamıdır. Yemen'de İmam Yahya kendisini esir etti. 31 Mart olayı sırasında, Harbiye Nazırlığı'nda bulunduğu bu işi beceremedi. İstanbul'un işgalinden bir-iki gün önce de sadrazam makamında bulunuyordu.

Müşir Ali Rıza Paşa, Manastır ayaklanmasında yetersizlik gösterdiği gibi, ihtilalin büyümesine karşı gerektiği anda engelleyici tedbirler almadı, gafil avlandı.

*Selanik vilayeti, Hasan Fehmi Paşa'nın çabasıyla yer yer komitecileri ezip yok ettiği halde, Manastır'daki beceriksiz vali (Ali Rıza Paşa), bütün askeri kuvvetleri merkeze topladı. Kasabaların, köylerin, çiftliklerin cayır cayır yanmasına seyirci kaldı. Onun şehri basarlarsa, devlet kötü duruma düşer diye kafasına yerleştirdiği ahmakça kanaat, millete çok pahalıya maloldu. Bu adam zaten, gerek Yemen'de ve gerekse 31 Mart olayında, ayrıca Balkan Savaşı'nda Batı Cephesi ordu kumandanlığında da hep böyle yersiz, isabetsiz davranışlarıyla, devlet ve millete büyük zararlar verdi."*¹⁵⁴

1903 ayaklanmasında Manastır valisinin dar görüşlü tutumu Bulgar belgeleriyle de doğrulanmaktadır. Askeri birlikleri vilayet merkezi Manastır'da toplayıp taşrayı neredeyse savunmasız bırakması yüzünden komitacılar, mesela Kırçova'yı (bugün Krusevo) kolayca ele geçirmişler ve burada biraz tutunmuşlardır.

Manastır komitacıların Bulgaristan başbakanına gönderdikleri Rumi 23 Temmuz (Miladi 5 Ağustos) 1903 günlü raporda özetle şunlar bildiriliyor:

154) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkışyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, s.152, 157. Ali Rıza Paşa (1860-1932), Manastır Valisi: Şubat-Ağustos 1903; Meclis-i Âyan Azası: Aralık 1909; Harbiye Nazırı: Ağustos 1900-Nisan 1909 (11-16 Şubat hariç). Balkan Harbinde Garp Orduları Komutanı: Ekim 1912-Mayıs 1913; Bahriye Nazırı: Şubat 1919-Mart 1920; Nafia Nazırı: Şubat 1921-Kasım 1922; ilaveten Dahiliye Nazırı: Haziran 1921-Haziran 1922 (**Sinan Kuneralp, Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922), Prosopografik Rehber**, İSİS, İstanbul, 1999, s.65).

“21 Temmuz (3 Ağustos) günü 900 adet isyancıyla birlikte Kırçova kasabasını ele geçirdik. Kasabada bulunan 50 kadar Türk askerini tepeledik, hükümet binalarını ateşe verdik, telgraf hatlarını imha ettik, en yüksek ve iyi bir yerde mevzilendik. Bir yüzünde arslan resmiyle birlikte ‘Hürriyet veya Ölüm’ yazısı, diğer yüzünde ‘Tanrı bizimledir’ yazısı bulunan kırmızı bayrağımızı tepeye çektik. Çevrede birçok Türk çiftliği ve tahıl ateşe verildi. Türk halkı büyük panik içinde... Bizleri buradan sökebilmek için en az 5000 asker gerekir. Manastır vilayetinden ayaklanan çetecilerin sayısı halen 4500-5000 kişi kadardır.”¹⁵⁵

Makedonya ve Trakya Dağlarında Sözde Bulgar Cumhuriyetleri

1903 Bulgar ayaklanmasının Makedonya’da en büyük başarısı Kırçova kasabasının zapt edilmesi olmuştur. Edirne vilayetinde de en büyük başarı Istranca dağlarında gerçekleştirilmiştir. Bir komünist Bulgar kaynağı, Bulgar ihtilalcilerin gerek Kırçova’da, gerek Istranca’da birer “hükümet” ve birer “cumhuriyet” kurduklarını iddia ediyor, yabancılara tanıtmak için Fransızca olarak da bunu vurguluyor, bu sözde cumhuriyetlere “République de Krouchevo” (*Kruşevskata Republika*) ve “République de Strandja” (*Strancanskata Republika*) diye yazıyorlar. Ne var ki, bu sözümona “cumhuriyetler” hiç de uzun ömürlü olamamış. “Kırçova Cumhuriyeti” sadece on gün ayakta kalmış, dağ başındaki “Istranca Cumhuriyeti” ise yirmi gün yaşamış. Neden? Çünkü Bulgar komitacıları dışardan yardım beklemişlerdi. 1821 Yunan ayaklanmasında ve 1876 Bulgar ayaklanmasında Avrupa devletleri asilerin imdadına yetişmişler, her iki durumda da Rusya Çarlığı, Osmanlı devletine savaş açmıştı. Bu defa ise Türk hükümetine savaş açan olmamış, komitacılar yalnız kalmışlardı.¹⁵⁶

155) Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) *Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali* (Makedonya, Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Sofya, 1978, s.464-465, Belge 85.

156) *Osvoboditelnata Borba na Bulgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904, Diplomatičeski Dokumenti* (Makedonya ve Edirne Vilayetleri Bulgarlarının Kurtuluş Mücadelesi 1902-1904, Diplomatik Belgeler), Nauka i İskustvo, Sofya, 1978, s.6, 9-10.

*"Manastır'ın Pelistre Dağı, lider **Sarafov** ve diğer komite ile gelenlerinin karargâhı haline gelmişti. Bulgar Kralı **Ferdinand** başta olmak üzere, Bulgar hükümeti komiteyi manen ve maddeten himaye ettiğinden, sınırdan birbiri ardından çeteler geçmeye başladı. Bunun arkasından da mevzii çarpışmalar baş gösterdi. Bu iş yalnız ayaklanma ile kalmayacak, sonunda ihtimal ki bir savaşa varmış olacaktı..."*¹⁵⁷

Ayaklanmanın Şiddetlenmesi

Makedonya ayaklanmasını yerinde izleyen Razlık kaymakamı **Tahsin Uzer** anlatmaya devam ediyor:

"...Tam bu sıralarda idi ki, Manastır ve Mitroviçe Rus konsoloları peş peşine öldürüldüler.

Manastır konsolosu son derece şımarmıştı... Bukova mesiresinden dönerken, jandarma karakolu önünde nöbet tutan erin kendisine saygı duruşunda bulunmamasına kızmış ve arabasını durdurup nöbet tutan eri tokatlamıştır. Bu küstahça saldırıya tahammül edemeyen karakol nöbetçisi, silahını ateşleyerek konsolosu öldürmüştür.

*Halepli **Ethem Paşa** başkanlığında kurulan Harp Divanı, zavallı jandarmayı ölüme mahkûm ederek kurşuna dizdi. Kosova'da Mitroviçe Rus konsolosunu benzer bir küstahlık nedeniyle öldüren Arnavutun akıbeti de asılma ile sonuçlandı...*

Geçici bir duraklamadan sonra Bulgar komitecileri yeni hareketlere başladı. Manastır vilayetinin merkez ilçesi ile Kırçova (Kruşeva), Resne, Pirlepe kesimlerinde; Kosova vilayetinin Koçana, Osmaniye, Koçarın taraflarında; Selanik vilayetinin özellikle merkez ilçesinde ve Serez sancağında ve bütün bu yerleşim çevrelerindeki ilçe ve köylerde ayaklanmalar baş gösterdi. Bu meyanda demiryolu köprüleri havaya uçurulduğu gibi telgraf hatları da tahrip edildi. Birçok çiftlik yakıldı, bazı ilçelerdeki hükümet konakları ve hayli de jandarma karakolu yıkıldı, yakıldı. Jandarmalar, reji kolcuları, köylüler ve memurlar şehit edildi.

157) **Tahsin Uzer**, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, s.153.

Bulgarlarla çevrili Müslüman köyleri basıldı ve halk adeta katliama tâbi tutuldu.

Bu ana-baba gününde Müslüman'ın çok, Bulgarların az olduğu yerlerde de Bulgarlar aynı akibete uğradılar. Askerlerimizin yoğun bulundukları yörelerde isyancılar derhal yok edildi. Dağlardan ova-ya inerek saldırıya geçen Bulgar komitecileri, tekrar indikleri dağlara çekilmeye başladılar, halkı da kendileriyle birlikte sürüklemeye zorladılar. Çarpışmalar artık dağlarda cereyan ediyordu. Köprüler ve telgraf hatları onarıldıktan sonra, askeri tarama harekâtı hızlandırıldı. Komiteciler her tarafta tepelenerek yok edildi.”¹⁵⁸

Selanik Osmanlı Bankası Dinamitlendi

Ermeni komitecilerin bir icadı da banka basmak olmuştu. 26 Ağustos 1896 tarihinde, İstanbul'un Galata semtindeki Osmanlı Bankası binası silahlı, bombalı Ermeni komiteciler tarafından basıldı. Bankanın muhafızları öldürüldü, memurları rehin alındı, etrafa bombalar savruldu ve ortalık kana bulandı. Bu kanlar Ermeni Taşnak Komitesi'nin eseridir.¹⁵⁹

Yedi yıl sonra, Makedonya Komitesi, Ermeni Taşnak Komitesi'ni taklit etti ve Ağustos 1903'te Selanik'teki Osmanlı Bankası'nı dinamitledi.

Tahsin Uzer anlatıyor:

“Bu son Bulgar ayaklanmasının ilk gecesi (2-3 Ağustos 1903 gecesi), Selanik'te Osmanlı Bankası ile havagazı deposu dinamitlendi. Şehir karanlıkta kaldı. Yer yer gizlenmiş olan komiteciler, jandarmalara, devriye gezen polislere, teker teker rast geldikleri Müslümanlara ve resmi binalara saldırmaya başladılar. Selanik şehir içindeki bu çarpışmalar iki gün sürdü.

Osmanlı Bankası'nın havaya uçurulması, çevresindeki binaların tahribine de sebep oldu. Eğer ‘Kolombo Kavşağı’ denilen dörtyol ağzı altındaki altyapı tesisatına yerleştirilen dinamitler ateş almış olsalardı, insan ve bina bakımından kayıp, zarar ve ziyan daha büyük olacaktı. Ancak Osmanlı Bankası'nın devrilen en-

158) *a.g.e.*, s.153-155.

159) Geniş bilgi için bkz. **Bilâl N. Şimşir, Şehit Diplomatlarımız 1973-1994**, 1. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s.42-44.

kazı, toprak altında dinamite bağlı elektrik telini koparmış ve böylece bir felaket önlenmişti.

Bulgar komitecilerinin Osmanlı Bankası altına kadar açtıkları lağım, doğrusu şaşılacak bir iştir. Banka karşısında bir dükân kiralayan komiteciler, yer altında aylarca süren bir kazı yapmış, çıkan toprağın bir kısmını paket paket, bir kısmını da gecele-ri bu işe uygun araçlarla taşıyıp atmış ve polisimizin hiçbir şeyden zerre kadar haberi olmamıştır.”¹⁶⁰

Selanik Limanı’nda Bir Fransız Gemisi Batırıldı

“Selanik’te ihtilal kargaşası devam ederken, limandan kalıp İstanbul’a doğru yol alan ‘Messagerie Maritime’ Fransız vapur kumpanyasının ‘Guvadülkebir’ adındaki yolcu gemisi; tam limanın Karaburun mevkesine yaklaştığı sırada, makine dairesine yerleştirilen saatli bir bombanın patlaması sonucu parçalandı, yandı. Bu patlamada can kaybı büyük oldu.

Fransız vapuruna saatli bombayı yerleştiren, Köprülü ilçesinden, on yedi yaşında Bulgar ‘Gimnazya’ (Bulgarcada ‘lise’ demek) öğrencisi **Gorgi** adında bir çocuktur. Polisimiz büyük bir gayret göstererek, bu sabotajcı Bulgar çocuğunu çabucak yakaladı. Kurulan Harp Divanı onun asılmasına karar verdi. Verdi ama gel gör ki, bu cezanın uygulanmasına nedense Sultan **Abdülhamid** engel oldu.

Fransız vapur şirketine ait böyle bir ticaret gemisinin Selanik gibi bir şehrin limanında berhava edilmesi, Avrupa ticaret çevrelerinde ve kamuoyunda şaşkınlığa yol açtı. Bu olaydan sonra yabancı memleket gemileri, ayaklanmanın bulaştığı limanımıza uğramaz oldular...”¹⁶¹

Ayaklanmaya Hazırlanan Razlık’ta

Kaymakam Tahsin Bey

Razlık (Razlog), Selanik vilayeti sınırları içinde, Serez sancağına bağlı bir kaza merkezi idi. 1491 yılında Osmanlı Türklerin-

160) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi...*, s.155.

161) *a.g.e.*, s.155-156.

ce kurulmuştu. Bulgaristan Prensliği sınırındaydı, bu bakımdan Makedonya ayaklanması günlerinde nazik bir konumda bulunuyordu. 1902-1903 Bulgar ayaklanması patlak verdiği sırada Razlık kaymakamı **Tahsin Uzer** idi. Kendisi, “Razlık kaymakamlığım, 28 Şubat 1901’den 16 Aralık 1904 yılına kadar takriben üç senedir” diyor ve anlatıyor:

“Bu benim, komitecilerin korkunç şekavetlere giriştikleri ve azıttıkları bir yerde ilk memuriyetimdi. Görevim daha Hükümet Konağı’na ayak bastığım anda, iki jandarmanın Bulgar çeteleri tarafından şehit edilme haberini almakla başlar...

Razlık kaza merkezi hakkında geniş bilgi edindikten sonra köyleri gezdim. İslam ve Bulgar ahali ile sık sık görüştüm. Banko köyünü adeta bir kasaba niteliğinde buldum. İki bin konutlu, halkı tüm Bulgar olan Banko köyü Makedonya’nın önemli fesat ve şekavet (eşkıyalık) yuvalarından biriydi. Burada bomba vs. imal edilirdi. Bulgaristan’la Makedonya İç Komitesi arasında aracılık rolü yapan bu köy, her yönden dikkatle üzerinde durulması gereken bir önem taşıyordu.

*Bu nedenle Müşir **İbrahim Paşa**’ya ricada bulunmam üzerine, köye bir ‘Nizamiye’ bölüğü gönderildi. Ayrıca köyde polis ve zabıta örgütü de kurdum. Aldığım bu tedbirler tez zamanda işe yaradı. Denemeye girişilen ilk ayaklanmada Banko köyü, Bulgarların kendisinden beklediği rolü bu sayede gerçekleştiremedi.*

*Bir gün kaza kadısı Kayserili **Hacı Ahmet Efendi** ile konuşurken eli paramparça olmuş bir Müslüman yanıma geldi. Erşenice köyü köprüsünden geçerken adamcağız Bulgarlar tarafından pusuya düşürüldüklerini, arkadaşlarının şehit olduğunu, kendisinin de Karasu deresine atlamak suretiyle canını zorlukla kurtardığını anlattı. Kadı ağladı, ben de son derece üzüldüm. Bu olaydan sonra ne olursa olsun silah toplamaya kesinlikle karar verdim...*

Kazanın birçok yerlerinde Türkler birer, ikişer öldürülüyordu. Bu sürekli cinayetler karşısında, asabım bozuluyor, içimdeki kin arttıkça artıyordu. İşe (silahları toplama işine) bütün tehlike ve ihtimalleri göze alarak başlamak mecburiyetinde idim...

İki ay içinde bellibaşlı Bulgar köylerinden, türlü tipte 2000 silah, 10.000 mermi ve 59’a yakın bomba ele geçti. Önceden tahmin

ettiğim gibi Bulgar komitesi, hem ayaklanmaya hem de bana suikast tertiplemeye karar verdi. Elli kadar Bulgar kadını, şikâyetle bulunmak üzere Serez'e ve Selanik'e göndererek yabancı konsoloslara, valiliğe ve umumi müfettişliğe dilekçeler verdirdiler. Ayrıca Avrupa'ya, Bâbiâli'ye, İstanbul'daki elçiliklere şiddetli telgraflar çektiler...

Bu çabalar etkisini tez zamanda gösterdi. Umumi müfettiş paşa, derhal işten el çektilmemi uygun gördü ise de Vali **Hasan Fehmi Paşa** hakkında araştırma ve soruşturma yapılmadan buna razı olmadı...

Bir araştırma komisyonu Razlık'a gönderildi... Yapılan iddialardaki baskı doğru, öldürme yakıştırmaları ise tamamen yalandı... Vali **Hasan Fehmi Paşa**'dan teşekkür telgrafi aldım. Vali Paşa, Umumi Müfettişi, Bâbiâli'yi ve konsolosları ikna ederek meseleyi kapatmış oldu...

Razlık ilçesinde 2300 silahın toplanması, eşkıya ve çetelerin sürekli şekilde kovalanması, burada bazı mühimmat depolarının meydana çıkarılması ve özellikle komiteci Bulgarlardan bizim hesabımıza çalışan casusların bolca sağlanmış olması, bu bölgede yeni bir ayaklanmaya kadar bizi huzura kavuşturdu.”¹⁶²

Razlık Kazasında Son Hazırlıklar ve Ayaklanma

Kaymakam **Tahsin Uzer** anlatıyor:

“Birçok tertipler bir ayaklanmaya doğru gittiğimizi açıkça gösteriyordu. Bulgar köylüleri, fişeklik imal etmek suretiyle, ayaklanma hazırlıklarına yardım ediyorlardı. Gelişmeler hakkında elde edilen bilgilerden sonra, Bulgaristan sınırında bulunan Bulgar köylülerinin zahire ve değerli eşyalarını dağlara taşıyıp mağaralarda, toprak altında sakladıklarını duydum...

162) **Tahsin Uzer, Makedonya Eşkıyalık Tarihi...**, s.124-131.

Hasan Fehmi Paşa (1836-1910), Hazine-i Hassa Nazırı: Ocak-Temmuz 1879; Nafia Nazırı: Eylül 1879-Nisan 1874; Adliye Nazırı: Nisan 1884-Eylül 1885; Aydın Valisi: Haziran 1893-Kasım 1895; Selanik Valisi: Mayıs 1902-Eylül 1904; Şura-i Devlet Reisi: Ekim 1907-Ağustos 1908; Adliye Nazırı: Ağustos 1908; Şura-i Devlet Reisi: Kasım 1908-Nisan 1909 (**Sinan Kunalp, Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali [1839-1922], Prosopografik Rehber**, İSİS, İstanbul, 1999, s.76).

Bulgar gençleri takım takım Bulgaristan'a geçiyor, orada tepeden tırnağa kadar silahlandırılıyorlardı. Şarapçı Boğazi'nde, Pirin Balkanı'nda ve Nevreko'p'taki askeri birliklerimizin, bizim top-raklarımıza geçmek isteyen komitecilerle çarpışmaları, tüm Serez sancağında komitacılık olaylarının çoğalması, büyücek bir ayaklanmanın arifesinde olduğumuza hiç şüphe bırakmamıştı...

1903 Eylülünün ilk gecesi bizim hesabımıza çalışan bir Bulgar muhbiri gelerek Gutlova'da üç yüz kişilik tam manasıyla silahlı bir çetenin bulunduğunu haber verdi. Hemen iki müfreze ile oraya yetiştimsen de, ben gelmeden iki saat önce, komiteciler Pirin Balkanı'na çıkıp gitmiş...

4 Eylül 1903 günü, Nevroko'p'tan Razlık'a gelen posta ve yolcular Harman Pınarı'nda Bulgar pususuna düşürüldüler. Pusuya maruz kalan bu yolculardan birçoğu öldürülmüş... Saldırıya Nevroko'p'un Obiden ve Kremen köylüleri Bulgarlarının katıldıkları, yaptığım tahkikat sonunda anlaşıldı...

Tam bu sıralarda, Süleyman Ağa ile Bulgar muhbiri bana, 'Bu akşam ayaklanma var, kasabayı her yandan kuşatıp basacaklar, komitecilerin grubu çok kalabalık, köylüler de onlarla beraber' dedi ve gitti.

Bu haberi ilgili üst makamlara ivedilikle ilettim... Gece saat bir sularında, Jandarma Yüzbaşı Ali Rıza Efendi telaşla yanıma geldi. Bana, 'General Sonçef ve Albay Yankof komutasında, bir taburu bulan komitecilerin kasabaya girmekte ve Bulgar Çorbacı Sider Ağa ile onun evinin çevresindeki evlere dağılmakta olduklarını' söyledi.

Jandarma Yüzbaşı Ali Rıza Efendi yanına bir müfreze alarak derhal gitti. Bu gidişten az süre sonra da silah sesleri duyulmaya başladı.¹⁶³

Makine başında, Umumi Müfettiş Hüseyin Hilmi Paşa'ya, Valiye ve Müşir İbrahim Paşa'ya, merkezde (Razlık merkezinde) ayaklanma başladığını bildirdim. Nevreko, Serez ve Selanik telgraftelleri de bu anda kesildi. Böylece artık dışla haberleşme imkânım da kalmıyordu...

163) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi...*, s.161-163.

Bu arada civar Müslüman köylerinden heyetler gelerek hem eli silah tutanlardan kuvvet hem de silah istemeye başladılar. Her türlü sorumluluğu üzerime alarak mevki kumandanından resmi bir yazıyla beş yüz silah aldım ve bunları Müslüman halka dağıttım.

Razlık'ta tüm askeri kuvvet, iki nizamiye ve bir de Nevrokop katma taburundan ibaretti. Bu birlikler de ayaklanma nedeniyle çeşitli yönlerle dağılmış durumdaydı. Bu koşullar altında Müslüman halkı silahlandırmaktan başka çare kalmıyordu.

Kazada çarpışmalar şiddetle sürüp giderken, Başova ve Bane köylerinden silah sesleri gelmeye başladı.

Minarelere çıkardığım gözcüler Nevrekop'un Obiden ve Kremen köylerinin yanmakta olduğunu bildirdiler. Bu köyler Serez ve Nevrekop'la telgraf bağlantımızı kesiyordu...

*Kasabadaki (Razlık içindeki) çarpışmalar hakkında bilgi edinmek üzere gönderdiğim **Ömer Onbaşı** şehit düştü. Ondan sonra gönderdiğim jandarma da aynı akıbete uğradı. Karanlık bastığından kimse artık dışarı çıkamıyordu.*

*Mevki kumandanı İstanbullu Albay **Salih Bey**, uzun süre askerlik hayatını pasif hizmetlerde geçirdiğinden olacak, ayaklanmalardan hoşlanmadı ve hastalandı. Şamlı Yarbay **Şekip Bey** ise, kendi âlemine, namazına dalmış bir dervişten başka bir şey değildi. İş, bana ve genç subaylara kalmıştı.*

*Teğmen **Refet Efendi**'yi (General **Refet Bele**) bir müfreze ile Dobronişte yolunu tutması için gönderdim. Çünkü o taraftan gelecek eşkıya ve komiteciler, kışlayı ve Hükümet Konağı'nı çevirebilirlerdi. Bu cesur vatan çocuğu, görevini yerine getirdi. Saldırmak isteyen komitecileri müfrezesiyle çevirdi.*

*Gece Baçova bizden yardım kuvveti istedi. Müslüman mahallesi alevler içinde yanıyordu. Kolağası **Mustafa Efendi**'ye bir bölük alıp yetişmesi için emir verdim. Korkak ve yaşlı olan bu zat tereddüt edince, bölüğün başına geçerek yürümeye başladım.*

Genç bir subay koşup bana yetişti ve;

'Ben gideceğim efendim. Aman siz merkezden ayrılmayınız' dedi.

*Giden bölüğün boru çaldırması komitecileri şaşırtıp ürkütmüş, zaten **Koca Baki, Süleyman** ve **Necip Ağa**'lar, işbirliği eden kahraman halk, yiğitçe dövüşerek yüzlerce komiteciye ve köylü Bulgar'a tam yedi saat karşı koymuş ve bu eşkiyanın elli tanesini tepelemişti...*

*Kasabada (Razlık'ta) çarpışma şafakla beraber kesildi. Ben de bir miktar asker ve jandarma alarak, Bulgar semti olan Kovaç Mahallesi'ne gittim. Bulgar ağası Çorbacı **Sider**'in evinde araştırma yaptık. Evde **Sider**, oğlu ve bir akrabası genç ölü, bir çocuk da yaralı olarak yerde yatıyorlar ve ailenin diğer efradı da cesetlerin başı ucunda ağlaşıyorlardı.”¹⁶⁴*

Kasabada Çarpışmaların Şiddetlenmesi

Razlık kaymakamı **Tahsin Uzer** anlatmayı sürdürüyor:

“(Razlık'ın) Kilise Mahallesi'nin komitecilerle baştan aşağı dolu olması nedeniyle, burada şiddetli bir çarpışma başladı.

Bu mahalleye bitişik olan Bulgar mezarlığındaki bir taş arkasından harekâtı idare ediyordum. Köşe başındaki evden kesif bir ateş geliyordu. Bu durum karşısında eve bitişik olan samanlığın tutuşturulmasını emrettim. Vodmalı bir çavuş, ateş çemberini süratle geçerek samanlığı tutuşturdu. Bu sırada kendisi de hafifçe yaralandı. Samanlık yanmaya başladı. Ateş de eve sıçrayınca, içerde bulunan komiteciler çıkış yapmak zorunda kaldılar. Başlayan yangının diğer evlere de bulaşması üzerine bu kez bütün komiteciler ve ev sahibi Bulgarlar da sokağa fırladılar... Bir komiteci tam köprü üstünde vurulup devrildi ve gözlerimin önünde inleye inleye can verdi. Kilise Mahallesi'ndeki evlerden çıkan 80-100 komiteci ve bir o kadar da ev sahibi cehennemi boyladı.

Başlayan yangın, Uzun Mahalle'ye sıçradığı gibi, Kovaç Mahallesi'ni de iki yandan sardı. Her tarafta çarpışma bütün şiddetiyle sürüyordu.

*Albay **Yankof** komutasındaki iki yüz kadar komiteci kasaba kıyısına çekildi. O sırada Cuma-i bâlâ'dan gelen Priştine taburumuz bunların arkasına düştüğünden, komitecilerin hiçbiri ölümden kurtulamadı.*

164) a.g.e., s.163-165.

Yüzbaşı **Kanalizov**'un takımı da değirmenler arasında mevzi almış bulunuyordu. Orası da ateş altına alınarak komitecilerin tümü tepelendi...

Razlık içinde çarpışma başlar başlamaz büyük bir dinamit yığını korkunç tarakalarla parlamaya başladı. Birçok evin camları, kiremitleri kırıldı. Akşama doğru çıkan yangının Müslüman mahallesine bulaşma tehlikesi baş gösterdi. Halk telaşa kapıldı. Bunun üzerine Samsunlu Binbaşı **Remzi Bey**'i kışlada bularak yangının bastırılmasını kendisine söyledim. **Remzi Bey** bir bölükle derhal yangın yerine gitti, ben de ayaklanmanın cerayan ettiği kısma geçtim. Uzun Mahalle'de Bulgarların katliama tabi tutulmak istendiğini işitince, hemen oraya koştum. Priştineli Arnavut erleri, Bulgarları öldürmek için tertipler kurmuşlardı. Bin zorlukla kendilerini tasarularından vazgeçirerek kışlaya dönmeye mecbur ettim... Gözleri kan çanağına dönen Arnavutlara meram anlatmak çok çetin bir mesele idi. Bu sırada, üç beş kelime Arnavutça konuşmam işe yaradı, hemen taburtan önüne geçtim ve onlarla birlikte kışlaya kadar gittim. Neredeyse Hükümet Konağı'nın mezarlığa dönmesine ramak kalmıştı...

O sırada Samsunlu Binbaşı **Remzi Bey**'in ağır yaralandığı haberi geldi. Derhal Kovaç Mahallesi'ne koştum. Binbaşı **Remzi Bey**'i ağır yaralı ve baygın durumda buldum. Hemen kendisini kaldırıp hastaneye naklettim. Ertesi gün çarpışmalar hafifledi. Bulgarlardan kalan silah ve cephaneyi toplattım. Komitecilerden kurtulanların bir kısmı Pirin Balkanı'na, bir kısmı da Bulgaristan'a kaçtı.

Üç gün süren çarpışmalardan sonra ilk sonuç şöyledir: Bulgar halkından 200 ölü, 100 yaralı. Komitecilerden, Albay **Yankof**, Yüzbaşı **Kanalizof** dahil 300 ölü ve 400 yaralı. Bu olaylarda 600 ev de tamamen yandı. Kaza dışında meydana gelen olay ve çarpışmaların sonuçlarını ilerde topluca belirteceğim. Olayların başlamasından dört gün sonra çarpışmalar kısmen sona erdi. Evleri yanan Bulgarlar, barakalara yerleştirildiler.”¹⁶⁵

165) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi...*, s.166-167.

Son Olaylar ve Ayaklanmanın Sonucu

Tahsin Uzer, Makedonya ayaklanmasının sonunu toparlıyor:

*"...Ayaklanmanın koptuğunun beşinci günü akşamı, komutanlar yemekte benim misafirlerimdiler. Cuma-i bâlâ Komutanı **Sa-lîh Paşa**'dan alınan telgrafta, bazı sınır karakollarımızın ve bu meyanda askeri birliklerimizin de Bulgar komiteleri tarafından kuşatıldığı ve Komutan **Hüsnü Bey**'in süratle gönderilmesi isteniyordu.*

*Albay **Hüsnü Bey** yemek masasından fırlarcasına kalktı, bizleri selamlayarak gidiyordu. Kendisini bir lahza durdurdum ve Baçova tepelerinde, büyük sayıda komitecilere rastlayacağını, bu itibarla çok ihtiyatlı davranmasını söyledim.*

*Bu verdiğim bilgi kendisinin çok işine yaramıştı. Albay **Hüsnü Bey** belirttiğim yerde komitecilere rastlamış ve onları sararak 18 şehit ve 30 yaralıya karşılık onlardan 250 kişiyi tepelemişti.*

*O gün telgraf hatları onarıldığından haberleşme başladı. Vali **Hasan Fehmi Paşa**'ya çarpışmaların sonucunu bildirdim. Çok memnun oldu.*

*Baçova dağlarında toplanan komiteciler arasında Bulgar subay ve erleri de vardı. Bunların amaçları Razlık'ı tekrar basmaktı. Albay **Hüsnü Bey** komitecileri tepeleyip perişan edince, Bulgaristan'dan sızan başka büyük bir çete çarpışmaları sırasında kaçan Bulgarlarla birleşerek Belice'yi kuşatıp yaktı.*

***Belice çarpışması:** Belice (Belitsa) köyü 5000 nüfuslu, 700 evli şirin bir şehirciği andırıyordu. Oradaki Müslümanlar, komitecilerin saldırısına bir hayli karşı koydu. Merkezden gönderdiğimiz kuvvet ile komiteciler arasında ateş başladı. Çarpışma bütün bir gün sürdü. Komiteciler yüz ölü bırakarak ve binlerce Bulgar köylüsünü de alarak Bulgaristan'a kaçtı. Belice çarpışmasıyla Razlık ayaklanmasının şiddeti kayboldu. Ondan sonra sürüp giden tek tük çarpışmalar yirmi günü buldu.*

Drama ve Nevrokop redif taburları ayaklanmaların bastırılmasını müteakip geldikleri için çarpışmalara iştiraklerine pek hacet kalmadı. Ancak Müslüman halkın moralinin yükselmesini sağladı...

Kaymakama suikast: Gecenin saat iki buçuk sularında korkunç bir patlama beni yatağımdan fırlattı. Camlar kırıldı, karyolam devrildi, neye uğradığımı bilemedim. Hükümet Konağı çevresinde silahlar patlıyordu. Meğer gündüz keşiflerde bulunan komite, odaya dışarıdan attığı bomba ile Hükümet Konağı'nı ve beni yok etmeyi tasarlamıştı. Ama bombayı atanlar (o akşam pencereye konulmuş olan) tel örgüyü akıllarına getirmediklerinden, odaya fırlattıkları bomba tele çarpıp geri tepince komitecilerden ikisini oracıkta paramparça etmişti. Tel, hayatımı kurtarmıştı...

Bulgaristan'ın düşmanca tutumu: Bütün bu olay ve çarpışmalarda, Bulgaristan hazır durumda bekliyordu. Gönderdiği çetelerin birer birer yok edilmesi ve üstelik Bulgarların (Makedonya'dan) Bulgaristan'a göç etmeleri, kundakçı bu devletin ümitlerini suya düşürdü.

Yakorit Geçidi olayı: Ayaklanmanın altıncı günü komitecilerin kalabalık bir çetesi, Yakorit Geçidi'ni ele geçirmek istedi ise de Razlık'tan ve Yakorit'ten hareket eden askeri kuvvetlerimiz ve gönüüllü halk grupları onları hallaç pamuğu gibi attı...

Sonuç: Sonuç şöyle oldu: İhtilal (yani ayaklanma) beşi şiddetli olmak üzere on beş gün sürdü. Komitecilerden 1200, ayaklanmaya katılan Bulgar halkından da 500 kişi öldü. 1000 tüfek ve çok sayıda bomba, mermi elimize geçti. Kazada Bulgar mahallelerinden üçü tamamen yandı. Bulgar liderlerinden **Yankof, Kanalizof, Kartarizof** ve **Gorgi** geberdi. Sayısı 12.000 olan Bulgar nüfusundan 8.000'i Bulgaristan'a göç etti, yedi köy bomboş kaldı.

Buna karşı, Müslüman halktan 200 şehit ve o sayıda yaralı; askerde de 150 şehit ve 350 yaralı vardı. Müslüman köylerinden Beniçe'de 150, Baçova'da 30 ev ve samanlık yandı.

Ayaklanma sona erince tahrip olunan telgraf hatları çarçabuk onarıldı..."¹⁶⁶

Komiteciler Bulgaristan'dan İmdat Bekliyor

Bulgarlar arasında "İlinden" diye bilinen bir dini güne rastlatılmış, **İlinden Ayaklanması** adıyla kitaplara da geçmiş olan 1903

166) Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi...*, s.168-171.

ayaklanması bastırılmıştı. Komiteciler, ayaklanma başlayınca yabancı devletlerin imdada koşacaklarını ummuşlardı. 1821’de Yunanlar ayaklanınca Avrupalılar ayaklanmayı desteklemiş ve Rusya, Osmanlı devletine savaş açmıştı. 1876’da Bulgarlar ayaklanınca da yine aynı şekilde Avrupalılar ayaklanmaya arka çıkmış ve Rusya yine Osmanlı devletine savaş açmıştı. 1903 yılındaki ayaklanmada ise isyancılara Avrupa desteği lafta kalmış, Osmanlı devletine savaş açan bir yabancı devlet de çıkmamıştı. Komiteciler umutlandırılmış ama sonunda yüzüstü bırakılmışlardı. Komitecilere çok yardım etmiş olan Bulgaristan da tek başına Osmanlı devletine savaş açmayı göze alamamıştı. Komiteciler, dağlara sürükledikleri Bulgar köylüleriyle birlikte ortada kalmışlardı.

Makedonya Komitesi merkezi, 9 Eylül 1903 günü Bulgar hükümetine bir çağrı mektubu gönderiyor, acıklı durumlarını anlatıyor. “İmdat” diye feryat ediyor, *“Kış yaklaşıyor, yanımızdaki insanlarla birlikte açlıktan kırılacağız”* diyor. Ama yalnız insani yardım dilemekle de yetinmiyor; açıkça, “savaş” diyor, Osmanlı devletine savaş açılmasını istiyor. Bulgarlık hareketinin savaşla desteklenmesini umuyor. *“Bize yardıma koşmanız için Bulgar mücadelesi namına size çağrıda bulunuyoruz. Bize yapılacak en etkili yardım savaştır”* diyor.¹⁶⁷

1903 Makedonya ayaklanması yüzünden savaş çıkmıyor.

Makedonya’da Eşkıyalık ve Çeteciliğin Kronikleşmesi

1903 ayaklanması bastırılıyor. Ama Makedonya’da eşkıyalık bitmiyor. 1903 yılı sonuna doğru Razlık kaymakamlığından Selanik vilayetinin Gevgeli kazası kaymakamlığına nakledilen **Tahsin Uzer**, bu yeni görev yerinde de eşkıya kovalamakla uğraşıyor. Onun tespit ettiğine göre, 1904 yılında Gevgeli kazasında şu eşkıya çeteleri kol gezmekteydi:

1) Apostol Petkov Çetesi: Namı diğer “Vardar Güneşi” çetesi. Mevcudu yirmi üç kişidir. Yirmi yıldan beri Gevgeli kazasında faaliyettedir.

167) Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) *Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali* (Makedonya, Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Sofya, 1978, s.489-495, Belge 92.

2) **Bulgar Subayı Yüzbaşı Sava Çetesi:** Mevcudu on sekiz kişidir. Üç yıldan beri Belkız kazasında faaliyettedir.

3) **Yuvan Çetesi:** Namı diğer “Sığirtmaç” çetesi. Mevcudu yirmi beş kişidir. On altı yıldan beri Yenice Karacaaba’da faaliyettedir.

4) **Andon Çetesi:** Namı diğer “Kaptan” çetesi. Mevcudu on iki kişidir. On yıldan beri Yenice-Gevgeli yöresinde faaliyettedir.

5) **Lenidov Çetesi:** Mevcudu on beş kişidir. Yedi yıldan beri Belkız-Gevgeli yöresinde faaliyettedir.

6) **Arkir Çetesi:** Namı diğer “Baroviçe” çetesi. Mevcudu yirmi beş kişidir. On beş yıldır Tikoş’ta faaliyettedir.

7) **Lazar Çetesi:** Mevcudu on kişidir. On yıldır Gevgeli kazasında faaliyettedir.

8) **Dede Yuvan Çetesi:** Namı diğer “Tikoşlu Eski Kurt” çetesi. Mevcudu sekiz kişidir. On yıldır, Gevgeli kazasında faaliyettedir.

9) **Gogo Çetesi:** Namı diğer “Kılıklı” çetesi. Mevcudu on kişidir. On beş yıldır Gevgeli kazasında faaliyettedir.

Dokuz çetenin toplam mevcudu yüz kırk altı kişidir.

Tahsin Uzer’in Gevgeli kaymakamlığı sırasında, Makedonya toprakları bu eşkıya çetelerinden temizlenmiştir. Az sayıda şehit verilerek çetecilerin hemen hepsi imha edilmiştir. **Apostol Petkov**’un bütün çetesi yok edilmiş, çetebaşı **Petkov**’un kendisi kurtulmuş ise de birkaç yıl sonra o da Yenice-Vardar’ın Armutlu köyünde bir çarpışmada öldürülmüştür.

Yukarıdaki dokuz eşkıya çetesinden yirmi beş kişilik **Arkir çetesi** ise Bulgaristan’a kaçarak kurtulmuştur.¹⁶⁸

Bunun gibi daha birçok çete, **Balkan Savaşı**’nda Bulgaristan’dan Makedonya’ya veya Trakya’ya geçecek, bu toprakların Türk-Müslüman halkına katliam yapacaktır.

168) **Tahsin Uzer**, *Makedonya Eşkîyalık Tarihi...*, s.184-186.

Makedonya Bulgar Çeteleri Masum Müslüman Halka da Saldırıyorlardı

Tahsin Uzer bir olay anlatıyor:

“Gevgeli’den ayrılmadan bir ay evvel, Notya bucağından kırmızı biber ticareti yapan dokuz Müslüman’ın ticaret gayesiyle gittikleri Manastır bölgesinde kayboldukları ihbar edilmiş ve bu bilgi tarafımdan Selanik ve Manastır Valilerine bildirilmişti.

Florina’ya gelince, Gornoviçe köyünden Topal Koço namında bir muhbir, bu dokuz Müslüman tüccarın Gornoviçe’ye uğradıklarını ve gece, köylü Bulgarlar tarafından öldürüldüklerini, cesetlerinin köye bir saat uzaklıkta bulunan bir tarlaya gömüldüğünü, yine o gece tesadüfen bu zavallılarla beraber bulunan bir Bektaşî şeyhinin de katledildiğini bildirdi.

Bu işin tahkikatıyla görevlendirilen adli heyetle birlikte köye giderek elebaşı olan katilleri yakaladıktan sonra, topluca şehitlerin gömüldüğü yere gelindi. Kabaran toprak temizlenince, parça parça edilerek gömülen on ceset feci şekilde ortaya çıkarıldı. Bu cesetler meydana çıkarılırken yanımızda bulunan katillerin korkudan zangır zangır titrediğini gördüm.

Canilerden biri işledikleri cinayeti itiraf etti. Hepsi Yüksek Mahkeme’ye sevk edildiler. Tümü idama mahkûm edildikleri halde, o sırada Rus Çarının çeşitli suçlardan mahkûm edilen seksen Bulgar’ın affı hakkında Sultan Abdülhamid’e yaptığı teklif içinde, Gornoviçeli yirmi iki Bulgar katil de vardı.

Bu caniler gözlerimin önünde, Manastır Cezaevi’nden kollarını sallaya sallaya tahliye edilip çıktılar.”¹⁶⁹

Makedonya’da Büyük Yunan Çetesiyle Çarpışma

Makedonya’da yalnız Bulgar çeteleri değil, Yunan çeteleri de kan döküyordu. Gevgeli’den Florina kaymakamlığına nakledilen **Tahsin Uzer**, o bölgeden de Yunan çetelerini temizlemek için uğraşmıştır. Bu çalışmalarını kendisi şöyle anlatıyor:

169) Tahsin Uzer, *a.g.e.*, s.201-202.

"Florina kaymakamlığım tam yirmi beş ay devam etti. Florina halkını gayet dürüst, saygılı ve fedakâr insanlar olarak gördüm.

Eşkîya takibinde cesaret ve fedakârlık gösteren Noska nahiye müdürü **Zeynel Bey**'le görüşmek ve Keserye kazası sınırında tedbirler almak üzere 1906 yılı Mayıs ayında Noska'ya gitmiştim.

Ziyaret gayesiyle bulunduğum Ulah Papasının evindeyken, bir Bulgar casusumuzun gönderdiği mektubu getirdiler. Aldım, okudum. Mektupta, iki yüz elli kişilik bir Yunan çetesinin İstebne Balkanı'nda örgütlendiği ve Zeleniç köyünü yakmak üzere oldukları bildiriliyordu...

Zeleniç bulunduğumuz Noska nahiyesine bir saatlik uzaklıktaydı... Ertesi sabah beşte, bir bölük askerle adı geçen yöreye hareketi eyledim. Daha henüz nahiyeyi terk etmemiştim ki, şiddetli bir yaylın ateşiyle karşılaştım. Etraftan gelen müfrezelerle ilişki kurmak mümkün olmadı.

Öğle vakti... Kurmay Yüzbaşı **Fethi (Okyar) Bey**'den aldığım tezkerede, kazadan top ve cephane gönderilmesi isteniyor ve imkân varsa vakit geçirmeden hücumla kalkmamız belirtiliyordu.

İkinciye doğru hücumla geçtik. Çarpışma bütün şiddetiyle devam ediyordu. Bu durum bir çarpışma değil, ufak çapta bir meydan savaşı idi. On altı saat süren bu çarpışma sonunda yirmi şehit ve otuz beş yaralı verdik. Buna karşılık eşkıyadan 75 ölü ve 57 kişi esir düştü. Eşkîyanın elbaşılarından Yüzbaşı **Yorgi Bulani** ve **Kara Vidas** da ölümler arasında idiler. Arada kalan eşkıyayı da intikam hırsı ile gözleri dönen Bulgar köylüleri temizlediler.

Hepimiz bitap ve yorgun düştük, geceyi burada geçirdik. 750 kişilik askeri birliğimizin 450.000 mermi kullanmaları, çarpışmanın şiddet derecesini göstermeye yeter. Çarpışmada bütün subay ve erlerimiz büyük cesaret ve kahramanlık örnekleri verdiler.

Müfrezesiyle savaşa katılan **Fethi (Okyar) Bey**'le birlikte Florina'dan ayrıldıktan sonra yeni bir pusuya düştük... Bu çatışmada şehit olan Noska nahiye müdürü **Zeynel Bey**'in cesurca hareketine şahit olduk.

Bu çarpışmalarla ilgili yazdığım rapor, Umumi Müfettişlik, üst askeri makamlar ve valilikçe iyi karşılandı. Bana 'Üçüncü Mecidi' nişanı verildi....

Kara Vidas ve çetesinin temizlenmesi, Yunanları bir hayli düşündürdü..."¹⁷⁰

Florina Bölgesinde Yunan ve Bulgar Eşkiası

Yine **Tahsin Uzer**'in kaleminden okuyoruz:

Balkamin çarpışması: Elli kişilik bir Yunan çetesinin Balkamin köyünde bulunduğunu haber alınca askeri birlikle köyü sardık. Eşkiya tek kurşun atamadan derhal teslim oldu. Çete mensupları Manastır Askeri Mahkemesi'ne sevk edildi. Artık kazada Yunan eşkiyası barınamaz hale geldi. Üçer beşer toplanan ve tepelelen eşkiyanın yekûnu yüzün üstündedir.

Böylece Rumlar temizlenince Bulgarlar yeniden meydana çıktı. Bunlar Rumlardan intikam alma sevdasına kapıldılar. Bu sefer de Bulgarların takibine başladık...

Gorniçova çarpışması: Bulgar **Zole** komutasında yirmi kişilik bir çetenin, Gorniçova'da yuvalandığını bu kez Rumlar haber verdi. O akşam bana misafir gelen Sultan **Abdülhamid**'in yaverlerinden Arnavut Miralay **Bayram Suri**'yi de yanıma alarak Gorniçova'ya gittik. Çarpışma başladı, birkaç ev yandı. **Zole** adındaki reis kaçtı ve avanesinden on yedi kişi temizlendi.

Dede Koço çarpışması: **Dede Koço** komutasındaki bir eşkiya grubunun, gayet soğuk ve karlı bir havada, sabaha karşı Lopodur köyünde bulunduğu, **Dede Koço**'nun da âşığının yanında kaldığı haber verildi. Vakit kaybetmeksizin hemen Lopodur'a hareket ettim. Yolda süvarileri beklemeden piyade jandarmalarla köye girdim. Sabahın erken saatinde başlayan bu çarpışmada, **Dede Koço** aşkının kucağında pek şairane bir sahne içinde tepelendi. Avenesinden beş kişi de derhal teslim oldu.

Hasan Obe köyü çarpışması: Güzel bir camisi ve İslam mezarlığı olan **Hasan Obe**, bir Bulgar köyü halini almıştı. Zaval-

170) **Tahsin Uzer**, a.g.e., s.194-195.

lı Müslümanlar Bulgar zulmünden usanarak başka büyük köy-
re göç etmişlerdi. İşte bu köyde **Zole** adındaki eşkıyayı bir kere
daha kıstırdım. Köy kısmen yandı. On beş eşkıya öldürüldüğü hal-
de **Zole** yine kaçtı, kurtuldu. Ancak Meşrutiyet'in ilanından son-
ra, Florina şehrinde bir kahvehanede otururken, genç bir Arnavut
tarafından öldürüldü. **Zole** gayet cesur, zalim ve hunhar bir tipti.

Yunan-Bulgar düşmanlığı: Rakova köyünde Bulgarlarla
Rumlar arasındaki düşmanlık o derece derindi ki, her iki taraf bir-
birini boğazlamak için adeta yarış ediyordu. Rumların yaptıkları
bazı önemli olaylar üzerine Bulgarlar da, Hafi köyü çete örgütün-
den destek ve kuvvet alarak Manastır ilçesine bağlı, yüz elli hane-
lik bir Rum köyü olan Rakova'yı yaktılar.

Londra'ya sürekli rapor: O sırada Londra'daki Balkan Komi-
tesi reisi olan Türk düşmanı **Lord Baxtone**, Rumeli'de sürekli ola-
rak köy kasaba dolaşıyor, bu ve benzer olayları, cinayetleri topla-
yarak günü gününe İngiliz hükümetine rapor ediyordu.

Bâbüâlî'ye protestolar: Pîrlepe kazasına bağlı Polok ve İsko-
çevir köyleri de Rumlar tarafından yakılınca yabancı elçilikler ka-
nallıyla Bâbüâlî'ye protestolar yağmaya başladı. "Laval Mülakatı ve
Kararları" bu zamana rastlar.

Papazın evinde bir Rum çetesi: Manastır ilçesini uzun süre
dolaştıktan sonra, bir akşam Canir adlı köye girerken yanıma yak-
laşan köy bekçisi, papazın evinde bir Rum çetenin bulunduğunu
haber verdi. Çeteler evin mahzeninde bir bodrumda saklanmış-
lardı. Yaptığım baskın sonucu yüz on iki kişi derhal teslim oldu ve
çete reisinin yakmak istediği hatıra defteri elime geçti. **Leonida**
adlı bir Yunan subayı bu eşkıya çetesinin reisi idi. Ele geçen hatıra
defterinde, çetenin ne kadar Bulgar köyü yaktığı, kaç cana kıydığı
liste halinde belirtiliyordu. Kurulan Olağanüstü Askeri Mahkeme
Divanı bunları idama mahkûm etti...¹⁷¹

Bulgar Başpapazının Florina içinde öldürülmesi: Bir pa-
zar günü (Florina'da) tek tek evleri ziyaret eden Bulgar Başpapa-
zı, Gorgi Varoş Mahallesi'nde, Rum Metropolit **Antimos Efen-
di**'nin yeğeni ve kâtibi olan **Aristidi** tarafından kalabalık bir halk

171) **Tahsin Uzer, a.g.e., s.197-199.**

topluluğu önünde öldürüldü. Bu olayın ardından katil derhal ortadan kayboldu. Olay Bulgar çevrelerinde pek kötü tesir yaptı. Bir tabur askerle bütün Gorgi Varoş Mahallesini sararak, iki gün durmadan arama yaptıksa da Başpapazın katili **Aristidi**'yi ele geçirmek mümkün olmadı. Bir garip tesadüf **Aristidi** gizlendiği yerden çıkıp dere boyunu izleyerek Rum Metropolitin bulunduğu sokağa yaklaştığı sırada, orada nöbet tutan bir Ulah polisi tarafından beş kurşun yiyerek ölü düşer. **Aristidi** yirmi yaşındaydı.¹⁷²

Makedonya'da Tehlikeli Bir Gizli Bulgar Örgütü

Tahsin Uzer, Florina kaymakamlığı dönemini anlatırken tehlikeli bir Bulgar örgütünden söz ediyor. Anlaşılan hücre esasına göre çalışan, "Destnik" denen onar kişilik hücrelerden oluşan bir örgüt. **Uzer**, "*Makedonya'nın kaybında başlıca rolü oynayan unsur, işte bu örgüttür*" dediği gizli örgütü şöyle anlatıyor:

"Kronometre kadar düzenli hareket eden ve 'Destnik' ismiyle adlandırılan bu örgüt takımları, kaza voyvodasının emir ettiği zaman ve yerde çabucak hazır bulunurdu. Her köyün, büyüklüğüne göre, 5-10 Destnik'i vardı. Bunların silah ve teçhizatı, giysileri saklı bulunur ve emir üzerine derhal kıyafet değiştirerek ödeve hazır duruma geçerlerdi. Bu köylü çete mensupları, Voyvoda'nın buyruğuna uyarak istenilen köyü yakıp yıkıp cinayetleri de işledikten sonra, kendi köylerine dönerek çift ve sapanlarını kullanan ve o gün tarladan başka bir yere gitmemiş, masum Bulgar rençberleri rolünü oynayarak karşımıza çıkarlardı.

On saatlik uzaklıkta bulunan herhangi bir köyün, Bulgar çiftçisi tarafından yakılıp yıkıldığını anlamak mücerret bir kehanete bağlı idi. Böyle bir kehanet eseri ele geçen çete mensubu bir köylüyü Yüksek Mahkeme'ye sevk etsek bile delil yetersizliğinden başarılı bir iş yapılmış sayılamazdı. Zaten Voyvodalıkça verilecek bir emir ve talimat üzerine, bir veya iki Bulgar köyü hakkında harekete geçişinden hükümetin haberdar olmasına imkân yoktu. Kaldı ki bu talimat ve emirler her Bulgar köyüne, yalnızca 'Pirvi Destnik', yani 'Birinci Onbaşı' takımına verilirdi.

172) **Tahsin Uzer**, *a.g.e.*, s.202.

İşte bu örgüt günbegün gelişti ve bu nedenle Rumeli'deki asayişin düzelmesi mümkün olamadı...”¹⁷³

Makedonya Balkan Savaşı'na Sebep Oluyor

1908'de **İkinci Meşrutiyet**'in ilanı, Makedonya'yı yatıştırmış gibi görünmüştü. Yıllardan beri sürüp gelen anlaşmazlıklar sanki sona ermişti. Bulgar, Sırp ve Yunan çeteleri dağlardan indi. Makedonya'yı kana bulayan eşkıyalıklardan ve cinayetlerden eser kalmadı. Her tarafta eşitlik, kardeşlik sesleri yükseldi. Hocalar, papazlar, hahamlar birbirlerini kucaklayıp öpüyorlardı.¹⁷⁴

Fakat Meşrutiyet heyecanı yüzeyde kaldı, kısa sürdü. Makedonya halkı arasındaki derinleşmiş olan ayrılıkları, din ve mezhep kinlerini, ulusal emelleri ve siyasal rekabetleri gidermedi. Makedonya'nın etnik ve sosyal yapısı karışıktı. Türkler, Arnavutlar, Bulgarlar, Sırlar, Ulahlar, Yahudiler yan yana yaşamakta ama din, mezhep, dil ve kültür farklılıklarını korumaktaydılar. Hepsi “Osmanlı” vatandaşıydı ancak kâynaşmamışlardı. Hatta ayrılıkları **Berlin Antlaşması**'ndan beri daha da körüklenmişti.

Enver Ziya Karal Hoca, “*Balkan Savaşı'nın yakın nedenlerinin en önemlisi sayılabilecek Makedonya sorununun doğum tarihi 1878, doğum yeri Berlin Antlaşması'dır*” diyordu.¹⁷⁵ Aynı doğrultuda benim dediğim de şudur: “*Rumeli eyaletlerinde reform yapılacaktır*” diyen **Berlin Antlaşması**'nın 23. maddesi, Makedonya'yı yakıp yıkan bir “ateş topu” olmuştur. Tıpkı “*Ermenilerin yaşadığı vilayetlerde reform yapılacaktır*” diyen 61. maddenin Doğu Anadolu'da bir “ateş topu” olduğu gibi.

Makedonya'da “reform” istemeyen yoktu. Ama her toplumun reform isteği farklıydı. Türk olmayan toplulukların reform anlayışları Makedonya'yı devletten koparmaktı. Önce “siyasi özerklik” alıp merkezi hükümetten uzaklaşacaklardı, daha sonra merkezden büsbütün kopacaklardı. Amaçları buydu.

E.Z. Karal Hoca devam ediyor:

173) **Tahsin Uzer**, *a.g.e.*, s.199-200.

174) **Enver Ziya Karal**, *Osmanlı Tarihi*, IX. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996, s.249.

175) **Enver Ziya Karal**, *a.g.e.*, s.249.

*“İkinci Meşrutiyet’ten beri hükümeti kontrol eden İttihatçılar ise, Makedonya’da çeşitli toplulukları birleştirip kaynaştırmayı amaçlayan bir reform istiyorlardı. Bu reforma **İttihad-ı Anasır**, yani çeşitli **Toplulukları Birleştirme** adını vermişlerdi. Hesapça, **Toplulukları Birleştirme** reformu ile bir ‘Osmanlı milleti’ yaratılacaktı. Osmanlı milleti için özgürlük, eşitlik, kardeşlik, birleştirici ve ortak değerlerler olacaktı. İttihatçılar bu uğurda adımlar atmaya da başladılar. Düzeni sağlamak için 1909-1911 yılları arasında çeteciliği yasaklayıp silahları toplamaya giriştiler. İmparatorluktan ayrılma propagandasını yapmakta olan siyasal kullüpleri kapattılar. İlköğretimin üstündeki okullarda Türkçeyi zorunlu dil haline getirdiler. Müslüman olmayanlara da zorunlu askerlik getirdiler. Daha önce yalnız Müslümanlar askere alınıyor, Müslüman olmayanlar ise askere gitmiyorlardı.*

Bütün bu hareketler Makedonya’da Hristiyan halkın olduğu kadar Müslüman Arnavutların da tepkisiyle karşılaştı. Hükümet kimi yerlerde kuvvet kullanmak zorunda kaldı. Çeteciliğin kaldırılması sırasında bölgesel çatışmalar oldu. Silahların toplanması esnasında da kimi yerde halka dayak atıldı. Türkçenin resmi dil haline getirilmesi üzerine tedbirler alınmasına girilmesi ise havayı daha da sertleştirdi. Türk olmayan topluluklar, ‘Türkleştirilmek isteniyoruz’ diye feryat ettiler.

*İttihatçıların almaya başladıkları tedbirler yabancı devletlerin de hiç hoşuna gitmedi. Balkan devletlerinin her birinin Makedonya üzerinde tasarıları, emelleri vardı. Yunanistan ‘Megali İdea’ peşinde koşmakta idi. Sırbistan, bütün Güney Slavlarını birleştirip Yugoslavya’yı kurmayı amaçlıyordu (Yugoslavya, “Güney Slavlar ülkesi” demektir). Bulgaristan’ın büyük emeli de Büyük Bulgaristan’ı kurmaktı. Yani **Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması**’yla kurulması düşünülmüş olduğu halde, **Berlin Antlaşması**’yla önlenmiş olan Büyük Bulgaristan’ın kurulmasını sağlamaktı. Bütün bu büyük emeller, birer uçlarıyla Makedonya’da düğümlenmekte idi. Bu üç devletin her biri Makedonya’nın tümü olmazsa bile hiç değilse bir bölümünü kendi topraklarına katmayı düşünüyordu. Bunun için komiteler kuruyor ya da kurulmuş komiteleri koruyarak Makedonya üzerinde nüfuzlarını artırmaya ça-*

lışıyorlardı. Bu yolda konsolosluklar ve papazlardan da yararlanıyorlardı.

Köy muhtarları ve papazlar, konsoloslardan talimat ve para almakta idiler. Bulgar ve Sırp hükümetleri Makedonya'da maaşlı eşkiya çeteleri gezdiriyor ve her yerde düzenin bozulmasına çalışıyorlardı. Osmanlı hükümeti bu durumun hakkından gelmek için yeteri kadar jandarmaya sahip olmadığından İzleme Taburları (Takip Taburları) kullanmak zorunda kalıyordu. Çete teşkilatı dal budak salmış, en küçük köylere kadar yayılmıştı. Komşu devletlerden sınırı gizlice geçip Makedonya'ya giren eşkiyalar köylerde istedikleri kadar silah ve yardımcı bulabiliyorlardı. Çetecilikte Bulgaristan başı çekmekte idi. Teşkilat, Bulgar Kralı **Ferdinand** tarafından destekleniyordu. Kralın Makedonya'ya gönderdiği özel ajanlar, çetebaşları ile ilişki kurmuşlardı. Bulgarlar arasında da işlek bir propagandaya girişmiş bulunuyorlardı.

1910 yılı yazında Bulgaristan basınında Makedonya sorunu ön planda yer almaya başladı. İşlenen tema şuydu: 'Türkiye, Makedonya'da reform programını gerçekleştirmekten aciz kalmıştır. En barbar, en gerici rejimlerin bile yapmaya cesaret edemediğini Meşrutiyet Türkiye'si yapmaya koyulmuştur. Türkiye, Makedonya'yı Bulgarlardan temizlemeye çalışıyor. Bulgarlar her türlü baskı ve işkenceyle göçe zorlanıyor, yerlerine Türk göçmenler yerleştiriliyor..' Fransız, İngiliz ve İsviçre gazeteleri de bu Bulgar iddialarına destek vermekte gecikmediler. Türklerin, çeşitli ırk topluluklarını Türkleştirmeye koyulduklarından bir çıkmaz içine girmiş olduklarını ileri sürerek Babiâli'ye akıl vermeye koyuldular. Makedonya'ya siyasi özerklik verilerek bir federasyon kurulmasının uygun ve Türkiye'ye yararlı olacağını öne sürmeye başladılar.."176

Daha önce siyasi özerklik verilen Sırp, Romenler ve Bulgarların, bir süre sonra birer birer bağımsızlıklarını ilan edip Osmanlı devletinden kopup gittiklerini kimse unutmamıştı. Bu örnekler ortadayken, Avrupalı yazarların, "Şimdi yine Osmanlı toprağı Makedonya'ya siyasi özerklik verip federasyon kurarsanız güçlenirsiniz" demeleri düpedüz küstahlıktı!

176) Enver Ziya Karal, a.g.e., s.251-253.

Art düşünce şuydu: Meşrutiyet'in ilanı, sömürgeci Avrupalı-ları tedirgin etmiş, düşündürmüştü. İttihatçılar başarılı olurlarsa, sömürgecilerin hesapları bozulabilir, Osmanlı devletinin paylaşıl-ması gecikebilirdi. Meşrutiyet rejiminin güçlenmesine fırsat ve-rilmemeliydi ve verilmedi. Meşrutiyet, dışarıdan üst üste darbe-ler yedi.

5 Ekim 1908'de Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Prens **Ferdinand**, çar oldu.

6 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etti.

29 Eylül 1911'de İtalya, Osmanlı devletine Trablusgarp'ta sa-vaş başlattı.

IV

SON BALKAN SAVAŞLARINDA MAKEDONYA VE TRAKYA TÜRKLERİNE YAPILAN ZULÜMLER, KIRIMLAR VE KIYIMLAR (1912-1913)

GİRİŞ: SAVAŞ BAŞLIYOR

Osmanlı devleti, tarihteki diğer Türk devletlerinden farklı olarak yalnız bir Asya devleti değildi; hem Asya hem de Avrupa devleti idi, hatta kuzey Afrika'ya da taşmış bir imparatorluktu.

Devletin asıl metropol toprakları ise Asya'da Anadolu, Avrupa'da Rumeli idi; tam orta yerinde, iki kıtanın kavşak noktasında da payitaht İstanbul bulunuyordu. Osmanlı devletinin kalpgâhı işte bu topraklardı. Doğuda Anadolu kanadı, batıda Rumeli kanadı ve tam ortada da Dersaadet, yani İstanbul. Üç kıtanın ortasında, jeopolitik ve stratejik bir konum, olağanüstü bir denge!

İmparatorluğun kurucu unsuru olan Türkler, devletin işte bu metropol topraklarında, yani Anadolu, Rumeli ve İstanbul'da yoğunlaşmışlardı. Anadolu dışındaki Osmanlı coğrafyasında, Türk nüfus, örneğin Arap Yarımadasına pek taşmamış olduğu gibi Balkanlar'da da Tuna Nehrinin kuzeyine fazla yayılmamıştı. Fakat Tuna'nın güneyi yoğun biçimde Türkleşmiş ve Anadolu ile birlikte Rumeli de Türklerin gerçek vatanı olmuştu. Rumeli, beş yüzyıldan beri Türk vatanının güzel bir parçasıydı.

Fakat vatanın Rumeli kanadı, Avrupa'dan aralıklarla gelen üç darbe ile seksen küsur yılda koparılıp bitirildi, Rumeli Türk halkı da perişan edildi, kırıldı. Üç darbe şunlardı:

İlk darbe: Yunan ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1821-1830).

İkinci darbe: Bulgar ayaklanması ve Osmanlı-Rus Savaşı (1876-1878).

Üçüncü ve son darbe: Birinci ve İkinci Balkan Savaşları (1912-1913).

Bunlar hem Osmanlı devletine hem de Rumeli Türk halk kitlelerine indirilen kahredici darbeler olmuştur.

Burada yalnız üçüncü ve sonuncu darbe, yani Son Balkan Savaşları (1912-1913) döneminde Rumeli Türk halk kitlelerinin uğradıkları zulümler, kırımlar, kıyımlar ele alınmaktadır.

Balkanlar'da Dörtlü İttifak

Balkan devletleri arasında bir anlaşma yapılması düşüncesi yeni değildi, daha önceki tarihlerde de denenmiş ama gerçekleşmemişti. 1911 Eylül sonunda Osmanlı-İtalya savaşının başlaması, Balkanlar arasında bir ittifak tasarısını yeniden gündeme getirdi.

11 Ekim 1911'de Bulgar Dışişleri Bakanı **Geşov**, Fransa'dan dönerken Belgrad'da, vagona Sırp Dışişleri Bakanı **Miloşanoviç** ile uzun bir görüşme yaptı. İki Bakan, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarını paylaşmak için bir prensip anlaşmasına vardı. Bundan sonra Sofya ile Belgrad arasında çok gizli görüşmeler yapıldı ve 13 Mart 1912'de gizli **Bulgaristan-Sırbistan Antlaşması** imzalandı. Antlaşmaya bir askeri konvansiyon eklendi. Makedonya'nın üçe bölünmesi öngörüldü. Rodop ile Ustruma Nehri doğusunda kalan bölge Bulgaristan'a, San Planimo'nun batısında ve kuzeyindeki topraklar Sırbistan'a ait olacaktı. Bunların dışında kalan üçüncü bölge ise Rus Çarının hakemliğine bırakıldı. Bu antlaşma Rus Çarının onayına sunuldu. Çar, onay verdikten sonra antlaşmanın Yunanistan'la da yapılmasını önerdi.

Çarın bu önerisi doğrultusunda yapılan gizli görüşmeler sonunda, 29 Mayıs 1912'de **Bulgar-Yunan İttifak Antlaşması** Sofya'da imzalandı. Bu antlaşma, 5 Ekim 1912'de bir askeri konvansiyon ile tamamlandı. Savaş halinde Bulgarlar 300.000, Yunanlar 120.000 asker çıkaracaklardı. Bulgaristan kuvvetlerinin önemli bir kısmı Makedonya'nın üç vilayetinde saldırıya geçecekti. Sırbistan önemli bir kuvvetle savaşa katılınca, Bulgar kuvvetleri Trakya'da yoğunlaşacaktı.

İtalyanların Trablusgarp'a saldırışı Karadağlıların da iştahını kabartmıştı. İşkodra Ovası'nı ve Gölü'nü gözlerine kestirmişlerdi. Bu nedenle Osmanlılara karşı birlikte harekete geçmek için, 1912 yılı Haziran başında yapılan teklif Karadağ hükümetince olumlu karşılandı. İki devlet yazılı bir antlaşma yapmaya gerek görme-yerek ağustos sonunda bu konuda sözlü bir fikir birliğine vardılar ve bununla yetindiler. Böylece Dörtlü Balkan İttifakı tamamlanmış oldu.

Balkan İttifakı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan toprak koparma ilkesine dayanmıştır. O sırada imparatorluğun içte ve dışta bunalım içine düşmüş olması, ittifakın yapılmasını kolaylaştırıp çabuklaştırmıştır. Bununla beraber ittifak, Balkan devletleri arasında uzun ömürlü bir işbirliği sağlayacak nitelikte değildi. Balkan devleti olan Romanya, ittifak dışında bırakılmıştı. İttifak dört Balkan devleti arasında ortak bir anlaşma ile meydana getirilmemişti. Bulgaristan'ın Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ ile ayrı ayrı yapmış olduğu ikili antlaşmalarla gerçekleşmişti. Osmanlı devletine savaş açma konusunda dört devlet arasında bir düşünce birliği oluşmuş görünüyordu.

Dörtlü Balkan İttifakı, Rusya'nın desteklemesi ile gerçekleşmiştir. İttifaka giren dört Balkan devletinden üçü, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ, Slav ırkında idiler. Slavcılık, Rusya'nın Balkan politikasının temeli idi.¹⁷⁷

Balkan İttifakı ile ilgili gizli haberler sızmaya başlayınca, büyük devletler, savaş çıkarsa "Balkanlar'ın toprak statükosunda hiçbir değişiklik yapılmasını kabul etmeyeceklerini" açıkladılar. Büyük devletler, belki çıkacak savaşta Balkan ülkelerinin yenileceğini düşünerek böyle bir açıklama yapmışlardı ama Osmanlı devleti yenilince düşüncelerini değiştirecekler, Balkanlar'ın toprak statükosunun altüst edilmesine ses çıkarmayacaklardır.

Özeti:

13 Mart 1912: Bulgar-Sırp ittifakı,

29 Mayıs: Bulgar-Yunan ittifakı (5 Ekim askeri konvansiyon),

28 Ağustos: Bulgar-Karadağ ittifakı (sözlü) yapıldı.

177) E.Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX Cilt, s.292-295.

22 Eylül: Osmanlı hükümeti kısmi seferberlik kararı verdi.

30 Eylül: Balkan devletleri seferberlik ilan ettiler.

6 Ekim: Karadağ-Sırbistan İttifakı (sözlü) yapıldı.

Osmanlı Hükümetinin Akıl Almaz Gafleti

Enver Ziya Karal, *“Balkan İttifakı’nın hazırlıkları sırasında Osmanlı devletinin davranışı, beyin kanaması geçiren bir hastanın hareketlerini andırmakta idi”* diyor ve devam ediyor:

*“Trablusgarp’ta bir avuç Türk subayının meydana getirdiği savunma ile İtalyan kuvvetleri kıyıları mihlanmıştı. (İçerde ise) Hürriyet ve İtilaf Partisi, İttihatçıların desteklediği hükümete karşı amansız bir savaşa girmişti... Arnavutları ayaklanmaya kışkırtmış (6 Mayıs), ordu subayları arasında ayaklanmayı destekleyen ve hükümeti tehdit eden ‘Halaskâr Zabitan’ grubu adıyla bir grup meydana getirmişti. Nihayet **Mahmut Şevket Paşa**’yı Harbiye Nazırlığından, **Sait Paşa**’yı Sadrazamlıktan çekilmek zorunda bırakarak İttihat ve Terakki’yi iktidardan düşürmüştü (Temmuz). **Gazi Ahmet Muhtar Paşa**’nın kurduğu hükümet (22 Temmuz) tam anlamıyla allahlık idi... Balkan İttifakı’nın varlığından ve amacından hiç haberi yoktu. ...Hariciye Nazırı **Asım Bey**, ‘Şu Trablusgarp Savaşı esnasında dahi Balkan hükümetleriyle olan münasebetlerimiz pek samimidir. Bu devletin geleceğinden imanım kadar eminim’ demişti...*

*Balkan devletleri arasındaki ittifaktan hiçbir bilgisi olmayan **Gazi Ahmet Muhtar Paşa** kabinesinin ilk işi, üç yıllık askerlik süresini doldurmuş olan 100.000 kadar askerin terhis edilmesi için karar vermek olmuştur (29 Temmuz 1912). Bu kararın yürütülmesi zaman aldığı için, bazı birlikler erlerine tezkere verilmesi, savaş girilmesi arifesine rastlamıştı...”¹⁷⁸*

Koçana Olayı

Koçana (Koçani) Makedonya’nın Üsküp sancağında bir kaza merkezidir. Üsküp’ün seksen kilometre doğusuna düşer. Bulgaristan-Sırbistan ve Bulgaristan-Yunanistan ittifak antlaşmaları ta-

178) E.Z. Karal, *Osmanlı Tarihi*, IX Cilt, s.297-298.

mamlandıktan bir süre sonra, 1 Ağustos 1912 günü bu kasabada önceden hazırlanmış bir tertip gibi görünen olay patlak verdi. Bulgar komitacılar Koçana'nın pazar yerinde bombalar patlattılar ve on bir kişinin ölümüne, birçok kişinin de yaralanmasına sebep oldular. Hükümet kuvvetlerinin komitacıları yakalama hareketi, direnme ile karşılaşınca ölenlerin sayısı arttı. Ölenler arasında Müslümanlar olduğu gibi Bulgarlar da vardı.

Enver Ziya Karal, Koçana olayına değinirken şöyle diyor:

“Makedonya için bu klasik olay olmakla beraber, Balkan İttifakı memleketlerinde büyük heyecan uyandırdı. Karadağ ve Sırbistan sınırlarında çatışmalar oldu. Sofya'da ve Belgrad'da sokaklara dökülen halk toplulukları Türkiye'ye karşı harp açılmasını istemeye başladılar. 26 Ağustosta Kral Ferdinand'ın başkanlığında toplanan Bulgar kabinesi, Karadağ, Sırbistan ve Yunanistan'a, Makedonya'da reform yapmakta direndiği takdirde Osmanlı hükümetine savaş açılmasını önermeye karar verdi...

Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti, Balkan olaylarının (Koçana olaylarının) gelişmesinden savaşa doğru gidildiği yolunda bir anlam çıkarmadı, askerin terhisi için önceden verilen kararın yürütülmesinde bir sakınca görmedi. Koçana olaylarından bir buçuk ay sonra (15 Eylül) Sofya Ataşemiliterliği'nden bir telgraf ile hükümet, Bulgarların savaş niyetleriyle hazırlandıklarından bilgi edinmiştir. Başka çeşitli kaynaklardan aldığı tamamlayıcı bilgiler üzerine hükümet, 22 Eylülde Rumeli'de askeri manevralar yapılması formülüne bağlanan kısmi bir seferberlik kararı almıştır...

*Balkan memleketlerinde olduğu gibi Türkiye'de de harp havası olanca şiddetiyle esmeye başladı.”*¹⁷⁹

Bulgar Kralı **Ferdinand**, Koçana olayını, savaş ilanı bildiri-sinde de çarpıtarak kullandı, “...Koçana katliamı üzerine, asayiş ve adaletin sağlanmasını Türk hükümetinden istediğimiz halde, onlar ordularının seferberliğini ilan etti” dedi.

179) a.g.e., s.298-299.

Bulgaristan “Haçlı Seferi” Gibi Savaş İlan Etti

8 Ekim: Karadağ, Osmanlı devletine savaş ilan etti.

15 Ekim: Osmanlı-İtalyan barışı imzalandı (Trablusgarp’taki Türk Kuvvetleri Komutanlığı bu antlaşmayı 20 Ekimde İtalyanlardan öğrendi).

16 Ekim: Bulgar ve Sırp birlikleri Türk sınırlarını geçerek tarruza başladılar.

17 Ekim: Bulgaristan, Osmanlı devletine savaş ilan etti.

17 Ekim: Sırbistan, Osmanlı devletine savaş ilan etti.

19 Ekim: Yunanistan, Osmanlı devletine savaş ilan etti.

Bulgar Kralı **Ferdinand**, Osmanlı devletine savaş ilanını şöyle duyurdu:

Eski-Zağra, 17 Ekim 1912

“Bulgarlar!

Yirmi beş yıllık iktidarımda, Bulgaristan’ı daima barış ve ilerleme yolunda yönetmeye çalıştım. En büyük arzum bu yolda çalışmaya devam etmektir fakat Allah’ın takdiri başka türlü ortaya çıktı. Bulgar milletinin barışçı çıkarlarını bırakarak zor bir meselenin çözülmesi için silaha sarılması zamanı gelmiştir. Rila ve Rodop’un ötesinde yaşayan din ve kan kardeşlerimiz bizden daha az mutlular. Kurtuluşumuzdan beri otuz beş yıl geçtiği halde hak ettikleri hayatı henüz kazanamadılar. Bu Hristiyanların layık olduğu hakları ve hürriyeti sağlamak için gerek büyük Avrupa devletlerinin gerekse Bulgaristan’ın bütün gayretleri başarıya ulaşmamıştır.

Bu Balkan esirlerinin, bu milyonlarca Hristiyan’ın acıklı feriyat ve gözyaşlarına karşı yüreklerimiz hissiz kalamaz. Onların kardeşleri değil miyiz? Kendi rahatımızı, bağımsızlığımızı da Hristiyan kurtarıcılarımıza borçlu değil miyiz?

Bulgar milleti, kurtarıcı Çarın sözlerini akıldan çıkaramıyor. Kutsal görev sonuçlanmalıdır. Barış ve barış içinde yaşama aşkımız bir yana atıldı. Onların mal ve canlarının kurtuluşunu ancak bu şekilde sağlayabiliriz.

Osmanlı vilayetlerindeki karışıklık kendi varlığımızı bile tehdit ediyor, İştîp ve Koçana katliamı üzerine, asayiş ve adaletin sağ-

lanmasını Türk hükümetinden istediğimiz halde, onlar ordularının seferberliğini ilan etti. Bu şekilde sabrımız, tahammülümüz sert bir tecrübeyle karşılaştı.

*İnsani ve dini duygularla, imha tehdidi altındaki kardeşle-
rimizin yardımına koşmak kutsal görevi ve milli namus namına
milleti silah altına çağırmayı zorunlu kıldı. Görevimiz haklı, bü-
yük ve kutsaldır. Tanrı'nın bizi yardımından, korumasından mah-
rum etmeyeceğine mutlak inanarak Hristiyanların kurtarılması
için Osmanlı devletine harp ilan edildiğini Bulgar milletine bildi-
riyorum.*

*Bulgaristan'ın müttefiki Balkan devletlerinin, yani Sırbistan,
Yunanistan ve Karadağ'ın aynı amaçla savaştan orduları da yanı-
mızda bulunacaktır.*

*Haçın hilale, hürriyetin zulme karşı yapılan bu mücadelesin-
de bütün ilerleme ve adalet sevdalılarının sevgileri bizimledir. Bu
sevgilere dayanan cesur Bulgar askeri, atalarının kahramanlıkla-
rını ve önderleri olan kurtarıcı Rusların sancağını hatırlayarak
zaferden zaferle koşacaklardır.*

İleri! Tanrı bizimle beraberdir.”¹⁸⁰

Balkan Savaşı Başladı

Müttefik dört Balkan devletinin, dört cepheden Osmanlı devletine saldırılarıyla **Balkan Savaşı** başladı. Buna **Birinci Balkan Savaşı** denmiştir. Ertesi yıl da Balkan devletlerinin kendi aralarında savaş başlayacaktır; o savaşa da **İkinci Balkan Savaşı** adı verilmiştir. Yani **Balkan Savaşı** iki aşamalı olmuştur.

Orduların savaşlarının yanı sıra “Harb-i Sagir” diye tabir edilen bir de “Küçük Savaş” vardır, Balkan Savaşı'nın çok farklı bir yüzüdür. Bu savaş, düşman çetelerinin silahsız Türk halkına karşı savaşıdır. Bunun nasıl bir savaş olduğu aşağıdaki sayfalarda belgelenmektedir.

Birinci Balkan Savaşı’nda Osmanlı orduları ağır biçimde yenildi. Balkanlar’da bütün Osmanlı toprakları istilaya uğradı. Bul-

180) Fevzi Çakmak, *Batı Rumeli’yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli’nin Sûret-i Ziyai ve Balkan Harbi’nde Garp Cephesi* (Yay. Haz. Ahmet Tetik), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s.670-671.

gar ordusu Trakya'yı baştan başa işgal etti; ancak Çatalca'da durdurulabildi. Düşmana direnen sadece üç kale kaldı: Yanya, İşkodra ve Edirne kaleleri. Aylarca düşmana karşı kahramanca direnmiş olan Edirne kalesi 26 Mart 1913'te Bulgarlara teslim oldu. Bunun ardından Yanya, Yunanların, İşkodra da Karadağlıların eline geçti. (Edirne, dört ay Bulgar işgalinde kaldıktan sonra 23 Temmuz 1913'te kurtarılacaktır.)

30 Mayıs 1913'te, Osmanlı devleti ile Balkan ülkeleri arasında Londra'da barış antlaşması yapıldı. Edirne ile birlikte bütün Trakya, Midye-Enez hattına kadar Bulgaristan'a bırakıldı. Osmanlı Avrupa'sının bu son paylaşılmasında Bulgaristan aslan payını almıştı ama bunu elinde tutamadı. Osmanlı mirasını paylaşırken Balkan ülkeleri birbirlerine düştüler, **Londra Barışı** ancak bir ay kadar yaşadı. Sırplarla Yunanlar, Bulgaristan'a karşı ittifak yaptılar. **Birinci Balkan Savaşı**'nda tarafsız kalmış olan Romanya da bu defa devreye girdi ve Bulgaristan'la savaşmaya hazırlandı.

30 Haziran 1913'te Bulgar ordusu Sırp ve Yunan ordularına saldırdı. Savaş yeniden başladı. Bu da **İkinci Balkan Savaşı**'dır, esas itibariyle Balkan devletlerinin birbirleriyle savaşındır. 4 Temmuz 1913'te Sırplar, Bulgarları yenigiye uğrattı. Bunun üzerine, Bulgar kuvvetlerinin bir bölümü Doğu Trakya'dan çekilip Sırp kuvvetleri üzerine sevk edildi. Türk kuvvetleri bunu fırsat bilerek harekete geçti, 15 Temmuzda Midye-Enez hattını tamamen işgal etti ve 23 Temmuz 1913'te de Edirne'yi kurtardı.

BALKANLAR'DA "HARB-İ SAGİR"

VEYA "KÜÇÜK SAVAŞ"

Bulgaristan, Çeteleri Seferber Edip Savaşa Soktu

Balkan Savaşı'na katılmış olan emekli Albay **Mehmet Beliş** bu "Küçük Savaş" konusunda şunları yazıyor:

"...Denilebilir ki, geçmiş harplerin hiçbirinde 1912-1913 Balkan harplerinde olduğu kadar sürekli, kanlı ve düşman tarafı için adeta harekâtın gidişine tesir edecek derecede rahatsız edici ve bir plan çerçevesinde tertipli 'Harb-i Sagir' (Küçük Savaş) girişimleri yapılmamıştır...

Müttefikler arasında özellikle Bulgar Komutanlığı, Osmanlı topraklarında yaşayan ırkdaşlarının canı gönülden yanına koşmalarından büyük ölçüde yararlandı. Trakya ve Makedonya'daki Hristiyan halk, savaş başladığı sırada zaten Türklerle savaş halinde idiler. Hristiyan halkın Osmanlılar aleyhindeki yıllanmış kinleri, seve seve Türklere karşı kavga edeceklerine şüphe bırakmazdı. Bu nedenle, Müttefik Balkan ordularının harekâtını destekleyen çeteler, rasgele bir yardımcı kuvvet değildiler...

Savaş bölgelerindeki halkın önemli bir bölümü, gerek Trakya'da ve gerek Makedonya'da yıllardan beri süren boğuşmalarda, tüfek, bomba, hançer kullanmasını öğrenmiş, fiilen ve hem de ırk, din ve cins farkı tanımayarak amansız biçimde uygulamış olan kimselerdi; bunların uğrayacakları yerlerde estirecekleri terör, askeri hesaplarda da yer tutacaktı.

Asteğmen Wagner'in dediği gibi, 'Bu cehennem zebanilerinin karşısına çıkacak Türkler, Rumlar, Arnavutlar, Sırplar için felaket kaçınılmazdı; yaşı, cinsi ne olursa olsun af ve merhamet bulamayacaklardı.'

*Coğrafi ve etnografik durumu nedeniyle çetelerin harekâtına olağanüstü elverişli olan Balkan Yarımadası'nda, müttefik ordular bunlardan yararlanmayı bildiler...*¹⁸¹

***Balkan Savaşı** sırasında alınan bilgiye göre, Bulgaristan Kurmayı, ordusunun seferberliğinde, gerek Rumeli vilayetlerindeki Bulgarlardan ve gerek vaktiyle Bulgaristan'a kaçmış olanlardan gönüllü birlikler kurulmasını düşünmüş ve seferi kadrolarını evelden hazırlamıştır. Daha seferberlik emrinde, Makedonya gönüllüleri Sofya'da toplanarak talim ve teşkilatlanma yapılmıştır. Bu gönüllüler üç tugay üzerine ve her tugay dört tabur ve taburlar dörder bölük üzerine tertip edilmiştir...*¹⁸²

*Evet, Bulgaristan, savaşa hazırlanırken komitecileri yeniden teşkilatlandırıp seferber etmiş ve **Balkan Savaşı**'na sokmuştur. Bulgar Ansiklopedisi, bu konuda şu bilgileri veriyor:*

181) Mütেকaid Alb. Mahmud Belig, *Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s.50-51.

182) Mütেকaid Alb. Mahmud Belig, *a.g.e.*, s.60.

‘1912-1913 **Balkan Savaşları**’na katılmış olan ‘**Makedonya-Edirne Gönüllüleri**’ (Bulgarcası, Makedono-Odrinski Opılçeniye) adlı silahlı birlik, başlıca Makedonyalı ve Türkiyeli Bulgar gönüllülerinden oluşturulmuştur. 17 Eylül 1912’de Sofya’da kurulmuştur. Mevcudu 16.844 olmuştur. Üç tugay (brigada), on dört tabur (drujina) olarak örgütlenmiştir. **Birinci Balkan Savaşı**’nda Mestanlı, Malkara, Dedeağaç, Gümölcine, Ferecik vs. yörelerinde çarpışmalara katılmıştır. **İkinci Balkan Savaşı**’nda da Sultantepe, Paradlı çarpışmalarda bulunmuştur. İki savaşta ölü ve yaralı olarak dörtte bir zayıat vermiştir.”¹⁸³

Bu kısa bilgileri diğer Bulgar belgelerinden tamamlayalım. Bu belgelere göre:

Makedonyalılar, **Balkan Savaşı**’nı bir “Kurtuluş Savaşı” (*Osvoboditelna Voyna*) olarak görmüşler ve buna gönüllü olarak katılmak istemişlerdir. Seferber edilen Bulgar ordusunda Makedonya kökenli 30.000 kadar er ve subay yer almıştır (Anlaşılan bunlar daha önce Bulgar vatandaşlığına geçmiş olan Makedonya asıllıdır).

Bunlardan başka, düzenli Bulgar ordusu kadrosuna alınamayan da bir “yardımcı birlik” oluşturulmuştur. Çoğu Osmanlı vatandaşı Makedonyalılardan ve Bulgarlardan oluşan bu gönüllü birliğe **Makedonya-Edirne Gönüllüleri** adı verilmiştir. Mevcudu 16.844 kişiye ulaşan bu silahlı kuvvete katılmış olanların 2.512’si Bulgaristan’dan, 1.215’i Edirne vilayetinden, 10.255’i Makedonya’dandır. Geri kalan 2.862 kişinin ise nereli oldukları pek belli değildir.¹⁸⁴

Bulgar kaynaklarında **Makedonya-Edirne Gönüllüleri** üç tugaydan oluşan tam bir tümen (*divizya*) sayılmaktadır. Tümenin başına General **Genov** atanmıştır.

Birinci tugayın başına Pirlepe doğumlu Albay **St. Nikolov**,
İkinci tugayın başına Albay **Pçelarov**,

183) Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi), *Kratka Bilgarska Ensiklopediya* (Kısaca Bulgar Ansiklopedisi), Sofya, 1966, Cilt 3, s.324.

184) Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi), *Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali* (Makedonya Üzerine Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Sofya, 1978, s.569-571, No. 127; s.574-575, No. 130.

Üçüncü tugayın başına da Albay **Proterov** getirilmişlerdir.¹⁸⁵
Taburlar (*drujina*) da şöyledir:

Debre (*Dibir, Dibar*) Taburu: Başında Asteğmen **Karacov** vardır. Yalnız Debrelilerden oluşturulmuştur.

Üsküp (*Skopje, Skupi*) Taburu: Başında asteğmen **Minkov** vardır. Üsküp, Palanga, Kratova ve Kumanova yörelerinden oluşturulmuştur.

Selanik (*Solun, Tesaloniki*) Taburu: Başında **Atanasov** vardır. Selanik, Serez, Drama, Kılıkış (*Kukuş*), İştîp (*Ştip*) yörelerinden oluşturulmuştur.

Manastır (*Bitola*) Taburu: Başında **Kanazirski** vardır. Manastır, Pirlepe, Kalkandelen (*Tetevo*) yörelerinden oluşturulmuştur.

Ohri (*Ohrid*) Taburu: Başında eski teğmen **Manovski** vardır. Kırçova, Ohri, Resne (*Resen*) yörelerinden oluşturulmuştur.

Edirne (*Adrianople, Odrin*) Taburu: Başında Başçavuş **P. Kaneli** vardır. Edirne, Razlık (*Razlog*), kısmen Cuma-i bâlâ/Yukarı Cuma (*Gorna-Cumaya, Blagoev-grad*) yörelerinden oluşturulmuştur.¹⁸⁶

Balkan Savaşı'nda Bulgar ordusuna “yardımcı kuvvet” diye yeniden kurulan **Makedonya-Edirne Gönüllüleri** tümeninin örgüt şeması kısaca budur. Mevcudu on altı bin kişiyi aşan bu kuvvetin yaklaşık üçte ikisini Makedonyalı komitacılar oluşturmuştur. Savaş günlerinde, özellikle yağma ve talanlar sırasında bunlara yerel katılımlar da olmuştur. Bu komitacıların çoğu uzun yıllardan beri Makedonya'daki eylemlere aktif olarak katılmışlar, 1903 yılında Makedonya ayaklanmasında (İlinden ayaklanmasında) fiilen rol almışlardı. Silah, bomba, dinamit kullanma, suikastlar düzenleme, yakıp yıkmak, kesip biçme konularında ustalaşmışlardı. Son derece acımasız, hunhardılar, cehennem zebanileri gibiydiler. Savaşta bunlar büsbütün canavarlaşmışlardı. **1912-1913 Balkan Savaşı'nda** Rumeli Türklerinin başına gelen felaketlerin asıl sorumluları işte bu komitacılarıdır. Edirne, Selanik, Manastır, İşkodra

185) *ibid.*, s.575, No. 130.

186) *ibid.*, s.569-570, No. 127.

ve Kosova vilayetlerinde Müslüman halka yapılan zulümler, Türk köylerinin yakılıp yıkılması, Türk halkının kırılması öncelikle işte bu kanlı komitacıların işidir. Bunlar asker değil, hayduttu, eşkıyaydı, çoğu sabıkalı katillerdi, seri katillerdi.

“1912-1913 yıllarında Balkanlar’da Türklere karşı iki savaş birden yürütülmüştür” denilebilir. Biri, orduların savaşıdır. Türk ordusuyla Balkan devletlerin orduları savaşmışlardır. Bu, bilinen, savaş hukukuna uygun yapılan bir savaştır. Diğer savaş ise Balkan komitacılarının Türk halkına karşı savaşıdır ki bunun kuralı, hukuku yoktur.

Katliam haberleri üzerine iki araştırma birimi kuruldu:

İstanbul Cemiyeti

Savaş başladıktan kısa bir süre sonra acı haberler yayılmaya başladı. Balkanlar’da savaş kuralları çiğneniyordu. Çeşitli kaynaklar, Balkan komitecilerinin Makedonya’da ve Trakya’da sivil Müslüman halka zulüm yaptıklarını haber veriyorlardı. Türk hükümeti, bu haberleri araştırmak üzere uluslararası bir komisyon kurulması için Avrupa devletleri katında girişimlerde bulunduyorsa da bunlardan bir sonuç alamadı.

Bunun üzerine bu haberleri derleyip dış dünyaya duyurmak üzere İstanbul’da bir dernek kuruldu. İstanbul’da, Cağaloğlu semtinde *İfham* gazetesi idarehanesinde oluşturulan bu birimin tam adı **Balkan Müttefiklerinin Mezalimi Neşr-i Vesaik Cemiyeti**, Fransızcası da *Le Comité de Publication des Atrocités des Coalisés Balkaniques* idi. Bu dernek, topladığı belgeleri, 1913 yılında Fransızca olarak yayımlamıştır. Her biri 45-50 sayfa kadar tutan bir dizi kitap çıkarmıştır.

Avrupalılar, genellikle **Balkan Savaşı**’nı bir “Kurtuluş Savaşı” olarak gördüler. “*Hristiyanlar, Müslümanlardan kurtuluyor*”, “*Türkler Avrupa’dan atılıyor*” dediler ve Balkanlıların Türklere saldırılarını olumlu karşıladılar genellikle. “*Türk İmparatorluğu batıyor*” diye sevindiler.

Savaş alanlarından çelişkili haberler gelince, Avrupalıların keyfi biraz kaçmaya başladı. Balkanlı müttefiklerin askerlik kural-

larını, savaş yasalarını ayaklar altına aldıkları söyleniyordu. Haberlere göre, zapt edilen yerler yakılıp yıkılıyor, kasabalar köyler yağmalanıp talan ediliyor ve yer yer katliamlar da yapılıyordu. Avrupa'da bu haberlere pek inanılmadı, inanmak istenmedi. Bazı haberler doğrulanınca da bunlar pek önemsenmedi. **Birinci Balkan Savaşı**'nda bütün müttefiklerin hedefi Türklerdi. Türklerin zulüm görmesine, kırılmasına kılıf hazırды. Balkan milletleri, güya Türklerden çok çekmiş oldukları için, şimdi tabii aşırılığa kaçıyor olabilirlerdi, buna göz yumulabilirdi.

30 Haziran 1913'te Bulgar ordusu Sırp ve Yunan ordularına saldırdı. **İkinci Balkan Savaşı** başladı. **Birinci Balkan Savaşı**'nda Balkanlılar hep birlikte Türklere saldırmışlardı, **İkinci Balkan Savaşı**'nda ise Balkanlılar birbirlerini boğazlıyordu. Yine askerlik kuralları çiğneniyor, yine savaş yasaları ayaklar altına alınıyordu.

Uluslararası Carnegie Komisyonu

Bunun üzerinedir ki Temmuz 1913'te, bir uluslararası araştırma komisyonu kuruldu. Komisyonu finanse eden "Carnegie Uluslararası Barış Vakfı" idi. Komisyon, "Balkan Savaşlarının Sebeplerini ve Nasıl Yapıldıklarını Araştırmak İçin Uluslararası Komisyon" (*International Commission to Inquire into the Cause and Conduct of the Balkan Wars*) adını taşıyor.

Komisyonun Üyeleri

Komisyonun altı büyük devletten sekiz üyesi vardı. Şöyle ki:

Avusturya'dan **Dr. Joseph Redlich**, Viyana Üniversitesi Kamu Hukuku Profesörü.

Fransa'dan **Baron d'Estournelle de Constant**, Senatör; **M. Justin Codart**, hukukçu ve Millet Meclisi üyesi.

Almanya'dan **Dr. Walther Schüking**, Marburg Üniversitesi Hukuk Profesörü.

İngiltere'den **Francis W. Hirst**, *The Economist* dergisi editörü.

Dr. H.N. Brailsford, gazeteci.

Rusya'dan Profesör **Paul Milioukov**, Duma üyesi.

Amerika Birleşik Devletleri'nden **Dr. Samuel T. Dutton**, Columbia Üniversitesi Eğitim Fakültesi'nde profesör.

Komisyon başkanı olarak Fransız senatörü **Baron d'Estournelle de Constant** seçilmişti.

Bu komisyonun yaptığı araştırmalar sonunda 1914 yılında Washington'da, "Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars" (Balkan Savaşlarının Nedenleri ve Nasıl Yapıldığı Hakkında Uluslararası Araştırma Komisyonu Raporu) başlıklı kapsamlı bir rapor ortaya konuldu. Bu raporun Fransızcası da aynı yıl Paris'te yayımlanmıştı.

Bu uluslararası komisyona, aşağıdaki sayfalarda kısaca **Carnegie Komisyonu**, raporuna da **Carnegie Komisyonu Raporu** diyorum. İstanbul'da kurulan "Balkan Müttefiklerinin Mezalimi Neşr-i Vesaik Cemiyeti"ne de **İstanbul Cemiyeti**, bunun raporlarına da **İstanbul Cemiyeti Raporları** adını veriyorum.

İstanbul Cemiyeti'nin Amaç ve Kaynakları

Bu cemiyet, *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques* (Balkanlı Müttefiklerin Zulümleri) başlığıyla Fransızca olarak yayımladığı ilk kitabında amaç ve kaynaklarını şöyle açıklamıştır:

"Rumeli Müslümanlarına yapılan korkunç katliamlar ve vahşi zulümler, artık uygar dünya tarafından görmezlikten gelinemez.

Bütün uygar milletlerin asil ve tarafsız basını, muhabirlere ve hatta konsoloslara karşı alınan son derece rahatsız edici tedbirlerle rağmen, samimiyeti her türlü kuşkudan uzak olan tanıklıklar ve belgeler yayımlayabildiler. Büyük devletlerin de bu zulümler konusunda resmen bilgilendirilmeleri gerekir.

Bu zulümlerin büyük boyutu ve uygulanış metodu, işgal edilen bölgelerde Müslüman unsuru yok etmek amacı güdüldüğünü apaçık göstermektedir.

Birçok muhabirin gazetelerine gönderdikleri dürüst ve tarafsız rapor ve tanıklıklardan bazılarını sunduğumuz bültenimizin bu ilk sayısında, bu zulümlerin tarihte benzeri bulunmayan insanlık dışı vahşetler olduğunu göstermeye yetecektir.

Balkanlı müttefiklerce işlenmiş olan zulümlere ilişkin güvenilir belgeleri toplamak amacıyla İstanbul'da kurulmuş olan Balkan Müttefiklerinin Zulümlerine İlişkin Belgeleri Yayınlama Komite-si'nin elinde pek çok belge bulunmaktadır. Bunlar da peyderpey uygar dünyanın tarafsız takdirine sunulacaktır.

Burada, bu ilk sayıda, elimizdeki raporlardan ikisini sunuyoruz. Ama bu raporlar Balkan Müttefiklerinin zulüm ve vah-şetlerinin büyüklüğü hakkında tam bir fikir vermeye yetmeyecek ve dikkatli bir araştırmanın korkunç sonuçlarını da gözler önüne sermek gerekecektir.”¹⁸⁷

İSTANBUL CEMİYETİ'NCE YAYIMLANAN ZULÜM RAPORLARI

Serez Katliamı Hakkında Bir Rapor

Telgraf Şefi Mehmet Sırrı Bey'in Raporu

Zelhova'da Posta ve Telgraf Şefi **Mehmet Sırrı Bey** bize Se-rez'in işgalini ve katliamları anlatıyor:

İşgal

Yaklaşık beş yüz kişilik Osmanlı Askeri Birliği, Zelhova'dan çekilince ben de görev yerimi bırakıp Rumi 23 Ekim (Miladi 5 Ka-sım) akşamı Serez'e kaçmak zorunda kaldım. Serez'deki askeri ve sivil makamların da Selanik'e çekilmiş olduklarını oraya varınca anladım.

24 Ekim (6 Kasım) Çarşamba sabahı, alaturka saat dört su-larında, Komitacı Şefi **Zankov**, eşi ve yirmi yedi kişiden oluşan çetesi kasabaya geldi, kalabalığın coşkun “zito” alkışları arasında Hükümet Konağı'na gittiler. Türk kaymakamın konutu penceresi-ne Bulgar bayrağını **Zankov**'un karısı çekti.

187) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1*, par Le Comité des Publication's D.A.C.B. (Balkan Müttefiklerinin Mezalimi Neşr-i Vesaik Komitesi) 15, Rue Djagal-Oglou; dans l'Adminatration du “Journal Ifham”, Contantinople, 1913, Deuxième édition, s.3.

Not: Bundan sonra *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1* olarak gösterilecektir. (Bilâl N. Şimşir)

Yarım saat sonra otuz kişilik bir diğer çete daha kasabaya geldi. Bu çetenin başı halen Serez polisinin başındadır. Benim kalmakta olduğum telgrafhanede **Çavuş Ali Ağa'dan** başka kimse yoktur.

Türklerin Silahsızlandırılması

Çetebaşları, tellal çıkararak silahların teslim edilmesi gerektiğini duyurdular ve Müslümanlar, hemen bıçaklarına varıncaya kadar bütün silahlarını götürüp belediyeye teslim ettiler.

Hemen ardından çeteciler toplanan silahları Rumlara ve Bulgarlara dağıtmaya başladılar.

O akşam alaturka saat dörtte kasabada silah sesleri duyulmaya başlandı ve silah atışları üç saat boyunca hiç susmadı. Geceleyin bu korkunç silah atışlarının, işgali kutlama sevinciyle yapılmış ve kimsenin ölmemiş olduğu ertesi sabah anlaşılmıştır.

Bulgar Ordusu Serez'de

Ertesi gün, yani Rumi 25 Ekim (7 Kasım) günü, Bulgar Rodop Kolordusunun General **Kovaçev** komutasındaki beşinci taburu Serez'e girdi. Komutanın duvarlara yapıştırılan bir bildirisiyle evlere ve insanlara dokunulmayacağı ve düzeni bozmak isteyenlerin örnek biçimde cezalandırılacağı duyuruldu. Müslümanlar bu resmi güvenceye inanarak serbestçe şehre çıkmaya başladılar.

26 Ekim günü, evlerde ve işyerlerinde gayet dikkatli silah araması yapıldı fakat hiçbir hırsızlık, soygun olmadı.

Katliam

27 Ekim (9 Kasım) akşamı, bir silah patladı ve ardından korkunç silah sesleri başladı. Müslümanların sokak ortasında yere serildikleri görüldü. Kurbanlar arasında bazı Rumların da dikkatsizlikle öldürülmüş olduğu anlaşıldı, hemen silah sesleri kesildi. Askerler silahlarına süngü taktılar ve ânında sokaklarda, evlerde, hanlarda korkunç bir katliama giriştiler. Müslüman kanına doymayan vahşi askerler ile komitacılar, kurbanlarını gruplar halinde toplayarak onları bir çırpıda toptan öldürüp yok etmek için camilere doldurdular.

Rum Metropolitinin Müdahalesi

Bu korkunç katliamı duyan Rum metropolit hemen Bulgar generaline gitmiş ve bu katliama son vermesini rica etmiştir. Katliam durdurulmazsa kalkıp Selanik'e gideceğini bildirmiştir.

General ikâmetgâhından çıkmış ve karargâhta yanında bulunan bütün subayları, katliamın durdurulması emriyle şehre göndermiştir. Rum metropolitin insani müdahalesi sayesinde, bu insan kasaplığı, alaturka saat 01.30'da gerçekten durmuştur.

Tecavüze Uğrayan Kadınlar

Birkaç yüz bahtsız Müslüman kadın, babaları, erkek kardeşleri, eşleri öldürülerek evlerinden alınmış ve Hükümet Konağı karşısında bulunan Türk kolejine kapatılmışlardır. Ondandır bunlar yaklaşık elli Bulgar askeri tarafından ziyaret edilmişlerdir. Bulgar askerleri Müslüman kadınlara iğrenç biçimde saldırmışlar ve onları kirletmişlerdir.

Ben bulunduğum yerden, yani kalmakta olduğum telgrafhaneden bu zavallıların ümitsizce feryatlarını duyuyor, hatta yapılan iğrençlikleri görebiliyordum.

Kurbanların Sayısı

Ertesi gün kurbanların sayısı 4.700 olarak tahmin edildi.

Aynı gece Bulgar askerleri büyük çapta yağma yaptılar, evleri ve dükkânları soydular. Bu gece ziyaretlerinde yalnız yağma yapmakla kalmadılar, aynı zamanda hoşlarına giden kadınları da kirlettiler ve kaldırıp götürdüler.

Muhacirler Kırılıp Kılıçtan Geçirildi

Serez'e büyük bir göçmen kitlesi yığılmıştı. O korkunç gecenin ertesi günü, Bulgar askeri makamları, vaatlerde bulunarak bu bahtsız insanları köylerine dönmeye davet ettiler. Bir katliam düşünüldüğünü sezen bu insanlar arasında yerlerinden kımıldamaya cesaret eden kimse çıkmadı. Ama bir gün sonra onları zorla yola çıkardılar ve şehrin biraz ötesinde hepsini katlettiler. Yalnız kızlarla genç kadınların ölümden kurtulmuş oldukları anlaşılıyor. Çünkü cesetler arasında hiçbir güzel kızla kadın cesedine rastlanmadı.

Esirler Katledildi

Üç gün sonra, çeşitli çarpışmalarda esir alınmış 10-12 bin kadar Türk askeri Serez'e getirildi. Hepsi soyulmuş, don gömlek bırakılmıştı; üzerlerinde sadece donla beyaz gömlek vardı. Geceyi konakta geçirmelerine izin verildi. Ertesi sabah gidecekleri yerlere götürülecekleri bahanesiyle kasabadan kaldırıldılar. Ama bu bahatsız esirlerin hepsi Serez yakınında öldürüldü. Onları on-on beşli gruplar halinde bağlayıp toptan katlettiler.

Bu korkunç katliam sırasında Serez'deki Bulgar kuvvetlerinin mevcudu on sekiz tabur idi. Bundan başka bir Yunan süvari alayı, kasabadaki halkı korumak için Selanik'ten Serez'e gelmişti. Bu alay katliama hiç katılmadı, sadece katliama görgü tanıklığı etti.

İleri Gelenler Haraca Bağlandı

Kasabanın ileri gelenleri, her biri 3.000 ile 5.000 lira kadar yüklü bir fidye ödeyerek kendi hayatlarını ve ailelerinin hayatlarını kurtarabildiler. Ama soyuldular, onların ellerinde avuçlarında bir şey bırakılmadı; kanepe, koltuk, mefruşat, halı, kilim neleleri varsa kaldırılıp götürüldü. Hükümet Konağı da tamamen yağma edildi, bütün ganimet Sofya'ya gönderildi.

Açlık ve Hastalık

Halka yiyecek olarak hiçbir şey bırakılmadığından, çok geçmeden kasabada korkunç bir açlık başladı. Ateşli tifo ortalığı kırıp geçirdi. Benim oradan ayrılışım, daha doğrusu kaçış günüm olan 9 Aralık tarihine kadar Serez'de açlıktan ve hastalıktan ölenlerin miktarı bütün nüfusun yüzde on beşi kadar tahmin edildi.¹⁸⁸

Ekleme

Görgü tanığı Posta ve Telgraf Şefi **Sırrı Bey**'in Serez raporu burada bitiyor.

Balkanlı Müttefiklerin Zulümleri Belgelerini Yayımlama Derneği bu rapora şu eklemeyi yapmıştır:

"Serez'deki vahşet hakkında elimizde iki rapor daha var. Bu raporlar da yukarıdaki raporu her bakımdan doğruluyor. Yalnız

188) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1, s.4-7.*

bu iki raporda, o korkunç 27 Ekim Cumartesi (9 Kasım) günü can veren kurbanların sayısı, 4.700 yerine 1.700-2.000 arasında tahmin edilmektedir. Ancak katliamlarda ve diğer vahşetlerde can verenlerin sayısının binlerceye yükseldiği kesinlikle kanıtlanmıştır.”

Bu raporlardan birinde ayrıca şu ayrıntıya rastlıyoruz:

“Rum metropolit, bu katliamın durdurulması için atına binip alelacele harekete geçmemiş olsaydı, (Serez’de) Müslüman halktan tek kişi sağ kalmayacaktı.”

O raporda ayrıca şunları okuyoruz:

“Genç ve güzel olmayan müftünün karısı ile okul müdürünün eşi dahi bu canavarlar tarafından kocalarının önünde kirletildikten sonra kaldırılıp götürüldüler. Bu namussuzluk, Bulgarların bu kişilere karşı besledikleri kinden kaynaklanmıştır.

Konağa kapatılmış bahtsızlardan biri olan bir okul öğretmeni, o korkunç sahneyi bize bizzat şöyle anlattı:

‘Yüzlerce kişiydik, ölümü bekliyorduk. Oradan hiç sağ çıkma umudumuz yoktu. Her birimiz öteki dünyaya hazırlanıyor, Allah’a sığınıyordu. Kapı açıldı. Elllerinde büyük bir kütük ve keskin bir balta ile birileri içeri girdi. Bu kütükte başlarımızı keseceklerini bize açıkça söylediler ve üstümüzü aramaya, elbiselerimizi çıkarmaya başladılar. Tam o korkunç anda kapı tekrar açıldı. Bir subay içeri girdi ve askerlerle astsubaylara generalin emrini duyurdu. Bizler kurtulduk.’

Biz Avrupa uygarlığına güvenimizi muhafaza ediyoruz. Amaçları Rumeli’den Türk soyunu yok etmek olan Balkan barbarlığını gözler önüne sermeyi sürdüreceğiz. Taammüden sistematik olarak işlenen bu iğrenç cinayetlere insanlığın daha fazla tahammül etmesinin mümkün olup olmadığının takdiri Avrupa’ya düşer.”¹⁸⁹

189) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.7-8.

İkinci Rapor: Ustrumca'da Dehşet ve Cinayetler

Ahmet Cevat Bey'in Raporu

Avrupa basınının büyük bölümü, yas içindeki bütün bir halkın iniltilerine hâlâ kulaklarını kapamayı sürdürüyor.

Biz onları para ile satılmışlıkla ya da Hıristiyan davası fanatizmiyle suçlamak istemiyoruz. Sadece Avrupa basınının büyük bölümünün trajik gerçeği bütün dehşetiyle görmezlikten geldiğine inanıyoruz. Yirminci yüzyılda da, Fransa ve İngiltere gibi en uygar milletlerin yayıncıları, siyasetçileri ve diplomatları gibi en yüksek çevrelerinde, kurbanların inilti ve şikâyet seslerini boğmak ve sadece iğrenç cellatların alaylı kahkahalarına kulak vermek isteyenlerin bulunmasını bütün insanlık adına korkunç olarak görüyoruz. Bu tutum, uygarlığın en açık biçimde inkârı anlamına gelir...

Adalet, eşitlik ve kardeşlik yüce prensiplerini bütün dünyaya öğreten Avrupa olmuştur. Bu büyük prensipleri dogma haline getirmiş olan, düşünen Avrupa, insancıl Avrupa, bir avuç Balkanlı barbarın işlediği cinayetlere gözlerini kapayamaz. Bizi kurtarmaları için Avrupa ordularının ve donanmalarının seferber olmasını istemiyoruz; yalnız düşmanlarımızın barbarca kan dökücülüğünün ayıplanmasını, kınanmasını bekliyoruz. Yoksa haç, insanlığın yarısı tarafından bütün bir halkın boğazlanması için bir simge olarak mı benimsendi?..

Tüylar ürpertici canavarlıklardan aşağıda birkaç örnek bulunacaktır. Bunlar, zulüm gören bütün bir halkın davasını savunmak için herhalde yeterli olacaktır.

Ustrumca'nın İşgali

(Birçok görgü tanığının raporlarına göre)

Ustrumca'daki Osmanlı kuvveti, Albay **Necib Asım Bey**'in komutasında 3.000 redif ve ihtiyat askeri ile Radevişte'de Binbaş **Tevfik Bey**'in komutasında 300 ihtiyat askerinden ibaretti; düşman kuvvetleri ise, Bulgar Albay **Mitov**'un komutasında 15.000 Bulgar askeri ile 3.000 Sırp askerinden oluşuyordu. Sırlar, Binbaş **İvan Gribitz** komutasında 11. Alayın dördüncü taburuydu.

4 Kasım günü (Rumi 22 Ekim), Osmanlı kuvvetleri Selanik'e doğru ricata zorlandı. 5 Kasım günü Albay **Mitov**, Ustrumca'ya girip kasabaya hâkim oldu.

Gösterişli Güvenceler

Hemen sıkıyönetim ilan edildi. Kasabanın Müslüman, Rum ve Bulgar ileri gelenleri, müftü, Rum Metropolitleri Mgr. **Arsenios**, Bulgar Metropolitleri Mgr. **Gerassim**, diğer dini reisler Hükümet Konağı'na çağırıldılar. Orada işgal kuvvetleri komutanı Albay **Mitov**, halkın can, mal ve haysiyetinin korunacağına dair şerefi üzerine söz verdi.

Katliamların Başlaması

Bu gösterişli güvencelerden iki saat sonra maalesef kötülükler başladı.

Bulgar askerlerinin Ustrumca'da kaldıkları 48 saat içinde 34 Müslüman öldürüldü, bunlardan 5'i çocuk, 2'si ihtiyardı. Özellikle varlıklı kişilerin evleri saldırıya uğrayıp yağma edildi.

Albay **Mitov**, 6 Kasım günü Ustrumca'yı terk etmek zorunda kaldı. Yerine Bulgar Teğmen **Volçev**'i kaymakam, Sırp Binbaşı **İvan Gribitz**'i de komutan olarak bıraktı. Savcı **Midhat Hakkı Bey**'i de belediye işlerini yürütmekle görevlendirdi. **Midhat Hakkı Bey** birkaç gün sonra görevinden istifa etti.

İlk kurbanların Radevişte ileri gelenlerinden zavallı **Kadir Bey**'le **Mustafa Kadri Bey** olduğu bize haber verildi. **Kadir Bey** yatakta hastaydı, önce 1.000 lira kadar parasıyla eşinin mücevherleri çalındı, sonra kaldırılıp götürüldü ve diğer **Mustafa Kadri Bey** ile birlikte katledildi.

Eşkîya Mahkemesi

Bulgar subayı **Volçev**, Sırp komutan **İvan Gribitz** ve komitacıların başı **Çakov** da dahil, yedi eşkıyadan oluşan bir ihtilal mahkemesi kuruldu.

Servetleri, güçleri veya eşlerinin ya da kızlarının güzelliği bakımından tanınan bütün Müslümanların bir listesi hazırlandı. Bu

listeden her gün 30-40 kişi yakalanıp eşkıya mahkemesi önüne çıkarılıyordu.

Bu insanlar Bulgar düşmanı olmakla suçlanıyor, ölüme mahkûm ediliyordu. Yedi kişiden ikisinin oyu ölüm cezası vermeye yetiyordu.

İnfazlar

Önce elbiseleri çıkarılan kurbanlar, don gömlekle bırakılıyor, elleri arkalarına bağlanarak askerlerin ve komitacıların eşliğinde kasaba sokaklarında, çarşıda, pazarda dolaştırılıyordu.

Ondan sonra bu zavallılar kasaba dışında, katledilecekleri yere götürülüyor, orada süngülenerek, vücutları korkunç biçimde kesilip biçilerek öldürülüyorlardı. Hatta **İsmail** adında bir delikanlı, üzerine benzin dökülerek diri diri yakılmıştır. Kurbanlardan pek azının kurşunlanarak öldürülme şansı olmuştur.

Kurbanlar barbarca öldürüldükten sonra cesetleri önceden hazırlanmış olan çukura atılıyordu. Bu çukurlar, silah tehdidiyle fakir Musevilere kazdırılmıştı.

Kasabanın ileri gelenlerinden **Kerim Ağa'nın** oğlu zavallı **Hüsnü** gibi bazı kurbanlar, ölüme götürülürken bir ya da iki celladını sırtında taşımaya da zorlanmışlardır.

Kurbanların Sayısı

Eşkîya mahkemesi, 23 günde, yani 7-29 Kasım 1912 tarihleri arasında (Rumi 25 Ekim-16 Kasım 1912), 591 kişiyi ölüme mahkûm etmiştir. Bunlar arasında altı subay, bir doktor, Radovişte'den bir soruşturma hâkimi, yüz asker ve iki Musevi de vardır.

Bu katliam bugüne kadar devam etmektedir; çünkü kimse'nin göç etmesine izin verilmemektedir. Bulgar ve Sırp subayları, amaçlarının Müslüman nüfusu yok etmek olduğunu açık açık söylemektedirler. Pek az kişi kıyafet değiştirerek ve Rum metropoliti ile bazı Rumların insanlığı sayesinde şehirden kaçabilmiştir. Ust-umca'da bu katliamı onaylamayan Bulgarlar da vardır ama katliamları önlemeye onların gücü yetmemektedir.

Soygunlar ve Irza Geçmeler

Ustrumca'da sayısız soygun ve ırza tecavüz olayları yaşanmıştır. Yalnız **İvan Gribitz**, seksen araba dolusu halı ve möbleyi kaldırıp Sırbistan'a yollamıştır. Bütün genç Müslüman kadınlarla kızlar tecavüze uğramış, zorla din değiştirmiştir. Zavallı Müslüman ahalinin geriye sağ kalanları da açlıktan ölüme, sefalet ve hastalığa mahkûm edilmiştir. Binlerce liralık servet sahibi olan varlıklı kişiler bile çocuklarını Rum ve Yahudi mahallesinde ekmek dilenmeye göndermek zorunda kalmıştır. Esasen (1912) kasım ayı sonundan beri bu zavallılardan haber alınamamaktadır.

Balkan Müttefiklerinin Mezalimi

Neşr-i Vesaik Cemiyeti Kâtibi

Ahmed Cevad¹⁹⁰

Selanik Valisi Nazım Paşa'nın Raporu (9-22 Aralık 1912)

Müslümanların Sistematiik Olarak Yok Edilişı

*Selanik Valisinin 9 Aralık 1328 (1912) tarihli raporunda, Balkanlı müttefiklerin işledikleri zulümler hakkında ayrıntılar bulunmaktadır. Aşağıda bu raporun çevrisini veriyoruz:*¹⁹¹

Selanik bölgesindeki köyler ve özellikle küçük köyler, daha önce benzeri yaşanmamış biçimde zulüm görmüştür. Yerli Bulgarlar ve çeteler, Makedonya'da Müslüman unsurun miktarını azaltma politikası izlemişlerdir. Mesela köydeki bütün Müslüman erkekleri camilerde topluyor, geceleyin bunları ormana götürüp orada katlediyorlar. Genç kadınlar ilk önüne çıkan Hıristiyanla zorla evlendiriliyor, yaşlı kadınlar ise ölüm tehdidiyle Hıristiyan yapılıyor. Bulgar hükümeti ise bu eylemlere izin veriyor, halka ve çetelere minnettar olduğunu belirtiyor.

Avrat-Hisar'a bağlı iki yüz haneli Korkud köyü Müslümanları camide toplanmış, petrol dökülerek diri diri yakılmışlardır. Köyün yaşlı kadınları da aynı şekilde üç ayrı samanlığa doldurulup ateşe verilmişlerdir. Yerküresinin başka hiçbir yerinde rastlanma-

190) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1*, s.8-11.

191) Biz Türkçe aslını bulamadığımız bu raporu Fransızca çevirisinden tekrar Türkçeye aktarıyoruz. (Bilâl N. Şimşir)

yan böyle bir katliam, Rumeli'nin istisnasız her tarafında uluorta ve gösterişle uygulanmaktadır. Köylerde yalnız Müslümanlar katliama hedef olmakta, bütün malları da yağma edilmektedir.

Hiçbir girişim, uyarı sonuç vermemekte, saldırı eylemleri memlekette sürüp gitmektedir. Daha önceki raporlarımdan birinde arz ettiğim gibi, bu vahşetler üzerine konsoloslardan biri, "*Bir Hristiyan, bir Avrupalı olarak bunlardan utanç duyuyorum*" demiştir. Bütün bu vahşetlerin doğruluğuna Avrupa'yı inandırmak zor olacağından uluslararası bir komisyonun Selanik ve Kosova vilayetlerini ziyaret etmesi ve yapılan barbarlıkları gözleriyle görmesi gereklidir. Bu amaçla büyük devletlerin konsolosları ve Selanik'in ileri gelenlerinden **Osman Adil Bey** ile diğer bazı kişiler birtakım girişimlerde bulunmuşlardır. Ben de böyle bir komisyon kurulmasını yazıyla yetkili nezarete arz ettim. Böyle bir komisyon araştırma yaptığı gün her şey aydınlanacak, Bulgarlarla Yunanların bu memleketi yönetmeye layık olmadıkları görülecektir. Yol kenarlarında çürümeye başlamış olan cesetleri görebilmesi için böyle bir komisyonun en kısa zamanda bölgeye gelmesi gereklidir.

Sürülen Müslümanlar

Yirmi ile kırk beş yaş arasındaki bütün Müslümanlar, Yunanlar tarafından Kessendre kıyısından kaldırılıp Selanik'e götürülmüştür. Bu tedbirin sebebi anlaşılmadığından açıklama istedim. Söylenene göre, Osmanlı donanması bu kıyıları ziyaret edip yöredeki Müslümanları silahlandırabilir düşüncesiyle bu tedbire başvurulmuş.

Katliamlar

Kosova vilayeti kazalarından Selanik'e göç etmiş olan ailelerden bazıları, birkaç gün önce Bulgarlara ve Yunanlara rehin vererek yurtlarına dönmüşlerdi. Şimdi güvenilir bir kaynaktan haber aldığıma göre o insanların hepsi yolda öldürülmüştür. Bu bölgelerde en adi eşkıyanın yüzünü kızartacak vahşetler sürüp gitmektedir. Yukarıda zikrettiğim komisyonun kurulmasına gidilirse bu vahşetler ortaya çıkacak, Müslümanlar ilerde korkunç katliamdan kurtarılmış olacak.

Bir Konsolosun Sözleri

Bu raporun tamamlandığı akşam Avusturya konsolosu yanına geldi. Selanik bölgesinde yapılan canavarlıklardan çok büyük üzüntü duyduğunu belirttikten sonra, bunların dünyada bir benzerinin bulunmadığını, İngiliz konsolosunun dediği gibi, kendisinin de bu vahşetleri duyunca bir Avrupalı Hristiyan olarak utanç duyduğunu, olayların her birini belgeleyerek bu barbarlıklar hakkında hükümetine rapor sunduğunu söyledi. Demiryoluyla Selanik'ten Kosova tarafına gönderilen Müslümanların da yolda katledilmiş olduklarını duyunca, aklının başından gittiğini ekledi. Konsolos, ayrıca, hararetle ve büyük bir üzüntüyle şunları söyledi:

“Babîâli bu vahşetleri bilmiyor mu? Neden bunları Avrupa’ya anlatmıyor? Bizler, Selanik’te oturan bütün konsoloslar, bu korkunç eylemleri hükümetlerimize rapor ettik. Fakat Osmanlı hükümetinin de şikâyetle bulunması gerekmez mi? İngiliz, Fransız, Alman ve Avusturya konsolosları, buralara bir karma komisyon gönderilmesi gerektiğini hükümetlerine yazdılar. Osmanlı hükümeti niçin bu doğrultuda bir girişimde bulunmuyor? Bulgarların planları, Makedonya Müslümanlarını yok etmek ve Müslüman unsuru bitirmektir. Her ne kadar bu vahşetler Bulgarların ve Yunanların uygar milletler olmadıklarını apaçık göstermişse de bu barbarlıkların aşırılıklarını komisyonun araştırmaları ortaya çıkaracaktır.”

Konsolos son olarak, *“Bu vahşetler uygar dünyanın gözünden saklı kalırsa, ömrüm boyunca yanarım”* dedi. Gerçekten, ancak böyle bir araştırma komisyonunun buralara gelmesi, bu barbarlıklara son verebilir. Kalanların hayatını kurtarabilmek için etkili başka bir çare görünmemektedir. Her ne pahasına olursa olsun bunu sağlamak için gerekli girişimlerde bulunulmasını istirham ederim.

Bu arizama nihayet verirken, Avusturya-Macaristan Konsolosu (**August**) Kralın, Osmanlı menfaatlerini ilgilendiren her konuda hayırhah tutumundan şükranla bahsetmeden geçemeyeceğim. Onun tutumu pek takdire şayandır ve kendisi bugünkü vahşetlere en önemli tanık olacaktır.

Nâzım Paşa¹⁹²

192) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1, s.12-14.*

Avrupalıların Raporları

Haç ve Hilal

Daily Telegraph gazetesinin özel muhabiri, Avusturya-Macaristan konsolosunun resmi raporlarına dayanarak gazetesine şunları yazmıştır:

“Bulgaristan Kralı Ferdinand, savaş ilanında haç ile hilal arasındaki çatışmadan söz etti. Haç, her zaman insanlık ve merhamet sembolü olmuştur. Bu son Balkan Savaşı’nda ise böyle olmamıştır. Haç bayrağı altında savaşanlar, insanlık ve merhamet sembolüne sık sık ihanet etmişlerdir. Sırp askerlerinin ve subaylarının yaptıkları zulümler Avusturyalı, İngiliz, İtalyan ve Norveçli savaş muhabirlerinin raporlarıyla tespit edilmiştir...”

Yok Etme Politikası

Bu raporları görmeye fırsat buldum. Diyebilirim ki, tarihin en acımasız zulümleri General Yankoviç’in askerleri tarafından en korkunç biçimde tekrarlanmıştır. Bu askerler Arnavutluk’taki yürüyüşleri sırasında yalnız silahlı Arnavutları öldürmekle ve infaz etmekle kalmamışlar, aynı zamanda korkunç bir vahşetle silahsız ve savunmasız insanlara, ihtiyarlara, kadınlara, çocuklara, hatta anne kucağındaki bebeklere de saldırmışlardır...

Zafer sarhoşu Sırp askerleri, Arnavutluğu yatıştırmanın en etkili yolunun Arnavutluk’taki Müslümanları toptan yok etmek olduğunu söylemişlerdir. Bu parola Sırp işgal ordusunda çabucak benimsendi. Kumanova ile Üsküp arasında yaklaşık 3.000 insan öldürüldü, Pristina önünde 5000 Arnavut, Sırp tarafından ölüme gönderildi.¹⁹³

Avrupa Türkiyesi’nde “Uygarlık” Ayaklar Altına Alınıyor

Bu başlık altında, *Vossische Zeitung* gazetesi, aşağıdaki makaleyi yayımlamıştır:

Çağdaş Haçlıların Kurbanlarına Kanat Geren Yok

“Gerçekten Avrupa’da mıyız? Coğrafi bakımdan dünyanın bizim bölgemize ait olan ülkelerinde, her Allah’ın günü, saçlarımızı

193) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.14-15.

zı diken diken eden böyle isimsiz zulümler işlenmesi mümkün müdür? Ve bunu durdurmak için bir el kaldıran yok mudur! Bir zamanlar İngiliz Parlamentosu kürsüsünden Bulgar mezalimi aleyhinde yükselen o ateşli nutuklar nerede kaldı? Vaktiyle Fransızların insan hakları diye haykırdıkları şey nerede kaldı? Nerededir Almanya'nın Türkiye dostluğu?.. Hottentot'lar benzeri insan avlarını durdurmak için Balkan Haçlılarına etkili baskı yapmak üzere anlaşmaya varmaya hiçbir engel yoktur. Avrupa hükümetleri bu savaşın kurbanlarını korumaya karar verirlerse halkların desteğini arkalarında bulacaklardır.

Bu kurbanlara hiçbir yardım eli uzatılmıyor. 1878 Berlin Antlaşması'na, Türkiye'deki Müslüman olmayanların durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan maddeler konmuştu. Şimdi Müslüman olmayanların Müslümanları kılıçtan geçirmesine ise Avrupa seyirci kalmaktadır!..

Evvelce Avrupa, başıbozukları protesto ediyordu. Bugün Türk başıbozuklar yoktur, Hristiyan başıbozuklar katliam yapmakta ve Avrupa susmaktadır!..

Avrupa Protesto Etmelidir

Bu zulümleri protesto etmek Avrupa'nın görevidir. Belki protesto etmiştir. Ama etmişse bile girişimleri çok geç kalmıştır. Katliama uğramış olan binlerce zavallıyı diriltmek mümkün değildir. Avrupa'nın gözleri önünde böyle vahşetler yapılamayacağı yolundaki güven hükümetleri yanıltmıştır. Bununla beraber nüfusun bir bölümü hayatta kalmıştır. Hiç değilse bunlar Avrupa'nın protestosundan yararlanabilirler mi?

Bir Görgü Tanığı

İstanbul'daki sürekli muhabirimiz 23 Kasım (1912) günü bize şunları yazdı:

"Çok saygıdeğer ve güvenilir bir bay, dün Selanik'ten İstanbul'a geldi. Kendisi, Selanik'in Yunan ve Bulgar askerlerince işgalinden beri şehirde yaşayanlar hakkında ayrıntılı bir rapor verdi.

Bu bildirimin bende yarattığı izlenimi bir kelimeyle özetlemek gerekirse, şunu söyleyebilirim: Türklerin, Hıristiyanlara yaptıkları mezalimin en kötüsü hile, Yunan ve Bulgar askerinin silahsız Müslümanlara, Musevilere, ülke içerlerinden gelen zavallı göçmenlere yaptıkları zulümler karşısında pek sönük kalır.”

Taraf tutuyor zannedilmesin diye belirteyim ki, sözünü aktardığım bu bay bir Osmanlı değil, Avrupalı Hıristiyandır. Siyasi sempatisi de Türklerden yana değildir.

Yunanistan’ın Sözde Askerleri

Silah aramak bahanesiyle insanların güpegündüz küstahça soyulmaları Yunan askerlerinin en hafif suçlarıdır. İnsanların değerli nesi varsa alıp götürüyorlar. Saat, para ganimetin asgarisidir. Dahası, kurbanlarına en rezil biçimde zulmü reva görüyorlar, insanı isyan ettiriyorlar. Çete, ordu isminin şerefini alçakça lekeliyor, güpegündüz evlere dalıp yağmıyor, götürülebilecek ne bulursa kaldırıp götürüyor. Yine de bu yaptıkları sicillerde pek az bir yer tutuyor.

Yunan Makamları Bunlara Göz Yumuyor

İşin daha da kötüsü, Yunan makamları askerin bu yaptıklarına göz yummakta, himayeleri altındaki savunmasız insanları korumak için hiçbir şey yapmamaktadırlar. Bundan başka, Yunan askerleri –eşkıya yerine asker diyorum– barbarca bir keyifle yüzlerce Türk’ü katlederken Yunan makamları tamamen seyirci kalmışlardır. Biz ise Türk askerinden bizleri korusunlar diye buraya savaş gemileri getiriyoruz!

İçerlerdeki Katliamlar

Yunan askerlerinin Selanik’te yaptıklarını, Bulgar askerleri ve çeteleri de içerlerde yapıyorlar. Tamamen güvenilir kaynakların raporlarına göre, Sırpların Arnavutluk’ta yaptıkları gibi, bu yörede de bütün Müslümanlar öldürülmüştür. Çeteler, askere karşı savaşmıyor, yok edilmesi gereken silahsız ve savunmasız insanların üzerine çullanıyorlar. Bulgaristan’ın bir Alman hanedanından gelen kralı **Ferdinand**’ın, *“Bu savaş, Haç’ın Hilal’e karşı savaşıdır”* sözlerini bu çeteler çok iyi kavramışlardır.

Esirler ve Göçmenler Açlıktan Ölüyor

Selanik'te 50.000 Türk sığınmacı (göçmen) ile 30.000 (esir) Türk askeri var. Yunan makamları, bunların sefaletini hafifletmek için hiçbir şey yapamıyor, bu işi pek nazıkçe yabancılara bırakıyor ve yabancılardan bu zavallı insanların açlıktan ölmelerine izin vermeyeceklerini tahmin ediyor. Bu tahminde pek yanılmıyorlar. Ama Selanik'teki yabancılar, bu soruna çare bulabilmek için sayıca pek fazla değil ve bunlar zengin de değil. Dolayısıyla Balkanlı barbarların Selanik'i zapt etmelerinden beri burada tarifsiz bir sefalet hüküm sürmektedir.

Müttefiklerin Zaferi Barbarlığın Zaferidir

Şunu da belirtmek gerekir ki, Bulgar makamları içerlerde çetelerin ve askerlerin yaptıklarını pek iyi bildikleri halde onlar da Yunan makamları gibi bu yapılanları pek umursamıyorlar. Olayları en yakından gören bizler, istisnasız şu kanaatteyiz: Balkanlı müttefiklerin Türkiye'ye karşı zaferi, barbarlığın ve hayvan gibi hareket edenlerin zaferidir. Dileriz ki Türkler son anda silkinerek Bulgarları Boğaz önünden ve Marmara kıyısından geri atarlar.

Sırlar da Kosova'da Katliam Yaptılar

Messagero'nun savaş muhabiri, Sırların Arnavutlara karşı Kosova'da katliamlar düzenlediklerini haber vermektedir. Görgü tanığı bir Katolik papaz anlatıyor:

*"Üç gün süren çetin bir çarpışmadan sonra Firzovik (Férisovitz) kasabası Sırp ordusu tarafından zapt edildi (26 Ekim 1912-Bilâl N. Şimşir). Sırp komutan, kasabadan kaçmış olanların silahlarını bırakıp geri dönebileceklerini duyurdu. Halk öyle yaptı. Ama ardından 300-400 kadar insan katledildi."*¹⁹⁴

Haçlılar

Bu başlık altında *Kölnische Zeitung* gazetesi şunları yazmıştır:

194) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.18-22.

Bulgarlar (Selanik'teki) Ayasofya'da

Selanik'teki Ayasofya Camisi'nin üzerinde haç yükseliyor. Bulgar askerleri caminin avlusunu kamp yaptılar, kasım yağmurdan korunmak için de kendilerini caminin içine attılar. Camiye kadar gelmek pek kolay olmadı. Anacaddeler Yunan ve Bulgar askeriyle dolup taşıyor; otomobillerde ve arabalarda Yunan subayları, Bulgar subaylar da at üzerinde. Ara sokaklar kuşku insan kaynıyor, komitacı tipler önde, kartpostallardaki görüntülerinden daha vahşi ve daha kirli görünüyorlar... Tek tük fesliler de var. Ürkek, üzgün, bitkin, korkunç bir kadere boyun eğmişler, yüzleri solgun... Birçok sokaktan, ara sokaktan geçiyoruz, sonunda önümüze bir meydan açılıyor ve işte karşımızda Ayasofya Camisi yükseliyor. Geniş giriş kapısı önünde Bulgar nöbetçiler duruyor, geçişimize izin vermiyorlar. İzin kartlarımızı gösteriyor, içeri giriyoruz... Caminin içindeyim.

Müslüman Hoşgörüsü

Görünce hayretler içinde kalıyorum. Kubbenin orta yerindeki pencerede on iki havariyi temsil eden resimler duruyor. Yandaki bir diğer pencerede de Meyrem Ana'nın bir tablosu, kollarında çocuk İsa. Beni bir heyecan sarıyor. Fanatik Müslümanlar, Hristiyanlığın bu sembollerini yüzyıllarca nasıl korumuşlar? Türklerin hoşgörüsüzlüğü bu mudur?..

Müttefiklerin Barbarlığı

İstilacılar haçı yükselttiler ama Hristiyanlık nerede, insanlık nerede? Haç, merhameti simgeler. Bu Bulgarlarla Yunanlar ise merhameti kana boğdular...

Yüzlerce soygun ve yağma olayları yaşandı. Yunan ve Bulgar askerleri, komitacıların öncülülüğünde yüzlerce Müslüman ve Musevi evini bastılar, her şeyi kırıp döktüler, yağma ettiler, taşıyabilecekleri ne varsa kaldırıp götürdüler...

Erkekleri, kadınları ve çocukları dövdüler; kadınların ve kızların namuslarına tecavüz ettiler. Ölenler, ailelerine yapılan bu saldırıları iyi ki gözleriyle görmeden gittiler.

Belkemikleri dipçik darbeleriyle kırılmış birçok ölüye rastlandı. Zincire vurulan ana-babalara, küçük yaştaki çocuklarına tecavüzleri seyrettirdiler.

Müslüman Kadınlara Tecavüzlere Yunan Subayları da Katıldı

(Selanik'te) Bir evde çırılçıplak soyulmuş, tecavüze uğramış birçok Türk kadını ve kızı bulundu. Bu zavallı kadınlarla kızlar saatlerce aç bırakılmış. Bu evin kapısına nöbetçi dikilmiş, yabancıların buraya girişi yasaklanmıştı. Ancak bazı Avrupalıların enerjik girişimleriyle bu kadınlar cehennemden kurtarıldı. Yunan subayları da bu evdeki kadınlara tecavüzlere katılmışlardı. O sırada Selanik'te 60.000-70.000 kadar Yunan ve Bulgar askeri bulunuyordu, şehrin dışında da 20.000 kişi karargâh kurmuştu. Bu rakamlara bakarak zulümlerin sayısı hakkında bir fikir edinilebilir.

Türk Esirlere ve Göçmenlere Reva Görülen Muamele

Silahlarını bırakmış olan Türk esirlere nasıl muamele edildiğinden bahsetmek istemiyorum. Teslim anlaşması maddelerine göre, galipler bu esirleri beslemekle yükümlüdürler ama bunlar açlıktan ölmeye mahkûm edildiler.

Parasız, ekmeksiz, yarı çıplak orada burada kalmış sayısız mültecilere nasıl gaddarca davranıldığının ayrıntılarına girmeyeceğim. Bir adım atmaya, ağzını açmaya kalkışsa, hemen askerden dipçik yiyen, süngülenen, kurşunlanan bu zavallıların sayısını bilen yoktur. Açlıktan ve hastalıktan bir köşeye kıvrılıp sessizce can verenlerin de sayısını bilen yoktur.

Hastanede yaralı bir Türk askerine yardımseverlerce ulaştırılmış olan ekmeğin çalındığını ve askere çürümüş, kokmuş bir ekmek parçası verildiğini duyunca insan isyan ediyor, söyleyecek söz bulamıyor.

Katliamlar

Selanik yakınında bir köyde erkek, yaşlı kadın, çocuk, bütün halk toptan katledilmiş; çocukların karınları açılıp cesetlerine taş

ve pislik doldurulmuş, yalnız genç kadınlar sağ bırakılmıştır! Bu vahşeti işleyenler Bulgarlardır. Yunanlar, “Çocuklardan ne istediniz?” diye sorunca Bulgarlar, “Onlar büyüyünce Türk olacaktır” cevabını vermişlerdir...

“Yirminci yüzyılda bu Haçlı Seferi bütün Hıristiyanların yüzlerini kızartmalıdır” demek isterim.¹⁹⁵

Toyran (Doiran) Zulümleri

Kölnische Zeitung gazetesinin Selanik muhabiri Makedonya’da işlenen zulümleri anlatıyor. Muhabir, “Doiran Zulümleri” başlığı altında şunları bildirmiştir:

Toyran’ın İşgali

Toyran, 20.000 Müslüman nüfusu olan bir yerleşim yeri. Bir süre önce burada zulümler işlendiği duyuldu. Ama Bulgar ve Sırp makamları resmi bilgi vermekten kaçındılar, epeyce bir süre bu zulümler hakkında ayrıntılı bilgi alınamadı. Selanik-Dedeoğlu demiryolu da ancak kısa bir süre önce yolculara açıldı. Gayet saygıdeğer bir Türk taciri birkaç gün önce Selanik’e gelip ilgili yerlere bir rapor verdi. Aşağıda bu rapordan bazı alıntılar yapıyorum:

Toyran, 200 Sırp süvarisi, 500 piyade askeri ve kalabalık Bulgar komitacıları tarafından işgal edildi. Hemen Türk karakollarını zapt ettiler ve soygunlara başladılar. Ellerindekini vermek istemeyenler ölümle tehdit edildi. Geceleyin evleri bastılar, öncelikle Türk subaylarının evlerine girdiler, kadınlara tecavüz ettiler. Mardemeri’nde altmış dört kişiyi öldürdüler.

Katliamlar

Müslümanların en önde gelenlerinden elli dokuz kişi işkenelerle barbarca öldürüldü. Bu zavallı şehitlerin arasında şu kişiler de bulunmaktadır: **Ali Rıza Efendi** ve kardeşi **Nuri Cafer**, **Hakkı Efendi** ve **Bekir Bey**, Mevlevi dervişleri şeyhi **Ahmet**, kunduracı ustası **Ahmet Aga**, **Mehmet Çavuş**, **Eşref** ve **Mustafa Aga**, seçkin tacirler, **Ömer Çavuş**’un üç çocuğu, Ustrumcalı **Cavit Bey**, **Hasan**

195) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.22-25.

Ağa'nın oğlu, Hakkı Efendi, Yusuf, jandarma **Yahya**, polis komiseri **Ali Efendi** ve diğerleri. Bütün Müslümanların evleri yağma edildi. Civardaki Türk evleri de aynı şekilde yağmalandı.

Diğer Kötülükler

Asgancılar, Popova, Fincalı, Benyuflu, Çilli, Gensetçalı, Sorlovaç. Sinemikçe'nin Kırbaç Balâ ve Kırbaç Zirve Palmettu köyle-ri Müslümanları ölüm tehdidiyle Hristiyan yapıldı. Yunan askeri gelince halka zulümler durdu. Toyran-Gevgen yolunda 16 Müslüman top mermileriyle öldürüldü. Urgancılar'dan bildiriliyor: 90 Müslüman sicimlerle birbirine bağlanmış, ondan sonra hepsi süngülenerek öldürülmüştür. Vaktiyle Müslümanlığı kabul etmiş olan kadınlar tekrar Hristiyan yapıldı, eşleri ise kadınların gözle-ri önünde katledildi. Çok sayıda insan açlıktan öldü, çünkü bütün yiyecekleri ve buğdayları yağma edilmişti.

Kurbanların Sayısı

Çok tanınan bir kimse olan tacir, bunları anlatırken hiç mübalağa etmediğini belirtiyor. Bu hazin olaylar esasen başka kaynak kişilerce de doğrulanmış, şehrimizdeki (Selanik'teki) konsolosla-ra bildirilmiştir. 134.000 Müslüman nüfusu olan Serez sancağında sadece 20.000 insan kalmıştır. Müslümanları yok etme işini özellikle Bulgar köylüleri üstlenip yürütmüş, Bulgar çeteleri de zengin ganimeti bölüşmüşlerdir.

Katledilen Göçmenler

Selanik'te sayıları bini aşan bir göçmen grubu, büyük bir sefalet içinde olduklarından Üsküp vilayetinde yuvalarına dönme-ye karar vermişler. Üsküp'e giden trene binmişler; maalesef ancak Gevgeli'ye kadar gidebilmişler. Orada komitacılar onları trenden indirdikten sonra soymuşlar, her şeylerini almışlar.

Bu vahşi hayvanlar, kadınları ve çocukları soyup birer don gömlekle bırakırken, erkeklerin de hemen hepsini öldürmüşler. Çaresiz kalan zavallı göçmenler Gevgeli'deki Yunan makamları-na başvurmuşlar. Kendilerine, Gevgeli Yunan makamların, Bulgar

komitacılarını engellemeye gücü yetmediği yolunda cevap verilmiştir.¹⁹⁶

Macar Gazetesinde Balkanlı Müttefiklerin Zulümleri

14 Ocak 1913 tarihli *Pester Lloyd* gazetesinde şunları okuyoruz:

“Berlin, 14 Ocak 1913

Roma’dan Berliner Tagblatt gazetesine bildiriliyor. Büyük devletlerden birinin İstanbul’daki temsilcisi, Balkanlıların silahsız Türk halkına yaptıkları korkunç zulümleri ayrıntılarıyla rapor etmiş ve şöyle demiştir: ‘Balkanlar’da maalesef huzur sağlanamayacaktır. Katliamlar devam etmektedir ve ölen Türklerin sayısı 240.000’e yükselmiştir. Rakamı mübalağa etmiyorum. Bu Avrupa, bir Bulgar çobanı veya koyun hırsız bir Sırp öldürülünce müdahale eden Avrupa, şimdi bir defa olsun müdahale etmeyecek mi?’¹⁹⁷

Balkanlar’da Ortaçağ

9 Ocak 1913 tarihli *Budapesti Hirlap* gazetesi şunları yazmıştır:

“Balkanlar’da Slav savaşıçılarının Türklerin kökünü barbarca kazımalarıyla ilgili haberler ağır ağır ama peş peşe geliyor. Bu olaylar bugüne kadar Avrupa kamuoyuna pek ulaşmadı ve savaş alanında olup bitenler pek bilinmiyor. Bununla beraber biz, binlerce kadın, ihtiyar ve çocukların Balkanlar’da öldürüldüğünü biliyoruz. Pek çok köyün bütün halkı Balkanlar’ın sözümona kurtarıcılarının barbarca eylemlerine kurban gitmiştir. ‘Balkanlıların muzaffer orduları savaş esirlerini öldürmüyorlar’ deniyor, onların gönderdikleri esir fotoğrafları Batılı muhabirlerin haritalarında görüldü. Medeni geçinen Bulgar ordusu hiç değilse savaş esirlerini öldürmüyor, onları sadece kurşuna diziyo. Sırlar ise buldukları herkesi katlediyor, öldürüyor. Her şey yıkılmış, her şey yerle bir edilmiştir; köy ve kasaba diye hiçbir şey kalmamış, sadece bu yerlerdeki nüfusun cesetleri kalmıştır. Silahsız, sakın ihtiyarlar

196) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.26-27.

197) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.28.

*gaddarca katledilmiştir. Korkudan bayılan insanlar diri diri top-
rağa gömüldü. Bütün bu zavallıların böyle yok edilmesi, Sırpla-
rın Müslüman Arnavutlara karşı barbarlıkları hakkında bir fikir
verir. Bugün Selanik'ten alınan bir telgraf, Serez'de 20.000 Müslü-
man'ın öldürüldüğünü haber veriyor. Bütün savaş boyunca, bu-
güne kadar öldürülenlerin sayısı acaba ne kadardır? Avrupa'nın,
Balkanlı müttefik askerlerin zapt ettikleri topraklarda neler yap-
mış olduklarını ancak barıştan sonra görebileceğini düşünmek bile
dehşet vericidir.”¹⁹⁸*

Kavala ve Serez'de Zulümler

Görgü tanığı bir Alman, Kavala katliamları hakkında *Dresd-
ner Anzeiger* gazetesine şunları yazmıştır:

*“Kavala'da 120 Türk'ün alçakça boğazlandığı bir gerçektir;
yani 120 kişinin katledildiği herkesçe bilinmektedir; çünkü o olay-
dan sonra katiller, eylemlerini gözlerden uzak biçimde sürdürme-
ye özen göstermişlerdir. Komitacılar Kavala'ya gelişlerini kutla-
mak için, ileri gelen 39 Türk'ü, herkesin önünde öldürmek üzere
tutuklamışlardır. Şöyle bir yöntem izlemişlerdir: Önce yakalanan
insanlar soyulup don gömlek bırakılıyor. Sonra bunlar üçer üçer
birbirlerine bağlanıyor. Sonra, bağlı olanlardan biri süngüleniyor,
ardından onun başı kesiliyor; ikinci kişiye de aynı şey yapılıyor;
bu iki cesedin ağırlığıyla üçüncü kişi kanlar içinde yere devriliyor.
Onun da vücudu kasaplık koyun gibi parçalara ayrılıyor ve sonra
bir bıçak darbesiyle şah damarı kesilerek yaşamına son veriliyor.
Bu satırların yazarı, bu tür cinayetlere 15-20 metre yakından bir-
çok defa bizzat tanık olmuştur. Tutuklanan bu insanlar arasında
bulunan Serez Polis Komiseri, ölmeden önce bahtsız arkadaşları-
nı, ‘Yaşasın Osmanlılar!’, ‘Yaşasın Türkler!’ diye haykırarak ölme-
ye davet etmiştir. Buna pek sinirlenen arkasındaki eşkıya, hemen
kılıcını saplayarak polis komiserinin canını almıştır. Kürekkemi-
ğinden göğsüne kadar saplanıp geçen kılıç, zavallı kurbanın vü-
cudunu ikiye ayırmıştır. Bu darbe eşkıyanın pek hoşuna gitmiş ol-
malı ki, daha sonra ölenler arasında vücutları aynı şekilde kılıçla*

198) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.29.

ikiye ayrılmış birçok ölüye rastlanmıştır. Kaybolan bazı Türk dostlarımızı ararken, başları kesilmiş ve süngülerle delik deşik edilmiş halde 39-40 cesede rastladık. Bir Avrupalı bu cesetlerin fotoğraflarını almak isteyince araştırmalarımız yasaklanmıştır. Daha sonra çürümeye başlayan ve dayanılmaz kokuları etrafı saran bu cesetler hafifçe toprakla örtülmüş ve üzerlerine benzin dökülmüştür.

Komitacılar, yerli Rumların öncülüğünde, geceleyin Türk evlerini basmış, değerli ne buldularsa hepsini yağmalamış, evin möblelerini parçalamışlar ve evdeki kadınları kirletmişlerdir. Bir defasında on dört komitacı sırayla bir Türk kadınına tecavüz etmiş, iğrenç eylemlerini sınıksız bağladıkları kadının kocasına seyrettirmişler ve sonra da zavallı kadının göğsünü kesip hayatına son vermişlerdir. Türk erkeklerle evlenmiş ve İslamlığı kabul etmiş olan Rum kadınlar, yeniden zorla Hristiyan yapılmış, kocaları ise öldürülmüştür.

Şu da bilinen bir gerçektir: Sarışaban'a götürülen yedi Museviden zorla 11.000 Türk lirası para alınmıştır. Bundan sonra daha az varlıklı olan çok sayıda Musevi tutuklanmıştır. Bunları Hükkümet Konağı'nın bodrumunda yere yatırıp dövmüşler, sonra boğazlarına bıçağı dayayıp onlara, 'Şimdi öleceksin, söyle, ne kadar para vereceksin?' diye sormuşlar. Kurban, 'Ben fakirim, bir şeyim yok' deyince, 'Yalan söylüyorsun, (bazı Rumların isimlerini anarak) filan adam senin şu kadar para verebileceğini söyledi' diye bağırılmışlar.

Serez'de yirmi dört saat içinde 1500 kadar insan katledilmiştir. Daha önce bir Türk evinden şehirdeki Bulgar askerleri üzerine tüfekle ateş açılmış. Bir Bulgar subayı daha sonra bana, katliamı hazırlamak için Türk evinden Bulgar komitacılarının ateş açtıklarını söylemiştir.”¹⁹⁹

Dedeagaç'ta Çetelerin Marifetleri

Temps gazetesi muhabiri **M. Jean Roders**, Dedeagaç'ta bulunan tarafsız bir yabancından aldığı aşağıdaki mektubu aktarıyor:

“19 Kasım akşamüzeri 150 Bulgar komitacı Dedeagaç'a girdi ve bombalar atarak, Türk mahallesini ateşe vererek şehirde dehşet

199) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.29-31.

saçtı. Türklere karşı insan avı başladı ve günlerce sürdü. Rum piskoposunun araya girmesiyle Türk kadın ve çocuklarının Rum metropolit kilisesine sığınmaları sağlandı. Yerli Rumların gösterdikleri bütün Türk evleri yağmalandı.

Gümülcine'den gelen 15.000 kişilik **Cafer Paşa** ordusu, Bulgarlar tarafından işgal edildiğini sandığı Dedeağaç'ı sağında bırakarak bu şehrin on beş kilometre kuzeyinden geçip Ferecik'e doğru gitti. Anlaşılan taşkınlar yüzünden suları yükselmiş olan Meriç Nehri'ni geçmeye çalışacaktır.

Bunları bilen Dedeağaç ahalisi şiddetli bir korku içinde kaldı. Hele bir akşam insanları büyük bir korku sardı. Açıklarda savaş gemileri bulunduğu insanları inandırmak için limanın ilerisine reflektörlü kayıklar yerleştirildi. Bu korkulu gecede Türk halkına karşı katliamlara ve soygunlara devam edildi.

Üç yüzden fazla insan öldürüldü, bunların içinde bizim çok iyi tanıdığımız **Rıza Bey** de vardır. Cesetler üç gün boyunca sokaklarda kaldı!

Nihayet 25 Kasım günü bu korkunç durum sona erdi. O gün sabahleyin bir süvari koluyla bir Bulgar subayı Dedeağaç'a geldi. Öğleden sonra Fransız Kruvazörü 'Julien-de-la Grevière', Dedeağaç açıklarında görüldü. Ve bugün, 27 Kasım, General **Kovaçev** 20.000 askeriyle şehri zapt etti. Şimdi artık her şey düzene girdi."²⁰⁰

İstanbul Cemiyeti'nin Üçüncü ve Dördüncü Raporları

Kavala'da Kanlı Olaylar

Bir askeri garnizonu bulunmayan Kavala'nın düşman eline düşmesi, daha önce çeşitli yerlerin ve özellikle Drama'nın teslim oluşunun bir sonucudur. Cumartesi sabahı komitacı başları **Mihail Çakov** ile **Çernopeev**, iki silahlı adamıyla birlikte Kavala'ya geldiler ve Rum Metropoliti Mgr. **Arsenios**'un evine indiler. Bulgar ordusu adına konuşan komitacılar, Mutasarrıf **Emin Bey**'e gidip şehri teslim etmesini talep ettiler. Metropolit **Arsenios** bu talebi kuvvetle destekledi. İleri gelenler ve konsoloslarla kısa bir gö-

200) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 1, s.31.

rüşmeden sonra şehrin teslim edilmesine karar verildi. Komitacılar şehrin yönetimini teslim aldılar, kendi imzalarını taşıyan bir belgeyle ahalinin haklarına tamamen saygı gösterileceği güvencesini verdiler.

Bulgar kadrosu bulunmayan **Çernopeev**, şehri yönetebilmek için yerli Rumlarla ittifak yaptı. Böylece Metropolit **Arsenios** (Hükümet Konağı'nda) Bulgar eşkiyalarla yan yana oturmaya başladı ama bu yönetim kısa sürdü.

Böyle başlamış olan Kavala'da Bulgar işgali döneminin, birbirinden ayrı iki safhası vardır. Birinci safha, küstah ve gaddar barbarlıktır; iğrenç ve sefih yerli palıkarya başıbozukları şehre hâkim oldular. Gürültülü patırtılı gösterilerle işe koyuldular, Müslümanların ve Yahudilerin feslerini parçalamak, onları şapka giymeye zorlamak, kadınlara sarkıntılık etmekle başladılar, en acımasız eşkiyalığa yöneldiler. İnsanları sokak ortasında güpegündüz soydular, evleri talan ettiler, her gün düzinelerle insanı tutuklayıp boğazladılar, süngülediler.

İkinci safha, birkaç bölükten oluşan düzenli Bulgar birliğinin (Kavala'ya) gelişiyle başladı. Bulgarlar, bir zaruret ânında sinsice Rumlara bırakmış oldukları otoriteyi bu defa kendileri kuvvetle ele aldılar. Yunan palıkaryalarının küstahlığına ve kötülüklerine son verdiler, bazılarını şiddetle cezalandırdılar. Bu ülkenin efendilerinin kendileri olduğunu sert biçimde hissettirdiler. Yönetim, otorite konusunda müttefiklere asla teslim olmayacaklarını, pa-buç bırakmayacaklarını açıkça gösterdiler.

Rumlar telaşa kapıldılar, hatta bazı Rum aileler Kavala'yı terk ettiler. Metropolit **Arsenios** başkanlığında bir komisyon oluşturup Selanik'e gönderdiler, **Kral Georges'a** şikâyetle bulundular. Hatta Pravişte'de bir ayaklanma çıkarmaya kalkıştılar. Bulgarlar oraya hemen jandarma yetiştirdiler, sıkıyönetim ilan ettiler, birçok Rum'u görevden aldılar, yerlerine Müslümanları yerleştirdiler.

Bütün bunlardan ve müttefiklerce işgal edilmiş birçok yerleşim yeriyle ilgili gerçek olaylardan Bulgarların izledikleri politika hakkında deliller elde ettik. Bulgarların izledikleri politika özetle şudur:

1) Miktarları yüksek olan yerlerdeki Müslüman nüfusunu, katliamlarla ya da zorla Bulgarlaştırmalarla önemsiz bir azınlık durumuna düşürmek,

2) Rum unsuru üzerinde sert bir otorite kurarak bu toprakların bundan böyle Bulgar toprağı olduğunu Rumlara hissettirmek.

Palikaryaların Kanlı Yönetimi

İlk günlerde Rum Metropolit Mgr. **Arsenios**'un büyük nüfuzuna ihtiyaç duyan **Çernopeev**, bu metropolit tarafından yönlendirilmeye rıza gösterdi. Birçok palikaryayı jandarmaya almaya, silahlandırmaya razı oldu; istisnasız bütün Müslümanların elinden silahlarının alınmasına da göz yumdu. Hatta Belediye Başkanlığını **Kleantes** (Clénthes) adlı bir Rum kışkırtıcıya bıraktı. Böylece Kavala'da, bir Rum şehir eşkiyasının elebaşılığında, vahşi ve kanlı bir soygun yönetimi kuruldu.

Herhangi bir Rum'un bir Müslüman'a karşı en ufak hıncı varsa, bu, o zavallı Müslüman'ın öldürülmesine sebep oluyordu. Jandarmada görevli bir palikaryaya sessizce bildirilmesi, o Müslüman'ın hemen öldürülmesine yetiyordu. İki-üç palikarya o zavallıyı evinden alıyor, ellerini kelepçeleyp hapse atıyor, onu dipçikleyp dövüyor, ondan sonra o tutuklu, bir mezbaha olarak seçilmiş olan "Küçük Orman" veya "Kara Orman" denen yere götürülüyor, orada işkenceyle öldürülüyordu.

Birkaç Rum'un övünme gevezeliğinden veya boşboğazlığından olayın ayrıntıları öğrenilmiştir. Ayrıca Savcı **Emin Bey**'in görüşü tanıklığı vardır. Evi, Kara Orman yakınında bulunan **Emin Bey**, bir zavallının Rumlar tarafından nasıl işkence edilerek öldürüldüğünü gözleriyle görüp izlemiştir.

Bir kayaya sımsıkı bağlanan kurbanın gözleri oyulmuştur fakat galiba daha önce can verdiği için onda bir hareket görülmemiştir (Bu kurbanın **Halil** adında biri olduğu sonradan öğrenilmiştir).

Kurbanlar

Kavala'da öldürülen kurbanların sayısı bize 289 olarak bildirildi. Bunlardan 43'ü Pravişteli yerli ve memur Müslümanlardır; diğerleri bu kasabaya (Kavala'ya) sığınmış olan göçmenlerdir.

Öldürülen kırk üç kişinin isimleri büromuzda kayıtlıdır. Birkaçının isimleri: Drama ileri gelenlerinden **Edib Bey**, Serezli **Tevfik Bey**, Polis Komiseri **Çerkes Salih Efendi**, Liman Kaptanı **Arif Efendi**, Jandarma Subayı **Süleyman Efendi**, Mutasarrıf Kâtibi **Tahsin Efendi**, tanınmış Pehlivan, Kahveci **Mahmut Efendi**, mahalle muhtarı ve diğerleri.

Katiller

Bu katliamın katilleri arasında öne çıkan iki Ermeninin de bulunduğu bize bildirildi. Biri **Ohannes**, diğeri **Garabet** adında. Bu sonuncusu Çukurovalı imiş, Türkleri boğazlama fırsatı bulduğu için övünüyormuş. Onun işlediği şu korkunç cinayet anlatılıyor: **Garabet** bir gün, tütün tüccarı **Matossian**'ın oğluyla kasabanın dışında, Katolik ve Yahudi mezarlığının önünde dolaşıyormuş. Oğul **Matossian**, birçok Müslümanı öldürmesinden dolayı **Garabet**'i ayıplamış. **Garabet** gururla sırtarak, *"Pek kolaydı, bir Müslüman öldürmek benim için bir şereftir"* demiş. Bu sırada **Deli Pomak** diye bilinen bir zavallı deli oradan geçiyormuş. Katil **Garabet**, arkadaşına, *"Bir Müslümanı nasıl öldürdüğümü görmek ister misin?"* deyip zavallı **Deli Pomak**'a yaklaşmış, *"Bak, işte böyle öldürüyorum"* diye masum delinin boğazını bir çırpıda bıçakla kesivermiş.

Bize bildirildiğine göre, **Kabak Ali** adlı bir işçinin on dört yaşındaki oğlu **Mümin**, bir güvercin yüzünden öldürülmüş. Mutasarrıfın sekreteri **Tahsin Efendi**, Rum aşçı **Atanas**'ın kız kardeşini sevdiğinden şüphelenildiği için katledilmiş. Aşçı, daha sonra kız kardeşinin âşığını jandarmaya ihbar ettiğini, ardından öldürtüğünü itiraf etmiştir.

Pravişte savcısı **Mazlum Bey**'in ölümü için ise **Çernopeev** emir vermiştir. **Mazlum Bey**, Türk hükümeti memurlarının ya şehirden ayrılmalarına Bulgar hükümetince izin verilmesini ya da

onların savaş esiri sayılarak bakımlarının sağlanmasını söylemek için **Çernopeev**'in yanına gitmiş. Bu komitacının yanından çıkar-ken jandarmalar tarafından tutuklanmış, ertesi gün zavallı **Mazlum Bey**, Küçük Orman'a götürülmüş; kendisi, yüzü gözü kan içinde, kolları ve bacakları süngülenmiş olarak palikaryalarca götürülürken görülmüş. Türk dostu olduğu için **Haim Efendi** adlı bir Musevinin trajik sonu da aynı olmuştur.

Yağmalar ve Kutsal Mabetlere Saldırılar

Palikaryaların yönetiminde yağmaların ardı arkası kesilmedi. Zenginlerin evleri, birçok dükkân, mağaza ve kiliseye çevirilen camiler yağma edildi. Camilerin hem halıları, duvar kaplamaları kaldırılıp götürüldü hem de birer sanat eseri olan oymalı kakmalı kürsüleri ve mihrapları tahrip edildi. Aynı zamanda incecik, upuzun güzelim minarelerin de yıkımına gidildi, hatta minareleri yıkmak için toplar kullanıldı. Bu minareleri yaptıranların Ortodoks asıllı oldukları iddiası ise tamamen uydurmadır; bu camilerden birini yaptıran **Evrenos Bey**, diğerini yaptıran da **Makbul İbrahim Paşa**'dır.

Varlıklı Kişiler Haraca Bağlandı

Bulgarlar ise, bir yandan karışıklığa ve saldırılara karşı iyi yöneticiler olduklarını göstermeye çabalarken, diğer yandan kendi barbar yöntemlerini dikkatle ve şiddetle uygulamaktan geri durmadılar. Böylece zenginleri ağır haraca bağladılar, göçmenleri Görecik Boğazı'nda toptan katlettiler, birçok köyün ahalisini zorla Bulgar dinine çevirdiler. Varlıklı Müslümanlardan ve Musevilerden almış oldukları haraçlardan bazıları şöyledir: **İbrahim Paşa**'dan 7.000 Türk lirası, altı varlıklı Yahudi tüccarından 15.000 Türk lirası, **İhsan Efendi**'den 1.000 Türk lirası, **Hacı Hüseyin Efendi**'den 3.000 Türk lirası, **Kadı Ali Osman Efendi**'den 3.000 Türk lirası, **Hacı Hüseyin Ağa**'dan 1.000 Türk lirası.

Bunlardan başka Bulgarlar, bütün atlara, katırlara, arabalara, kağınlara; bütün ot, saman ve diğer hayvan yemlerine toptan el koydular. Kısacası bütün varlıklı kimseler mahvedildi. **İb-**

rahim Paşa yalnız kendi kayıplarının 80.000 Türk lirasını bulduğunu söyledi.

Kavala Çevresinde

Kavala çevresinde Palikarya yönetimi, şehirdekinden daha gaddar ve daha barbar oldu. Pravişte'de 25 insan, Müştebar'da da 28 insan öldürüldü. Doskat'ta ve Sarışaban'da ise toplu katliamlar yapıldı. Doskat'ta (Doskate) 300 hane Müslüman'dan sadece 3 erkek sağ kaldı. Çağdaş barbarlar bütün köyü yağmalayıp kılıçtan geçirdiler. Bütün köy halkını bir dere kenarına götürdüler. Orada bütün erkekleri, eşlerinin, annelerinin ve çocuklarının önünde kelemenin tam anlamıyla doğradılar.

Muhacirlerin Kırılması

Kavala'nın düşman eline düştüğü gün şehirde muazzam bir göçmen kitlesi vardı, sayıları 70.000 kadar tahmin ediliyordu. Bulgar makamları, bu bahtsız göçmenlere köylerine dönmeleri için baskı yapıyor, yolların ve köylerinin güven içinde olduğunu söylüyorlardı. Hatta geri dönmek istemeyenleri kırbaçlayarak cezalandırıyorlardı. Bulgar komitacılar, Kavala'dan ayrılıp memleketlerine dönmeye karar veren bu zavallı göçmenleri yolda pusuya düştürdüler, toptan katlettiler. Yalnız Gürecik Derbendi'nde Bulgar barbarlar tarafından katledilen kurbanların sayısı 7.000 olmuştur.

Muhacirlerin, savaş esiri askerlerin katliamları, Makedonya ve Trakya içlerinde, her tarafta tekrarlanmıştır.

Katliamdan kaçıp kurtulmayı başaran ve Nevrekop'tan Kavala'ya gelen güvenilir bir Müslüman, Drama ile Kavala arasında geçtiği yolun her iki tarafının kokuşmakta olan cesetlerle kaplı olduğunu anlatmıştır. Aynı haberler Selanik'teki gazete muhabirlerinden de alınmaktadır.²⁰¹

Yusuf Kemal Bey'in Raporu:

Dedeğaç'ta Korkunç Olaylar

Balkan vahşeti salgınının daha büyük şiddetle kasıp kavurduğu şehirlerden biri de Dedeğaç'tır.

201) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2, s.3-7.*

Elimizde, bu bahtsız şehrin Müslüman halkına uygulanan Bulgar ve Yunan barbarlıkları hakkında çok ayrıntılı iki rapor var.

Raporlardan biri, Makedonya Jandarması Başmüfettişi Fransız generali **Baumann**'un resmi raporudur. Bu değerli belgenin metni **M. Stéphane Lauzanne**'in *Au Chevet de la Turquie* (Türkiye'nin Başucunda) başlıklı kitabında yayımlanmıştır. Diğer rapor, Dedeağaç Türk Koleji Müdürü **Yusuf Kenan Bey**'in raporudur. İşte arka arkaya iki belge. Lütfen okunsun ve kendilerine "komitacı" ve "Bulgar askeri" diyen, aslında ise Balkan halklarının kan içici bir bölümünden başka bir şey olmayan bu yırtıcı hayvanlar hakkında tarafsız hüküm verilsin. Balkanlar'ın geri kalan sakinlerine gelince onların da çoğu Müslümanların canlarına, mallarına karşı aynı vahşi ve yırtıcı içgüdüleri sergilemişlerdir. Fransız, Alman, Rus, Belçikalı birçok Avrupalının tanıklıkları bu gerçeği tartışmasız biçimde ortaya koymaktadır.

Avrupa dinlesin, hiç değilse tarafsız ve satılmamış olan kendi çocuklarının görgü tanıklığına kulak versin! Bu katliamcılara ve barbar dinamitçilere karşı uygar dünyanın tepkisinin ve tiksintisinin gecikmeyeceğini hâlâ umuyoruz.

19 Kasım 1912 (6 Kasım 1328) günü, hafızamdan hiç silinmeyecek bir gündür.

O günden beri iki ay kadar bir zaman geçti; bu zaman içinde yüreğimi parçalayan nice korkunç sahneler gözlerimin önünde canlandı. Bunları hayatım boyunca unutamayacağım.

Dedeağaç'ın Bulgarlar tarafından işgalinin uğursuz tarihi olan 6-19 Kasımdan beri bu güzelim liman şehrinde yapılan barbarlıklar insanlık tarihinde bir kara leke olarak kalacaktır.

Bir salı günüydü. Türk garnizonu ile Bulgar komitacıları arasında şehrin dışında çarpışmalar olduğunu sabahtan öğrenmiştik. Saat üç buçukta şehir teslim edildi. Birkaç yüz eşkıya, gerçek vahşiler gibi şehre doluştu. Müslümanlar, yabancı konsolosluklara, yabancı okullara, Rum piskoposuna ve evlere sığınmaya koştular.

Ben de Avusturya-Macaristan Konsolosluğuna sığındım. Sokaklarda artık tek tük Müslümanın telaşlı ayak seslerinden başka bir şey duyulmuyordu.

Birden korkunç bir patlama duyuldu, konsolosluk binası sarıldı. Aynı anda gökyüzünü kalın bir toz duman tabakası kapladı; şehirdeki kaygılı sessizliği iç karartıcı ve yürek parçalayıcı çığlıklar izledi.

Art arda şiddetli patlamalar oldu. Şehri feryatlar, çığlıklar sardı.

Komitacılar elli kadar Müslüman evini ve işyerini dinamitle yıkmışlar, geri kalanlarını da ateşe vermişlerdi. Şehir alevler içindeydi, sokaklarda masum insanların kanları akıyordu. Eşkıyalar, korkunç patlamalarda yere serilmiş kurbanlarla yetinmiyor fakat sokaklara fırlamış olan ve canlarını kurtarmak için kaçmaya çalışan insanları da yakalayıp süngülüyorlardı.

Dedeâğaç Müslümanlarını toptan katleden komitacıların en kanlısı **Görgi Stefan (Georges Stéphane)** idi. Bu gaddar adam, Dedeâğaç Türk kolejinin karşısındaki camiye de, içine sığınmış olan 300 kadar Ferecik göçmeniyle birlikte dinamitleyip havaya uçurmuştur. Bu zavallıların hepsi bir anda yok olmuş, içlerinden tek kişi kurtulmamıştır.

Katliam sokaklarda devam ediyordu. Avusturya-Macaristan Konsoloslğu önünde de iki kişi katledildi. Bizler, Avusturya Vis-konsolosu **M. Bergoubillon** ve ben, bu cinayetlere tanık olduk. Kurbanlardan biri zavallı kahveci **Nuri Aga** idi. Ondan para istiyorlar, vermezse öldürmekle tehdit ediyorlardı. “*Adamcağız ağlayarak param yok, üstümdeki elbiselerimi vereyim*” diye yalvarıyor, canını kurtarmayı umuyordu. “Merhamet!” diye ağlıyordu. Ama nafiye. Zavallının vücuduna yirmi süngü saplandı, kanlar içinde sokak ortasına yığıldı kaldı.

Biz henüz bu cinayetin etkisi altındayken, şehrin Hıristiyan sakinlerinden iki kişi, kasap **Atanas** ile **Manoli** göründüler ve 7-8 yaşlarında kız çocuğunu bir kuzu keser gibi boğazlayıverdiler.

Katliam Üç Gün Sürdü

Katliam üç gün, üç gece sürdü. Bu süre içinde katledilenlerin sayısı 3.000’e yükseldi. Çevre köylerinde öldürülenler bu miktarın dışındadır. Ferecik’ten gelmekte olan 600 kişilik bir göçmen kafi-

lesi, Çaybaşı denen yerde toptan katledilmiş, memedeki bebekler bile sağ bırakılmamıştır.

Üç gün süren katliam sonunda, artık şehirde konsolosluklara, yabancıların evlerine ve sair yerlere sığınmış olanlardan başka öldürülecek kimse kalmayınca, duvarlara bir ilan asıldı. Sığınan bu insanların derhal teslim olmaları istendi, yoksa konsolosluklar dahil sığınılan yerlerin bombalanacağı tehdidi savuruldu.

İnsan Kırımından Sonra

Bu tehdit üzerine Avusturya Viskonsolosu **M. Bergouillon** dahi bizleri Bulgarların eline teslim etmek zorunda kaldı. Diğerleriyle birlikte biz de Bulgar okuluna hapsedildik.

Yüzlerce kişi bir odadaydık. Erkek, kadın, çocuk ve yaşlılar, hepimiz. Bacaklarımızı uzatmak için bile yer yoktu, burada tam bir ay geçirdik.

Bulgar okulunda ilk akşam, hava kararınca silahlı süngülü bir düzine Bulgar okula geldi, mumları yaktıktan sonra kızları istediler. Her birini tekér teker muayene ettiler, 20-25 zavallı kızı alıp gittiler. Bu zavallıları anaların babaların ellerinden koparıp almaları son derece yürek parçalayıcı bir manzaraydı.

Adını koyamadığımız bu vahşet her gece tekrarlandı. Gündüz bu bahtsız kızların bir bölümü geri döndü, bazıları ise dönemedi. Onların ne olduğu hakkında bilgi alınamadı.

İğrenç Sahneler

Bir akşam, Bulgar askerleri yine geldiler, Giritli **Mehmet** veya **Ali**'nin (adını artık tam hatırlayamıyorum) karısını alıp götürmek istediler. Kadıncağız kendini eşinin kollarına atarak, "*Beni bırakma!*" diye yalvarmaya başladı. Kocas, şerefini kurtarmak için elinde avucunda neyi varsa vereceğini söyleyerek yakarmaya başlayınca, oracıkta süngülenip yere seriliverdi. Onun ardından, gitmek için hâlâ direnen karısı da aynı şekilde süngülenip öldürüldü.

Bu korkunç sahne karşısında bizler dehşetle donup kaldık, bir kızcağız da düşüp öldü.

Ertesi akşam, eşkıyalar av aramaya gelince, her akşamki gibi herkes yine hep birlikte ayağa kalktı, alçaltıcı saygılı bir tavır ta-

kındı. Yalnız zavallı ölünün cesedi hâlâ yerde dururuyordu. Bu kızın ayağa kalkmayarak kendilerine meydan okumaya çalıştığını sanan vahşiler, hemen cesedin üzerine çullanıp onu süngüyle delik deşik ettiler.

Haçın Öpülmesi

Sonunda bizi Bulgar okulundan çıkardılar. Fanatik ve kanlı bir tören yapıldı. Kapıdan çıkan herkese haç öptürülüyordu. Haç öpme emrine uymakta biraz tereddüt edenler oracıkta haklanıyordu. Size şunu da söylemeliyim ki, bu kanlı seremoniye bir Bulgar generali başkanlık ediyor, insanlar onun gözleri önünde öldürülüyordu. Dahası, Bulgar okulundan çıkan herkesin başına bir kasket geçiriliyordu.

Bulgar okulundan çıktıktan sonra, Bulgar makamlarının bize artık barbar komitacılar yönetimi altında şimdiye kadar gördüğümüz zulümlerden farklı olarak insanca davranacaklarını umuyorduk.

Maalesef, bu sadece bir hayalmiş!

Yontulmamış Sırmalılar

Sekiz-on aile bir evde toplanmış, iç içe yaşıyorduk. Bir akşam kapımız çalındı, gelenler Bulgar subaylarıydı. Mecburen kapıyı açtık.

Birisi bize altı kız aramaya geldiklerini bildirdi. Evde kız bulunmadığını söyledik. Zavallı kadınları birer birer muayene ettiler, bazılarını alıp gittiler.

Bu alçaltıcı rezalet Müslümanların kaldıkları bütün evlerde tekrarlandı.

Bulgar subaylarının barbarlığı nerelere vardırıdıkları hakkında bir hüküm verilebilmesi için şunları belirtmeliyim: Bu subaylar birçok defa kadınların kocalarını, babalarını sımsıkı bağlayıp onların gözleri önünde kadınları ve kızları kirletmişlerdir.

Yeni Cinayetler

Kaçışımдан iki gün önce, dört cinayete daha tanık olmak bahtsızlığını yaşadım. Kurbanlardan biri kayıkçı **Laz Mustafa** idi.

Bulgar askerleri onu süngüleyerek öldürdüler. Diğer üç kurban gümrükteki hamallardı. Yirmi kadar Bulgar onları denize atıp orada öldürdüler.

Yağma ve soygunlar topluca yapıldı. Elimizde biraz değer taşıyan hiçbir şey bırakılmadı. Tıpkı Bulgarlar gibi davranan Rumlar da soygunlar yaptılar. O kadar açgözlü ve acımasız davrandılar ki, onlar hakkında şikâyetle bulunanları veya eşyalarını geri isteyenleri de hiç tereddüt etmeden öldürdüler.

Ayrılmadan önce Kızılay Hastanesini ziyaret ettim. Yaralanmış en az elli kadar Müslüman çocuğu gördüm, çoğu 2 ila 6 yaşlarındaydı. Dr. **Ziya** ve kimyacı **Mustafa Bey**'ler bu çocukların yaralarını tedavi etmeye çalışıyorlardı.

Benim kaçışım ise bir romandır; Fransızca ve Arapça bilmem sayesinde ki, epeyce yüksek bahşişler ödeyerek Yunan şirketi Destouni'nin bir vapuruna binebildim. Rus vapuru ile Fransız vapuru Fraissinet ise beni reddettiler. Fraissinet vapuru kaptanı ise bana yanımda bizzat Fransız konsolosu olmadan beni kabul edemeyeceğini bildirdi.

Şunu da söylemeliyim ki, kaçışımı Rumlar kolaylaştırmıştır. Dedeagaç'taki kardeşlerimin durumları ise şu anda anlattığım gibidir.

Bir başka rapordan öğreniyoruz ki Bulgarlar, Dedeagaç Müslümanlarına zulmetmek için katliamlar, ırza geçmeler ve soygunlardan başka yöntemler de aramışlardır. Türk devlet memurlarını askeri fırın inşa ettirmede ve sokakları temizletmede işçi olarak çalıştırmaktadırlar.²⁰²

Fransız Generali Baumer'in Raporu

19 Kasım (1912) Salı günü, akşam saat sekiz sularında, 150 Bulgar komitacı ansızın Dedeagaç'a girdi. Fransızca eğitim veren bir okulları bulunan İtalyan Katolik rahipler, otuz kadar Türk sığınmacıyı okula kabul etmişlerdi. Rumlar bunu ihbar etmişler. Komitacılar okula gelmiş ve sığınan Türklerin teslim edilmelerini istemiş, rahipler bunu reddetmişlerdir. Fakat ileri gelen Türkler-

202) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2, s.8-12.*

den biri, Fransız demiryolu şirketinde Osmanlı Hükümeti Komiseri olan **Rıza Bey**, cesur rahiplerin bu konukseverliğinin büyük dertlere sebep olabileceğinden kaygılanarak zorbalara teslim olmuştur. Zorbalar onu alıp götürdüler ve İtalyan okuluna elli metre mesafede süngülerine davranıp durduklarını gördüm, bu genç adamdan paralarını vermesini ve evini onlara göstermesini istemişler. Yakından tanıdığım **Rıza Bey**, çok iyi eğitim görmüş bir delikanlıdır, fevkalade iyi bir ailenin çocuğudur, genç bir eşi ve çocuğu vardır. Herhalde ailesini tehlikeye atmamak düşüncesiyle, bu eşkıyanın arzularına boyun eğmeyi reddetmiş olacak ki hemen oracıkta süngülendi. Zavallının yere çöküverdiğini ve eşkıyalardan birinin onun ayakkabılarını çıkarıp aldığını gördüm. **Rıza Bey**'in cesedi beş gün orada, sokak ortasında kaldı, her gün onun bir şeylerini alıp götürdüler. Sonunda don gömlekle kaldı. Zaten bu Bulgarlar üzerlerindeki paçavraları kurbanlarının giyim kuşamıyla değiştirmektedirler.

Komitacılar, İtalyan rahiplerden, kasalarının yerini söylemelerini istemişler, namluların ucundaki süngüleri gösterip onları ölümle tehdit etmişlerdi. Rahipler boyun eğmek zorunda kalmışlar, içinde 100 lira bulunan kasa, eşkıyanın malı olmuştur.

Her yerde ve her zaman Bulgar ordusunun önünden giden bu haydutların yanı sıra, Dedeâğaç'ta şehir soyguncuları da türedir. Bazıları en iyi ailelere mensup olan Rum soyguncular, Türk ailelerini, camileri, hükümet binalarını istila ettiler ve alınacak ne buldularsa kaldırıp götürdüler; yatak takımı, koltuk, kanepeler, mobilyalar, halılar... Manzara iğrençti. Bu soygun ve yağma hareketi sekiz gün boyunca, deniz ufkunda Fransız bayrağı görününceye kadar sürdü. Fransız kruvazörü *Jurien de la Gravière*'in topları görününce, komitacılar kayboldu, sükûnet geri geldi.

Rumlar, Bulgar komitacılarına yardım ettiler ve komitacıların şehre girdikleri gece onları karşılamak için şenlik törenleri düzenlediler. Yabancılar karşı ise pek küstahça davrandılar. Avusturya Viskonsolosu **M. Bergouillon**'a, Lloyd kumpanyası temsilcisine hakaret ettiler; Avrupa kuruluşlarını, bankalarını kapatacaklarını ve onların yerlerini Yunan kuruluşlarının alacağını söylediler.

Dedeğaç Rum Piskoposu, Bulgarlara ve kendi cemaatine karşı Türkleri korumak için bütün enerjisini harcadı, bütün otoritesini kullandı. Kendisine saygı duymak gerek. Kaymakamı, subayları, birçok Trk kurtarmayı başardı. Ama kendi cemaatine pek söz geçiremedi, savaş sonunda görevini bırakacağını, böyle alçak bir cemaatin başında artık kalamayacağını söyledi. Bu rahip, limana gelen Fransız kruvazrne gidip komutanı selamladı, komutan da top atışlarıyla piskoposu selamladı. Öğrendiğime göre, bu subay, piskoposun kahramanca davranışından dolayı bir nişanla ödüllendirilmesini Bykeliliğimize tavsiye etmiş.

şehrin yakınında beklemiş, şehri komitacıların insafına terk etmiş olan Bulgar ordusu, *Jurien de la Gravière*'in görünmesi zerine Dedeğaç'a geldi. Gemi komutanı da, şehrin artık düzenli ordu tarafından işgal edildiğini ve bahriyelileri şehre çıkarmaya gerek kalmadığını grerek Kavala'ya döndü. Çünkü Kavala'da da Dedeğaç'takine benzer zulümler yapılmış, hatta subaylarımız bunlardan bazılarının fotoğraflarını çekmişlerdir. Bu acı manzaralar infial yaratmıştır.

Tümgeneral **Genev (Gueneff)** komutasındaki Bulgar ordusu Dedeğaç'a gelince, İtalyan rahipler komitacıları generale şikâyet etmişler. Komutan bir soruşturma yaptırmış, komitacıların İtalyan okulundan aldıkları 100 liranın 70 lirası bulunmuş. Ama Bulgar komutan, *“Bu savaşta len Bulgar askerleri için bir anıt yaptırmak niyetindeyiz, bu parayı yaptıracağımız bu anıt için tutuyoruz”* demiş.²⁰³

İstanbul Cemiyeti'nin Beşinci ve Altıncı Raporları

Pursiçan Kırımı

(Pursiçan [*Prosotsani, Proseen*], Selanik vilayeti, Drama sanağına bağlı bir nahiye.)

Düşman, köyleri yakıp yıkarak, yağmalayarak, Müslümanları kırıp geçerek, camileri yakarak ve bütün memleketi harabeye çevirerek Nevrokop'a kadar ilerlemişti.

203) *Les Atrocits des Coalisis Balkaniques, No. 2*, s.13-14.

Ölümünden ve zulümden kaçarak kuzeyden akıp gelen sayısız göçmenlerden her gün Drama'ya ve çevresine ürkütücü haberler geliyordu.

Bu göçmen kitleleri, ağızlarına kadar zahire dolu ambarlarını, evlerini, ahırlarını, sürülerini, bütün mallarını bırakmışlardı; zavallı çocuklarını, yaşlı annelerini, ufak tefek bazı eşyalarını ve alet edevatlarını karmakarışık öküz arabalarına yüklemişler, dehşet içinde kaçıyorlardı. Gençler zaten daha önce birliklerine katılmak üzere ayrılıp gitmişlerdi, şimdi aile ocaklarından uzakta bulunuyorlardı. Göçmen kabilelerinde sadece kırk yaşın üzerinde erkekler, kadınlar, çocuklar, hastalar ve sakatlar vardı.

Bütün bu göçmen kervanları, Pursiçan (*Pursitchane*) kuzeyindeki Derbend'den geçerek geliyor; Pursiçan, Kobališta, Drama köy ve kasabalarını dolduruyor; durmadan hep güneye, Pravişta'ya ve Kavala'ya kadar akıyorlardı.

4 Kasım 1912 (22 Ekim 1328) günü, bir düzine tabur, 10 top ve 2 mitralyözden oluşan Bulgar birlikleri ile birkaç yüz yedek askerden ve iki toptan ibaret Osmanlı birliği arasında, Pursiçan dolayında bir çarpışma oldu. Osmanlı askerleri kahramanca dayandılar, düşmanın kuvvet üstünlüğü karşısında yenilmeleri kaçınılmazdı.

Göçmenlerin büyük bölümü tam çarpışmaların kızıştığı sırada yola koyulmuş bulunuyordu. Bu göçmenlerin uzaklaşmakta olduğunu gören Bulgarlar, hemen toplarının namlularını onlara doğrulttular; çoluk çocuk ve kadınlardan oluşan bu silahsız göçmen kafilesini top atışına tuttular. Barbar Bulgar birliği, zafer kazandıktan sonra da köylerde kalan masum halkın üzerine çullandı, yakaladıkları herkesi kılıçtan geçirdi.

Evlere sığınabilmiş olan yerli halk ile Müslüman muhacirlerini ise savaş esiri saydılar, Rum okuluna kapattılar ve orada dört gün aç bıraktılar, onların hacet gidermelerine dahi izin vermediler.

Haydut Mahkemesi

İlk katliamın hemen ardından Bulgar ve Rum haydutları, Ustrumca'da kurdukları mahkemeye benzer bir olağanüstü ihtilal mahkemesini de Pursiçan'da kurdular. İleri gelen bütün Müs-

lumanları bu haydut mahkemesinin önüne çıkardılar. Pursiçan'ın toplam erkek nüfusu 300 kadardı. Bunlardan beş gün içinde 110 kişiyi ölüme mahkûm ettiler. Ölüm cezaları, süngüyle ve dipçikle derhal infaz edildi. Evini savunmak için silah kullanmaya kalkışmış olan **Hüseyin** adında zavallı biri ise kelimenin tam anlamıyla paramparça edilerek öldürüldü.

Diğer Müslüman Kurbanlar

Kavala'ya kaçıp sığınmış olan Pursiçan Müslümanları, Kavala (işgal) makamları tarafından birkaç gün içinde köylerine dönmeye zorlandılar. Fakat bu göçmenlerin hepsi zulümlere uğradılar ve içlerinden yirmi altı kişi, Bulgar cellatlar tarafından öldürüldü. Yalnız ölüme mahkûm edilmiş olan berber **Hasan** adında biri süngülenmiş ve yaralanmış olmasına rağmen dayanabilmiş, ölmemiştir. Bulgarlar öldü zannederek bırakıp gitmişlerdir. Fakat o, gecenin soğuşunda kendine gelmiş, gözlerini açtığında kendisini arkadaşların cesetleri arasında bulmuş, doğrulup evine dönebilmiştir.

Kurbanlar arasında, Jandarma Çavuşu **Mehmet Emin Efendi** ve **Destan Aga** adında iki kişi de vardı. Bu iki kurbanın kesik başları, birer sıırığa saplanarak köy sokaklarında, hatta Drama'da dolaştırılıp teşhir edilmiştir.

Yangınlar

Haydut mahkemesinin kararıyla birçok varlıklı Müslüman'ın evleri ateşe verilmiştir. Evleri yakılanlardan bazıları; **Hüsnü Bey, Rıza Efendi, Lütfü, İlyas, Sami ve Kâmil Bey**'dir. Bunlardan başka bazı Müslümanların daha evleri yakılmıştı. Soygunlar yaygındı; çünkü bu köy tütün ticareti dolayısıyla yörenin en zengin köylerinden biriydi. Burjuva evleri möble ve zengin halılarla dayalı döşeliydi. Bunların hepsi yağma edildi, mutfak süpürgesine varınca ya kadar kaldırılıp götürüldü.

Irza Geçmeler

Kadınlar ve kızlar çarşafsız dolaşmaya zorlandı. Bunların namusları kirletildi. Müslüman giysileriyle sokağa çıkan kadınların ve kızların peçeleri, çarşafaları yırtılıp parçalandı.

Yıkılan Camiler

İki cami kiliseye çevirildi. Bunlardan biri çarşı camisidir, diğeri minaresi dinamitle uçurulan Bara Mahallesi'ndeki camiydi.

Fes giymek, sarık sarmak yasaklandı. Hatta sarığıyla sokağa çıkmış olan bir ihtiyar öldürüldü.

Halen Pursiçan'da kalmış olan Müslümanlar acınacak bir durumda ve sefalet içindedirler. Zenginler bile bir parça ekmek için dilenmek ihtiyacındadırlar.²⁰⁴

Çalıbaşı Köyünde Barbarlıklar

Çalıbaşı, Selanik vilayeti, Drama sancağı, Pursiçan nahiyesine bağlı altı yüz haneli bir Müslüman köyü, daha doğrusu bir Yürük köyüdür. Nüfusunun tamamını vaktiyle Anadolu'dan buraya gelip yerleşmiş olan Yürükler oluşturmaktadır. Daha açıkça söylemek gerekirse, katliamlardan önce, bütün Rumeli'nde Yürük nüfus çoktu. Yürükler, dillere destan bir sükûnet ve sadelik içinde yaşıyorlardı; buna rağmen Bulgarlar, Yürüklere karşı tarihte benzeri olmayan bir barbarlık sergilediler.

Çalıbaşı da Pursiçan'la aynı zamanda (4 Kasım 1912'de) Bulgarların eline düştü. Köye ilk gelen Bulgarlar, yüz yetmiş adamla-
rıyla birlikte komitacı şefleri **Çernopee**²⁰⁵ ve **Çavdarov** idi. Zaferle girişleri zavallı köy için çok kanlı oldu. Bu voyvodalar köyün erkeklerine cami önündeki meydanda toplanmalarını emrettiler. Köyün beş imamına da o sırada köyde bulunan bütün Müslümanların isim listesinin çıkarılıp komitacılara teslim edilmesini söylediler.

İlk Katliam

İmamların verdikleri beş listeden komitacılar önce kırk iki kişiyi seçtiler. Onları iki yıl önce açılmış olan yepyeni ve çok güzel

204) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2*, s.15-17.

205) Bu komitacı hakkında Bulgar Ansiklopedisi'nde özellikle şu bilgiler veriliyor: **Hristo Çernopee** (VII.1868-6.XI.1915): Bulgar ihtilalci. Makedonya-Edirne bölgesi ihtilal hareketi üyesi. Kukuş ihtilal bölgesi voyvodası. Lovça vilayetinin Dermantsi köyünde doğdu. 1903 ayaklanmasına katıldı. 1912 **Balkan Savaşı**'nda Mehomiya (Razlog) bölgesi partizan birliğine komuta etti. 1914-1915 yıllarında, Ustrumca milletvekili olarak Millet Meclisi'ne seçildi. Yedek subay olarak Birinci Dünya Savaşı'na katıldı, Krivolak yakınındaki çarpışmada öldü (*Kratka Bılgarska Ensiklopediya*, Cilt 5, Sofya, 1969, s.454).

Türk okuluna hapsettiler; hepsini sicimlerle bağlayıp okula tıktıktan sonra orayı ateşe verdiler. Alevler içindeki okulda bulunan zavallı insanlar diri diri yanarken ve acı acı ölüm çığlıkları atarken, Bulgar komitacılar karşıya geçip korkunç manzarayı keyifle saydılar.

Alevler içinde yanmak üzere olan bu bahtsız Türklerden biri, bağlı olduğu ipin yanıp kopması üzerine, kendisini zavallı gruptan ayırabilmiş ve bir pencereden dışarı fırlayıp kaçmaya başlamış, komitacılar, alevlerin bile bağışladığı bu adamın arkasından ateş açmışlarsa da isabet ettirememişlerdir. Adam hâlâ yaşamaktadır ve çektikleri korkunç işkenceyi saygıdeğer bir zata kendisi anlatmıştır. Biz de bu anlatılanlardan alıntılar yapıyoruz.

İkinci Katliam

Dört gün sonra **Çernopeev**, civardaki Bulgar köyü Kalapote sakinleriyle birlikte Çalıbaşı köyüne döndü. Bu defa elli üç Türk, köyden alınıp kolları arkalarına bağli olarak, Yörük köyü ile Kalapote Bulgar köyü arasına düşen Küçük Orman adındaki yere götürüldüler.

Burada eşkıyalar bir şölen düzenlediler, kendilerine mükellef bir ziyafet çektiler. Şişte çevirme yaptılar, yediler, içtiler. Hava kararmaya başlayınca katliam talimine hazırlandılar. Karşılarında bağlı duran zavallı Türklere ayağa kalkmalarını söylediler. **Çernopeev**, çetesine emir verdi:

“Oyna!.. Ateş!..”

Yaylım ateşi başladı, Türkler kanlar içinde yere yığıldılar. Ölen, can çekişen... Bir kıpırtı olunca cellatlar hemen silaha sarılıyor, süngüye davranıyor, kurbanı ânında öteki dünyaya gönderiyorlar...

Buna rağmen, kurbanlardan **İsmail** adında biri, isabet almadan ceset yığınları altında sağ kalabilmiş, sessizce nefes alabilmiş ve hatta eşkıyanın konuşmalarını dinleyebilmiş. Eşkıyalar, kurbanların cansız vücutlarına birer kere daha süngülerini sapladıktan sonra, canlı kimse kalmadığına kanaat getirerek oradan ayrılmışlar. Sağ kalan **İsmail**, işte o zaman ceset yığınının kendisini

sıyırıp ayağa kalkmış, komitacıların gittikleri yönün tersine doğru koşmaya başlamış. Üç gün bir mağarada saklanmış, bitki kökleri yiyerek açlığını gidermiş, sonunda Kobališta köyüne varmış.

Üçüncü Katliam

İşgalden bir hafta sonra, 13 Kasım 1912 (1 Kasım 1328) günü, bu bahtsız köyde üçüncü bir katliam yapılmıştır. Bu defa kurbanların sayısı 76 erkek olmuştur. Bu insanlar “Garazicha” denen ahırlara kapatıldılar. Sonra onları dörder, beşer gruplar halinde kapatıldıkları yerden aldılar, süngüleyerek ve kılıçlarla kesip biçerek katlettiler.

Bu defa da yine on yedi yaşında bir genç kendisini kurtarabilmiştir. Eşkıyalar onun kaçtığına gördükleri halde ateş etmemişler, arkasından, “*Kurtar kendini Türk, kurtar kendini!*” diye bağırmışlar. Galiba gencin can havliyle kaçışı onları eğlendirmiştir.

Katliamlar Devam Ediyor

Bulgarlar Çalıbaşı’nda ve çevresinde bahtsız Türkleri avlamaktan vazgeçemediler. 7 Aralık 1912 (24 Kasım 1328) günü, yani işgalden 35 gün sonra, Yürük Mahallesi Zagoş halkından 18 kişiyi, Dospat ve camide de 120 kişiyi öldürdüler.

Aynı köyden yaşlı bir Türk, Drama-Pursiçan yolu, Kule meydanında öldürüldü. Ceset bir hafta boyunca orada kaldı, gelip geçen Hıristiyan ve Müslüman herkes cesedi gördü.

Şimdi o bahtsız köyün zavallı Türk kadınları, küçük çocuklarıyla birlikte Kobališta’ya ekmek dilenmeye gidiyor, ekmek bulamazlarsa kökler ve otlarla beslenmeye çalışıyorlar.

Gerçekten, o iğrenç barbarların ve o aşağılık yaratıkların, bir buçuk aydan beri işledikleri cinayetleri düşünmek bile korkunçtur. Kafam, o korkunç kasaplıklara ilişkin görüntülerle, görgü tanıklarının ifadeleriyle, büromuza sunulmuş olan belgelerle dolup taşmaktadır.

Balkan Müttefikleri Zulümleri
Belgelerini Yayımlama Komitesi Sekreteri

Ahmed Cevad²⁰⁶

206) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.17-20.

Yunan Zulümleri

Aşağıda M. Stéphane Lauzanne'ın *Au Chevet de la Turquie* başlıklı değerli kitabından iki belge sunuyoruz:

Birinci Mektup

Makedonya Misyonu... 14 Kasım 1912

Nihayet, doğrudan Yenice'den haberlerim var.

Tanrı'ya şükür, her şey iyi geçti. Muharebe, 1 Kasım Cuma günü, sabah saat 10 sularında başladı. Yunanlar, Balıkçı'da (*Balekja*) idi. Balıkçı, küçük bir akarsudur, Manastır'a giderken oradan geçmiştik.

Türkler, Yenice'nin içinde ve çevresinde idi. Birçok mermi şehre düştü. Bizim misyonumuza 300 kişi sığınmıştı, iki binden fazla insan da sörlere sığınmıştı. Bu sığınmacıların hepsi cuma sabahından Yunanların şehre girdikleri cumartesi öğle saatlerine kadar buralarda kaldılar.

Yunanlar şehre girer girmez çarşığı ve Türk evlerini ateşe verdiler. Ama bütün Yenice Hristiyanları önceden Türk mağazalarını ve Türk evlerini iğrenç biçimde yağma ettiler. Yağmalama hareketi cumartesi günü öğleden sonra başladı; pazar, pazartesi vs. günleri de devam etti. Yağma talan devam ederken evler de durmadan yanıyordu. Yağmalamada zenginler de fakirler kadar ateşli ve arsızdı. Herkes yeteneğine göre bir şeyler kaptı. Bazıları 25 lira, bazıları da 500 Türk lirası götürdü. Yağma o kadar yoğundu ki pazar günkü ayinde sadece iki kişi vardı. Ve şimdi, bütün bu insanların Noel'de günah çıkartmalarını ayarlamak hiç de kolay olmayacaktır. Çok çirkin ve iğrenç!

Sörlerin sınıfında yaralananlar olmuş ama onları Selanik'e götürdüler. Sörler şimdi iki doktor ve bir eczacıyla birlikte yalnız hasta askerlere bakıyorlar.

Yenice'de birkaç yüz Yunan askeri var. Bu askerler burada da Selanik'teki gibi hareket ediyorlar, yani Müslümanların evlerine giriyor, çalıyor, yağmalıyor ve ırza geçiyorlar. Geçtikleri yerlerde, Yenice'nin civar köylerinde de yaptıkları hep budur.

Diğer taraftan, Yunanlar pek fanatik hareket ediyorlar, yalnız Rum Ortodoks olanları kayırıyor, geri kalanlara ise kötü davranıyorlar. Yunanlardan aldıklarının parasını ödüyorlar, el koyduklarını da ödediler ama mesela Yenice’li fakir bir Bulgar’ın seksen altı koyununu alıp götürdüler, bir şey ödemediler, ilerde ödeyecekleri yolunda bir güvence de vermediler.

Tek kelimeyle Yunan askerleri geçtikleri her yerde kendilerinden nefret ettirmeyi başardılar.

D...²⁰⁷

İkinci Mektup

Makedonya Misyonu... 26 Kasım 1912

Burada yeni bir şey yok, bizi asıl bundan sonra ne olacağı düşündürüyor. Makedonya’nın geleceği ne olacak? Makedonya, Yunan mı yoksa Bulgar mı olacak? Allah korusun, birinin ya da diğerrinin olması, bizim buradaki misyonumuzun sonu olur.

Bir vesileyle, buradaki durumumuz hakkında büyükelçiyle konuşamaz mısınız? Yunanistan’ın ya da Bulgaristan’ın Makedonya’ya yerleşmesinin bizim misyonumuz için ve buradaki Fransız nüfuzu için yıkım olacağını, bundan korktuğumuzu büyükelçiye söyleyemez misiniz?

Yunanlar ve Bulgarlar Makedonya’da gayet üzücü biçimde davranıyorlar, bunlar bilinirse Avrupa’da kesinlikle kötü izlenim yaratır.

M. Aldatti bizi görmeye geldi. Palioritsi için her şey iyi geçti. Fakat çevrede, köylerdeki Hristiyanlar vahşiler gibi hareket ediyorlar.

Bogdantsi’de Hristiyanlar Türk evlerini yağmalayıp boşalttılar, kadınların boyunlarındaki takıları koparıp aldılar, küpelerini almak için de kulaklarını kesip götürdüler; dahası kadınların, kızların ırzına geçtiler.

Bogdantsi ve Staykova Hristiyanları Pobregovo’ya daldılar, bir bölümü yağma yaparken, diğerleri de kadınlara, kızlara tecavüz ettiler ve bunları yapanlar Hristiyanlardır.

207) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2*, s.20-22.

M. Michel'in bana bildirdiğine göre, Pragonova'da erkekler öldürüldükten sonra kızlar da Dolni-Todorok'ta toplanıp öldürülmüş, söylendiğine göre sadece üç kız sağ kalmış, diğer bir söylen-tiye göre ise dokuz kız sağ imiş.

Dolni Poroy'da Türkler katledildi.

Vaizli'de bütün Türk halkı öldürüldü.

Galdinovo'da on iki Türk öldürüldü.

Roucouch'da (Rukuş), katliam devam etmekte ve her gün bir düzine Türk öldürülmektedir.

D...²⁰⁸

M. Lauzanne şu notu eklemektedir:

"...Makedonya'da oturan Fransız Katolikleri Yunan işgali ko-nusunda bunları söylüyorlarsa, Müslüman Türkler acaba ne di-yeceklerdir?"

"Müslüman Türkler olarak biz fazla bir şey söylemek istemi-yoruz, sadece bunların samimi takdirini uygar Avrupalılara bıra-kıyoruz."

Balkan Müttefikleri Zulümleri
Belgelerini Yayımlama Komitesi Sekreteri

Ahmed Cevad²⁰⁹

Bulgar Başıbozukların Yağmaları ve İnsan Kırımları

Bu başlık altında, 2 Şubat 1913 tarihli *l'Humanité* (Paris) ga-zetesinde aşağıdaki makale yayımlanmıştır:

"Selanik'teki Fransız dostlarımızdan biri bize bu şehirdeki bir konsolosluğa yapılan resmi çağrının örneğini gönderdi. Bunu biraz aşağıda kısmen yayımlıyoruz.

Tarafsız bir gözlemcinin kaleme almış olduğu bu rapor, Bul-gar çetelerinin yaşı ve cinsiyete bakmaksızın silahsız Müslüman-lara uyguladığı şiddet eylemlerini yansıtmaktadır.

Yağma etme, yakıp yıkma, toplu kıyım yapma, işkence, ırza geçme, zorla din değiştirtme, camileri yakıp yıkma... Hristiyan Bulgar başıbozuklarının başlıca eylemleri işte bunlardır.

208) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.22-23.

209) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.23.

Daha da vahim olan şudur ki, resmi makamlar Bulgar eşkıyasının eylemlerine göz yummakta, hatta bu suçlara ortak olmaktadır!..”

Bu resmi raporda en çarpıcı olaylar işte şunlardır:

Sırplar Kumanova’ya gelir gelmez, Hıristiyanlar, Müslüman evlerini ve mağazalarını yağma ettiler. Müslümanlar kaçarak katliamdan kurtuldular. Yeni cami Sırp kumandanının emriyle yıkıldı.

Sırplar, Arnavutların evlerini, işyerlerini sistematik olarak bombalayıp yıktılar. Yıkılan binaların sayısı 31’dir.

Üsküp’e sığınmış olan ve Kumanova’ya dönebilmeyi uman Müslümanlar, soğukta aç, perişan halde şehrin sokaklarında dolaşıp durmaktadırlar.

General **Stefanoviç** komutasındaki Sırp birlikleri, hiçbir direniş göstermemiş olan İştîp’i ele geçirdiler.

Buraya önce çeteler girdi. Girer girmez yağmalama ve yakıp yıkma eylemlerine başladılar.

Yağmalar ve Katliamlar

Kumanovalı **Hristo**, Üsküplü **Spiro Diliov**, İştîpli **Aleksandrovos**’un ve diğerlerinin yönettiği çeteler, Kratova ile Koçana’yı yakıp yıktılar, buraların bütün Müslüman halkını öldürdüler.

Şuyova ve Meşeli’de bütün Türkler öldürüldü, Vetreni’de 250 kişi katledildi.

Bogdanitsa’da 60 Türk bir camiye kapatıldı. Bunlar daha sonra camiden çıkarılarak birer birer boğazlandı.

Katledilip Parçalanan Müslümanlar

Kavadar bölgesinin 98 köyünden 31’i yıkıldı. Kaçamayan Türkler öldürüldü. Hatta yüklü fidye ödeyerek kurtulanlar da bir başka Bulgar çetesi tarafından katledildiler.

Diri Diri Gömülenler

Drenovo’nun bütün sakinleri boğazlandı. Drenovo ile Palikura arasında bir dizi mezar var. Bu mezarlarda, işkence görmüş ve yarı ölü, yarı diri olarak toprağa gömülmüş olan insanların başlarına rastlandı.

Bu arada Bulgar sınırından çeteler geldi. Bunlar, **Dedo Donçev** ile yardımcıları **Tane Nikolov Karanfilov** ve **Mihaylov**'un elebaşığındaydı. Gelir gelmez yakıp yıkmaya başladılar. Pomakların yarısı öldürüldü, diğer yarısı ise zorla Hıristiyan yapıldı.

Doyran (Toyran) kazasında dört köyün Müslümanları Hıristiyanlığı kabul ederek ölümden kurtuldu, öteki köylerin Müslümanları ise öldürüldü.

Serez'de bir gün Bulgar askeri öldürüldü, kimin öldürdüğü anlaşılamadı. Bulgar askerleri bunu bahane ederek kasabayı yağma ettiler, erkekleri öldürdüler, kadınlara, kızlara tecavüz ettiler. Bu sahneler üst üste yedi gün sürdü.

Visoçka'da Beş Yüz Müslüman öldürüldü

Dombalakov çetesi, 400 haneli Visoçka'da 500 Müslümanı katletti; kadınlara, hatta on üç yaşındaki kız çocuklarına tecavüz etti.

Bir köyde, erkekler mezbahada ayaklarından asıldılar, sonra kasaplık hayvanlar gibi doğrandılar.

Tecavüz Edilmeden Önce Vaftiz Edilen Kadınlar

Doyran (Toyran) ve Kilkış bölgesinde, akıl almaz vahşetler yapıldı. Doktor **Mecid**, canını kurtarabilmek için Hıristiyan olmayı kabul etti. Onu **Nikola** adıyla vaftiz ettiler, sonra öldürdüler. Karısı ise çetesiyle birlikte parti veren bir Bulgar subayının kurbanı oldu.

Korkutovo'da, bütün erkekler ve çoluk çocuk bütün kadınlar öldürüldü, yalnız en güzel yirmi kız sağ bırakıldı fakat onların da hepsi önce vaftiz edildi, sonra iyi Hıristiyanlar tarafından paylaşılıp tecavüze uğradı. Bu kızlardan biri boyun eğmedi, bütün tehditlere karşı direndi ise de küplere binen zorba çetenin işkenceleleriyle can verdi.

Kilkış yakınındaki Eşekli'de mutat yağma, yangın, katliamdan sonra on üç kıza tecavüz ettiler, ardından onları diri diri gömdüler.

Canlı Canlı Yakılan Kadınlar ve Kızlar

Petrovo'da gözleri önünde kızına tecavüz edilmesine dayanamayan bir anne, silahı kapıp Bulgarlara ateş etti. Bu hareket, genel

ve acımasız bir katliam işareti oldu. Bütün kadınlar ve kızlar oradaki bir kahveheneye kapatılıp ateşe verildiler. Bu zavallıların hiçbiri kurtulamadı.

Korkutova kadınları ve kızları da bir camide diri diri yakıldılar.

Sözde uygarlık getirecek olan müttefik ordularınca işgal edilen topraklardaki bütün köylerde aynı barbarlıklar, vahşetler yaşanmış ve hâlâ yaşanmaktadır. Çünkü içerlerdeki büyük merkezlerde yaşayan Türkler, can ve mallarının güvende olacağı yolunda işgal makamlarınca verilen teminatlara inanmış, yerlerinde kalmışlar, verilen sözlere itimat etmeyi de çıkarlarına uygun görmüşlerdi. Şimdi o büyük merkezler, canlarını kurtarmak için her gün köylerinden kaçan, kaçabilen göçmenlerle dolmaktadır.

Balkan Makamları Eşkiyaya Kanat Germektedir

Bu acıklı savaşta pek üzücü bir rol oynamakta olan kendi çeteleri hakkında ne yapmayı düşündüklerini Balkan devletlerine sormak pek yerinde olacaktır. Bu çeteler devletlere bağımlı, orduların himayesi altında olan çetelerdir. Ordular ve çeteler eşgüdüm halinde, çok zaman da birlikte çalışmaktadırlar.²¹⁰

İyi haber alan *Le Monde Chrétien* (Hıristiyan Dünyası) gazetesi, Trakya'da Bulgar zulümleri konusunda şunları yazdı:

“Son olarak Dedeağaç'taki Bulgar makamları ile Lloyd Autrichen arasında bir anlaşmazlık yaşandı. Bulgarlar bütün postayı, hatta konsolosluk haberleşmelerini dahi incelemek istiyorlar. İşgal ettikleri topraklardan dışarıya haber gitmesini engellemekte Bulgarların haklı nedenleri var. Ordularının başarısıyla saygı kazanmış olan Bulgarlar, şimdi, işledikleri zulümler yüzünden bir Hıristiyan millet olarak lanetlenmektedirler.

Dedeağaç'ta 600-700 kişilik bir garnizon vardı. Yaklaşık 107 Bulgar komitacı şehre sızdı, büyük bir kuvvetin gelmekte olduğuna insanları inandırdı ve Türk askerleri şehri boşalttılar. İki yüz kadar kadın ve çocuk camiye sığınmıştı. Cami bombalanıp havaya uçuruldu, oraya sığınmış olanların hepsi öldürüldü. Türk olanlar paramparça edildi. Sokaklarda dört yüz ölü sayıldı.

210) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.23-26.

Avret-Hisar'da (Kılıkış) daha kötü olaylar yaşandı. Çınar köyü camisine yüzlerce insan dolduruldu ve ondan sonra cami ateşe verildi. Altmış erkek katledildi. Korkut (Korkutovo) köyünde aynı şeyler yapıldı. Elli güzel kız alıkonulurken, insanların bir bölümü diri diri yakıldı. Virlan'da sadece on sekiz kişi öldürüldü, halk pazar yerinde toplandı ve Hristiyan olmak ile ölmek arasında seçim yapmaları istendi. Birçok köylü din değiştirmeyi reddetti. Onlara katledilmeden önce dört gün süre tanındı. Sonra bu insanlara ne yapıldığı bilinmiyor.

İki hafta önce, biri İngiliz, diğeri Rum olan iki bayan Gümülcine kazasına gitmişlerdi. Bayram günü Bulgar askerleri ile Bulgar komitacıları oraya girdiler. Alışık oldukları gibi Müslümanları camiye topladılar. Bunlar arasından on dokuz kişi sicimlerle bağlanarak Vardar Nehri'ne kadar sürüklendiler; orada tüfeklerle ve bıçaklarla toptan öldürüldüler. Ondan sonra Bulgar askerleriyle komitacılar halkı soydular, halkın her şeyini aldılar. Buğdaylarını, hayvanlarını, hatta alet ve edevatını kaldırıp götürdüler. Dokuz yaşın üzerindeki kız çocuklarına tecavüz edildi ve yirmi altı Türk öldürüldü...

Gümülcine'de yaşanan bu olaylar, hastanede tedavi edilmekte olan iki Bulgar askerine anlatılınca, bunların sevinçten gözleri parlamıştır. Bir Bulgar subayına, 'Fakat siz Türkleri yok ediyorsunuz' denince Bulgar subay, 'Elbette yok edeceğiz' diye cevap vermiştir."²¹¹

Hristiyan Canavarlığı

Alman gazetesi *Koelnische Zeitung*, Selanik muhabirinden aldığı bir yazıyı bu başlık altında yayımlamıştır. Yazının tam metni aşağıdadır, okuyalım:

Komitacılar İş Başında

Balkanlı müttefiklerin girdikleri yerlerde yaptıkları canavarlıkları hakkında sürekli haberler alıyoruz. Bu canavarlıklar, öncelikle askerlere katılmış olan Bulgar komitalarınca işlenmektedir. Kratova ve Koçana kazalarında, Kumanovalı **Hristo**, Üsküplü **Spiro Diliov**,

211) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.26-28.

İştipli **Aleksandrovos**, **Çernopeev** çeteleri ve diğer çeteler, geçtikleri yerlerde korkunç izler bırakmışlardır. Kratova kazasının dokuz köyünde 162 Hristiyan evi, 200 Müslüman evi yakılmıştır.

Top Ateşiyle

Gradetz köyü ve beş yüz evi top atışlarıyla yıkılmış, ardından komitacılar gelip çocuk bütün Müslümanları öldürmüşlerdir. İştîp ve İstihani yakınlarındaki Pişitza, Podluk ve Doleni köyleri de aynı akıbete uğramışlardır. Koçana kazasının altı Hristiyan köyü, beş Müslüman köyü ve bir karışık köyünde 138 Hristiyan evi ile 595 Müslüman evi ateşe verilip yakılmıştır. Yalnız İştîp kazası merkezinde ve köylerinde 48 Hristiyan evi ile 264 Müslüman evi yakılmıştır. Seferberlikte, iki kazada 306 Bulgar ve 13 Müslüman öldürülmüştü. Daha sonra, kaçamayan bütün Müslümanlar soyulmuş ve katledilmişlerdir. Bazıları da Hristiyanlığı kabul etmeye zorlanmıştır. Yerli Hristiyanlar, çetelere yardım etmekte, soygunlara, yağmalara, vahşetlere katılmakta ve nefret ettikleri Müslümanlardan intikam almaktadırlar.

Yangınlar

Kumanova kazasında 41 Hristiyan evi ile 302 Müslüman evi Sırlar tarafından yakılmıştır. Sırların Kumanova'ya girmelerinden önce, Üsküp'e kaçmış olan Müslümanların evleri ve dükkânları Hristiyan halk tarafından yağmalanmıştır. Kumanova Camisi dinamitle havaya uçurulmuştur. Daha sonra sığınmacılar geri dönünce, başlarını sokacak bir yer bulamamışlar, birçoğu açlıktan, yokluktan telef olmuştur. Otuz bir Arnavut köyü tamamen yıkılmıştır. Sırlar, Köprülü'ye doğru yürürken çeteler çabuk davranıp öne geçmişler ve karşılarına çıkan her yeri yağmalamış, yakıp yıkmışlardır. İki güçlü çete, Tikveş'ten Pirlep'e girmiş ve yolda terör estirmiştir.

Katliam, Katliam...

Birkaç Boşnak köyü özellikle kanlı trajedilere sahne olmuştur. Resmi kayıtlara göre 98 köy bulunan Kafadar bölgesinde 31 köy hemen hemen tamamen yakılıp yıkılmıştır ve kaçamamış

olan Türk mal sahiplerinin hepsi, hatta canlarının bağışlanması için Bulgar çeteleriyle anlaşmış olanlar dahi toptan katledilmişlerdir. Drenovo Müslümanları da aynı akıbete uğramışlardır. Palekura'ya giden yol kenarlarında, yeni kazılmış mezarlarda boğazlarına kadar gömülmüş Türk kafaları görülmektedir. Ustruma ile Mesta arasındaki yörede, **Dedo Donçev, Tane Nikolov, Karanfilov** ve **Mihaylov** elebaşılığındaki Bulgar çeteleri, marifetlerini göstermişler ve Pomak nüfusunun yaklaşık yarısını kırıp geçirmiş, katletmişlerdir.

Melnik, Nevrekop ve Demir-Hisar çabucak düşman eline düşmüşlerdir. Pek çok Pomak öldürülmüş, diğerleri zorla Hristiyan yapılmıştır. Demir-Hisar yağma edilmiş, Çugovo'da bütün Müslümanlar öldürülmüştür.

Vetreni'de iki yüz elli Müslüman öldürülmüştür. Bulgarların "Varna" adını vermek istedikleri Meşeli'de bütün Müslümanlar katledilmiştir. Meyçniçeta'da yirmi beş Müslüman öldürülmüştür. **Sandanski**'nin kışkırtmasıyla Sérez'de tutuklu Rum ve Bulgarlar serbest bırakılmışlar, bunlar sonra iki yüz haneli Ormalı köyüne gitmişler, orada bütün Müslümanları tamamen soymuşlar, ardından da vahşice öldürmüşlerdir.

Irza Tecavüzler

Serez şehri de savaşı ele geçirildi ama burada vahşetler hiç eksik olmadı. Bulgar şiddetinden şikâyetler, birkaç gün öncesine kadar hâlâ devam ediyordu. Bilinmeyen bir saldırgan Bulgar askerini öldürmüştü. Bunun üzerine şehir yedi saat boyunca yağma ve talan edildi. Çok sayıda Müslüman öldürüldü, kadınlar ve kızlar tecavüze uğradı. Aynı zulümler Langaza'da da tekrarlandı. Yaklaşık 400 haneli bir köy olan Visoka'da (Yüksek) **Dumbalakov** çetesi tarafından 500 Müslüman katledildi, on üç yaşındaki çocukları bile sağ bırakılmadı, kadınların ve kızların ırzlarına tecavüz edildi. Ondan sonra **Dumbalakov**, yüklü ganimetiyle Selanik'te şişine şişine dolaşiyor, mağazalardan son yenilikleri satın alıyordu. Doyran'da olup bitenleri daha önce rapor etmiştim. Kılış'ta ise daha da kötü zulümler yapıldı. Bir Türk doktoru Hristiyan olmayı kabul etmişti. **Nikola** adıyla vaftiz edildi ve hemen ardından katledildi,

zavallı karısı ise bir Bulgar subayının yırtıcı pençelerine bırakıldı. Korkutova'da bütün Müslümanlar katledildi, kadınlar ve çocuklar da sağ bırakılmadı. Yirmi kız camide diri diri yakıldı.

Tecavüz Edilip Diri Diri Gömülenler

Eşekli'de altmış ev soyulduktan sonra yakıldı, erkekler öldürüldü. On üç kız, tecavüz edildikten sonra bir çukura atıldı ve diri diri gömüldü. Yapılan bu vahşetlerden dolayı **Tane Nikolov** tutuklandı ise de hemen serbest bırakıldı. Bogdantsi'de (Gevgeli kazasında bir köy) altmış Müslüman bir camiye kapatılıp öldürüldü. 1902-1903 ayaklanmasında nam salmış olan (Vasil) **Çekalarov** çetesi Manastır civarında pek korkunç vahşetler yaptı. Krupiceta'da bütün Müslüman köyleri yakıldı ve erkekleri öldürüldü. Moglena'da tek bir Müslüman köy bırakılmadı, hepsi yıkıldı. Demirhisar yakınındaki Petrova'da, gözlerinin önünde kızına Bulgar askerlerince tecavüz edilmesine dayanamayan bir anne, bir silah kaparak Bulgarlara ateş etmiş, bunun üzerine genel bir katliam yapılmıştır. Bütün kadınlar ve kızlar bir eve kapatılarak orada diri diri yakılmışlardır. Bütün bu zulümler hakkında Selanik'teki Avrupa konsoloslukları uzun raporlar almaktadırlar. Yunanlar nispeten daha insanca davranmışlardır. Şu sırada burada (Selanik'te) bulunan Müslüman sığınmacıların feci sefaleti tahmin edilebilir. Bir uluslararası komisyon bu zavallıların imdadına yetişmeye çalışıyor. Ama bu komisyonun imkânları sınırlıdır. Dolayısıyla yapılacak yardımlar konsolosluklarca memnuniyetle karşılanacaktır.²¹²

Komitacıların Zulümleri

Bu konuda *Koelnische Zeitung*, yine Selanik muhabirinden aldığı aşağıdaki yazıyı yayımlamıştır:

"Bulgar çetelerinin Dedeağaç'taki hareketleri, Bulgarların Makedonya'da ve Trakya'daki hareketleriyle aynı kategoridendir. Avrupa'nın bu zulümlere ilgisiz kalması, buralardaki Avrupalılar ve yerliler üzerinde tuhaf bir izlenim yaratmaktadır. Bu zulümlerin binde birini Türkler yapmış olsaydı Avrupa'da bambaşka etki yapardı; Avrupa ayağa kalkar, dünyanın donanması seferber edi-

212) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.28-31.

lirdi. Ama bu zulümleri yapan katiller ve kundakçılar Hristiyan olduklarından, bu olaylar sessiz geçirilmek isteniyor. Bütün çabalara rağmen olanların hakkında net ayrıntılar edinilemedi. Şehir sımsıkı kapalıdır. Bu şehirde yapılan zulümlere ilişkin hiçbir telgraf, hiçbir mektup yerine gitmiyor ve yayımlanamıyor. Dörtte üçü Rum, geri kalan üçte biri Türk ve Bulgar olan Dedeâğaç ahalsinin kaderi hakkında uzun zaman bilgi alınamadı. Şimdi Dedeâğaç'ın işgali hakkında güvenilir bir kaynaktan dehşet verici bilgiler alınmaya başlandı. 19 Kasım'da zapt edilmeden önce Dedeâğaç'ta böyle korkunç olaylar hiç bilinmiyordu.

Türk birliklerinin Dedeâğaç üzerinden nakilleri tam bir düzen içinde gerçekleştirildi ve Türk askerlerinden hiçbir şikâyet olmadı. Fakat 19 Kasım'da demiryolu hizmetlerinin kesildiği ve Bulgarların yürümekte olduğu şehir de öğrenilince, 150 Bulgar komitacı Dedeâğaç'a girdi. Bunlar şehre girer girmez küstahça kıskırtıcı davranışlara başladılar. Bununla beraber, bir zayıftan ibaret olan Dedeâğaç Türk garnizonunun hiçbir direnişte bulunmadan şehirden ayrılmasına pek sevinmiş olan yerli Rumlar, Bulgar komitacılarını kolları açık karşıladılar.

***Yaver Paşa**, Bulgar kuvvetlerinin şehre girip girmediklerini Dedeâğaç demiryolu istasyonuna telgrafla sorunca, demiryollarının Rum görevlisi 6.000-8.000 kadar Bulgarın Dedeâğaç'a girmiş olduğunu bildirmiştir. (Demiryollarındaki Rum görevliler bu savaş sırasında Türkler aleyhinde faaliyet göstermişlerdir.)*

*Bu haber üzerine **Yaver Paşa**, Dedeâğaç'a gelen demiryolunun raylarını söktürerek ve bir lokomotif tünelde raydan çıkarak demiryolunu kapatmak zorunda kalmıştır. Üç araba dolusu cephaneyi de Bulgarların eline düşmemesi için havaya uçurmuş ve ondan sonra çekilmiştir.*

Bu arada Bulgar komitacılar Dedeâğaç'ta işe koyulmuşlardır. Rumlar, Bulgar komitacıların yağma ve talan sırasında bir hataya düşmemelerini sağlamak için Hristiyan evlerini birer haçla işaretlemişlerdir. Rum halkı, Selanik'te olduğu gibi Dedeâğaç'ta da Bulgar komitacılara kılavuzluk yapmışlar, komitacıların çabucak emellerine ulaşmaları için onlara yardımcı olmuşlardır. Komita-

cılar önce camiyi dinamitle havaya uçurmuşlar; camiye sığınmış bulunan ve çoğu kadın, kız, çocuk ve yaşlılardan oluşan 250 kadar Müslümanı da orada öldürmüşlerdir.

Komitacılar, Müslüman evlerini soymuş, Müslüman dükkânlarını ve mağazalarını yağma etmiş, işlerine yaramayan binaları yıkıp yok etmişler, sokaklarda rastladıkları Müslümanları katletmişlerdir. Evlerde birçok insanı da öldürmüşlerdir. Kana susamış olan komitacılar, cesaretlerini pençelerine düşmüş olan zavalı kadın ve kızlar üzerinde kanıtlamışlardır. Dedeagaç'ta 3.500 insan yok edilmiştir."

Sırpların Arnavutluk'ta Yaptıkları

Reichpost adlı Alman gazetesi, Sırp birlikleri ve çetelerinin Arnavutluk'taki zulümleri hakkında ayrıntılı bir rapor yayımladı. Yüksek mevkideki bir kişi tarafından kaleme alınmış olan raporda, çok güvenilir kişilerin ifadelerine de yer verilmektedir. Raporda belirtildiğine göre, Sırplar, kasabaların ve hatta köylerin Müslüman ahalisini yok etmişlerdir. Yalnız Kosova vilayetinde katledilen Arnavutların sayısı 25.000 kadardır. Raporda, ayrıca Balkanlar'a bir araştırma komisyonu gönderilmesi için Avrupa devletlerine çağrıda bulunmaktadır. Böyle bir komisyon gönderilirse, bu olayların doğruluğuna kanaat getirileceği eklenmektedir.

Anadolu'da Müslüman Göçmenler

Koelnische Zeitung gazetesi, İzmir'deki muhabirinden aldığı aşağıdaki haberi yayımlamıştır:

"Selanik'in Yunanlar ve Bulgarlar tarafından işgal edildiği günden beri oradan gelen her vapur Makedonyalı Müslüman göçmenlerle dolup taşmaktadır. Bir tek Messag rie Maritimes vapuruna tıks tıks 5.000 göçmen doldurulmuş, hacmi 600 kişilik olan bir başka tekneye de 1.500 göçmen alınmıştı. Gemiler, acıklı birer sefalet manzarası sergilemektedir. Göçmenler, toprak ve hayvanlardan ibaret olan mallarını terk etmek zorunda kalmışlardır, mallarını satabilmiş ya da güvenilir kimselere emanet edebilmiş olan göçmenlerin sayısı parmakla gösterilebilecek kadar azdır. Çünkü birçok yerde Müslüman nüfusun tamamı göç etmiştir. Midilli Adası'n-

dan da birçok Türk gelmiştir. Sakız Adası'nda ise Yunan makamları Türklerin adayı terk etmelerine izin vermemişlerdir; amaçları, hâlâ kuvvetle direnmekte olan Türk garnizonuna karşı bir baskı aracını elde tutmak olabilir. Gerçekte ise Sakız Adası'ndaki Türkler, özellikle Türk filosunun Limni Adası'ndan ayrılışında yaşanan kanlı olaylardan beri, terör altında tutulmaktadırlar. Bugüne kadar İzmir'e 9.000 kadar Müslüman göçmen geldi. Selanik ile İzmir arasında nakliye imkânları pek yetersiz olmasaydı, gelen göçmenlerin sayısı her halde çok daha fazla olurdu.”²¹³

Balkan Devletlerinin Acımasızlığı

Budapeşte'de çıkan *A Nap* gazetesinin 7 Şubat 1913 tarihli sayısında aşağıdaki makale yayımlanmıştır:

Balkan çeteleri 60.000 Arnavut'u ve 40.000 Türk'ü öldürdü. Makedonya köylerinin silahsız halkı yok ediliyor.

A Nap gazetesi muhabirinin raporu:

Edirne'de, Yanya'da ve İşkodra'da toplar patlamasaydı, kurtarıcıların savaşı sona ermiş ve yüzyıllardan beri sükûnet içinde yaşamakta olan Epir, Makedonya ve Trakya halkları artık mutluluğa kavuşmuş zannedilecekti. Bugünkü savaş, haç ile yapılan bir savaş olmamıştır. Bulgarlar, Yunanlar ve Sırpalar savaşa başlamışlar; Ortodoks Haçlı çeteler, kendi ocaklarında sakın sakın yaşamakta olan binlerce insanı öldürmüşlerdir. Epir'de yaşayan on bin Arnavut Yunan olmuştur. Bulgarlar ve Yunanlar kendi aralarında anlaşmaya varmışlardır. Çeteler devreye sokulmakta ve bunlar, bombalar atmakta, katliamlar yapmaktadırlar. Bunlar, uysal halkın gözleri önünde yapılmaktadır. İnsanlar öldürülmekte, katledilmekte, soyulmaktadır. Balkan halkları, ortaçağda bile yapılmamış olan barbarlık sınırını da aşmışlardır. Balkan Hristiyanları kurtarıcılarının yaptıkları savaş, bir yok etme savaşıdır.

Bulgar silahları, Lüleburgaz'da, Kırkkilise'de (Kırklareli'nde) ve Çorlu'da Kral **Ferdinand** ordularına onur kazandırmışlardır. Majeste Kral da Türk esirlerine iyi davranmıştır fakat iki Bulgar tümeni Makedonya'da, Ustrumca çevresinde katliamları öyle bir

213) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.32-34.

raddeye vardırırmışlardır ki, esir kanlar sel gibi akmış ve kızıl bir gölcük oluşturmuştur. Sırp ordusu Kumanova muharebesinden sonra savaş yapmadı, Türkler esir alındı. Sırplar bu durumu, zavallı Arnavutları katletmek için bir fırsat olarak gördüler.

Ani bir savaşa ihtimal vermemiş ve dolayısıyla geçen eylül ayında askerlerini terhis etmiş olan Türk hükümeti, birdenbire, Balkan devletlerinin 600.000 kişilik kuvvetiyle karşılaşınca, ancak 400.000 kişilik bir kuvveti savaşa sokabilirdi. Balkan müttefikleri ayrıca çeteleri örgütleyip devreye soktu ki bunlar, köy ve kasabaların silahsız halkını kılıçtan geçirdiler, katliam, yağma yaptılar. Türklere karşı korkunç bir insan avı başlatıldı. Çocuklar havaya fırlatıldı, yere düşerken barbarların süngüleriyle delik deşik edildi. Vahşiler Türkleri bağlayıp öldürünceye kadar dayak attılar. Bazı köylerde erkekler camilere kapatıldı, camiler dinamitlerle havaya uçuruldu. Yaban hayvanlar, zevklerine göre seçtikleri kadınlara ve kızlara tecavüz ettiler. Bu vahşetleri görmeye dayanamayan birçok anne kendilerini nehre atarak intihar ettiler. Bazı köylerin ahalisi Hıristiyanlığı kabul ederek ölümden kurtuldu. Bütün Türkler soyuldu, Türk köyleri yakıldı. Türklerin imha edilmesi hareketine, başlarında rahipleriyle birlikte Hıristiyan halk da katıldı ve 60.000 Arnavut ile 40.000 masum Türk barbarca öldürüldü. Binlerce Hıristiyan da soyuldu, bunlar şimdi dilenmek zorundadırlar. Öyle ki Hıristiyan halk şimdi şöyle dua etmektedir:

“Tanrım, bizlere günlük ekmeğimizi ihsan eyle ve bizleri barbar kurtarıcılarımızdan kurtar!”

Selanik vilayeti bu savaşta en büyük rolü oynadı. Yunanlar bu şehre girmeden önce köylerden buraya 60.000’den fazla insan gelip sığınmıştı. Bu zavallılar korkunç bir açlık çektiler. Yardım için yerli Rumlara boş yere yalvardılar. Hıristiyan sığınmacılar Tanrı’ya şöyle yakardılar:

“Tanrım, bizleri Haçlı şövalyelerden kurtar ve bizleri Türk askerlerine teslim et!”

Gerçekten Türk askeri, asil duygulara Yunan askerinden daha duyarlıdır.²¹⁴

214) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.35-36.

Selanik Olayları Üzerine *Jeune Turc*'de Yayımlanan Mektup

"Ancak İstanbul'a geldikten sonra Selanik olayları hakkında serbestçe konuşabiliyor ve o şehirde gözlerimle gördüklerimi kısaca size yazıyorum.

Hristiyanlar bize, 'Yunanlar şehre girince Selanik'in ne kadar hür olacağını ve polis tarafından izlenmeden nasıl her şeyi yapabileceğimizi göreceksiniz' diyorlardı. Fakat yazık ki, hürriyet kavramı, bambaşka biçimde, soygun hürriyeti, yağmalama hürriyeti, insanlara hakaret hürriyeti, kadınlara tecavüz etme hürriyeti olarak anlaşıldı. Yunan ordusu şehre girer girmez merkez hapis-hanesindeki bütün şehir eşkiyası, siyasi suçlu oldukları bahanesiyle serbest bırakıldı. St. Georges Kilisesi'ne sığınmış olan kadınlar, saçlarından tutulup dışarı atıldı, ardından bütün halılara Yunan ordusu adına el konuldu. Bütün bunlar daha önce yazılmış olanların bir tekrarıydı.

Yunan ordusu girmeden önce Türklerin bütün Hristiyanları öldüreceklerine bizi inanmaya zorladılar. Avrupa basınına önceden da bu yolda telgraflar çekildi. (Bana gelince, ben de bir defa Manastır'da, bir defa da Selanik'te olmak üzere iki defa öldürüldüm ve hâlâ hayattayım ki, Rus ajanlarının ve İngiliz ajanlarının beni nasıl öldürmüş olduklarını size yazıyorum.)

Kurtuluştan (bu kelime hoşuma gidiyor) beş-altı gün sonraydı. Büyük bir gürültü işittik. Barut deposu havaya uçurulmuştu. Kimileri, 'Bulgarlar bombalarıyla Yunanları kovmaya başlıyor' diyordu. Kimileri de, 'Türkler, Bulgar hilesini kullanarak Avrupa'nın dikkatini çekmeye çalışıyorlar' diyordu.

Ben yine de Sabri Paşa Sokağı'ndan patlamanın olduğu yöne doğru ilerliyor ve solumda Vardar Sokağı'nı buluyordum. Bu sokağın başında silah sesleri duydum. Sağımda, Yunan bayrakları asılmış pencereden erkek ve kadınların başlarını uzatmış, bir şenliği kutlarcasına tabancalarla havaya ateş ettiklerini görüyordum.

'Ne oluyor?' dedim kendi kendime. Şiddetli silah sesleri devam ediyordu. Aniden yanıma bir adam yaklaştı, belki beni tanıyordu, 'Allah aşkına kendinizi koruyun, Türkleri öldürüyorlar, herkesi kırıp geçiyorlar' dedi. Adam hızla yanımdan uzaklaşırken gördü-

ğüm şu oldu: Yirmi kadar Yunan askeri, 'Turkos, Turkos' diye bağırarak yaklaştılar ve karşımda Türklerle Arnavutların doluşmuş oldukları bir kahvehanenin camlarını kırmaya başladılar. Korkunç çığlıklar yükseldi, masalar devrildi, en öndekilerin başlarına kurşun sıkıldı, kaçmak için arkama döndüm fakat geçemedim, sokaklar tutulmuştu. Görünen oydu ki, sistematik olarak hazırlanmış bir katliam yapılmaktaydı.

Üç-dört defa ıslık çaldım ama ne bir subay vardı ne bir polis. Sonunda, 'Ben bir Amerikalıyım' deyince geçmeme izin verdiler. Olympos Kahvehanesi'ni geçince, bir subaya gördüklerimi anlatmaya ve benimle gelip yabancıların hayatını da tehdit eden askerleri durdurmasını anlatmaya başladım; çünkü süngüler bana da doğrultulmuştu. 'Yalan söylüyorsun, mösyö' dediler. Yüz yirmi insanla birlikte ben de neredeyse öldürülecekken kıl payıyla kurtulmuştum. İmdat ararken şimdi yalancılıkla suçlanıyordum. Otelime varmıştım ki, sekiz-on Giritli jandarmayla gelen bir subay beni tutukladı. 'Rezil köpek, şerefli ordumuza hakaret etmeye utanmıyor musun, yürü!' dedi. Konağa kadar yürüdüm. Hapsedildim. İki gün iki gece aç susuz bırakıldım. Yalvardığım halde Amerikan konsolosuna haber verilmedi. Konsolos 15-16 saat sonra haber almış. Kurtuluşumdan sonra beni Konak'tan Beyaz Kule'ye kadar yürüttüler, sonra tekrar konağa getirdiler ve bana, 'Bir yanlış anlaşılma olmuştur, şikâyetçi değilim' diye kâğıt imzalattılar.

Bu katliamı yapanlar Türkler olsaydı, bir savaş gemisi gelip bahriyelileri şehre çıkarır ve katliam yapmış olan askerlerin cezalandırılmasını isterdi.

(Öldürülenlerin sayısı 80-120; Bulgarlar, Yunanları 200 kişiyi öldürmüş olmakla suçluyorlar. Yunan kaynakları ise barut deposunun patlaması sonucu 315-320 Türk esirinin ölmüş olduğunu belirtiyorlar.)

Jandarmalar pasaportuma el koymuşlardı. Otele gelince bütün eşyalarımın da alınmış olduğunu gördüm. Umarım ki burada (İstanbul'da), zorla bir belge imzalamak durumunda kalmam.

Saygılarımla..."

Howell S. Cresswell²¹⁵

215) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 2, s.39-41.

İstanbul Cemiyeti'nin Yedinci ve Sekizinci Raporları

Balkanlı müttefiklerin barbarlıkları artık bütün dehşetiyle bilinmekte, bütün hükümetlerce, hatta Balkan hükümetlerince itiraf edilmekte, uygar ülkelerin tarafsız asil basını tarafından ayıplanmaktadır. Bundan sonra, bu vahşetlerin boyutlarını, ne kadar yaygın olduklarını göstermek ve kurbanların sayısını mümkün olduğu kadar tam olarak saptamak, acıklı durumlarını göz önüne sermek kalıyor. Biz tamamen tarafsız olarak kaleme aldığımız raporlar yayımlamayı sürdürerek gerçekleri bütün dostlara göstermeye çalışacağız. Tanıkların hayatlarını tehlikeye atmamak için onların isimlerini açıklayamıyoruz.

Yedinci Rapor: Gümülcine ve Çevresinde Olaylar

Gümülcine (bugün *Komotini*) şehri 8-21 Kasım (1912) günü işgal edildi. Serez'de, Dedeağaç'ta, Ustrumca'da, Çalışbaşı'nda ve diğer iki yüz yerleşim yerinde yapılan genel katliamlar, Gümülcine içinde yapılmadı. Fakat Gümülciñe'ye bağlı nahiyelerde ve köylerde hem nizami Bulgar kuvvetleri hem de Bulgar başıbozukları tarafından en feci zulümler işlendi. Gümülcine şehri Müslümanları da bu Balkan kötülüklerinden nasibini aldı. Camiler kiliseye çevrildi, okullar ve vakıf malları gasp edildi, cinayetler işlendi, soygunlar yapıldı, ırza, namusa saldırıldı...

Şehrin iki büyük camisi, **Bayezid I** zamanından beri ayakta olan Eski Cami ile ilk fatihin (**Orhan** ve **Murad I** zamanı) adını taşıyan **Evrenos Bey Cami** kiliseye çevirildi. Söylemeye bile gerek yoktur ki, bu camilerin halıları Bulgarların ganimeti oldu. Bulgarlar, kutsal emanetlere ve kutsal kitaplara saygısızlık ettiler, **Bayezid I**'in kızının mezarını ve Eski Cami avlusunda bulunan diğer türbeleri yıktılar.

Kutsal emanetleri almak için camiye girme izni isteyen **Deriş Ahmed** adlı ihtiyar, Bulgar nöbetçi tarafından süngülendi ve aynı gün vefat etti.

Yirmi beş yıl önce kendi arzusuyla Müslümanlığı kabul etmiş olan **Mustafa** adlı bir fırıncı, Bulgar makamlarınca konağa çağırıldı ve din değiştirmesi hakkında uzun bir sorgulamadan sonra

serbest bırakıldıysa da, daha sonra esrarengiz biçimde kayboldu. Müslümanlığı kabul etmiş olan **Halil Efendi** adlı kişi de aynı şekilde kayıplara karıştı.

Sarhoş bir komitacıyı yaralamakla suçlanan altı Müslüman tutuklandı, yargılanmak üzere Bulgaristan'a, Hasköy'e gönderildiler ve bir daha geri dönmediler. Bu kişilerin aileleri haber almak için Bulgar makamlarına başvurdıklarında, onlara alaylı bir şekilde gülerek, "*Türk ordusuna katıldılar*" diye cevap verdiler. İşte bu altı kişinin isimleri, **Hasan Pehlivan**, **Muhsin**, **Said** (bu ikisi Türk memurudur), **Hacı Hüsrev oğlu Sadık**, **Hüsnü Ağa**, Sarıca Mes-sina köyünden Saraç **Mehmed**. Kaybolanlar yalnız bunlar da değildir. İsimlerini tam olarak saptayamadığımız daha bir düzine insan ailelerinden koparılmış ve bir daha kendilerinden hiçbir haber alınamamıştır.

Koyunlarına el konulan hancı **Şevket Ali**, şikâyetle bulunmak için bir Bulgar komitacı şefine gitmiş ve bir daha geri dönmemiştir. Cesedi de bulunamamıştır.

Gümölcine Belediye Meclisi üyesi **Hafız Ali oğlu Mehmet Ağa**, şehir yakınında bulunan çiftliğini görmeye gitmiş, kendi Bulgar uşakları ve komitacılar tarafından asılmıştır. Bulgar makamları bu cinayeti bir intihar saymışlardır.

Hırsızlıklar ve Yağmalar

Gümölcine'de de birçok Müslüman evi soyulmuş, yağmalanmıştır. Kurbanlar arasında bize şu isimler ve olaylar da bildirildi: Otelci **Hakkı**'nın yaklaşık 600 Türk lirası değerindeki parası, mücevherleri vs. çalınmıştır. **Mustafa Ağa**'nın 400 lira değerindeki eşyası çalınmıştır.

Diğer taraftan Bulgar askerleri, Bulgar yöneticinin oturduğu evden, bitişiğindeki Darıdere Kaymakamı **Suat Bey**'in ve Darıdere Mahkeme Kâtibi **Tahsin Bey** ailesinin oturduğu eve girmişler; bu evde bulunan bütün parayı ve değerli ne varsa hepsini çalmışlar, tecavüze uğrayan, soyulan kadınların ağlayıp hıçkırımları arasında evden çıkıp gitmişlerdir.

Çalınan para, saat, bilezik ve diğer değerli nesnelerin bir dökümü yapılamıyor.

Bulgar makamları, savunmasız Müslümanları daha da aşağılamak için ak sakallı ihtiyarları, ak sarıklı ve yeşil sarıklı hocaları, Türk memurları, sokakları süpürtmek, umumi helaları temizletmek gibi işlere zorlamaktadırlar.

Muhacir Katliamı

Sultan Yeri, Eğridere, Kırcaali ve diğer civar yerlerden Gümülcine'ye çok sayıda Müslüman muhacir (göçmen) gelmişti, bunların sayıları binlerce diye tahmin ediliyordu. Bulgar makamları kallesçe güvenceler vererek bu zavallı insanları gruplar halinde Gümülcine'den çıkardılar ve yolda onları katlettiler. Özellikle Kırcaali ahalisi, Bulgarlarca önceden hazırlanmış olan sistematik katliamda büyük ölçüde kırıma uğratıldı.

Karatepe Katliamı

Karatepe, Gümülcine'ye altı saat mesafede bir Müslüman köyüdür. "Kuşlu Hatlı" ve "Hacılar" adlı komşu köylerin Bulgarları Karatepe'ye gitmişler, köyün bütün Türk nüfusunu toptan katletmişler, köyün varını yoğunu yağmalamışlar, hatta beşikteki Türk çocuklarını da kaldırıp götürmüşlerdir.

Gümülcine'ye komşu Kuştepe köyü Müslüman halkı da aynı şekilde acımasızca toptan katledilmiştir.

Çayhane (Chai-hané) Katliamı

Çayhane, Gümülcine'nin bir diğer Müslüman köyüdür; bu köyün Türk halkı ile "Kalaycı" adlı komşu köyün Bulgar halkı arasında, dostça, hatta neredeyse kardeşçe ilişkiler vardı. Çayhane köyü Türkleri, Rum ve Sırp çetelerine karşı Kalaycı köyü Bulgarlarını birçok defa korumuşlardı. Bu hizmetlerine karşılık Kalaycı köyü Bulgarları da işgal sırasında Çayhane köyü Türklerini korumayı vaat etmişlerdi. Fakat bu cömertlikleri sadece iki hafta sürdü. İki haftanın sonunda Kalaycı köyü Bulgarları da Bulgar komitacılarına katıldılar ve beraberce gidip Müslüman köyünü yağma ettiler, köyün erkeklerini katlettiler, kadınlarına tecavüz ettiler. Köyde öldürülen Müslümanların sayısı 28 veya 30 kişidir. Şu

sırada Rumeli'nin bütün Müslüman köylerinde olduğu gibi, Çayhane köyünde de açlık ve hastalık hüküm sürmektedir.

Ahi-Çelebi'de Dehşet

12/15 Ekim (1912) günü, Ahi-Çelebi (bugün *Gorna Arda*) bölgesinin merkezi Paşmaklı (bugün *Smolyan*), iki gün sonra da Palas (bugün *Rudozem*) köyü Bulgarların eline düştü. Ondan sonra bölgenin bütün Pomak köyleri düştü: İsmilan (bugün *Smilyan*), Karşılı Kebir (bugün *Vievo*), Karşılı Sagir, Eflah (bugün *Vlahovo*), Tarin, Topuklu (bugün *Srednogortsi*), Yunus Dere, Fındıklı... Bütün bu köyler yakıldı, köylerdeki erkeklerin neredeyse tamamı katledildi, köylerin kadınları tecavüze uğradı, dağlarda ve tarlalarda yalınayak dolaşmak zorunda bırakıldı. Bulgarların hoşlarına giden kızlar ise Bulgaristan'a gönderildi.

Kurbanlar arasında bize şu isimler de bildirildi: Paşmaklı'dan **Adem oğlu, Rayço'nun oğlu** komitacı **Gavril** ve çetesi tarafından yakalandı; Paşmaklı köprüsünden Arda Nehri'ne atıldı. Bosnalı **Ali Ağa oğlu**, İsmilan'daki dükkânı önünde koyun boğazlar gibi boğazlandı.

Gümölcine'nin bazı köylerinde yapılan katliamlarda tek bir erkek bile sağ bırakılmamış, memedeki bebeklere varıncaya kadar bütün erkekler öldürülmüştür. Bazı anneler, süt çocuklarının hayatını ancak onların cinsiyetini gizleyerek kurtarabilmiştir! Gümölcine müftüsü, Gümölcine köylerinde ve çevresinde yaşayan elliden fazla yakınının Bulgarlar tarafından öldürüldüğünü açıklamıştır. Bu açıklamaya bakarak kurbanların sayısının ne kadar yüksek olduğu tahmin edilebilir.

Palas Köyünde

Ahi-Çelebi'nin bir köyü olan Palas'ta, hamile kadınlara varıncaya kadar herkesi katlettiler, on yaşındaki çocuklara değin her kızı kirlettiler.

Posta ve Telgraf Bürosu Müdürü **Hacı Nazmi Efendi**, Bulgarların askeri depo önünde, sokak ortasında on yaşındaki bir kız çocuğuna tecavüz ettiklerini, bu barbarların hayvanca saldırıdan sonra da zavallı kızcağızı öldürdüklerini gördüğünü anlattı.

Aynı görgü tanığı, sokak ortasında karnı deşilip açılmış, karaciğeri eline verilmiş bir kadın cesedi görmüştür.

Paşmaklı çıkışlı bir kartpostalda, kendilerine zorla verilmiş olan Hristiyan isimleri İstanbul'daki aileye bildirilmiştir. **Osman** artık **Stefan**, **Rifat** da **Kiriyak** adını taşımaktadır. Zavallı ana-babalar şu sırada İslamın merkezinden insanlığa dönerek bu barbarların böyle bağnaz eylemlerine müsaade edilmemesini istemektedirler.²¹⁶

Sekizinci Rapor: Doyran'da Vahşet

Doyran'da yapılan zulümler sistemi, Ustrumca'da yapılanların hemen hemen aynısıdır. Tam yetkili bir komisyon kurularak işe başlandı. Bu komisyon 18 günde 200 Müslüman'ı mahkûm edip ölüme gönderdi. Bu zavallıların yarısı, öldürülmeden önce komitacıların kurşunlarına nişan hedefi yapıldı. Kurbanlar arasında birçok kızın da bulunduğu bildirildi. Bu kızlar tecavüz edildikten sonra öldürülmüşlerdir.

Aynı komisyon birçok Müslüman'a ağır fidyeler de ödetmiştir. Bu konuda sağlayabildiğimiz bilgiler şunlardır: **Âli Bey**, 1.000 Türk lirası ödemek zorunda kaldı, yine de hayatı bağışlanmadı ve öldürüldü. Aynı şekilde Ustrumcalı **Cavid Bey** de yüklü miktarda para ödedikten sonra feci biçimde öldürüldü. İnsanlardan alınan paralar da şöyledir: Osmaniye Müftüsünden 15 lira, **Mehmet Emin Efendi**'den 40 lira, **Molla Ahmet Hüseyin**'den 30 lira, **Hacı Osman**'dan 20 lira, **Hakkı Bekir**'den 25 lira, **Mehmet Efendi**'den 5 lira, **Recep Çavuş**'tan 35 lira, Tütün Rejisi Memuru **Tevfik Efendi**'den 100 lira, **Ali Çavuş**'tan 65 lira, **Süleyman Çavuş**'tan 60 lira, **Hacı İsa**'dan 20 lira, **İbrahim Efendi**'den 35 lira, Ustrumca Mal Müdüründen 175 lira, Telgraf Müdüründen 80 lira, Ustrumca Reji Müdüründen 80 lira alınmıştır.

Doyran Göçmenleri Katledildi

Bulgar sürüleri memleketi yakıp yıkarken yerli Müslümanlar da kitle halinde kuzeye, güneye kaçıyordu. Bu sırada Radovişte, Ustrumca ve Osmaniye ahalisinden büyük bir kitle de Doyran'a gelip sığınmıştı. Yukarıda sözünü ettiğimiz Doyran'daki sistema-

216) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, Constantinople, 1913, s.3-7.

tik katliamın ardından, buradaki göçmenler de kendilerine kalleşçe güvenceler verilerek evlerine dönmeye zorlandılar.

Dahası, kısa zamanda yerlerine dönmeyecek olanların öldürülecekleri, öz kardeşi de olsa bir göçmene evini açanların komitacılarca tutuklanacakları ve bunların evlerinin yakılacağı yolunda tehditler savuruldu.

Bu acımasız emre uymamak mümkün değildi. Dolayısıyla bu göçmen kitleleri, her biri 3.000-5.000 kişilik dört katile oluşturarak yola koyuldular.

Birinci katilede, çoluk çocuk ve ihtiyarlardan oluşan 4.600 kişi vardı. Bunlar öğleden sonra yola çıktılar. Bu katileye daha Doyran'dan çıkar çıkmaz saldırdılar, kafilenin yarısı orada öldürüldü. Kafilenin sağ kalan diğer yarısı, Ustrumca ile Doyran arasında bir köy olan Kastoron'a veya Kostora'ya gitmeye zorlandı. Orada bu zavallıların hepsi soyuldu, birer don gömlekle bırakıldı. Geceleyin bunları yeniden yola çıkmaya zorladılar, hemen ardından baltalarla, süngülerle üzerlerine çullandılar. 4.600 kişilik bu ilk katileden bir kişi bile sağ bırakılmadı, trajik ölümden kimse kaçıp kurtulamadı.

İkinci katileden 4.000 kişi, üçüncü katileden de 3.000 kişi katledildi. Dördüncü kafilenin yalnız erkeklerini öldürmekle yetindiler, kadınlarını serbest bıraktılar. Ama daha sonra bu kadınların bir bölümünü Tarapana'da, diğer bölümünü de ikinci raporumuzda sözünü ettiğimiz Ustrumca yakınındaki mezbahada hendek kazdırarak hakladılar.

Her tarafta katliam! Sözünü ettiğimiz büyük göçmen kitleleri dışında, yalnız Ustrumca çevresinde katledilenlerin sayısı 6.000 kadar hesaplanmaktadır. Kırk yedi haneli Volios köyünden yalnız üç kişi katliamdan kurtulabilmiştir. Prosnik ve Şuşitsa (*Suşiçe*: Yukarı-Cuma [bugün *Blagoev-grad*] iline bağlı köy) köylerinin erkek nüfusu toptan katledilmiş, kızlarına tecavüz edilmiş, kadınları zorla Hıristiyan yapıp vaftiz edilmişlerdir.

Doyran dolaylarında da Ustrumca köylerindeki gibi korkunç facialar yaşanmıştır: Büyüklü'de doksan kişi öldürülmüş, Büyüklü, Çepelli, Kökçe köylerinin bütün erkekleri katledilmiş, Aşağı Mahal-

le'den yalnız dört kişi sağ kalmıştır. (Elimizde bütün bir liste vardır, Doyran'da öldürülenlerin çoğunun isimleri listede kayıtlıdır.)

Petriç Katliamı

(Yukarı-Cuma'ya [bugün *Blagoev-grad*] bağlı merkezi bir yerleşim yeri olan) Petriç ve köyleri, en felaketli insan kırımına sahne olmuş yörelerden biridir. Buraların Müslümanları, ilk günlerde, kurtulmak için içgüdüsel bir ihtiyatla güneye yönelmişler; Serez'e, Drama'ya, Selanik'e gelmişlerdir. Fakat bu bahtsız halkı yok etmek niyetinde olan Bulgarlar, tehdit ve hileye başvurmadan geri durmamışlardır. Zaten açlık, hastalık ve fiziki sefaletle boğuşmakta olan bu zavallı muhacirleri (göçmenleri) köylerine dönmeye ikna etmek için Serez'e ve Selanik'e birer komisyon göndermişlerdir. Muhacirlere, geride bıraktıkları evlerine hiç dokunulmadığı, doğup büyüdükları toprakları terk edip gitmenin hiç akıllıca bir davranış olmayacağı söylenmiştir. Serez'de daha da ileri gitmişler, geri dönmeye karar verenleri ölümle tehdit etmişlerdir. Sonunda bu zavallılar yeniden yola koyulmuşlar, katile katile Petriç'e ve çevre köylere dönmüşlerdir.

Petriç 30 Ekim 1912 (17 Ekim 1328) günü işgal edildi ve 1 Aralık (18 Kasım) gününe kadar, buraları yönetmekle görevli yerel komisyon, yerlerinde kalmış olan halka karşı oldukça ılımlı davrandı. Fakat göçmenler geri döner dönmez Bulgar çetelerinin tutumları tamamen değişti.

1 Aralık 1912 (18 Kasım 1328) günü saatçi **Ali Efendi**, oğulları **Ferhad** ve **Adem Efendi**'ler, Türk kaymakamın kâtabi kışlaya çağırıldılar ve orada koyun boğazlar gibi boğazlandılar. Seksen yaşında bir ihtiyar olan **Amuş Ağa** da Reji İdaresi önünde boğazlandı. Bununla beraber bu cinayetler, soğukkanlılıkla hazırlanmakta olan korkunç katliama kıyasla önemsiz münferit olaylar idi. Ertesi gün (2 Aralık günü) bütün Müslüman erkekler Hükümet Konağı'na çağırıldı. Orada, yerel komisyon şefi bu Müslümanlara, kışladaki Bulgar askerlerine teslim olup boyun eğmelerini ve asla kaçmaya kalkışmamalarını söyledi; ardından bu insanları bir ahıra götürdüler, iki gün burada aç olarak tutuldular. Bu zavallı tutukluların sayıları üç yüz kadardı. Bu sırada Müslüman evleri ve aileleri

eşkiyanının insafına bırakılmıştı. Her şey altüst edilmiş, yağmalanmış, kadınlara tecavüz edilmişti.

Üçüncü gün, önceden hazırlanmış olan katliam başlamıştır. Hatta katliamı yapacak cellatlar da belirlenmişti. Bunlar **Goba**, ekmekçi **Andira**, **Vasil Elenko**'nun oğlu oduncu **Nikoli**, **Koço** ve **Miço**, kasap **Zari**, **Petko Besbo** ve belediye eczacısı **Kolo** idi. Zavallı tutukluları beşer beşer aldılar, kollarını arkalarına bağladılar, kışanının arkasındaki kırılığa götürdüler, “polana” denilen yerde bunları süngüleyerek öldürdüler. Bu insan kıyımının durdurulması için Bulgar kaymakamın emri geldiğinde sadece dört kişi sağ kalmış idi. (Tutuklu üç yüz Müslüman'dan sadece dört kişi kurtulmuştu.)

Bu kurbanların isimlerini kapsayan iki liste büromuza verildi. İşte bazılarının isimleri: Müftüzade **Ömer Efendi**, kardeşi **Rıza Efendi**, **Aziz Beyzade**, **Sadık Bey Numan** ve **Süleyman Ağa**'lar, **Maksud Bey**, **Şemsi Bey**, **Salih Bey**, **İbrahim Beyzade**, **Yusuf Ağazade**, **Hasan Bey**, **Ahmet Pehlivan**, ihtiyar Arab **Rüştü Bey**, çarşı cami imamı **Mehmet Efendi**, aynı caminin ikinci imamı **İbrahim Efendi**, müezzinler **Mustafa** ve **Muharrem Efendi**'ler, Ali Voyvoda Camisi imamı **Halid Efendi**, onun müezzini **Şevki Efendi**, kadı kâtibi **Ömer Efendi**, eşraftan **Sadık Bey**, **Osman Bey**, **Hacı Veli**'nin iki oğlu, zanaatkâr **Mustafa Kalfa**, cerrah **Usta Ömer** ve oğlu **Ahmed**...

Petriç Çevresinde Korkunç Olaylar

Barbarlar, büyük bir soğukkanlılıkla hazırlamış oldukları katliamlara devam ettiler. Niyetleri, Türk ve Bulgar nüfus oranlarında büyük bir değişiklik yaratmaktı. Bu amaçlarına ulaşmak için iki emin yolları vardı: Katliam yapmak ve zorla Bulgarlaştırmak. Müslüman erkeklere, yaşlılara ve yaşlı kadınlara birinci yolu, yani katliamı tereddütsüz uyguladılar. Genç kadınlara ve çocuklara ise zorla din değiştirtmeyi, yani zorla Bulgarlaştırma yöntemini bütün ülkede uyguladılar.

Erkeklerinin hemen hemen tamamı katledilmiş ve geri kalanlara da zorla din değiştirtilmiş olan Müslüman köyleri şunlardır:

Breznitsa (Beresniçe), İslimnitza, Raditça, Kaminiçe (Kamenitsa), Vicsan, Gurgueova, Mendova (Mendovo), Vişnani (Vişle-

ni), Diranofça, Muraska, Muslı, Leşnice (Lesnitsa), Eleşniçe (bugün *Eleşnitsa*: Bulgaristan'da Yukarı-Cuma /Cuma-i balâ [bugün *Blagoev-grad*] iline bağlı köy, Balkan savaşlarında [1912-1913] Bulgarlarca işgal edildi), Kularova, Dimid-ova (Dimidovo, bugün *Samuilovo*: Yukarı-Cuma [*Blagoev-grad*] iline bağlı köy), Kaina, Yavernize, Klutz (Klisura?), İskrit (bugün *Skrit*: Bulgaristan'da Yukarı-Cuma iline bağlı köy, Balkan Savaşı'nda Bulgarlarca işgal edildi.), Konarna, Draçova, Minova, Çırban, Rijdak...

Petriç çevresindeki bütün bu köylerde katliama uğramış olanların sayısı 4.000 kadar hesaplanmıştır. Zorla din değiştirtilmiş olanların sayısı ise daha fazladır. Yüzlerce Müslüman kız da Bulgar eşkıyasına ve Bulgar askerlerine av olmuştur.²¹⁷

İstanbul Cemiyeti'nin Dokuzuncu, Onuncu ve On Birinci Raporları

Dokuzuncu Rapor: Sarışaban Olayları

Kavala'ya bağlı Sarışaban'da Bulgarların yaptıkları korkunç zulümleri anlatan aşağıdaki rapor, Düyun-u Umumiye Sarışaban görevlisi **Mehmet Nâzım Bey** tarafından hazırlanmıştır:

15 Kasım 1912 (2 Kasım 1328) Cuma günü, bir Bulgar komitacı çetesi Sarışaban'ı işgale geldi; ertesi gün İskeçe'ye (bugün Xanthi/Ksanti) gitmekte olan bir Bulgar taburu bu köyden geçti. Kanlı komitacı şefleri Çavdarov ve Kavalarov, hemen köyü yönetmeye başladılar. Önce silahları topladılar ve korkacak bir şey olmadığı yolunda halka güvence verdiler. Çarşamba (20 Kasım) gününe kadar nisbi bir sükûnet içinde yaşandı; ancak komitacıların eline düşen diğer bütün bölgelerde yapılan zulümler biliniyordu ve dolayısıyla gelecek tehlike konusunda endişelenmemek elde değildi. Bu önsezinin en korkunç biçimde gerçekleşmesi maalesef gecikmedi.

Tutuklamalar

20 Kasım 1912 (7 Kasım 1328) Çarşamba günü, komitacı şefleri, silahlı adamlarını köylere saldırdılar ve buralarda oturan bütün Müslüman erkeklerin ve memurların toplanıp getirilmesini em-

217) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.7-10.

rettirler. Ben de bunlar arasındaydım, bizleri tutukladılar. Niçin tutuklandığımızı bilmiyorduk. Yirmi dört saat hapsedildikten sonra her birimize birer parça ekmek verdiler. İkinci akşam binbaşı rütbesinde bir Bulgar subayı gelip hapishanede bizi ziyaret etti. Silah aramak için hapsedildiğimizi ve bunun üç dört günden fazla sürmeyeceğini söyledi. Biz tam elli iki kişiydik. Köyde eşraftan **Ahmet Efendi** ve üç-dört adamından başka tutuklanmamış kimse kalmamıştı. Bulgar subayının verdiği güvenceden sonra kendi hayatımız için artık endişe duymuyor fakat desteksiz ve korumasız kalmış olan ailelerimiz için korkuyorduk.

Bulgar Adaleti

Bulgar subayının ardından komitacı şefi **Çavdarov** geldi ve ihtilal mahkemesi tarafından verilmiş korkunç hükmü açıkladı. İstisnasız hepimiz ölüm cezasına çarptırılmıştık; çünkü bir saman yığını içinde iki sandık cephane bulunmuş olduğu iddia ediliyordu.

Bulgar adaleti işte buydu!

Geceyi ve ertesi günü nasıl geçirmiş olduğumuz tahmin edilebilir! Ölüm dehşeti içindeydik! Bizi nasıl idam edeceklerdi? Komitacıların barbarlığını bildiğimiz için hiçbirimizde kurtulma umudu yoktu. Ertesi akşam, karanlık basınca **Çavdarov** yine hapishaneye geldi. Bu defa içimizden on bir kişiyi aramak için gelmişti, bunların isimleri bir kâğıda yazılmıştı. Bu bahtsız kardeşlerimizin başlarına ne geleceğini biliyorduk, bütün gece gözlerimizi kapayamadık. Bizi üç gün daha bekleyiş içinde tuttular, her dakika ölümü bekledik. Aynı barbar **Çavdarov**, bir gece tekrar geldi ve bu defa on üç arkadaşımızı alıp götürdü. Ve bu böyle üç-dört gece devam etti. Trajik gerçeği biz dahi duyduk. Zavallı kurbanlar, bir çeyrek saat ötede, büyük bir incir ağacı altına götürülmüşler, burada onları ikişer ikişer bağlamışlar ve süngüleyerek öldürmüşlerdi.

Artık on kişi kalmıştık. Hepimiz ölü gibiydik! Kızıl ölümü bekliyorduk. Nihayet, hapsedilişimizin dokuzuncu akşamı, bir yüzbaşı ile bir Bulgar memuru geldiler, Bulgar hükümeti adına bizleri serbest bıraktılar.

Yabancı Ziyaretleri

Şehit edilenlerin cesetleri günlerce gömülmeden açıkta kalmıştır. Zulümleri duyan bazı yabancılar yapılanları yerinde görmek için Sarışaban'a gelmişler, söylendiğine göre gelenlerden biri İngiliz lordu imiş. Söylemek bile fuzulidir ki Müslümanların evleri, onurları, malları eşkıyanın elinde kalmış, akla gelebilecek her türlü saldırıya uğramıştır.

İki-üç gün sonra Kavala'daki İngiliz konsolosu, siyasi bir adamla birlikte geldi, işlenen cinayetleri gözleriyle gördü; çünkü kanlar içindeki cesetler hâlâ tarla ortasında duruyordu. Bütün bu yabancı ziyaretler, resmi makamların gözlerini açtı. Kavala kaymakamı da geldi, onun emri üzerine çürümeye başlamış olan cesetler derin bir çukura gömüldü. Ardından katliamı açığa vuran bütün izlerin yok edilmesi için tarla sürülüp ekildi.

Bulgarların niyetinin Sarışaban'da Türk unsurunu yok etmek olduğu açıktır. Camiyi kiliseye çevirirken, *"Artık burada Müslüman kalmayacağı için cami de gereksizdir"* demişlerdir.

Kurbanların (Şehitlerin) İsimleri

Sarışaban'da Bulgarların masum kurbanları olan kardeşlerimizin isimleri şunlardır:

Kaymakam vekili **Ali Rıza**, tahrirat kâtibi **Mehmet Nime-tullah**, savcı vekili **Selâmi Tevfik**, bidayet mahkemesi hâkimleri **Hüsnü** ve **Reşid**, sorgu hâkimi **Ömer**, mahkeme kâtibi **Ahmed**, belediye doktoru **Nafiz Tahir**, belediye kâtibi **Hasan Vehbi**, veznedar **İzzet** ve **Mehmed**, Ziraat Bankası veznedarı **Mehmed**, öğretmen **Şaban** ve **Nuri**, odacı **Mustafa Çavuş**, avukatlar **Rifat**, **Yusuf**, **Tahsin** ve **Cemal**, ileri gelenlerden **Savlet Bey**, **Recep Ağa**, bakkal **Rıza**, onun ortağı **Recep**, nalbant **Rasim**, kahveci muhacir **Hasan**, İndiz köyü imamı **Mehmet**...

Sarışaban'daki zulümlerle ilgili bir diğer raporda, sistematik tutuklamalar ve katliamlardan önce orada iki kurban daha verildiği bildiriliyor. Bunlar, olağanüstü bir vahşetle öldürülmüş olan köyün ileri gelenlerinden **İsmail** ve **Şaban Ağa**'lardır. Nefes boruları kesilip saatlerce can çekişir halde terk edilen bu insanların cesetleri de on beş gün gömülmeden ortalıkta kalmıştır.

Sarışaban Civar Köylerinde

İndiz imamı **Mehmet**, Sarışaban içinde boğazlandı. Eşraftan **Salim Ağa**, oğlu ve diğer beş-altı kişi dere kenarında öldürüldüler. Sarışaban çevresindeki bütün köylerde ve çiftliklerde de benzer cinayetler işlendi. Tütün ticareti ve tarım bakımından Rume-
li'nin en zengin yöresi olan Sarışaban ve çevresinde Müslüman ev-
leri komitacı eşkiya tarafından soyuldu, varlıklı Müslümanlar ha-
raca bağlandı. Yüzlerce Türk lirası ödemededen insanların hayatta
kalmaları mümkün olmuyordu.

Müslümanların bütün hayvanlarına da el konuldu, parala-
rı çalındı. Mesela Yürük **Hüseyin Ağa**'dan 1.000 lira, Derbent'te
çiftlik işleten **Ferhat Ağa**'dan 2.000 koyun alındı.

Bize daha başka zulümler de bildirildi ki, bunlar hakkında ya-
kında ayrı bir rapor yayımlayacağız.²¹⁸

Onuncu Rapor: Tikveş Olayları

(Selanik vilayeti kazalarından olan) Tikveş'in merkezi Kafa-
dar, 5 Kasım 1912 (22 Ekim 1328) günü, Bulgar komitacıların ar-
dından gelen Sırp'lar tarafından işgal edildi. "Komitacı" derken,
yarı vahşi bir çete anlaşılmalıdır. Uzun yıllardan beri öldürmeye,
yağmalamaya, bomba atmaya, terör saçmaya, gözünü kırpmadan
her türlü zulmü yapmaya ve yakıp yıkmaya alışmış olan bir çete.

Bugünkü acı savaşta akla hayale gelmeyen her türlü barbar-
lığı yapanlar asıl Bulgar komitacılarıdır ama bu çetelerle beraber
gelen Sırp askeri birlikleri yağma ve katliam yapmakta kendileri-
ni pek rahat hissetmediklerinden, Bulgar çeteleri, Sırp subayları-
nı aldatabilmek, vahşetlerini ve katliamlarını meşrulaştırabilmek
için çeşitli hilelere başvurmaktadırlar. Tikveş'in merkezi Kava-
dar'ın (Cavadar) başına gelen de bu olmuştur.

Müslümanların Kurban Bayramı arifesinde bu Bulgar çete-
cilerinden bazıları, bir Sırp askerini, sap saman almak için Balâ
Mahallesi'nde oturan **Hüseyin** adında bir Müslüman'ın evine gö-
türdüler. Orada o askeri öldürdüler, hemen Sırp komutana koşup
Müslümanların silahlı bir ayaklanma hazırladıklarını, Hıristiyan-
ları öldürmeye başladıklarını, Sırp askerini de bir Müslüman'ın

218) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3, s.11-14.*

evi önünde öldürdüklerini haber verdiler. Ateşli Slav komutan, derhal adamlarını küçük kasabaya saldı, sokaklarda rastlayacakları her Müslüman'ı öldürmelerini emretti. Komitacıların rüyası gerçekleşmeye başladı. Sırp askerleriyle birlikte kasabanın dört bir yanına dağılıp zavallı Müslümanlara çullanmaya koyuldular. İnsan kıyımı ve yağmalar iki gün boyunca devam etti. Kurbanların sayısı yüz seksen kişi olarak belirlendi. Gerçek insan kıyımları (*hécatombes*) tam Kurban Bayramı gününe rastlatıldı.

Bu kıyımın görgü tanıklarından biri Tikveş kazasına bağlı Roşden müdürüdür; Sırplarla Bulgar komitacılarının, mahkeme kapıcısı **Mehmed Ali Efendi** adındaki bir ihtiyarı evinin önüne sürükleyerek ailesinin gözleri önünde kurşunladıklarını gördüğünü anlattı. Aynı sokakta, yaşlı bir kadının **Ali** adındaki oğlu öldürülmüştür. Bu görgü tanığının oturduğu mahallede on iki kişi öldürülmüştür.

Hırsızlıklar ve namusa tecavüzler ise, katliamdan önce, her yerde görüldüğü gibi, silah arama bahanesiyle başlamıştır. Fakat bu kanlı olaylardan sonra, bütün Müslüman evlerinin, dükkânlarının yağma ve talan edilmesinden, Müslüman kadınların ve kızların ırzına geçilmesinden artık hiç sakınılmamaktadır.

Diğer yüz olayın yanı sıra bize şu da anlatıldı: Sırp askerleri Drinova müdürü **Sadık Bey**'in evine girmişler, müdürü hemen öldürmüşler. Çılgılık atmaya başlayan müdürün karısına, iki güzel kız kardeşine, kocasının ve damadının önünde tecavüz etmişler, ondan sonra evde değerli ne buldularsa kaldırıp götürmüşler.

Namusa tecavüz konusunda Sırp subaylar da barbar komitacılardan ve basit askerlerden pek geri kalmadılar. Çeşitli yollarla hangi evde güzel kadınlar, kızlar bulunduğunu öğreniyor, akşamları gidip bu zavallı insanların kapılarını zorlayarak namuslarını kirletiyorlardı.

Hatta Tikveş kaymakamına da işkence edildiği bize bildirildi.

Tikveş Köylerinde Olup Bitenler

Köylerde cinayetler ve yağmalar, kaza merkezindeki olaylardan önce başlamıştı. İşgalden iki gün sonra, Tristevik Çiftliği'nde oturan Bulgarlar, komitacılarla birleştiler, gidip akşam saat dokuz

sularında çiftlik kâhyası **Hüseyin**'i öldürdüler. Ardından Bosnalı bir Müslüman göçmen olan çiftçi **İbrahim**'i, karısını, yaşlı annesini ve iki küçük çocuğunu süngüleyerek katlettiler; çocuklardan biri iki, diğeri altı yaşında idi. Bundan sonra bu eşkıyalar, öldürdükleri bu masum insanların cesetlerini, üzerlerine benzin dökerek yaktılar. **İbrahim** adında dokuz yaşındaki bir çocuğu da cesetleri yakmakta oldukları ateşe attılar fakat bu çocuk can havliyle fırlayıp kaçmayı ve işkenceden kurtulmayı başardı. Bu olayın görgü tanıkları arasında, Roşden köyünden **Milkov** adlı bir Bulgarın da bulunduğu bize bildirildi.

Sirekova'da

Sirekova, Selanik vilayetinde 220 evli büyük bir köydür. Burada 28 insan öldürüldü. Bunlar arasında yetmiş yaşındaki **Yaşar Ağa**, onun oğulları **Hasan**, **Halim**, **Sefer Çavuş**, kardeşi **Mehmet** ve diğerkleri vardı. Müslümanlara, eşleri ve çocuklarıyla birlikte evlerinden çıkmaları emredildi, çıktıktan sonra onları toplayıp köyün dışına götürdüler. Orada önce bağladıkları erkekleri süngüleyerek ve kurşunlayarak öldürdüler; sonra kadınların üzerlerini aradılar, ne buldularsa alıp götürdüler. Bu sırada Müslümanların evleri de sistematik olarak yağma edildi.

Bahola'da

Bahola, altmış beş rahmetli Müslüman'ın ve yirmi beş ölü Hıristiyan'ın köyüdür. Komitacıların yardım ettiği köyün Hıristiyan ahalisi, Müslümanları yakaladılar. Katliam ve yağma, Sirekova'daki gibi yapıldı. Köyün Müslüman ahalisi köyün dışına çıkarıldı, orada erkekler bir sicimle bağlandıktan sonra, vahşice öldürüldüler. Öldürülenlerin sayısı kırk beş idi; bunlar arasında **Selim Çavuş**, **Ahmet Ağa**, bakkal **Süleyman**, berber **Halil**, Hocaoglu **Halil** ve diğerkleri vardı. Kadınlara gelince onlar Bulgar dinini almaya zorlandılar, kızlar ve güzel kadınlar da Bulgarlarca paylaşıldı.

Dokuz Müslüman Kafadar'da hapse atıldılar. Bunların adları, **Hasan** ve oğulları **Ali'yle Veli**, **Abid**, **Ahmet**, **Veli**, **Süleyman**, **Kortiş** ve **Mahmud** idi. Bu zavallıları öldürmek için yerli Bulgarlarla komitacılar, hapishaneyi koruyan Sırp subayı oradan uzaklaştı-

mak için bir hileye başvurdular. Bekništa köyünden iki Bulgarı, Sırp subaya gönderdiler. Bu iki Bulgar, Sırp subaya, “*Türkler bize saldırıyor, askerlerinizle bizim imdadımıza yetişin*” dediler. Sırp subay askerlerini alıp Bekništa köyüne gidince Bulgarların hilesini fark etti, Türk saldırı olmadığını görüp Bahola’ya döndüğünde, hapiste-ki Müslümanların kaybolmuş olduğunu gördü. Onlar küçük köyün dışında topluca öldürülmüşlerdi. Bununla beraber suçlulara hiçbir ceza verilmemiştir.

Rusman, Konopišta, Nipotin, Tismanik gibi Tikveş’in bütün öteki köylerinde de katliamlar yapılmıştır. Bu köylerde öldürülen erkek, kadın ve çocukların toplam sayısının dört yüz olduğu belirlenmiştir.²¹⁹

On Birinci Rapor: Avret-Hisar Olayları

Avret-Hisar, Selanik’e bağlı bir kazadır. Bu kazanın merkezi, Selanik’e sadece iki saat uzaklıktaki Kılıkış’tır. Buna rağmen bu kaza, Balkan afetinden en fazla etkilenmiş olan bir yöredir.

Kılıkış (Bulgarca *Kukuş*), uzun zamandan beri Bulgar çeteleri eylemlerinin önemli bir merkezi olmuş idi. Bu küçük kasaba nüfusunun hemen hemen tamamı Bulgar’dı. Kasabanın Müslüman nüfusu ise rahmetli yüz kişiyi geçmiyordu. Kılıkış Müslümanlarının çoğu ihtiyatlı davranıp Selanik’e sığınmışlardı. Kasabada Bulgar dostlarına güvenerek az sayıda Müslüman kalmıştı, onlardan da on dört kişi öldürülmüştü. Katledilenler arasında Doktor **Mecid** ve genç oğlu da vardı. Bulgarlar arasında çok dostu olan zavallı doktor, dostlarının vaatlerine güvenerek ailesiyle birlikte Kılıkış’ta kalmıştı. Fakat işgalden sonra vahşice öldürüldü. Önce parasını istediler. Dört yüz lira kadar olan bütün parasını verdi. Daha da istediler. Bu defa değerli kâğıtlarını da bıraktı. Fakat doymak bilmeyen barbarlar, aldıklarıyla yetinmediler, zavallı doktorun on dört yaşındaki oğlunu, anasının, babasının ve kardeşinin gözleri önünde boğazlayıp öldürdüler. Bütün aile gözyaşları içinde bağışlanmaları için yalvardıysa da fayda etmedi, vicdansız barbarlar bu defa zavallı babayı da ailesi önünde katlettiler. Doktorun karısı

219) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.14-16.

aklını kaybetti. Şimdi iki küçük çocuğunu ellerinden tutup sürükleyerek küçük kasabanın sokaklarında avare avare dolaşmaktadır.

Körkut (Keurkut) ve Raayan'da

Bu yörede birçok köy yağmalanıp soyuldu fakat en fazla mezalim, Körkut ve Raayan köylerinde yapıldı. Körkut köyünde, kızlar hariç, kadınlarla birlikte bütün Müslümanlar camiye ve bir samanlığa kapatıldıktan sonra buraları ateşe verildi. Yangın devam ederken barbarlar bu iki mekânın önünde, silah elde sırayla nöbet tuttular, bu cehennem manzarasını seyrettiler. Alevlerden canlarını kurtarabilmek için kendilerini dışarı atan zavallıların hepsini kurşunlayıp süngüleyerek öldürdüler.

Böylesine vahşice öldürülen kurbanların sayısı yedi yüze çıktı. Sağ kalan kızların sayısı altmıştan fazladır ama onların da hepsi zorla vaftiz edildikten sonra kirletildi. Bulgarlar bu kızlardan birkaçıyla evlendiler. Köyde yalnız on yedi Müslüman ölümden kurtulmuştur ve onlar şimdi Selanik'tedirler.

Raayan'da da benzer barbarlıkla sekiz yüz Müslüman yok edildi ve pek az Müslüman sağ kaldı.

Diğer Köylerde

Bu bedbaht kazanın (Avret-Hisar kazasının) her tarafında katliamlar yapıldı. Şöyle ki:

Çirnal'de 80, Pikova'da 60, Paperat'ta 45, Marşalı'da 45, Lelova'da 27, Riza'da 20, Erikli'de 18, Öksüzlü'de 17, Toganca'da 15, Virlat ve Kutuplar'da 17, Hasan Oba'da 15, Potreç'te 14, Karadağ-Yeni Mahalle'de 10, Saraylı'da 14, Vaniş'te 9, Kuşova'da 7, Durhasanlı'da 8, Akça-Kilise'de 5, Ernefçe'de 5, Aşıklı'da 3, Serimli'de 3, Hacı Yunus'ta 3, Sarı Köse'de 2, Yenimahalle'de 2, Ulaşlı'da 2, Karapınar'da 1, Sarıgöl'de 1, Sarıdağlı'da 1, Yakuplu'da 1, Eriorden'de 1 kişi öldürüldü. Bunlar bizim sağlayabildiğimiz rakamlardır ve diğer köylerde başka kurbanlar da olduğu bize söyleniyor. Ancak şimdilik ayrıntılı bilgi alamadık (Toplam 451 kişi).

Yağmalar

Bütün bu köyler yağma edildi, Müslümanların evleri yağmlandı. Bu kaza en verimli ve en çok has buğday üreten kazalardan biridir; Bulgaristan'a gönderilen hububat miktarı 4.000.000 okka kadardır.

Bütün bu köylerde kadınlara, kızlara tecavüz edildi, yüzlerce kız vaftiz edildi, zorla Bulgarlarla evlendirildi.

Katliamlar Devam Ediyor

En ürkütücü şey, katliamların devam ediyor olmasıdır. Oysa Avrupa'da ve hatta burada (İstanbul'da), barış yapıldıktan sonra bu zulümlerin son bulacağı, sağ kalan insanların beş asırlık ata yurtlarında yaşayabilecekleri ümit ediliyordu. Fakat Selanik'ten aldığımız bir mektup pek kaygı vericidir; çünkü katliamların devam ettiğini haber veriyor, hem de uğradığı katliamlardan yukarıda sözünü ettiğimiz aynı kazada katliamların devam ettiğini öğreniyoruz. Çok güvendiğimiz bir kişiden gelen bu mektupta deniyor ki:

"Motol, Çömlekçi, Strazova ve Kuşova köyleri Bulgarları, kısa bir süre önce, Sündecli ve Dorgutlu adlı Müslüman köylerini kuşatmışlar, erkeklerin bir bölümünü öldürmüşler, evleri soymuşlar, kadınlara tecavüz etmişler, bunların bazılarını alıp götürmüşler. Kurbanların tam sayısı, çaldıkları eşyaların değeri kesin olarak bilinmiyor.

Son olarak, 14 Şubat 1913 (1 Şubat 1329) günü, geceleyin gidip Rahmanlı, Kelebekli, Dursunova ve Davutlu adlı Müslüman köylerini basmışlar, erkeklerin bir bölümünü öldürmüşler ve evleri yağmalamışlardır.

Selanik'e en yakın bir kazada yapılan bu yeni katliamlar karşısında büyük bir endişeyle kendi kendimize soruyoruz: Acaba daha önceki katliamlardan canlarını kurtarabilmiş ve limanlardan uzak yerlerde, iç bölgelerde kalmış olan Müslümanların hayatları tehlike altında mıdır?

Diğer taraftan, yeniden başlayan savaşı Osmanlı ordusu kazanırsa Selanik içindeki Müslümanların dahi öldürülecekleri yolunda açıkça tehdit edildiklerini haber alıyoruz.

Kendi kendimize şunu da soruyoruz: Acaba Avrupa, bu zulümleri kınamak için Bulgarların bütün Müslümanları imha et-

melerini ve bu topraklarda hiçbir Müslüman yaşamadığını açıklamalarını mı bekliyor?”

Balkan Müttefiklerinin Mezalimi

Neşr-i Vesaik Cemiyeti Sekreteri **Ahmed Cevad**²²⁰

Yunanistan'dan Gelen Bir Mektup

Yunanistan'dan bir arkadaşımıza gelen özel mektubun ilgi çekici birkaç paragrafını aşağıya aktarıyoruz:

Savaş Esirlerinin Öldürülmesi

“İşte ibret alınacak bir olay: Hanya'da İngiliz viskonsolosunun ayak işlerine bakan ve savaşın başından beri de Yanya'daki Girit taburundan bir genç kahvede uluorta anlattığına göre, kendisinin de içinde bulunduğu bir grup askerlerin refakatinde 800 Türk esiri Preveze'den Pire'ye sevk edilmiş. Bu 800 esirden sadece 300'ü Pire'ye ulaştırılmış. Diğer 500 esir ise Yunan uygarlığının şampiyonları tarafından yolda öldürülmüş!

Refakatçi askerler Yanya'ya dönünce resmi makamlar, yerine ulaştırılan esirlerin sayısı ile teslim alınmış olanların sayısı arasındaki büyük farkın üzerinde durmuşlar.

(Yolda öldürülen 500 asker için) Refakatçi askerler onar gün, refakatçi subaylar ise yirmi gün hapis cezasına çarptırılmışlardır!”

Jeune Turc²²¹

“Haçlılar” başlığı altında 3 Şubat 1913 tarihli, 53 sayılı Germania şunları yazdı:

“...Bulgarların bugün yaptıkları savaş, Otuz Yıl Savaşlarından daha beter bir savaştır. Köylerde ve kasabalarda buldukları bütün Müslüman erkekleri öldürüyor, kadınların ve kızların ırzlarına geçiyor, köyleri yağmalayıp yakıyorlar. Petropo köyünde iki kız, annelerinin gözleri önünde kirletilmiş. Buna dayanamayan anne bir karabina tüfeğini kapıp iki el ateş etmiş. Bu olay, korkunç bir katliamın işareti olmuş. Köyün bütün kadınları, kızları ve çocukları köy kahvesine toplanıp doldurulmuş ve kahvehane ateşe

220) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.17-19.

221) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.23.

verilmiş. Bütün bu insanların hepsi orada alevler içinde can vermişlerdir.

Bu tipik bir olaydır. **Tonü Nikolov** ve **Dedo Donço** çetelerinin yaptıkları gibi Bulgar çeteler çok daha beterini yapmışlar ve Müslüman köylüleri zorla vaftiz ederek Bulgarlaştırmışlardır.

Kalkış yakınındaki Eşkeli köyünde on kız diri diri gömülmüştür.

Avusturyalı bir bayan Kavala'dan kardeşine şunları yazmıştır:

'Müslüman olmaktan başka bir suçları bulunmayan şehrin ileri gelenleri tutuklandılar, yargılanmadan, sorgulanmadan vahşice idam edildiler. Tutuklular gece yarısı kaldırıldılar, soyulup birer don gömlekle bırakıldılar, üçer üçer birbirlerine bağlanıp süngülandılar, sonra da köpek öldürür gibi dipçiklerle ezilip öldürüldüler. (Kavala'da) İlk gece 39 kişi, ikinci gece 15 kişi böyle öldürüldü ve bu cinayetler devam etti. Öldürülenler arasında her sınıftan insan vardı. Serez'de Türkler kendilerini savunmaya kalkışarak iki askeri öldürdüler. Bunun üzerine Bulgar subay saatini çıkardı, 'Şimdi saat dört, yarın saat dörde kadar buradaki Türklerle istediğinizi yapmakta serbestsiniz' dedi. Bu vahşiler yirmi dört saat içinde 1.200, başka bir tahmine göre 1.900 Türk öldürdüler.'

Albay Veit'in anlattığına göre, Bulgar komitacılar Çatalca ile Edirne arasındaki bütün Müslüman evlerini yakıp kül ettiler. Buna karşılık Türkler, bütün raporlarda, bu arada Profesör **During**'in ve Yüzbaşı **Rein**'in raporlarında övgülerle anılıyorlar...

İstanbul'da yüksek bir diplomat bana dedi ki: '200.000 Türk katledildi. Ana ve babalarının gözleri önlerinde çocuklara tecavüz edildi. Mallarını almak için kızlarla evlendiler, sonra da onları öldürdüler. Yiğınla insanı camilere doldurup yaktılar ya da diri diri toprağa gömdüler. Haçlılar!..' ²²²

Prof. Dr. Ernst Jaeckh'in Yazdıkları

Dr. Ernst Jaeckh, Balkan Savaşından Sonra Doğu'da Almanya başlıklı değerli kitabının önsözünde şunları yazdı:

222) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.29-31. (Kısaltılarak alındı- Bilâl N. Şimşir)

"Balkanlar'da yaşanan zulümlerden bahseden yalnız Türkler olsaydı, bu korkunç gerçeğin abartıldığına inanırdık. Ama elimizde resmi belgeler ve Alman görgü tanıkları tarafından bize iletilmiş olan korkunç fotoğraflar var..."

Elbette savaş savaştır ve 'savaşta zayıfların gözyaşlarına, ağlayıp sızlanmalarına pek yer yoktur' denilebilir. Ama Balkanlar'daki bu savaşın, tarihte örneğine rastlanmayan yepyeni bir özelliği vardır ki o da şudur: Muzaffer bir ordu, savaşa hiç katılmamış olan sakin ve barışçı bir halkı yok etmektedir. Balkanlar'da statükonun korunacağını ilan etmiş olan devletler de çağdaş Haçlıların bu katliam çılgınlığını durdurmak için kılını bile kıpırdatmamakta ve ağızlarını açmamaktadırlar..."

Abartmadan şunu söyleyebiliriz: Müslüman Türkler, bu topraklar üzerindeki beş yüzyıllık hâkimiyetleri boyunca, Hristiyan Balkanlıların son üç ay içinde öldürdükleri kadar insan öldürmemişlerdir. Beş yüzyıl boyunca her Allah'ın günü üçer insan öldürülmüş olsaydı toplamı 509.000 kişi ederdi ki, bu rakam son üç ayda Balkanlar'da öldürülen insanların sayısından daha az kalmaktadır. Fatih Türk, bugün Hristiyanların yaptıkları gibi yakıp yıkmamıştı. Hoşgörülü Türkler, bugünkü Hristiyan fanatiklerin yaptıklarını yapmış olsalardı, şark sorununu Türkiye'nin başından defetmiş olurlardı. Müslüman Türkler, idareleri altındaki Doğu Hristiyanlarını dinlerinde serbest bırakmış, hatta onların çok güçlü ve çok vahşi olmalarına göz yummuşlardır. Bunun sonucu olarak şimdi bütün bir halk yok edilmekte ve bütün bir ülke boşaltılıp insansız bırakılmaktadır."

Dr. Ernst Jaeckh, bunları yazdıktan sonra şöyle demektedir:

"Bütün bu olaylara rağmen Avrupa insanlığı hâlâ susmaktadır! Bu durum karşısında dindar Müslüman acaba ne diyecek ve ne hissedecektir?"

Türk, hâlâ inancını ve ümidini korumaktadır. Âyan Meclisi üyeleri, Nazırlar, bu arada yaşlı Müşir **Gazi Muhtar Paşa** ve **Ferid Paşa**, İstanbul'dan bütün büyük devletlerin hükümdarlarına çağrıda bulundular, Balkan devletlerinin bu zulümlerini durdurmalarını rica ettiler. Ve Avrupa'da henüz hiçbir irade harekete geçme-

di, hiçbir insanlık eli kalkmadı, hiçbir uygarlık sesi yükselmedi! Fotoğraf kanıtlarına rağmen hiçbir ses yükselmedi!²²³

Diğer Raporlar ve Yayınlar

Balkan Zulümleri İngiliz Parlamentosunda

Avam Kamarası, 13 Şubat 1913 Perşembe

Mr. Walter Guinness (Burry St. Edmonds Muhalefet milletvekili) Dışişleri Bakanına şu konularda resmi bilgisi olup olmadığını sordu:

Sırp birlikleri Prizrend'i işgal ettikten sonra evleri ateşe vermişler, evlerden dışarı fırlayan erkekleri, kadınları ve çocukları kurşunlamışlar, çeşitli sığınmacıların tahminlerine göre 500 ila 900 kadar insanı öldürmüşlerdir.

Sırp birlikleri Lyuma'yı (?) işgal ettikten sonra kadınları ve çocukları üçer üçer birbirlerine bağlamışlar ve üzerlerine benzin döküp yakmışlar. Bunun yanı sıra erkekleri de soyup öldürünceye kadar süngülemişler, bu şekilde 500 ila 600 kadar erkeği katletmişlerdir.

Yunanlar yetmiş beş Türk savaş esirini Vardar Nehri'nde boğmuşlardır. Acaba Sayın Bakan bu konuda Selanik Başkonsolosundan herhangi bir rapor almış mıdır?

Yunanlar Prizrend'de birçok Arnavut'u katletmişler, Karaferia'da da sözde bir sıkıyönetim mahkemesinde yargıladıktan sonra en ileri gelen Arnavut ve Ulahlardan birçoğunu infaz etmişlerdir. Sayın Bakanın bu konuda resmi bir bilgisi var mıdır?

Balkanlı Müttefiklerin Serez'de asgari bir tahminle 1.700 Türkü yok ettikleri, Ustrumca'nın Bulgar birliklerince işgalinin ilk 48 saatinde 34 Müslümanın katledildiği, bunlar arasında iki yaşlı adamın ve beş çocuğun da bulunduğu hakkında Balkanlı Müttefiklerin Zulümlerini Yayımlama Komitesi raporuna Sayın Bakanın dikkati çekilmiş midir?

Albay **Mitoff**'un Ustrumca'dan ayrılmasından sonra Bulgar teğmen **Volçeff** ve Sırp kumandan **İvan Gribitz**'in, komitacı şefi

223) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3, s.32-33.*

Tsankoff'un, diğer dört kişinin, orada bir mahkeme kurarak 23 günde 591 insanı infaz ettikleri, bunların çoğunu da süngüleyerek vahşice paramparça ettikleri yolunda haberler alınmaktadır. Acaba Sayın Bakan bu raporları doğrulayan konsolosluk raporları almış mıdır ve kendisinin böyle zulümlerin sorumlularının cezalandırılması konusunda bir bilgisi var mıdır?

Sir E. Grey (Dışişleri Bakanı)– Sayın üyenin altı sorusuna birlikte cevap vermeyi teklif edeceğim. Prizrend'de, Lyuma'da, Vardar'da ve Pritina'da meydana geldiği söylenen olaylar hakkında herhangi bir resmi kaynaktan bilgi almadım. Serez'de ve Ustrumca'da yapıldığı söylenen zulümler hakkında, yukarıda anılan komitenin raporu bana ulaşmadı ama kişisel bilgiye dayanmamakla beraber olayları doğrulayan konsolosluk raporları aldım. Sayın milletvekiline 16, 21 ve 28 Ocak tarihlerinde cevaplar vermiştim, yeni olayları haber alınca aynı doğrultuda hareket edeceğim...

Mr. Guinness– Acaba sayın Bakan, tamamen doğrulanmış olan olayları kınayarak ve bunların tekrarlanmaması için müttefik devletlerce gerekli önlemlerin alınacağı umudunu açıklayarak bizim Müslüman vatandaşlarımızı rahatlatamaz mı?

Sir E. Grey– Böyle raporları okumak insana elbette acı vermektedir. Ben konsolostan bir rapor alınca bunu Bulgar, Sırp ve Yunan hükümetinin dikkatine getiriyor, bu tür olayların önlenmesini istiyorum...

Times, 14 Şubat 1913²²⁴

Mısır Kızılayı IV. Misyon Şefi Dr. Kâmil Teymur'un Raporu

"Selanik'teki yaralılar dışında, Sırp'ların Manastır'da da 400 yaralı esiri daha en basit ihtimamdan bile mahrum halde tuttuklarını öğrendim.

Dolayısıyla Selanik'e gelince, bu yaralıları teslim etmeleri konusunu Yunan ve Sırp makamlarıyla görüştüm. Yunanlar bir zorluk çıkarmadılar ama Sırp'lar pek uysal davranmadılar.

224) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.35-37. (Biraz kısaltıldı-Bilâl N. Şimşir)

Akşamleyin öğrendim ki, Manastır'da yaralı esirlerden başka, pek muhtaç durumda çok sayıda göçmen de varmış. Sırp makamlarının emriyle Manastır ile posta ve telefon bağlantısı kesilmiş olduğundan, yaralıların gönderilmesini sağlamak ve bu zavalıların durumlarını gözlerimle görmek için vakit geçirmeden kendim Manastır'a gitmeye karar verdim. Ondan sonra, Prens **Mehmet Ali**'nin telgraf emirlerini yerine getirmek için derhal İzmir'e ve Avlonya'ya gitmeyi düşünüyordum.

Birçok dostun, savaşın yeniden başlaması halinde Manastır'da güçlüklerle karşılaşabileceğimi söyleyerek beni bu seyahatten vazgeçirmeye çalışmalarına rağmen, ertesi sabah Manastır'a hareket ettim ve on saatlik bir yolculuktan sonra oraya vardım.

Derhal Türk askeri hastanesine gittim ve gerek Selanik'te bizim yaptığımız girişimler, gerekse bir bakıma Manastır'da Türk hükümetini temsil eden Avusturya Konsolosunun girişimleri sonucu, Sırp Genel Karargâhı, yalnız 300 Anadolu yaralıyı teslim etmeyi ve onları Selanik'e göndermeyi kabul etmiş, Rumelili olan diğer 100 yaralının ise gönderilemeyeceğine karar vermiş.

Yaralıları en çok kırıp geçiren hastalıkların neler olduğu hakkında bir araştırma yaptım. O zaman üzücü ayrıntıları öğrendim. Başhekim Yüzbaşı **Hasan Hüsnü Bey**'den öğrendiğime göre, yaralıların neredeyse tamamı dizanteriye yakalanmış ve ilk başta bunların sayısı 980 iken, şimdi sadece 400 kişi kalmış. Diğerleri (580 hasta) maruz bırakıldıkları rejim yüzünden ölmüş.

Şu kadarını söylemek yeterlidir: Sırp hükümeti bu hastalara sadece fasulye ve ekmek vermiş; bu rejim, hastaları çabuk ve emin olarak mezara götürmeye yetmiştir.

Dahası, Sırp hükümeti, Türk hastanesinde bulunan ilaçların büyük bölümünü kendi ihtiyaçları için alıp götürmüştür.

Buna rağmen 400 yaralının sağ kalabilmiş olmasına sevinmek lazımdır.

Akşam saat dokuzda Avusturya Konsolosu **M. Charles Halla**'ya gittim ve yapmış olduğu girişimleri için kendisine teşekkür ettim.

Bana karşı artık pek sıcak ve nazik olamıyordu, göçmenlerin acıklı durumlarını onun yanındayken öğrendim. Bana en vurdum-duymaz insanların bile yüreğini sızlatacak ayrıntılı bilgiler verdi.

Bu ayrıntılar ertesi gün İngiliz Konsolosu Mr. Greg tarafından da doğrulandı.

Aldığım ve müftü tarafından da doğrulanan bilgilere göre, Manastır'da halen 15.000 çaresiz göçmen vardır. Bunlardan yalnız 5.600 kadarına, İngiliz ve Avusturya konsoloslukları aracılığıyla, Makedonya Yardım Fonu, Amerikan Misyonu ve Yardımsever Hemşireler ve Belediye tarafından günlük yarım okka ekmek verilmektedir.

Geri kalan 10.000 göçmen açlıktan ve soğuktan fiilen ölmektedir.

Bu zavallıların üst üste yığılmış bulundukları çeşitli camileri ve evleri dolaştım. Gördüğüm korkunç bir tabloydu.

Her gün açlıktan ölüyorlar.

Ayrıntılar daha da yürek parçalayıcı:

Manastır göçmenleri arasında tek dayanakları olan aile reislerini kaybetmiş 1.500 aile var.

Bu 1.500 aileden 400 kadarı asker ailesidir. Bunların yardım için başkalarına avuç açmalarının ne kadar zor olduğu tahmin edilebilir.

Manastır'da gördüğüm ıstırap, Selanik'te ve İzmir'de gördüklerimi bana unutturdu.

Karşılaştırma yapılamaz. Mekânların pisliği iticidir. Sırp hükümeti, ele geçirdiği bu şehirde temelli olarak kalabileceğinden henüz emin değildir; burada kalışı Yunanistan tarafından tartışma konusu yapılmaktadır, dolayısıyla Sırlar, durumu iyileştirmek için hiçbir şey yapmamakta, her şeyi kendi haline bırakmaktadır.

Bugüne kadar salgın hastalıklar patlak vermemişse bu, şehrin havası ve dondurucu soğuğu sayesinde.

Çetelerin saldırılarından kurtulmuş olan ve halen buraya sığınmış bulunan göçmen yığınlarını barındıran köylerin perişan halini anlatmak ise imkânsızdır.

Katliamdan kurtulabilmiş olan kurbanların hikâyelerinin ise tarihte bir benzeri yoktur.

Ne olup bittiği hakkında bir fikir edinmek için, İngiliz ve Avusturya konsoloslarının benim önümde yaptıkları bir görüşmeyi özetleyeceğim.

Onların hesaplarına göre, Manastır vilayetinin Müslüman nüfusu yaklaşık 60.000 kişidir.

Oysa savaştan önce Müslüman nüfus 150.000 kişiydi. 'Geri kalanı ne oldu?' diye soruluyordu.

Lütfen şunu da not ediniz: Selanik ve Edirne vilayetleriyle karşılaştırılınca, Manastır vilayeti bu savaşta en az zarar görmüş olan yerlerden biridir.

Diğer taraftan, bazı konsolosların hükümetlerine gönderdikleri raporlardan edinebildiğim bilgilere göre Manastır, Kırçova, Florina, Serfice, Kayalar, Kozana, Alasonya, Grebene, Naslıç ve Kastoria kazalarının bütün Müslüman köyleri ile karışık köyleri yağmalanmış ve yakılıp yıkılmıştır.

İngiliz konsolosu hükümetine gönderdiği raporda, Debre ile Manastır arasında büyük kıtlık ve açlık hüküm sürdüğünü, insanların açlıktan ölmek için yatak ve yorganlarına varıncaya kadar her şeylerini yok fiyatına sattıklarını bildirmiştir.

Manastır şehir halkı dahi acıklı şartlar altında yaşamaktadır.

Zulümlerden ve yakılıp yıkılmaktan kurtulabilmiş olan köyler ise göçmenlerle dolup taşmaktadır.

İsteğim üzerine İngiliz konsolosu bana kendi imzasıyla bir not verdi. Edirne, Selanik, Manastır ve Üsküp vilayetleri köylerinde yapılan yağmaların tutarı 1 milyar Frank olarak hesaplanmaktadır. Yakılmış Müslüman köylerini dolaşırken, adım başında yere serilmiş, parçalanmış, kömürleşmiş cesetlere rastladım.

Eksi sekiz derece soğukta, kırk santim kalınlığındaki kar altında, çürümeden kalmış kim bilir daha ne kadar ceset vardır!"²²⁵

225) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.38-41.

Çatalca'da Yıkıntılar

Georges Rémond, 1 Mart 1913 günlü *L'Illustration* dergisinde şunları yazmıştır:

“Çatalca yolu üzerindeki taş köprü onarılmış, kasabaya varıyoruz. Üç bin nüfusu barındıran Müslüman mahallesinde bir tek ev ayakta kalmamış. Bulgarlar çekilmeden önce her şeyi sistematik olarak yakıp yıkmışlar, sadece birkaç duvar kalıntısı, birkaç tahta parçası hâlâ ayakta kalmış, iki cami hemen hemen yıkılmadan bırakılmış ama her ikisi de ahır olarak kullanılmış, kirletilmiş, gübre ve pislikle doldurulmuş, mezarlar tek tek yıkılıp çiğnenmiş. Hiçbir strateji ve hiçbir başka bir gerekçe bu vahşeti haklı gösteremez. İlk Rum evine ve Bulgar evine dayanınca yıkımlar geometrik olarak durmuş, kasabanın bu tarafına hiç dokunulmamış. Türkler kasabayı geri aldıktan ve Müslüman evlerinin yıkıntıları arasından geçtikten sonra ise bir tek cam bile kırmamışlar. Rum okuluna, Rum kilisesine hiç dokunmamışlar. Bizim belki duyarlılık diyeceğimiz bu yumuşaklığı, bu disiplini takdir etmek lazımdır. Ben de buna hayranlık duyuyorum ama kalbimin derinliğinde bu tutum bana pasif bir fazilet gibi görünüyor ve ben bunu yüreğimde hiç hissedemiyorum.”

Georges Rémond²²⁶

Mehmet Belig'in Kaleminden Bulgarların Trakya'da Yaptıkları

Emekli Albay **Mehmet Belig'in** *Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları* başlıklı kitabından biraz sadeleştirerek genişçe alıntılar yapıyoruz. Okuyalım:

...Harekât başlamadan önce ve harekât sırasında (Trakya'nın) Karadeniz kıyısından başlayarak sınırlarda ve civar bölgelerde şu olaylar yaşandı:

Kırklareli bölgesinde en önemli olarak, Malkoçlar, Kirazlı, Bayırkule, Kişirlik, Kocatarla kuleleriyle Malkoçlar, Yemişken,

226) *Les Atrocités des Coalisés Balkaniques*, No. 3, s.44.

Kervansaray, Kızılıkbayırı, Küçükkanada, Ermenimahalle köyleri çeteler tarafından yakıldı.

Harekât esnasında Bulgar köylüleri, Bulgar ordusuna azami derecede casusluk yaptılar, yüksek noktalarda ateş yakarak Osmanlı birliklerinin çekildiğini çok uzaklardan işaret ediyordular. Bulgar çeteleri, askeri birliklerle karışık olarak Karapınar-Demirciköy yönünde ilerlerken, rast geldikleri Müslüman köylerini yakıp yıktılar. Petra köyünü işgal eden düşmanın ilk işi Müslümanlara tecavüz oldu.

Lüleburgaz Muharebesi'nde Pınarhisar yönünde öncü olarak kullanılan çeteler, birliklerimizle çarpışmaktan çekinmediler.

Balkan Savaşı'nda ilk çarpışma, Arda Nehri bölgesinde Kurtköy yakınında Gazal kulesindeki erlerimizle Selbüküm tarafındaki Bulgar eşkıyası arasında oldu. En önemli yıkım Dimetoka ve Sofulu yöresinde yapıldı.

Sofulu karşısında 1900 nüfuslu Ada, 100 haneli Çömlekçi, 82 evli Rıfıköy, 85 evli Simitli, 80 evli Yelkenci, 75 evli Şırvaköy, 40 evli Köpüklü, 30 evli Merhemli, 150 evli Çeşmeköy, 100 evli Çaylık, 60 evli Sarsanlı, 50 evli Kaldırkaz, 55 evli Mukataa, 105 evli Demirviran, 100 evli Şehitoba, 50 evli Kalaycıoba, 40 evli Dişbudak, 300 evli Hacıviran, 350 evli Mirkos, 750 evli Hebil köyleri ile Ferecik'in 650, Kotriça Bulgar köyünün 40 evli İslam mahallesi Bulgar çeteleri ve civardaki Bulgar ve Rum köylüleri tarafından tahrip edildikten başka cebir tanassurlar da (zorla din değiştirmeler) yapılmıştır.

Bu bölgeyi harabeye çeviren hareketlere, Bulgar askeri ve komutaları ile Malkara, Uzunköprü, Keşan, Dimetoka, Sofulu, Ortaköy, Dedeğaç, Gümölcine sancak ve kazalarındaki Bulgar ve Rum köylerinin kol kol oluşturdıkları komitalar katıldılar.

Bulgarların yaptıkları zulümler yalnız ahaliye yapılan zulümlerle sınırlı kalmıyordu, ellerine geçen esirleri de kurşuna diziyorlar, nehirlerle atarak boğuyorlar veya açlıktan öldürüyorlardı. Hele Edirne kalesinin düşmesinden sonra yapılan facialar, insaniyet âleminde ilelebet kanlı bir leke bırakacak derecede hunharca idi.

Meşhur Fransız yazarı **Pierre Loti**, Edirne'nin geri alınmasının ardından gördüklerini tasvir yolunda *Daily Telegraph* gazetesine çektiği telgrafta bakınız, neler söylüyor:

"Bulgarların Trakya'da yaptıkları, bana anlatılanları ve hatta tasavvur edebildiklerimi gölgede bırakıyor.

Hristiyan kurtarıcılar; birkaç ay içinde tahribat yapmak için, kimbilir nasıl vahşi bir hırsla çalışmışlar! Bulgarların istilasından önce Trakya ovalarının nüfusça kalabalık ve refah içinde bir vilayet olduğu malumdur; fakat bugün hiçbir şey yok...

Beni Edirne'ye götüren otomobille hiçbir insan yüzü görmeden kilometrelerce yol aldım. Yalnız şurada burada iskeletler, karga kümeleri, taş yığınları göze çarpıyordu; bu viranelere yaklaştıkça, enkaz arasından ürkek yüzlü bir zavallı meydana çıkıyordu.

Faraza geçtiğim köylerden, yarım saat kadar durduğum Havza köyünde cami ve minaresi yıkılmış, mezarlar açılarak kirletilmiş, köyün 1000'den fazla ahalisinden yalnız 40 kişi kurtulmuş, Edirne'den kaçarken, son gece katiller yağmalar yapmışlar, ırlara tecavüz edilmiş, kendileri İslamları keserken Ermenileri de Rum-lara musallat etmişler.

'Cezire-i elem' denilen nehir adasını (Sarayıçi) gezdim, buraya, açlığın katil dişleri arasına dört-beş bin savaş esiri atılmış, ağaçların insan boyunda bir yüksekliğe kadar kabukları soyulmuştu."

Pierre Loti'nin bu tasviri, acı olduğu kadar maalesef doğrudur. Balkan Savaşı'nda, Mürettep IV. Kolordu Kurmay Başkanı olarak Kolordu karargâhıyla birlikte Edirne'den ayrıldığım zaman, kira ile oturduğum bir Ermeni kadınının evindeki ev eşyam Bulgarlar tarafından kâmilten yağma edilmiştir ve bunun yağma amacıyla yapıldığı kitaplarıma dokunulmamış olmasıyla sabittir...

"Sarayıçi" denilen adacık, değil dört-beş bin kişinin, bu miktarın yarısı kadar bir insan kitlesinin barınmasına elverişli genişlikte değildir; dört yanı bataklık, pis kokulu bir yerdir.

Aylarca bin türlü zorluklar ve mahrumiyetler içinde düşmanın kuşatma ordusuna karşı direnen, milli tarihimize şanlı yapırlar ekleyen Edirne'nin kahraman savunucuları düşmanlarından

saygı görmeleri gerekirken, hiç olmazsa uygarlık ve insanlık namına ıstırap çektirilmemeleri iktiza ederken, bir mezbahaya gönderilircesine Sarayıçi gibi dar ve sağlığa elverişli olmayan bir yere istif edilmeleri, üstelik günlerce aç bilaç bırakılmaları Balkan Savaşı'nın en karanlık sayfalarındandır.

Savaş alanlarını dolaşan *Daily Telegraph* muhabiri, "*Balkanlı muhriplerin, özellikle Bulgarların ve Sırların yaptıkları zulümler, canavarlık derecesine varmıştır*" diyordu... *Matin* gazetesi muhabiri, "*Edirne'nin Sarayıçi bir mezarlık halindedir. Şehrin zaptından bir hafta sonrasına kadar katiller, yağmalar devam etti*" diye yazıyordu.

Jandarma Umum Müfettişi **Boman**'ın Balkan zulümleri hakkındaki resmi raporu şu mealdeydi:

"Yüz elli kadar Bulgar komitacı Kavala'ya girerek İslamları katledip evlerini yağmaladılar, Rumlar da bunlara yol gösterdi. Yağma sekiz gün sürdü, bir Fransız savaş gemisinin limana gelmesi üzerine nihayet buldu. Dedeagaç'ta Bulgar Generali Kenefin önünde yapılmadık facialar kalmadı, hatta yabancılar da saldırıya uğradıklarından limana gelen bir Fransız savaş gemisine taşınmaları zorunlu görülmüştür."

Belçika'nın en önemli gazetesi *Le Soir* gazetesinde, "*Yunanlar, Sırlar, Bulgarlar geçtikleri yerlerde çocuk, kadın, ihtiyar bütün Türkleri kesiyorlar, Müslüman köyler yakılıyor, camiler yıkılıyor; Cuma-i bâlâ, Melnik ve Petriç kazalarında Müslümanlar katledilmişlerdir, yollar cesetlerle doludur. Selanik'te yabancıların gözleri önünde bir gecede 150 Müslüman öldürüldü; Bulgarlar cephaneliği ateşe vererek 1.000'e yakın Türk askerinin şehadetine sebep oldular. Selanik'te esir olan 12.000 Türk askeri açlığa mahkûmdur*" diye yazılmıştı.

Viyana'da çıkan *Wienersun und Montag Zeitung* gazetesi Kavala'dan gelen bir mektubu şöyle aktarıyordu:

"Bir gün sabahleyin beş Bulgar komitacısı geldi, kaymakamı esir etti, burayı bir Bulgar limanı ilan etti; öğleden sonra 25-30 komitacı daha gelerek Türkleri katliama başladılar."

Serez'de nefislerini müdafaa kasdıyla Müslümanlar iki Bulgar erini öldürdüklerinden bir Bulgar subayı yanındaki erlere, 'Yirmi dört saat Türklere istediğinizi yapınız' müsaadesini verdiğinden bu süre içinde 1.900 Müslüman öldürüldü. İskeçe'de ve Drama'da aynı zulümler yapıldı. İslam kadınlarının memeleri kesilmekte, çocukları gözleri önünde öldürülmektedir."

Kiyev'de çıkan Kiyevska gazetesinin Bulgaristan muhabiri şunları yazdı:

"Kırcaali ve Rodop taraflarındaki Bulgar askerleri, bütün Pomak köylerini; insan, hayvan ve çocuklarıyla beraber top ateşiyle mahvettiler. Dimetoka'yı işgal eden Bulgar askerleri, Türk esirleri ve ahaliyi nehre atarak boğdular.

Kırcaali'den güneye giden yollarda elleri arkasına bağlanarak boğazlanmış ihtiyarlara, evlerde dipçik darbeleriyle öldürülmüş kadın ve çocuklara rastlanır.

Bulgarlar Cisir-i Mustafapaşa'yı (bugün Svilengrad) aldıktan sonra, oralandaki orman ve sazlıkları ateşe vererek gizlenen Müslüman göçmenleri diri diri yaktılar, kaçmaya çalışanları da kurşuna dizdiler. Türk esirler ise derhal öldürülüyordu; savaşın başında Bulgar Kurmayı, savaş meydanlarında binlerce yaralı Türk askeri bırakılmış olduğunu resmen ilan ettiği halde bunlar ne oldu, kimse bilmiyor."

Romanya'nın *Universul* adlı tanınmış gazetesinde ise şunlar anlatılıyordu:

"Bir Bulgar erinin anlattıklarına göre, Sofya'ya götürülmek üzere kendilerine 1.500 esir vermişler. Bulgar eri: '1.500 esirden dört kişi kalıncaya kadar hepsini subaylarımızın önünde öldürdük; yolda hangi köye girdikse, çoluk çocuk bütün Müslümanları kestik."

Zaveti adlı Rus dergisinin Şubat 1913 tarihli sayısında şu ayrıntılar vardır:

"Zulümlerden söz edilirken düzenli Bulgar askeri ile Makedonyalı komitalar arasındaki farkları da belirtmek hakça olur. Gerçi düzenli askerler de tek bir kurşun atan köyleri yakıyor ve

erkeklerini öldürüyorlardı; nitekim bir Bulgar teğmeni övünerek, 'Kırcaali'de arkamızda hiçbir Türk köyü bırakmadık' diyordu.

Makedonyalı komitalar ise bir plan ve tertip çerçevesinde hareket ediyorlardı. Savaşın başlangıcından henüz dört hafta geçmemişti ki, Sofya kahvelerinde cepleri Osmanlı altınlarıyla dolu külahlı çetelere rastlanıyordu. Bunlar, paraları bankaya koyduktan sonra altın için tekrar savaşa dönüyorlardı.

Oysa subaylar idaresine verilen çeteler, hesapça orduya bağlı kalacaklar, keşiflerde kullanılacaklar ve Osmanlı ordusunu taciz edeceklerdir fakat çeteler fiiliyatta yağmacılıktan ve katliamlardan başka işlere heves etmediler.

Bulgar subaylarının itiraflarına göre, **Sandanski** istisna edilirse, komitacılar orduya değerli bir iş görmediler, hatta savaşın başlamasından iki buçuk hafta sonra, bunların silahlarını toplamak zorunda bile kalındıysa da, birçokları memleketin her tarafına dağılmışlardı.

Çetelerden bazısı, mesêla Nevrokop kazası içinde hareket eden Voyvoda **Çernayev** çetesi diğerleri arasında nam saldı.

Kırk beş evli Direncik İslam köyünde; savaşın altıncı haftasında, komitacılar ve civar Bulgar ahalisi tarafından bütün erkekler bir camiye doldurularak diri diri yakıldı.

Ahalisi Rum, Bulgar ve yirmi ev kadar Türkten ibaret olan Kreşova köyünün İslamları toptan boğazlandı.

Bazı köylerde çeteler Müslüman erkekleri kestikten sonra, kadınlara saldırıyor ve alınlarına tabanca dayayarak onları din değiştirmeye davet ediyorlardı.

Kısacası, azıllı komitacıların eylemlerine sahne olan Drama, Dedeâğaç köyleri pek feci akıbetlere uğradılar."

Rumlar da Bulgarlardan geri kalmadılar. Milano'da çıkan *Se-kolo* gazetesi şunu yazıyordu:

"Makedonya'da elli bin Türk boğazlanmıştır; yağmadan kurtulan hemen hiçbir köy yoktur. Serez'de sekiz yüz Müslüman boğazlanmış, bunların faili komuta reisi de Serez Merkez Komutanlığı'na getirilmiştir. Bu yörede dolaşan çete reislerinden **Danço**, camilere Müslüman kadın ve çocuklarını doldurarak bombalar-

la havaya uçurmak alışkanlığında idi. Gene çetebaşlarından Çernayev, Kavala halkından yüz binlerce lira vergi toplamış, Musevi zenginlerinden binlerce lira fidye almıştır.”

Bulgar komitacıları ve milisleri savaş sırasında olduğu gibi, Kırklareli ve Edirne'nin geri alınması sırasında da fırsat buldukça İslam köylerini yakıp yıkmayı sürdürdüler. Bu eylemlerinde Bulgar köylülerinden de yardım gördüler.

Bir Yunan heyetinin *Yunan-Bulgar Savaşı* adlı eserinde, Bulgar komitalarının **İkinci Balkan Savaşı**'nda da yapmadıkları kalmadığı şöyle belirtilmektedir:

“Bulgarlar, geçmiş zaman milletlerinin yaptıkları vahşetleri gölgede bıraktılar. Bütün bu zulümler uygar dünyanın vicdanını harekete geçirdi. Çeşitli ülkelerin yaptıkları anketlerde, bu facialarda yalnız komitacıların değil, Bulgar ordusunun da katılmış olduğu meydana çıktı.

Gevgeli, Nikrita, Serez, Toyran, Kılıkış, Demirhisar, Doksato, Cuma-i bâlâ faciaları tarihte lanetle anılacaktır...

Gevgeli bölgesinden, ancak Selanik'e kaçan 3.000 kişi sağ kaldı; bütün evler, kiliseler harap oldu; Kılıkış'ta çete reisi Dançev 700 kişiyi bir camiye doldurup ateşe verdi; Serez'de yalnız eşraftan 52 kişi öldürüldü, 1.000 ev, 18 kilise yakıldı, binlerce dükkân yağma edildi, 20.000 kişi evsiz yurtsuz kaldı...”²²⁷

227) Mütেকaid Alb. Mahmud Belig, *Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936, s.52-57.

Ve Bir Şiir

BULGAR MEZALİMİ

*Rumeli'nin dağı taşı ağılıyor!
Kan içinde her subaşı ağılıyor!
Parçalanmış gövdelerin yanında,
Can çekişen arkadaşı ağılıyor!*

*Bak şu yurda bir tek ocak tütüyor,
Issız kalmış bülbülleri ötmüyor!
O sevimli ovaları kurt almış,
Bir çobancık davarları gütmüyor!*

*Kara toprak kandan olmuş kırmızı,
Doğrandıkça Türk kadını Türk kızı!
Can evine canavarca saldırmış,
Sürü sürü ırz ve namus hırsızı!*

*Mihraplara haç asılmış, ezanlar,
Susturulmuş, güm güm ötüyor çanlar!
Camilerin minberleri yakılmış,
Çizme ile çiğneniyor Kur'anlar!*

*Ey Müslüman kendini hiç avutma,
Yüreğini öç almadan soğutma!
İnim inim inleyişi yurdunun,
Kulağında küpe olsun unutma!*

Tahirül Mevlevi

1 Ağustos 1329 (14 Ağustos 1913)²²⁸

228) H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, İz Yayıncılık, 7. baskı, İstanbul, 2012, s.173.

ULUSLARARASI CARNEGİE KOMİSYONU RAPORLARINDAN BELGELER

İkinci Balkan Savaşı üzerine, Temmuz 1913'te, bir uluslararası araştırma komisyonu kurulmuştu. Komisyonu finanse eden "Carnegie Uluslararası Barış Vakfı" idi. Komisyon, "Balkan Savaşlarının Sebeplerini ve Nasıl Yapıldıklarını Araştırmak İçin Uluslararası Komisyon" (*International Commission to Inquire into the Cause and Conduct of the Balkan Wars*) adını taşıyordu. Komisyonun Başkanı, Fransız senatörü **Baron d'Estournelle de Constant** idi.

Komisyon, 2 Ağustos 1913'te Paris'ten yola çıkmış. Berlin, Viyana, Belgrad'a uğradıktan, buralarda çeşitli temaslarda bulunduktan sonra doğrudan savaş alanlarını dolaşmış, yaklaşık iki ay süren araştırma ve soruşturmadan sonra, pek çok bilgi ve belge toplayarak 28 Eylülde Paris'e dönüp raporunu hazırlamış. Raporun İngilizcesi Şubat 1914'te Washington'da yayımlanmış,²²⁹ Fransızcası da aynı yıl Paris'te piyasaya çıkmıştır.²³⁰

Bu rapor, hacimli bir kitaptır; İngilizcesi 415 sayfa, Fransızcası 496 sayfa tutmaktadır. Önsöz ve Giriş'ten sonra şu yedi esas bölümden oluşmaktadır:

- 1) İki Balkan Savaşı'nın Menşei,
- 2) Savaş ve Muharip Olmayan Halk,
- 3) Bulgarlar, Türkler, Sırlar,
- 4) Savaş ve Milliyetler,

229) Carnegie Endowment for International Peace, Division of Intercourse and Education, Publication No. 4: **Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars**, Published by the Endowment, Washington, D.C.: 1914. (Bundan sonraki dipnotlarda **Report of the Commission** kısaltmasıyla gösterilecektir-Bilâl N. Şimşir)

230) Dotation Carnegie pour la Paix Internationale, **Enquête dans les Balkans Rapport présenté aux Directeurs de la Dotation par les membres de la Commission d'Enquête**, Centre Européen de la Dotation Carnegie & Editions Georges Crès et Cie, Paris, 1914. (Bundan sonra **Enquête dans les Balkans** kısaltmasıyla gösterilecektir-Bilâl N. Şimşir)

- 5) Savaş ve Uluslararası Hukuk,
- 6) Savaşların Ekonomik Sonuçları,
- 7) Savaşların Moral ve Sosyal Sonuçları, Makedonya'nın Geleceği ve Ekler...

Raporun **II. Bölüm Ekler** altbölümü “Birinci Balkan Savaşı’nda Makedonya Müslümanlarının Çektikleri” başlığını taşımaktadır. İşte bu altbölümden bir düzine kadar belge tam olarak Türkçeleştirilip aşağıya alındı. Okuyalım:

Belge No. 1

Ustrumcalı (Strumitsalı) Rahmi Efendi'nin

Komisyonu İfadesi

Bulgar ordusu, 4 Kasım 1912 Pazartesi günü geldi. İki rahip ve ileri gelen iki kişiyle birlikte kasabamızın teslimini Bulgar komutanla görüşmeye gittim. Bulgarlar kasabaya girince Müslüman halkın silahlarını topladılar fakat iyi davrandılar, yağma veya çapulculuk yapmadılar. Ertesi gün kasabada bir Bulgar sivil yönetimi kuruldu ama askeri kontrol Sırp daydı. Bulgar ordusu Toyran’a (Doyran’a) hareket etti; onların ayrılmasıyla kasabada yağma ve katliam başladı. Ben, başı yarılmış seksen yaşında bir Müslüman erkek ile on üç yaşında bir çocuğun cesetlerini sokak ortasında yere serilmiş olarak gördüm. O gün Bulgar çetelerince otuz kadar Müslüman’ın sokak ortalarında öldürüldüğü kanısındayım. Çarşamba akşamı yeni bir emre kadar hiçbir Müslüman’ın gündüz veya gece evinden dışarı çıkmaması için bir emir yayımlandı. Sırp askeri komutanın başkanlığında, Bulgar sivil yönetici ile kasabanın ileri gelen Bulgarlarından bir komisyon kuruldu. Yerli bir jandarma atandı, bir jandarma ve bir askere, ev ev dolaşarak Müslümanları birer birer komisyon önüne çağırılmaları emredildi. Diğerleriyle birlikte ben de çağırıldım.

İzlenen usul şuydu: Sırp komutan, “*Bu Müslüman nasıl bir adamdır?*” diye soruyordu. Cevap gayet basitti, “iyi” veya “kötü” diye cevap veriliyordu. O insan hakkında herhangi başka bir soruşturma ya da bir savunma, bir tartışma yapılmıyordu. Komisyonun bir tek üyesinin “kötüdür” demesi, o adamı mahkûm etmeye yeti-

yordu. Komisyon üyelerinden her birinin yok etmek istedikleri düşmanları vardı, dolayısıyla hiçbir üye diğer üyelerin dileklerine karşı çıkmıyordu. Hüküm verilince esir Müslüman'ın üzerindeki elbiseler çıkarılıyor, parası Sırp komutan tarafından alınıyordu. Benim için "iyidir" dediler, diğer esirlerin belki onda bir kadarı için de öyle dediler. ("Kötüdür" diyerek) Mahkûm edilenlere gelince, onlar üçer üçer bağlanıp katliam yerine (*la maison de massacre, slaughter house*) götürüldüler. Öldürülmeden önce çoğunun kulakları ve burunları kesiliyordu. Bu katliam bir ay boyunca devam etti. Bu kasabadan ve civar köylerden 3.000 ile 4.000 kadar Müslüman katledildi.

Not: Bu noktada görüşme genişledi ve Strumitsa'nın ileri gelenlerinden dört kişinin her biri bu katliamda oğlunu, torununu veya kardeşini nasıl kaybettiğini anlattı.²³¹

Belge No. 2

Ustrumcalı Abdül Kerim Ağa'nın Komisyona İfadesi

Ustrumcalı **Abdül Kerim Ağa**, bir önceki tanığın ifadesini doğruladı. Kendi oğlu bağlı olarak evin kapısı önüne getirilmiş, bunun üzerine Bulgar çetebaşı **Toma**'ya gitmiş, oğlunun hayatını kurtarmak için onunla pazarlık etmiş. **Toma** ondan 100 lira istemiş, daha önce aynı oğlunu kurtarmak için yine **Toma**'ya bir defasında 50 lira, bir defasında da 70 lira ödemiş. Bu defa yanında hazır 100 lira bulunmadığını, eğer Bulgar akşama kadar beklerse bir dükkân satarak bu parayı temin etmeye çalışacağını söylemiş. **Toma** beklemeyi reddetmiş ve **Abul Kerim Ağa**'nın oğlu kurşunlanıp öldürülmüş.²³²

231) *Enquête dans les Balkans*, s.265-266; *Report of the Commission*, s.277.

Not: Kurtulanların sayısı Fransızca metinde onda bir, İngilizce metinde ise üçte bir olarak gösterilmiştir. Raporda bu belgenin altına düşülmüş olan bir notta da ifadelerin İngilizceye çevirilerinin pek iyi yapılamadığı ve bu yüzden okuyucuların bazı yanlışlara rastlayabilecekleri belirtilmektedir. Bu bakımdan burada Fransızca metindeki "onda bir" ifadesinin daha doğru olabileceğini ve esas alınabileceğini sanıyorum. (**Bilâl N. Şimşir**)

232) *Enquête dans les Balkans*, s.266; *Report of the Commission*, s.277-278.

Belge No. 3

Ustrumcalı Hacı Süleyman Efendi'nin Komisyona İfadesi

Ustrumcalı (Strumitsalı) **Hacı Süleyman Efendi**, Bulgar ileri gelenlerinin oluşturduğu komisyonun eylemleri hakkında **Rahmi Efendi**'nin raporunu doğruladı. Sırp birlikleri yerlerini Bulgar birliklerine bırakıp kasabayı terk ettiler. Bulgar birlikleri **İkinci Balkan Savaşı** çıkıncaya kadar burada kaldılar. Genel olarak iyi davrandılar. Fakat **İkinci Balkan Savaşı**'nda yenilmeleri üzerine burayı terk ettikleri zaman kasaba yağmalandı ve aralarında Rum Papaz da bulunan otuz kişi öldürüldü. O zaman Yunan ordusu, kasabayı işgal edip Müslümanlara kasabayı terk etmelerini emretti ve terk etmeyen Müslümanların evlerinin yakılacağını da duyurdu. Ben şahsen evimi yakmaya gelen Yunan nöbetçiye 3 lira verdim. Yunan, parayı almak istemedi ve kendisi evi yakmazsa başka bir nöbetçinin gelip yakacağını söyledi. Kasabada bütün binalar sistematik olarak yakıldı, aynı şey otuz iki komşu köyde de yapıldı. (Hazır bulunanları göstererek) "*Bizler*" dedi, *büyük çiftçilerdik, her birimiz yaklaşık üç yüz işçi çalıştırıyorduk, şimdi hiçbir şeyimiz kalmadı.*"²³³

Belge No. 4

Carnegie Komisyonu'nun Selanik'te

Müslüman Sığınmacılar Kampı'nı Ziyareti

Carnegie Komisyonu Selanik dışında bulunan Müslüman göçmenler kampını ziyaret etti ve Ustrumca yakınındaki köylerden gelmiş olan iki grup göçmenle konuştu. Yunanlar onlara kasabada kalırlarsa Bulgarlar tarafından mutlaka katledileceklerini söylemişler, ısrarla yerlerini terk etmeye onları ikna etmişler. Çoğu baskı üzerine yerlerini terk etmiş. Yerlerinde kalmak isteyen pek azı da zorla oralardan uzaklaştırılmış. Bazıları yerlerinden uzaklaştıktan sonra köylerinin yakıldığını görmüşler. Yunanlar onlara dört gün boyunca hiç bir yiyecek vermemiş. Bu göçmenlerin kendi gelecekleri konusunda bir planları yok, Asya'ya gitmeye

233) *Enquête dans les Balkans*, s.266-267; *Report of the Commission*, s.278.

ya da Yunan topraklarına yerleşmeye de niyetleri yok. “Bizim için artık hiçbir umut kalmadı” diyorlar.

Ustrumca (Strumitsa) yakınındaki Yedna-Kuk köyünden gelmiş olan bir grup göçmen, **Birinci Balkan Savaşı**’nda yaşadıklarını anlattılar. Nizami ordudan önce Bulgar çeteleri köye gelmiş ve bütün erkekleri camiye toplamışlar. Cami içinde bunlardan 300 lira alıp hepsini öldürmüşler. En varlıklı on sekiz kişiyi ise bağlayıp Boslioivo köyüne götürmüşler, orada bunları da kurşuna dizmişler ve cesetlerini yakmışlar.²³⁴

Belge No. 5

Carnegie Komisyonu’nun

Selanik İslam Cemiyeti ile Görüşmesi (1 Eylül 1913)

Selanik İslam Cemiyeti (*the Comité Islamique*) yetkilileri bize 1 Eylül günü şu bilgileri verdi: Şehirde ve çevresinde şu anda 135.000 Müslüman göçmen (*refugees*) vardır. Bunların çoğu **İkinci Balkan Savaşı**’nda buraya gelmiştir. Bunlardan 6.000 ile 8.000 kadarı Anadolu’ya, Mersin, Antalya ve İskenderun taraflarına gitmiştir. Yunan hükümeti bunları göndermek için beş gemi sağlamaya söz vermiştir ve son birkaç günde 3.000 sığınmacı gidiş biletlerini almış bulunmaktadır. İslam Cemiyeti, Yunan hükümetine, Selanik’teki bu zavallı göçmenlerden sorumlu olduğunu hatırlatmıştır; çünkü onları evlerini terk etmeye Yunanlar zorlamıştır. Cemiyet, Yunan hükümetinin bu sığınmacılara ekmek sağlamasını istemektedir. Araştırmamız sırasında bu cemiyet, ekmek için günde 50 lira harcıyordu. Bizim sorumuz üzerine, cemiyet üyeleri, çok sayıda Müslüman göçmenin Yunan Makedonya’sında toprak edinebileceğini sanmadıklarını, belki bunlardan Kılıkış’ta (*Kukuş*’ta) toprak verilebileceğini fakat bunun da 2.000-3.000 kişiyi çiftçi yapmaya yetmeyeceğini söylemişlerdir.²³⁵

234) *Enquête dans les Balkans*, s.267; *Report of the Commission*, s.278.

Not: Köyün adı Fransızca metinde “Yedua-Kuk”, İngilizce metinde ise “Yedna-Kuk” olarak geçiyor. İngilizcedeki yazılışın doğru olduğunu sanıyorum. (**Bilâl N. Şimşir**)

235) *Enquête dans les Balkans*, s.267; *Report of the Commission*, s.278.

Belge No. 6

1912 Sonbaharında Kılıkış'ta (*Kilkis, Kukuş*)

Yaşanan İlk Olaylar

Kılıkış'taki misyonun başı Katolik rahip **Gustave Michel**, *Le Temps* (10 Temmuz 1913) muhabirine şu bilgileri vermiştir: Kendisi, Kılıkış'ta Bulgar çetelerinin yaptıkları bazı katliamlara tanıklık edebileceğini söylemiştir. **Donçev**'in başında bulunduğu bir Bulgar çetesi, Kılıkış'ta bütün erkekleri camide topladı, manzarayı seyretmeleri için kadınları da cami önüne getirdi. Bundan sonra komitacılar camiye üç bomba attılar ama bunlar camiye havaya uçurmaya yetmedi. Bunun üzerine camiye ateşe verdiler ve içinde bulunan yaklaşık yedi yüz kişi diri diri yakıldı. Kaçıp kurtulmaya çalışanlar da caminin çevresine yerleştirilmiş olan komitacılarca kurşunlanarak öldürüldü. Peder **Michel**, yarı yanmış insan başları, kolları, bacakların sokağa saçılmış olduğunu görmüştür. **Donçev** çetesi, Planitsa'da daha da feci vahşetler yapmıştır. Önce insanları camiye doldurup diri diri yaktı, sonra kadınları toplayıp onları Planitsa meydanında ateşe verdi. Roynovo köyünde de birçok erkek, kadın katledildi ve bunların cesetleri bir kuyuya atıldı. Kılıkış'ta Müslümanlar, Bulgar halkı tarafından öldürüldü, camileri de yıkıldı. Selanik'ten kaçıp gelen silahsız Türk askerlerinin de hepsi katledildi.²³⁶

Belge No. 7

Kılıkışlı (Kukuşlu) Ali Rıza Efendi'nin

Carnegie Komisyonu'na İfadesi

Ali Rıza Efendi, Türklerin ayrılışından sonra Bulgar çetelerinin 30 Ekim (1912) günü Kılıkış'a geldiklerini anlatıyor. Bu çetelerin başı İştıpli **Toma**, kasabanın kaymakamı yerine geçerek halka korkmamalarını söyledi.

Bulgar ve Sırp birlikleri kasabadan geçtiler, burada pek az asker bırakıldı, ötekileri Selanik'e doğru gittiler. Selanik'in işgalinden sonra silahsız Türk askerleri, 200-300 kişilik gruplar halinde yurtlarına dönerken Kılıkış'tan geçtiler. Bu askerler Bulgar çetele-

236) *Enquête dans les Balkans*, s.268; *Report of the Commission*, s.278-279.

rince yakalandı ve bunların 2.000 kadarı katledildi. Otuz-kırk Hıristiyandan oluşan bir komisyon kuruldu. Bu komisyon kazadaki bütün Müslümanların listesini çıkardı. Herkes camiye çağırıldı ve herkesin belli bir para ödemesi gerektiği duyuruldu. Erkeklerin çoğu hapsedildi, istenen fidyeyi ödeyebilmek için sahip oldukları ne varsa, hatta karılarının ziynetlerini de satmak zorunda kaldılar. Fidyeyi eksik ödediler diye de pek çok kişi öldürüldü. Kendisi (**Ali Rıza Efendi**) bir Bulgar komitecisinin, bir Müslümanı, kendi kanını rakısına katıp içmeye zorlamak için onun (Müslümanın) iki parmağını kestiğini gözleriyle görmüştür. Bütün Kılıkş kazasından 1.500 lira alınmıştır. Çetebaşı **Donçev** buraya gelince fecaat daha da artmıştır. Bu çetebaşı, bir günde, Rainovo, Planitsa ve Kukuertova köylerinde 345 evi ateşe vermiştir. Erkekleri camilere toplamış, onları camide diri diri yakmıştır. Kadınlar ahırlara tıklıp iffal edilmişlerdir. Duvar diplerine kaçan çocuklar da sağ bırakılmamışlardır. Kılıkş'ta 300 Müslüman aileden sadece 22 aile kalmıştır, diğerleri Selanik'e kaçmışlardır. Kılıkş civarında 12 küçük Müslüman köyü **Birinci Balkan Savaşı**'nda yerle bir edildi, bu köylerin erkekleri öldürüldü, kadınları kaldırılıp götürüldü. Yunan askerleri geldiği zaman kendisi (**Ali Rıza Efendi**) Kılıkş'ta idi. Bulgarlar burayı terk ederken ekmekçi fırınına yakmışlardı, Yunanlar ise bütün kasabayı... **Ali Rıza Efendi**, Katolik yetimhanesine sığınarak canını kurtarabilmiştir.²³⁷

Belge No. 8

Serez İslam Cemaati Reisi Yusuf Efendi'den

Carnegie Komisyonu'na İmzalı Mühürlü Rapor (5 Eylül 1913)

6 Kasım 1912 günü, Serez ahalisi, kasabayı teslim etmek üzere Bulgar ordusuna bir heyet gönderdi. Ertesi gün, **Zankov** adlı bir Bulgar çetebaşı altmış silahlı adamıyla kasabada görüldü, halkın silahlarını toplamaya başladı. Bir gün sonra Bulgar ordusu Serez'e girdi ve sıcak karşılandı. O gece Bulgar askerleri, Müslüman evlerinde hâlâ silahlar gizlendiği bahanesiyle evlere girdiler, para ve kıymetli şeyleri çalmaya başladılar. Ertesi gün Serez'in kuzeyin-

237) *Enquête dans les Balkans*, s.268-269; *Report of the Commission*, s.279.

den gelmiş olan göçmenler kaymakamlığa çağırıldı, çağırılıya uyup geldiler. Fakat onların gelişi üzerine bir trompet sesi duyuldu ve Bulgar askerleri hemen silahlarını kapıp zavallı masum insanları katletmeye başladılar. Üç saat süren bu katliamda altı yüz Müslüman can verdi. Yunan papazı ve Orient Bankası'nın müdürünün enerjik müdahaleleri olmasaydı kurbanların sayısı çok daha artacaktı. Bunun üzerine kasabanın Müslümanları kahvelerde, evlerde, sokaklarda yakalanıp bazıları kaymakamlıkta, diğerleri camilerde toplandı ve bunların pek çoğu süngülenerek öldürüldü. Camilere tıklan Müslümanlar iki gün iki gece aç bırakıldı, ondan sonra onları salıverdiler. Altı gün boyunca kasabanın her yanında silah sesleri duyuldu. Müslümanlar evlerinden çıkmaya cesaret edemediler, bundan yararlanan Bulgar askerleri dükkânları yağmaladılar. Müslümanların cesetleri sokaklarda kaldı, ancak çürümeye başlayınca gömülebildiler. Bulgar askerleri odun elde etmek için günlerce evleri ve camileri yıktılar. Müslümanların hububatına, hayvanlarına Bulgar makamlarınca el konuldu ve karşılığında herhangi bir makbuz veya "alındı" notu verilmedi. Bu konuda yapılan şikâyetler dikkate alınmadı. Okulların, camilerin, hastanelelerin möbleleri, antika eşyaları zapt edilip Sofya'ya gönderildi. Bulgarlar, Müslüman ileri gelenlerine her türlü alçaltıcı muameleyi reva gördüler. Onlara, kamçılayarak sokakları ve ahırları temizlettiler, fes giyenlere dayak attılar. Tek kelimeyle, Bulgar işgalinde Müslümanlar soyuldular, sokakta ve kaymakamlıkta kötü muamele gördüler. Bulgar subayları, jandarmaları Serez'i terk etmeden önce Müslüman, Musevi ve Rum dükkânlarında buldukları her şeyi alıp götürdüler; çok sayıda evi, dükkânı, kahvehaneyi ve değirmeni acımasızca yaktılar.²³⁸

Belge No. 9

Bulgar Makedonya Lejyonu 5. Taburunda İngiliz Gönüllü Teğmen R. Wadham Fisher'in Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade (5 Eylül 1913)

Teğmen Fisher, Dedeoğaç katliamının nasıl olduğunu anlatıyor:

238) *Enquête dans les Balkans*, s.269; *Report of the Commission*, s.279-280.

“Lejyon ile **Cafer Paşa** ordusu arasında gayet sıcak bir çarpışma oldu. Türk köylerinin beyaz bayrak çektikleri her yerde birliklerin girişine karşı direnildi. Bizim askerlerimiz Türklerin Gümülçine yakınındaki Bulgarlara karşı şiddet kullandıkları söylentilerine çok öfkelenildi. Bütün bir gün çarpıştıktan ve yürüdükten sonra Dedeğaç’a silah sesleri arasında akşam saat 9’da girdik. **Cafer Paşa**, şehir içine doğru çekilmekte ısrar etti, biz de onu takip etmek zorunda kaldık. Hâlâ silah sesleri geliyordu ama Rumlar gelip Türk askerlerinin nerede olduklarını bize gösterdiler. Rumlar bir katliamdan korkuyorlardı ve bizim gelişimiz onlar için kurtuluş gibi görüldü. Saat on birde (23.00’te) şehirden çıkıp yirmi beş kilometre uzaklıktaki bir köye hareket etme emri aldık. Şehirde yüz elli asker kaldı. Bunlar ya çok yorgundu ya da şehirden çıkma emri onlara ulaşmamıştı. Bu askerlerin başında herhangi bir subay yoktu, **Stefan Boyçev** adlı Vidinli bir asker bunları toparlamış. 19 Kasım günü, aşağı tabakadan Rumlar ve şehirde kalan askerler birlikte şehri yağma etmeye başlamışlar. Şüphesiz bir miktar Türk öldürülmüştür. Bu aşırılık, askerlerin başında bir subay bulunmamasıyla izah edilmelidir.”²³⁹

Belge No. 10

Dedeğaç’ın Bulgar Belediye Başkanı Boris Monçev’in Carnegie Komisyonu’na Verdiği İfade

Bu tanık Teğmen **Fisher**’in ifadesini doğruladı ve (Dedeğaç’taki) katliamda en fazla yirmi kadar Türk’ün öldürüldüğü kanısında olduğunu söyledi. Şehirdeki yerli Ermeni hamalların bu katliamda başrolü oynadıklarını belirtti. Şehirde 8.000 Türk sığınmacı vardı, bunların erkekleri silahlıydı, hepsi akşam saat yedi ile dokuz arasında şehir dışındaki çarpışmalara katılmışlardı. Felaketli ilk geceden sonra şehirde düzeni sağlamak için, Rum papazı ile kendisinin de (**Monçev**’in) içinde bulunduğu bir komisyon tarafından bütün tedbirler alınmıştır. Makedonyalı 142 gönüllü de Komisyonun emirlerine uymuştur. Bulgar ordusu altı gün sonra,

239) *Enquête dans les Balkans*, s.270; *Report of the Commission*, s.280.

25 Kasım'da şehre dönmüş, düzen yeniden tam olarak sağlanmış-
tır.

Demiryolu kavşağında imparatorluğun Türk Komiseri **Rıza Bey**'in öldürülmesi olayı ise şöyle açıklanabilir: Kendisi yakalan-
mış ve tutuklu olarak okula götürülürken Makedonyalı bir gönül-
lünün silahını almaya davranmış, bu Makedon gönüllü tarafından
orada vurulup öldürülmüştür.

İkinci Balkan Savaşı arifesinde yapılan aramada Rum ev-
lerinde yirmi yedi adet Grass marka silah, ayrıca papazın sara-
yında da silah stoku bulunmuştur. Bunun üzerine, ileri gelen elli
Rum rehin olarak tutuklanıp Bulgaristan'a gönderilmiştir. Bunlar-
dan bazılarının fidye vererek kurtulmuş olmaları mümkündür. 22
Temmuzda şehir hükümete kalmıştır. Fakat kendisi (**Monçev**)
önceden tedbir almış, her zaman huzursuzluk yaratan Ermeni ha-
malları şehir dışına göndermiştir.²⁴⁰

Belge No. 11

Üsküp'te Bulgar Öğretmen Vasil Smilev'in Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade

Üsküp'te Bulgar öğretmen **Vasil Smilev**, Sırp ordusu Üsküp'e
girince, Sırp makamlarının Türkleri takip için oluşturdukları çe-
telere (*bands*) Bulgar öğretmenleri de katmak için çaba harcadık-
larını, kendisinin bu çetelere katıldığını ve yirmi-otuz gün kadar
bunlara hizmet ettiğini anlattı. Fakat bu çetelerin devamlı olarak
yakıp yıktıklarını, işkence ve katliam yaptıklarını görünce onlardan
ayrılmış. Kendisi, şehrin Çayır Mahallesi'nde Bulgar okuluna top-
lanan on sekiz Türk'ün boğazlanmasına tanık olmuş. Bunlar açık
yerde öldürülmüşler ve cesetleri bir tuğla imalathanesinin yakı-
nındaki bir çukura atılmış. Bu katliam Paskalya (Saint Paraskeva)
yortusundan dört gün sonra, akşam saat dokuzda yapılmış. **Va-
sil** (öldürülenlerden) dördünün isimlerini de vermiş ve bu katli-
amdan sorumlu olan Sırp Polis Müdürü **Lazar Hyts**'in daha son-
ra Butel köyünün yağmalanmasını düzenlediğini görmüştür. Bu
köyün yakınında, köylerinden kaçmakta olan bir grup Arnavut'a

240) *Enquête dans les Balkans*, s.271; *Report of the Commission*, s.280-281.

rastlamışlardır. Bir Sırp binbaşı kaçanlar arasında bir Arnavut kızının yüzünü açmış, onu öpmüştür. Kızın babası ânında binbaşığı öldürmüştür. Bunun üzerine Sırp çetesi, sayıları altmış kadar olan bu sığınmacı Arnavutların hepsini katletmiştir. **Vasil Smilev** bunları kendi gözleriyle görmüş ve zamanında Rus konsolosuna da rapor etmiştir. Bu katliamdan sonradır ki **Vasil Smilev**, Sırp çetesinden ayrılmış, daha sonra da diğer Bulgar öğretmenleriyle birlikte Üsküp'ten uzaklaştırılmıştır.²⁴¹

Belge No. 12

Yaylacık Köyü İleri Gelenlerinden Bir Müslümanın Carnegie Komisyonu'na Verdiği İfade

Selanik'e bir buçuk saat uzaklıktaki Yaylacık köyü ileri gelenlerinden bir Müslüman (adı saklıdır) şunları söyledi:

*"7 Kasım 1912 günü biz köyümüzde yirmi beş kişi bırakarak hepimiz Selanik'e kaçtık. 8 Kasım'da Bulgar askerleri geldi ve bir kötülük yapmadılar; sadece ihtiyaçları olan yiyecek, hayvanları için ot ve saman aldılar. Bir gün bir gece kalıp gittiler. İki gün sonra, civar Rum köyleri ahalisiyle birlikte Yunan askerleri geldi. Bunlar 15 Müslüman'ı öldürdüler, onların bütün möblelerini, 9.500 koyun ve keçi, 1.500 sığır ile buldukları bütün tahılı alıp götürdüler ve köyün 250 evini yaktılar."*²⁴²

Belge No. 13

Pravişte Kazası Müslüman Cemaatinin Carnegie Komisyonu'na Sunduğu Rapor

Pravişte Müslüman cemaati, Türk makamlarının 24 Ekim 1913'te çekilmelerinden sonra, Pravişte kasabası ve köyleri Müslümanlarına yapılan zulümler hakkında aşağıdaki raporu hazırlamıştır:

(Komisyonun Notu: Raporun Türkçe aslında, bütün öldürülenlerin [toplam 195 kişi], soyulanlardan ve saldırganlardan bazı-

241) *Enquête dans les Balkans*, s.271-272; *Report of the Commission*, s.281.

242) *Enquête dans les Balkans*, s.272; *Report of the Commission*, s.281.

larının isimleri ayrıntılarıyla verilmektedir fakat bunlar aşağıdaki özet çeviride çıkarılmıştır.)

Goyran köyü– Yirmi bir Müslüman, Nikçan (*Nikchan*) köyü Rumları tarafından öldürüldü ve 3.000 lira çalındı. Ayrıca Nikçan kilisesi için 600 keçi ve Cerbelan (*Djербелан*) köyü Rumları tarafından da 2.400 keçi alınıp götürüldü.

Palihor köyü– Bu köyün Rum okulu öğretmeni **Demostenes**'in elebaşılığındaki Rum çetesi altı Müslümanı öldürdü, köyü soydu, köyden yaklaşık 3.000 lira gasp etti. **Demostenes** ve başkası, bir kadının (ismi veriliyor) ırzına geçti.

Meşeli (Micheli) köyü– **Demostenes** çetesiyle diğer Rumlar köyü yağmaladılar, pek çok öküzü ve çok miktarda mısırı kaldırıp götürdüler, ayrıca 3.000 lira değerinde kredi notlarını çaldılar.

Drama köyü– Pravişta Rumları iki Müslümanı öldürdüler.

Osmanlı köyü– Bu köyde Holo Rumları altı Müslümanı öldürdüler, 1.500 lira çaldılar.

Samakol köyü– **Mirtiade Machopulos** ve **Leonidas** çeteleri bu köyden yirmi bir Müslümanı kaldırıp götürdüler ve bu insanları Kasroub çukurunda katlettiler, katlettikleri kurbanlarından 1.500 liradan fazla para aldılar. Bir dükkânı soyup 1.500 lira değerinde mal götürdüler, ayrıca köyden toplam 7.000 lira çaldılar.

Çanaklı köyü– Bu köyde Holo Rumları iki Müslümanı öldürdüler, iki yüz koyun ile bir katır alıp götürdüler.

Muştiyan (Mouchtian) köyü– Bu köyden yirmi beş Müslüman (Fransızca metinde yirmi bir Müslüman) öldürüldü. Bu insanlar, Rum papazın gönderdiği **Kiryakos Mihail** çetesi tarafından Casroub çukurunda katledildiler. Bu insanların o çukurdaki iskeletleri, gelişmiş yirminci yüzyılda Elen uygarlığına tanıklık etmektedir. Köyden 3.000 lira kadar da para çalındı.

Draniç (Dranich) köyü– Bu köyden, Palihor ve Nikçan Rumları, 2.000 lira para, 7 keçi, 1.000 koyun kaldırıp götürdüler.

Ahadler köyü– Bu köyden Casrouh Rumları dokuz Müslümanı öldürdüler, 258 lira çaldılar.

Çiftlik köyü – Aynı Casrouh Rumları Çiftlik köyünden on Müslümanı öldürdüler, 1.000 lira kadar para çaldılar.

Pethor köyü– Bu köyde on dört Müslüman öldürüldü. Katiller papazın meclis üyesi bakkal **Kiryakos Mihail**, Boblan köyü papazı **Panahi** ve **Miltiades Machapoulos**'tur. (Raporda bu üçlü çetenin adı sık sık geçmektedir.) Yerli Rumlar köyden 1.500 lira çaldılar.

Rehemli köyü– Holo Rumları bu köyden üç Müslümanı öldürdü.

Sarılı köyü– Pethor Rumları bu köyden beş Müslümanı öldürdü, yaklaşık 1.000 koyun ve keçi kaldırıp götürdüler.

Dedebal köyü– **Kiryakos Mihail** çetesi bu köyden sekiz Müslümanı öldürdü ve yaklaşık 1.000 Türk lirası çaldı.

Deranlı Köyü– Aynı **Kiryakos Mihail** çetesi bu köyden üç Müslümanı öldürdü ve 1.000 lira kadar para çaldı.

Orfano (Orphano) köyü– Rumlar üç Müslümanı öldürdü. Öldürülenlerden biri Pravişte Rum Piskoposunun telefon emri üzerine Papaz **Panahi** tarafından yakalandı ve Esirli'de öldürüldü. Piskopos, Türk kaymakamının telefonunu kendi evine bağlatarak bütün kazaya emirler vermektedir.

Boblan köyü– Piskopos tarafından gönderilen **Kiryakos Mihail** ve çetesi bu köyde sekiz Müslüman öldürdü, 800 lira kadar para çaldı.

Karpan (Çarpan) köyü– Piskopos tarafından gönderilen **Kiryakos Mihail** ve çetesi bu köyde de dört Müslüman öldürdü. Karpan köyü Rumları da köydeki Müslüman cemaatinin bütün mallarını ve tahıllarını ele geçirdiler, onlara yiyecek bulgur bile bırakmadılar. Köyün Rum katilleri Müslüman kadınların kulaklarındaki küpeleri dahi zorla aldılar, onları iğfal ettiler. Daha sonra gelen Yunan askerleri de Rum köylülere katıldılar, Müslüman kadınlara tecavüz ettiler. Kadınlar bu tecavüzlerden kurtulmak için şehirlere kaçtılar, Bulgar askerince işgal edilmiş köylere sığındılar. Bu köyden de 500 lira çalındı.

Leftera köyü– Bu köyde Rumlar, dört Müslüman öldürdü. Arnavut **Ağuşağa**'nın elli yıl önce Müslümanlığı kabul etmiş olan karısı yeniden Hristiyan yapılmak üzere alınıp Pravišta'ya götürüldü. Bu kadın tekrar Hristiyan olmak istemediğini Bulgar şef **Babçev**'e söylemiş, **Babçev** de onu serbest bırakmıştır. Fakat ka-

dın köyüne dönünce Rum vahşileri tarafından linç edilmiştir. **Babçev** de Nozle Manastırı Rumlarının kışkırtmasıyla Müslümanlardan 500 lira almıştır. Bu Rumlar da Müslümanların 2.000 koyununun kaldırıp götürmüşlerdir.

Koçkar (Kochkar) köyü– Drazeni Rumları bu köyden iki Müslümanı öldürdüler ve yaklaşık 1.000 lira çaldılar.

Kale Çifliği köyü– Nozle rahipleri bu köyde beş Müslüman öldürdü ve köyün bütün hayvan sürülerini alıp götürdü.

Devekıran köyü– Pravişta Rumları bu köyde beş Müslüman öldürdü ve 500 lira çaldı.

Esirli köyü– Bu köydeki Rumlar, Kasrup hendeğinde on dokuz Müslüman öldürdüler ve Müslümanlardan 1.500 lira kadar para çaldılar.

Koçan köyü– Piskoposun ve papaz **Nikola**’nın intikam duygularını tatmin için bu köyden bir Müslüman öldürüldü. Şunları da belirtmek gerekir:

–Pravişta kazasının kurbanlar listesinde birçok imam ismi bulunmaktadır.

–Kurbanlar hemen her zaman okumuş, aydın kişilerdir.

–Öldürmek için neden imamların ve aydınların seçildiği de anlaşılıyor. Bu kazanın toplam 20.000 olan nüfusunun 13.000 kadarı Müslümandır.

Pravişte kasabası– Bu kasabada on Müslüman öldürüldü, bunlardan biri kadındır. Öldürülenlerin isimleri:

Kaymakamın tahrirat kâtibi **Osman** oğlu **Şefik Efendi**, **Kırcı Ramazan**’ın oğlu **Hüseyin**, **Ali** oğlu **Süleyman**, **İbrahim** kızı **Emine Hanım**, **Karcıade Osman bin Hasan**, ihtiyar **Zeynel**, kahveci **Timur**, **Prizrendli Tahir**, Çayağzı gümrük memuru **Tahir Efendi** ve **Halim Kâhya**. Toplam on kişi.

Yukarıda adları geçen Müslümanlar, Pravişta kasabasının Bulgar çetelerinin eline düştüğü sırada, çeşitli tarihlerde öldürüldüler. Bulgar çetelerinin başında **Babçev** adında biri vardı, kaymakamlık makamına yerleşmişti, kendisini kaymakam ve komutan yerine koyuyordu. Müslümanlar üç Rum ve Bulgar çetecileri tarafından öldürüldüler (adları veriliyor). Müslümanların öldürü-

leceği akşam Rum okulu çocukları kaymakamlık avlusuna toplanıyor ve bunlara Yunan milli marşı söyletiliyordu.

Yunan piskoposu bir belediye komisyonu kurmuştu. Bunun üyeleri, Papaz **Nikola**, bakkal **Kiryakos** ve diğer on bir Rum idi. Ölüm kararlarını işte bu komisyon veriyordu ve piskopos da verilen ölüm kararlarını onaylıyordu. Daha sonra verilen karar, infaz için **Babçev**'e iletiliyordu. Bulgar şef **Babçev**, Rum piskoposunun, papaz **Nikola**'nın ve Rum ileri gelenlerinin maşası durumundaydı. Bu kasabada Müslüman halk hem kurban verdi hem de soyuldu. 3.000 lira ödedi.

Bulgar askerleri ve hatta Bulgar çeteleri de Müslüman kadınlara dokunmadılar ama **Babçev** 6.000 lira aldı.

Pravişte kasabası kurbanlarının cesetleri halen “Kavakbaşı” denen yerdeki Kaynarca çukurunda bulunmaktadır.

İşbu raporda işlenen cinayetler ve vahşetlerle ilgili olarak anlatılanların, Pravişte İslam Cemaati'nin kayıtlarına uygun bulunduğu ve her bakımdan hakikate uygun olduğu tasdik olunur.

Pravişte Kazası Müslüman Cemaati, 1331²⁴³

Belge No. 14 (65)

Bulgar İşgali Sırasında Edirne’de Yaşananlar Hakkında Bir Rus Görevlinin Petersburg’a Gönderdiği Rapor

En büyük gazeteleri ve haber ajanslarını temsil eden bir düzine kadar yabancı muhabir ile birlikte Edirne’yi ve çevresini ziyaret etme fırsatı buldum.

İlk dört gün içinde yaklaşık 15.000 esir ve 5.000 sivil Türk’e reva görülen vahşi muameleden söz etmeyeceğim. Yabani hayvanlar gibi toplanıp üst üste “Saray” adasına tıklan, ağaç kabuklarından ve ayakkabılarının derilerinden başka yiyecek bir şey bulamayan bu insanların açlıktan ve soğuktan kırılıp öldükleri malumdur.

243) *Enquête dans les Balkans*, s.273-277; *Report of the Commission*, s.282-284.

Not: Pravişte’de öldürülen on Müslüman’ın isimleri yalnız Fransızca metinde verilmektedir ve İngilizce metinde yoktur. (Bilâl N. Şimşir)

Bunların her gün yüzlercesi birden kırılıp ölmüştür. Öyle ki, Bulgarlar buradan çekilip giderken 1.000 kişiden sadece bir düzine kadarı sağ kalabilmiştir. Bunlar zaten çok iyi bilinmektedir.

Ben yalnız pek bilinmeyen bazı olaylardan bahsedeceğim. Bahsedeceklerim, hem Edirne'deki konsoloslar heyetince hem de Türk, Rum ve Musevi cemaatlerince oybirliğiyle lanetlenerek doğrulanmış olan olaylardır.

Müslüman evlerinin çoğunun pencere çerçeveleri ile kapıları sökülmüş ve evlerin bütün mobilyalarıyla birlikte kaldırılıp götürülmüştür. Aynı şekilde, mesela 4. Kolordu Komutanı **Abduk Paşa**'nın evi gibi, paşaların evleri de bütün eşyalarını kaybetmişlerdir.

Ünlü Selimiye Camisi dahil, camilerin hiçbirinde bir tek değerli halı bırakılmamıştır (Bütün camilerin halıları alınıp götürülmüştür).

Selimiye Camisi'nin eşsiz kütüphanesine de çok zarar verilmiştir. Yalnız Türklerin evleri değil, Rumların ve Musevilerin evleri de soyulmuştur. Vagonlar dolusu bu sözümona savaş ganimetleri Sofya'ya gönderilmiştir...

Varlıklı Müslümanlara, taşınmaz mallarını (Bulgarlara) satıktıkları veya uzun süreyle kiraladıkları yolunda ölüm tehdidiyle kâğıtlar imzalatılmıştır. Böyle kâğıtlar imzalatılanlardan biri Abdullah-Hamam Sokağı'nda oturan **İbrahim Bey**'dir.

Polis Müdürü **Şopov**, çalınmış üç koli halıyı, bir Rus vatandaşı aracılığıyla bizzat Sofya'ya göndermiştir.

Her sabah şehrin sokaklarında birçok Müslüman cesedi görülüyor. Bunlar o gece öldürülmüş olan insanların sokağa atılmış cesetleridir. Kuyulardan durmadan cesetler çıkarılmasının ardı arkası hâlâ kesilmedi. Çıkarılan cesetler, üzerleri yara bere içinde olan Türk tutuklularının cesetleridir. Yetkililer böyle ufak tefek önemsiz konulardan hiç rahatsız olmuyorlar.

İnsanı isyan ettiren cinayetlerden biri, Bulgar işgalinin ilk günü, bir Bulgar askeri tarafından sokak ortasında, güpegündüz bir esir Türk subayının katledilmesiyle işlenmiştir.

Açlıktan ve yorgunluktan bitkin düşmüş olan bu yaşlıca subay yürümekte güçlük çekerken, Bulgar asker bunu dipçik darbe-

leriyle yürümeye zorlamıştır. Bunu gören **Solomon Behni** adında bir Musevi, yaşlı esiri biraz dinlendirmesini Bulgar askerinden rica etmiş. Bu müdahaleye sinirlenen Bulgar asker, her ikisini de süngüleyerek oracıkta öldürmüştür. Aynı gün sekiz Bulgar askeri, saatçi olan üç kardeşin evini basmışlar, beş yüzden fazla saat çalmışlar ve saatçi kardeşlerden **Aziz Ahmed**'i süngüleyip bırakmışlar. Bu kişi de aynı gün öğleden sonra can vermiştir. Diğer iki kardeş ise kaçıp canlarını kurtarmışlardır.

Halen Mısır Kızılai Hastanesi'nde tedavi edilmekte olan on Türk askerinin öyküsü ise insanı daha da isyan ettirmektedir.

Bulgarlar, Edirne'den ayrılırken iki yüz Türk esirini muhafaza altında **Mustafa Paşa**'ya (*Svilengrad*'a) göndermişler. Hasta ve yaralı olan, yürümekte güçlük çeken bu esirlerin hepsi yolda öldürülmüştür.

Bu esirler yolda üç gruba ayrılmış. Yukarıda anılan on askerin grubunda altmış asker varmış. Yolda bir ara Bulgarlar bunlara serbest olduklarını, istediği yere gidebileceklerini söylemişler; zavallılar on adım bile atamadan, Bulgar subayın emriyle Bulgar askerleri bunları kurşunlamışlar. Hepsi ölmüş, yalnız anılan on asker, ölü taklidi yaparak ağır yaralı olarak kurtulmuşlar.

Bunlar tam dört gün aç kalmışlar, ormanda saklanmışlar. Bunların arasında Kırkkilise (Kırklareli) 1. ve 2. Redif taburundan **Kamber oğlu Kamber, Hasan oğlu Hasan, Emin oğlu Emin** de vardır (Diğer isimler izlemektedir). Bu on askerin hepsi kangren olmuş, hatta ikisi ölmüş. Öteki iki grubun kaderinin ne olduğu bilinmiyor. Ama jandarma eşliğinde Yunan esirlerini aramaya giden Rum metropoliti, Meriç kıyısında süngülenmiş ve kurşunlanmış olarak onlarca esir cesedine rastladıklarını anlattı.

Kumarlı köyü öğretmeni **Hassiz Efendi**, resmen şunu anlatmıştır: Bulgarlar, ricat ederken silah arama bahanesiyle elli kadar Müslüman'ı camiye toplayıp orada hepsini katletmişler, Amour köyünden en büyüğü on iki yaşında olan on Müslüman kız çocuğunu alıp götürmüşlerdir. Bu çocukların ne olduğu bilinmemektedir.

(Bulgar işgalinde) Edirne kadınlarının yaşadığı felaket havsaya sığmıyor. Rum, Musevi, hatta Bulgar yanlısı Ermeni kadınları da tecavüze uğramışlardır. Fakat asıl Türk kadınlarına kudurmuşçasına saldırmıştır. Ne sosyal durumuna, ne de yaşına bakılmıştır. Tecavüze uğrayanlar arasında küçük kız çocukları olduğu gibi, yaşlı kadınlar da vardır. Bu kızlardan pek çoğu hamile kalmıştır. İmkânları olanlar utançlarından uzaklara gidip kaybolmuşlardır. Birçoğu aklını kaçırıp delirmiştir. Çoğu uğradığı felaket konusunda hiç ağzını açmamaktadır.²⁴⁴

Son Bir Belge

İstanbul'da çıkan *İkdam* gazetesi, 15-16 Ağustos 1913 tarihli sayılarında "Bulgar vahşilerinin şimdiye kadar yaktıkları canlarla, söndürdükleri ocakların derece ve mahiyetini gösteren resmi belgeler" yayımladı. Gazete, ikinci günün sonunda bu belgeleri "Fezleke" başlığıyla şöyle özetledi (sadeleştirildi):

Fezleke (Özet)

"Rodop Dağları dizisinin Ege Denizi'ne paralel giden taksim çizgisinden Bulgar sınırına kadar uzanan Anin Nehri yöresi –ki Kırcaali, Eğridere, Ahi Çelebi, Darıdere, Sultanyeri kazalarıyla Gümülcine kazasının dağlık bölümünü kapsar– hem Bulgarlar hem de Sırplar tarafından işgal edilmiştir.

Kırcaali kazasında 570 evli 6 köyü tam olarak yakmış, çoluk çocukları da kapsayan 3.430'u aşan nüfusu toptan yok etmişlerdir. Eğridere kazasının Arda Nehri'nin doğusunda kalan bölümündeki halk –ki hepsi Türktür– istilanın ardından kısmen Gümülcine'ye göç etmiştir. Göç edemeyip kalan 11 köyün 7.600 nüfusu, tek bir kişi bırakılmayarak toptan katledilmiş ve 1.490'dan fazla ev tam olarak yakılmıştır. Geri kalan 17 köyde 3.065 evden 1.970'i yakılmış ve göç edememiş 1880 insan feci biçimde katledilmiştir. İstila

244) *Enquête dans les Balkans*, s.342-345; *Report of the Commission*, s.326-327.

Not: Rapor biraz kısaltılarak alındı. Raporun Fransızca metninin numarası 65'tir, parantez içinde gösterildi. İngilizce metni ise numarasızdır. Rapor daha önce basında da yayımlanmış. Londra'da çıkan *Daily Telegraph* gazetesi 20 Ağustos 1913 tarihli sayısında, *Le Jeune Turc* gazetesi de 26-27 Ağustos 1913 tarihli sayılarında raporu yayımlamışlardır. (Bilâl N. Şimşir)

sırasında bu yörede tek bir Türk bırakılmamıştır. Darıdere kazasının sırf Türk olan doğu bölgesinde 10 köyün 1.230 evi tam olarak yakılmış ve 8.000 nüfustan Gümölcine'ye göç edememiş olanların hepsi yok edilmiştir. Gümölcine'nin 85 köyden oluşan Şeyhcuma ve 25 köyden oluşan Kirli nahiyelerindeki nüfus silme Türk olduğundan bütün köyler yakılıp yıkılmış ve ancak rüşvet karşılığında 100-200 kadar ev kurtarılabilmektedir.

Eğridere kazasının 15 köylü 'Dolaşdır ve Davud' –Arda'nın batı yanı– nahiyesinde 14.000 ve Ahi Çelebi kazasında 29 köyde 31.000 ve Darıdere kazasında 29 köyde 32.800 ve Gümölcine'nin 15 köyden oluşan Çakal nahiyesinde 12.600 nüfus –ki toplam olarak Arda havzasında 88 köyde 15.570 hane ve 90.400 Pomak Müslüman vardır– bunların da bir bölümü istiladan sonra Gümölcine'ye göç etmiş ve bir kısmı yerlerinde kalmıştır. Rodop Balkanları'nın ormanlık, taşlık, geçilmesi zor yöresini oluşturan ve Arda Nehri bölgesinin güney ve güneybatı bölümünü kapsayan topraklara Pomaklar yerleşmiştir. Bunlar sağlam Müslüman insanlar olduklarından, Bulgarlık ve Hıristiyanlık hatırı ve hayallerinden geçmediği halde, Bulgarlar buraları istila edince önce hoca, imam, muhtarları ve ileri gelen eşrafı öldürmüşler, camileri kiliseye çevirmişler, imamların yerlerine papazları koymuşlar, zavallıların turnaklarını, dişlerini sökerek, bazılarının ağızlarını, burunlarını keserek süngü kuvvetiyle bunlara din değiştirtmişlerdir. İstilanın ardından Gümölcine'ye ve İskeçe'ye göç edenler ise köylerine geri gönderilerek din değiştirmeye zorlanmışlardır. Kadınların örtünmeleri kaldırılmış, isimleri değiştirilmiş, vaftiz edildikten başka, kızlar Bulgar askerleriyle, delikanlılar Bulgar kızlarıyla evlenmeye zorlanmışlardır. Uyarılara ve telkinlere uymayanlar daima ağır cezalara çarptırılmakta ve çoğu zaman gizlice veya açıkça ocakları söndürülmektedir. Bu baskı doğal olarak ahalinin yüreklerinde ve vicdanlarında taşıdıkları duyguları açığa vurmalarını engellemektedir. Herkes fırsat bekliyor; ellerine geçen mavzerleri, martini ve cephaneyi Bulgarlara teslim etmeyip saklıyorlardı.

Pomak köyleri yakılmamış, çoğunun eşyası da kurtarılmıştır.

Arda yöresinin kuzaybatı bölümünü oluşturan Eğridere'nin Hotaşlı nahiyesi ile Kırcaali'nin Şahinler ve Çamdere kolları elan Bulgar istilasına uğramamıştır. Dağlık, ormanlık, taşlık ve gayet sarp olan bu havalide tahminen 15.000-16.000 nüfus vardır, bu nüfusun hepsi Türk'tür. Halkın elinde 2.000'den fazla mavzer ve bolca cephane bulunduğu ne Bulgar askeri ne de komiteleri buralara girmeye cesaret edememiştir. Buralarda nüfus ve mal bakımından bir ziyan yoktur.

Fi, 25 Temmuz 329

(7 Ağustos 1913)"²⁴⁵

245) *İkdâm*, 16 Ağustos 1913, No. 5922; Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1813)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1995, s.35-36.

BALKANLAR'DAN YENİ TÜRK GÖÇLERİ

1883'te Üç Ayda 240.000 Göçmen

Önceki bölümlerde Bulgaristan Türklerinin göç tarihinden bir yıllık (1879-1880) belgesel bir kronoloji sunulmuştu. Bulgar yönetimi daha ilk yılında, yerli Türk nüfusu göçe zorlama politikası izlemeye koyulmuştu. Bu politika daha sonraki yıllarda da sürdürülmüştür.

Fransa'nın Edirne Konsolosu **M. Laffon**, 31 Ekim 1883 günlü, 1 sayılı raporunda, son üç ay içinde (Ağustos-Eylül-Ekim 1883), Edirne'den 200.000 kadar muhacir (göçmen) geçtiğini bildiriyor ve şöyle diyor:

“Doğu Rumeli'den ve Bulgaristan'dan Müslüman ahalinin göçü, gitgide daha büyük boyutlara ulaşıyor. Yaklaşık son üç ayda Edirne'den 50.000 muhacir ailesi geçti. Her ailede ortalama dört nüfus bulunduğu düşünülürse, Bulgaristan'da bulamadıkları huzur ve güveni Anadolu'da aramak için göç eden Müslümanların sayısı 200.000 kişi olarak hesaplanabilir.”²⁴⁶

Bunlar yalnız karayoluyla gelen göçmenlerdir. Ayrıca Vidin, Varna, hatta Burgas limanlarından denizyoluyla İstanbul'a gelen göçmenler de eklenince, üç ay içinde gelenlerin toplamı 240.000'e ulaşır. Yani ayda ortalama 80.000 göçmen!

Fransız konsolosu “muhacirlerle” konuşmuştu. Hepsı Bulgar baskılarından kaçtıklarını söyleyip, *“Bulgarlar kadınlarımıza çarşafı yasakladılar, cami yerine kiliseye gitmemizi söylüyorlar. Üstelik bizi Bulgar askerlik kanununa tabi kılmaya çalışıyorlar. Biz de onların ülkesini terk ediyoruz”* demişler. Konsolos, *“Bu göçlerin arkası kesilmiyor; Bulgarlar, Doğu Rumeli'nin ve Bulgaristan'ın bütün Müslüman halkını Türkiye'ye sürmeye, Türkler de Anado-*

246) Fransa Dışişleri Arşivlerinde Konsolosluk Arşivleri (AAEF-CPC, *Turquie 1880-1887*, Adrianople, Cilt 4, s.209.)

lu'ya sığınmaya kararlı görünüyorlar, yalnız mal ve mülklerini yok fiyatına da olsa elden çıkarmayı düşünüyorlar" diye yazıyor.²⁴⁷

Sofya'daki Fransız diplomatik temsilcisi, 3 Nisan 1884 günlü raporunda, "*Bulgaristan'dan 600 binden fazla Türk'ün göç ettiğini*" bildiriyordu. O kadar ki, verimli Bulgaristan toprakları işlenemeden kalmaktaydı. Temsilci, "*Müslümanların göçü, Bulgaristan'ı 600.000'den fazla işgücünden mahrum bıraktı*" diyordu.²⁴⁸

1885 yılında Doğu Rumeli İmtiyazlı Vilayeti'nin, bir darbeyle Bulgaristan'a katılması göçleri yeniden kamçılamiş ve 1886-1890 yıllarında, dört yıl içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 74.753 Müslüman Türk daha göç etmişti. Bulgar istatistiklerine göre 1893-1902 yıllarında, on yıl içinde Bulgaristan'dan Türkiye'ye 70.603 göçmen daha gelmiştir.²⁴⁹

Bu Bulgar rakamlarında yalnız kadınlar ve erkekler gösterilmiş, çocuklara ise ayrıca yer verilmemiştir. Çocuklar da hesaba katılınca toplam göçmen miktarı belki 100 bine ulaşır. Şunu da hatırlayalım; bu yıllar, en durgun yıllardır. Harp darp yoktur. Türk-Bulgar ilişkileri normaldir. Böyle olduğu halde Türk göçleri hiç durmamış, ince ince akıp sürmüştür. Bu en durgun yıllarda bile Bulgaristan'dan Türkiye'ye her yıl ortalama 7.000-10.000 arasında göçmen gelmiştir. 1883 yılında ayda 80.000 kadar göçmen gelirken, yirmi yıl sonra bu miktar 7.000 dolayına düşmüş ama hiç kesilmemiştir. Bulgar Prenslığı'nin kurulmasından **Balkan Savaşı**'na kadar geçen yaklaşık çeyrek yüzyıl boyunca Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler aralıksız devam etmiştir.

1912-1913 Balkan Savaşı Göçleri: Rumeli Göçü

1912-1913 Balkan Savaşları, tıpkı 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı gibi, Rumeli Türklerinin bozgunu oldu. **Şevket Süreyya Aydemir**, bu bozgun göçlerini şöyle özetliyor:

247) *ibid.*, s.210.

248) Fransa Dışişleri Arşivleri, **AAEF-Bulgarie**, Sofia, 1884, Cilt 10, s.107.

249) Principauté de Bulgarie, Direction de la Statistique, *Statistique de l'Emigration de la Principauté dans des Pays Étrangers, de 1893 à 1902*, Sofia, 1905, ss.IV-V.

“...Bosna sınırlarından Çatalca'ya kadar ikinci bir akın, ordu döküntülerinin geriye doğru sel gibi akışından daha karışık, daha kanlı sürüklenip gelmekte idi: Göçmenler.

Rumeli göçüyordu. Sırp, Karadağ, Bulgar, Yunan askerlerinin işgal ettiği yerlerde kanlı bir katliam başlamıştı. Hayat, servet, namus her şey ayaklar altında idi. Öldürülen, asılan, parçalanan Müslümanlardan artakalanlar, çoluk çocuk, her şeylerini bırakarak doğuya, İstanbul'a doğru akıyordu. Batı bölgelerinde ise göçmenlerin kaçacakları yerleri de yoktu. Ayak altlarında kırılıyor, eziliyorlardı.”²⁵⁰

Enver Paşa da bu göç olayını şöyle anlatıyor:

“...Başiboş sürünen bozguna uğramışlar ordusuna, Rumeli bağlarından kopup gelen, daha perişan yüz binlerce muhacirin, yüz binlerce göçmenin sürüne sürüne, eriye eriye akan kabilelerini de eklemeliyiz. Evet, Rumeli göçüyordu, Rumeli boşalıyordu. Rumeli Türkleri akıp geliyorlardı. Rumeli'yi asırlarca evvel alan, Rumeli'de asırlardır yaşayan son Türkler, yirminci yüzyılın başlarında alevlenen bu yangının alevleri içinde sonu bilinmez geleceklere doğru akıyorlardı.”²⁵¹

Evet, Rumeli göçüyor. Karayoluyla, demiryoluyla, denizyoluyla göçüyor. Dört tekerlekli manda arabasıyla göçüyor. Trenle göçüyor. Vapurla göçüyor. Ne araç bulursa onunla göçüyor. Düşman, “Ölümlerden ölüm beğenin” demiş. Rumeli Türkleri ölümden kaçıyor. Devlet neredeyse oraya göçüyor, devlete sığınıyor. Devlet Rumeli'den çekilince, Rumeli Türkleri de çekiliyor. Asker bozulunca, Rumeli Türkleri de bozulmuştur. Devlet İstanbul'daysa Rumeli Türkleri de İstanbul'a, devlet Anadolu'daysa Anadolu'ya sığınıyorlar.

Bu bozgun göçünde halkın çoğu kendi imkânlarıyla karayoluyla Anadolu'ya geçmeye çalışmıştır. Tren bulabilen trenle göçüp canını kurtarmayı denemiştir. Kıyılara yönelenler, Selanik gibi limanlardan gemilerle Anadolu limanlarına çıkmışlardır. Savaşın

250) Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963, s.174.

251) Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, Cilt II, İstanbul, 1986, s.322-323.

başlarında, Tükiye'ye gemi bulamayanlardan Romanya'ya geçenler de olmuştur.

Karayoluyla Gelen Göçmenler²⁵²

Savaşın başlarında Babaeski ve civarından arabalarla yüzü aşkın göçmen Marmara Ereğlisi'ne gelmiş. Burada ekmek sıkıntısı baş gösterince yeterli un ve ekmeğin hemen yetiştirilmesi istenmiş. Yeni göçmenlerin gelmesi üzerine ekmek sıkıntısı daha da artmış. Bazı göçmenler Marmara Ereğlisi'nden İstanbul'a geçmek isteyince de bunlara engel olunmuştur.

Kırklareli, Lüleburgaz ve çevresinden çok sayıda göçmen İstanbul'a akın edince bunların çoğu Bandırma, Bursa, Balıkesir taraflarına sevk edilmiştir. Ayrıca Kırklareli'nden manda arabasıyla yola çıkan yaklaşık dört yüz hane göçmen ancak 17-18 günde İstanbul'a ulaşabilmişlerdir. Bu göçmenlerin bir bölümü Sirkeci'den Üsküdar'a, diğerleri de Mudanya'ya yollanmışlardır. Bir-iki gün içinde Mudanya'ya yollanan göçmenlerin sayısı 1.500'ü bulmuştur. Bunun yanında Kırklareli ve Lüleburgaz'dan gelen göçmenlerin pek çoğu İstanbul'da kalmıştır.

1912 Kasım ayı başlarında Trakya'dan, özellikle Dimetoka, Havza, Lüleburgaz taraflarından binlerce araba ve havvanlarla büyük bir göçmen kitlesi Keşan'a gelmeye başlamıştır. Bulgar tarrazlarından kaçan bu göçmen kitlesi Uzunköprü, hatta Keşan halkını da sürükleyerek Gelibolu'ya yönelmiştir. Herhalde Gelibolu'dan Anadolu'ya geçeceklerdir. Çatalca ve civar köyleri ise İstanbul'a doğru göçmeye başlamışlardır. Bunların yanı sıra Gümülcine'den de 200 göçmen Karaağaç yoluyla İstanbul'a gelmiştir. Trakya'dan İstanbul'a gelen göçmenlerin sayısı kısa zamanda 100.000'e ulaşmıştır.

Rumeli göçmenlerinin en çok yığıldıkları şehirlerden biri de Edirne olmuştur. Bir yandan savaş devam ederken, diğer yandan civar köy ve kasabaları boşaltan binlerce kadın, erkek, çocuk Edirne'ye yürüyerek kale kapısı önünde toplanmıştır. Öyle ki bu göçmenlerden binlercesi şehre girdiği halde binlercesi de girmek için

252) Buradaki bilgileri şu kaynaktan özetleyerek aktarıyorum: **Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.47-52.**

bekleşmekteydi. Edirne, göçmenlerin geçiş yeri idi. Göçmenler buradan geçip İstanbul'a gitmeye çalışıyorlardı. Öyle ki göçmenlerin bir kolu İstanbul'a gitmek üzere Edirne'den çıkarken, diğer kolu şehre giriyordu. Edirne'nin nüfusu 120.000'e fırlamıştı. Bunun sonucu olarak da şehirde erzak sıkıntısı baş göstermişti. Üç kilometre ilerde şiddetli çarpışmalar başlayınca göç hareketi de hızlanmış, çok sayıda Müslüman ve Musevi ailesi İstanbul'a gitmiştir. Şehir nüfusunun % 25 kadarı şehri terk etmiştir. Göç eden Edirne yerlilerinden birçoğunun kendi taşıt araçları vardı. Fakat hali vakti yerinde olmayan göçmenlerin çoğu Anadolu'ya geçmek için yaya olarak ya da başka arabalarla yollara düşmüşlerdir. Bunlar ilk etapta Uzunköprü, Malkara, Keşan taraflarına gitmişlerdir. 8-10 gün içinde buralarda 20.000 kadar göçmen birikmiştir. Bunun üzerine hükümet bu göçmenleri İstanbul'a ve Anadolu'ya nakletmeye karar vermiş, bu iş için Edirne mebusu **Emin Bey'i** görevlendirmiştir.

Edirne'den başka Selanik'e de büyük göçmen kitleleri akın etmiştir. Genellikle Trakya göçmenleri Edirne'de, Makedonya göçmenleri ise Selanik'te toplanmışlardır. Bütün bu göçmenler Anadolu'ya geçmek niyetiyle oralara akın etmişlerdir. Belgelere göre Selanik'te biriken göçmenlerin sayıları bir ara 40.000 kadar olmuştur. Bu yığılmalar ciddi sorunlara da neden olmuştur. Kış başınca sorunlar daha da artmıştır. 29 Aralık 1912'de şehirdeki yabancı konsolosların bazılarıyla Selanik eşrafı, göçmenlere yardım için bir komisyon kurmuşlar, göçmenlerin bir kısmını cami ve mekteplere, şehir dışına kurulan çadırlara yerleştirmişler. Göçmenlerin çoğu yine açıkta kalmıştır. Salgın hastalığı da baş göstermiş, çiçek hastalığına yakalanan 2.000 kadar göçmen, ayrı çadırlara alınmıştır. Büyük göçmen kitleleri Selanik'e açlık sorununu da beraberinde getirmiştir. Avusturya ve Rus vapurları şehre önemli miktarda un taşımışlardır.

Selanik taraflarında toplanan göçmenler, yurtlarına geri gönderilmeye de çalışılmıştır. Ama Bulgar komiteleri ve askerlerinin toplu katliamlar yaptıklarını haber almış olan göçmenler geri dönmek istememişlerdir. Nitekim, Kavala'da toplanmış olan 20.000 kadar göçmen yurtlarına gitmek üzere şehirden çıktıkları bir sıra-

da yolda Bulgar çetelerinin saldırısına uğramışlar, içlerinden yaklaşık 7.000 kişi saldırıda öldürülmüştür.

Yine Gümülcine, Petriç ve Toyran şehirleri de göçmenlerle dolmuştu. Bulgar askeri makamları, canlarının ve mallarının korunacağı güvencesi vererek bu göçmenleri geldikleri yerlere geri dönmeleri için 3.000-5.000 kişilik kabileler halinde yola çıkarmışlar. Fakat bu zavallılar iki kilometre sonra Bulgar komitecilerinin ve askerlerinin saldırısına uğramışlardır. Çoğunluğu kadın ve çocuklardan oluşan 4.000 göçmen bu saldırılarda can vermiştir.

Kısacası Selanik yöresinde birikmiş olan göçmenler yurtlarına dönemiyor, karayoluyla veya demiryoluyla da Türkiye'ye gelemiyorlardı. Dolayısıyla onlar denizyoluyla Türkiye'ye getirileceklerdi.

Denizyoluyla Yapılan Göçler²⁵³

Selanik Limanı'ndan Türk Limanlarına Taşınan Göçmenler

Balkanlı müttefiklerin ve özellikle Bulgar komitelerinin zulümlerine, kırımlarına ve kıyımlarına dayanamayan Rumeli Türkleri, canlarını Türkiye'ye, Anadolu'ya atabilmek için deniz ulaşım araçlarından da yararlanmak istemişlerdir.

Fakat Osmanlı Devleti'nin elindeki gemiler çok sayıda göçmeni Anadolu'ya taşımaya yetmediğinden, Mısır, Romanya, Rusya, İtalya, Belçika ve İngiliz bandıralı gemilerden de yararlanılmıştır. Bundan başka Yunanistan ile hangi devlete ait olduğu bilinmeyen gemilerle de göçmen taşınmıştır.

Gemilerle göçmen taşınması sırasında taşıma ücreti ve iâşe giderleri "Muhacirin Komisyonu" tarafından karşılanmıştır. Göçmenlere masraflarının karşılandığını gösteren birer ilmühaber verilmiştir. Buna rağmen, ellerinde belge bulunduğu halde bazı göçmenlerden gemideki görevlilerce ücret istenmesi gibi yolsuzluklar da yapılmıştır. Hatta bazı görevliler hakkında kanuni takibat açılarak, bu gibi yolsuzlukların önüne geçilmeye çalışılmıştır.

Selanik, Manastır, Üsküp, hatta Komanova vilayetlerinden kalkıp gelen göçmenlerin başlıca toplanma yeri Selanik olmuş-

253) *a.g.e.*, s.53-60.

tur. Burada biriken göçmenlerin geldikleri yerlere göre bir dökümü, **Ahmet Halaçoğlu**'nun kitabında (s.51) aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 3

Selanik'te Biriken Göçmenlerin Geldikleri Yerlere Göre Miktarları

Alasonya'dan	667	Avret-hisar'dan	296
Boşnak (Bosna'dan)	388	Demirhisar'dan	77
Gabrova'dan	107	İstrumca'dan	140
Karaferiye'den	57	Katrin'den	2392
Kelmeriye'den	235	Koçana'dan	6805
Komanova'dan	396	Kratova'dan	947
Kozana'dan	45	Köprülü'den	1283
Lankaza'dan	183	Manastır'dan	27
Mayayalar'dan	37	Menlik'ten	25
Osmaniye'den	1049	Polonka'dan	95
Petriç'ten	47	Preşova'dan	157
Priştine'den	770	Radovişte'den	76
Serfice'den	1031	Serez'den	105
Tikveş'ten	31	Üsküp'ten	752
Varna'dan (?)	1682	Yenice'den	2499
Toplam			22.401

Not: Son satırdaki Varna'nın yanlış olduğu kanısındayım. Doğrusu belki "Vranâ" (*İvraniye, İvranye*) olabilir. (**Bilâl N. Şimşir**)

Göçmenlerin nerelerden kopup geldikleri hakkında bir fikir veren bu tablo, tabii sürekli değişmiş, göçmenlerin sayıları günden güne azalmış ya da çoğalmıştır. Göçmenler bir yandan peyderpey Anadolu'ya doğru yollanırken, diğer yandan yeni yeni göçmen kabileleri Selanik'e sürekli akıp durmuştur. Göçmenlerin önemli toplanma merkezlerinden biri olan Selanik'te, bir ara biriken göçmenlerin sayısı 40.000 kadar olmuştur. Yunan ordusunun Selanik'e yürüdüğü sırada, limanda bulunan "New York" gemisi ile de pek çok kişi taşınmıştır.

Selanik limanından, başta İzmir ve İstanbul olmak üzere, Anadolu'nun diğer çeşitli limanlarına çok sayıda göçmen taşınmıştır. Antalya, Mersin, İskenderun, hatta Suriye limanları da çok göçmen

alan noktalar olmuştur. Ama göçmenlerin çoğu İzmir'e ve İstanbul'a getirilmiştir. Selanik'ten kalkan hemen her vapur, 1.200-1.500 kadar göçmeni İzmir'e ve İstanbul'a getirmiştir. Öyle ki bir-iki hafta içerisinde Selanik'ten ayrılan göçmen sayısı 25.000'e ulaşmıştır.

Selanik'teki göçmenlerin taşınmasında İtalyan, Rus, Yunan vs. vapurlarının yanı sıra Mısır Hilâl-i Ahmer İdaresi'nin "Bahr-i Ahmer" ve "Bahr-i Amâl" vapurları da devreye girmişlerdir. Bunlardan "Bahr-i Ahmer" vapuru bir çırpıda 2.000, "Bahr-i Amâl" de 1.500-1.600 kadar göçmeni İzmir'e çıkarmıştır. Özellikle "Bahr-i Ahmer" vapuru, Selanik ile İzmir arasında adeta mekik dokumuş, pek çok göçmen ve yaralıyı Selanik'ten İzmir'e taşımıştır. Bu vapur daha sonra Avlonya ve Preveze gibi Adriyatik limanlarından da göçmen ve asker taşımıştır. Sadece Selanik'ten İzmir Limanı'na getirilen göçmen sayısı 10.000'i bulmuştur.

İzmir'deki büyük yığılma karşısında Selanik Limanı'ndan getirilen göçmenlerin Mersin'e taşınmalarına karar verilmiştir (Eylül 1913). Çünkü İzmir'deki göçmen yığılması had safhaya varmış ve göçmenler arasında bulaşıcı hastalıklar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Belde müftüsü artık İzmir'e göçmen kabul edilmeyeceğini bildirmiş, göçmen getirmekte olan "Orano" vapuru da rotasını İzmir'den İstanbul'a çevirmiştir. Bununla birlikte, İzmir'e göçmen getirilmesi tam olarak önlenememiştir.

Selanik'te toplanan göçmenlerin bir bölümü Doğu Trakya bölgesine de taşınmıştır. Örneğin "İsfahan" vapuru, Selanik Limanı'ndan aldığı binden fazla göçmeni Tekirdağ Limanı'na getirmiş, bunlar Edirne vilayetine iskân edilmişlerdir.

Göçmenlerin taşınmasında zaman zaman Yunan gemileri de kullanılmıştır. Almanya Büyükelçiliği'nin aracılığıyla, Türk göçmenlerinin ve savaş esirlerinin Türkiye'ye taşınması için Osmanlı devleti ile Yunanistan arasında bir anlaşma yapılmıştır (Nisan 1913). Anlaşma gereğince, Yunanistan'daki Müslümanlardan göç arzusunda bulunanlar Yunan gemileriyle Osmanlı topraklarına taşınacak ve bu gibi gemilere Osmanlı savaş gemilerince müdahale edilmeyecekti. Yunan hükümeti, işgal ettiği toprakları Müslüman Türklerden arındırmak ve bunların mallarını kendi vatandaşlarına vermek politikası izlemekteydi. Bu bakımdan Yunan hüküme-

ti, Müslüman göçmenleri ücretsiz Türkiye'ye taşımayı kararlaştırmıştı.

Yunanistan'ın işgal ettiği yerlerden Türk göçleri, barış antlaşması yapıldıktan sonra da devam etmiştir. Dolayısıyla, Kasım 1912-Mart 1914 tarihleri arasında yalnız Selanik limanından Türk limanlarına taşınan göçmenlerin toplam sayısı çeyrek milyona dayanmıştır.

Tablo 4

***Denizyoluyla Selanik Limanı'ndan Türk Limanlarına
Taşınan Göçmenler (Kasım 1912-Mart 1914)***

Kasım	1912	8.866	Ağustos	1913	29.312
Aralık	1912	15.493	Eylül	1913	13.380
Ocak	1913	12.087	Ekim	1913	14.764
Şubat	1913	12.088	Kasım	1913	17.213
Mart	1913	7.553	Aralık	1913	15.502
Nisan	1913	6.725	Ocak	1914	10.192
Mayıs	1913	12.813	Şubat	1914	25.060
Haziran	1913	9.368	Mart	1914	12.436
Temmuz	1913	21.045	TOPLAM		243.897²⁵⁴

Diğer Limanlardan Türkiye'ye Taşınan Göçmenler

Balkan Savaşı'nda Selanik Limanı'ndan başka diğer limanlara çok sayıda göçmen birikmiştir. Ege Denizi'nde Kavala ve Dedeağaç; Karadeniz'de Köstence, Varna, Burgaz; Adriyatik Denizi'nde Avlonya ve Preveze şehirleri de göçmenlerin toplandığı, Türkiye'ye gelebilmek için gemi bekledikleri limanlar olmuştur. Bu şehirlerde toplanan göçmen kitleleri, gemilerle Anadolu'ya geçebilmek için günlerce aç susuz, perişan halde beklemişlerdir.

Bulgar istilasını üzerine Drama, Nevrekop, Rupçoz yörelerindeki Müslüman ahalisi, Bulgar vahşetinden kurtulmak için Kavala'ya göç etmişlerdi. Bulgar eşkıyasının Kavala'yı da istila etmesi üzerine çaresiz kalmışlardı. Öyle ki Bulgar istilasının üçüncü günü bu göçmenler açlıkla karşılaşmışlardı. Bunun haber alınma-

254) Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün* (Çev. Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, İstanbul, 1998, s.180; H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, s.231.

sı üzerine Mısır Hidivinin özel vapuru “El-Mahrûse” imdada yetmiş, 2.500 göçmeni Kavala Limanı’ndan alarak İstanbul’a getirmiştir.

Bulgaristan tarafında zulme uğrayan ve Anadolu’ya geçmek isteyen Türklerin gittikleri en yakın liman şehirlerinin başında ise Burgaz, Balçık ve Varna gelmekteydi. Buralarda toplanan göçmenlerin taşınmasında devlet zaman zaman zor durumda kalmış, Romanya gibi bazı ülkelerde vapur kiralamıştır.

Bunlar dışında yelkenli gemilerle kaçarak İstanbul’a gelen göçmenler de olmuştur. **Balkan Savaşı**’nda Bulgarlar tarafından işgal edilmiş olan Burgaz iline bağlı Vasilikos kasabasından dört yelken gemisiyle pek çok Müslüman aile İstanbul’a gelmiştir. (Vasilikos kasabasının adı 1934’te “Tsarevo”, 1950’de de “Miçurin” olarak değiştirilmiştir.)

Bu arada “Praga” adlı bir Avusturya vapuru da Varna Limanı’ndan 2000 kadar Müslüman göçmeni İstanbul’a getirmiştir. Var-na’dan bir hafta içinde 7.500 kişi (1.500 aile) Türkiye’ye göç etmiştir.

Osmanlı hükümeti, ayrıca Bulgaristan’da zulüm gören ve göç etmek isteyen Müslümanları İstanbul’a taşımak için Romanya’dan “Maria Thereza” (Prenses Maria) adlı vapuru 14 bin Frank’a kiralamıştır. Ama bu da yeterli olmamıştır. Varna ve Burgaz’da toplanan çok sayıdaki göçmen vapurlara hücum ettiklerinden bunları taşımak için başka vapurlar devreye sokulmuştur. Macar ve Romen vapurları Köstence, Varna, Burgaz limanlarından çok sayıda göçmeni İstanbul’a taşımışlardır.

Balkan devletlerince işgal edilen limanlardan gelen çeşitli yabancı vapurlar da Osmanlı kıyılarına durmadan göçmen getirmişlerdir. “Mikel Arkanj” adlı Rus vapuru Dedeâğaç’tan çoğu kadın ve çocuk 400 göçmeni, bir başka Rus vapuru da 70 aileden oluşan başka bir göçmen grubunu Şubat 1913’te İstanbul’a getirmiştir. “Didina” ve “Fırat” adlı Belçika vapurları da Dedeâğaç’tan İstanbul’a 350, Çanakkale’ye 100 göçmen getirmişlerdir. Bir İngiliz gemisi, İstip, Kosova, Koçana’dan Selanik’e gelen 200 göçmen ailesini Kasım 1912’de İstanbul’a; “Forika” adlı başka bir İngiliz gemisi de 1913 Haziran sonunda Tekirdağ’a 100 göçmen ailesi taşımıştır.

Silivri, Büyük Çekmece, Tekirdağ, Gelibolu gibi Trakya'nın Marmara kıyılarında biriken göçmenler ise Türk gemileriyle Gemlik, Bandırma, Mudanya gibi Anadolu kıyılarına taşınmışlardır. Bu vapurlar daha sonra İstanbul'dan da 4.000 göçmeni Bandırma ve Mudanya'ya ulaştırmıştır. İstanbul'daki göçmenlerden bir bölümü de Galata Rıhtımı'ndan alınarak Mudanya ve Bandırma'ya sevk edilmişlerdir. Hükümet, İstanbul'a yığılan göçmenleri Anadolu'ya göndererek azaltmaya çalışırken, aynı zamanda bazı göçmen kabilelerini İstanbul'a hiç sokmadan Yeşilköy'den (Ayastefanos) vapurlarla Anadolu'ya göndermiştir. Alınan bütün önlemlere rağmen göçmenlerin İstanbul'a akınlarına engel olunamamıştır.

Demiryoluyla Gelen Göçmenler²⁵⁵

Balkan devletleri ordularının ilerleyişi karşısında Rumeli Müslüman halkının bir bölümü yığınlar halinde tren istasyonlarına hücum etmişlerdir. Tren, zamanın en önemli kitle taşıma aracıydı. Tren taşımacılığı sırasında da göçmenlerden yolcu ücreti alınmıyordu. Ama asker sevkıyatına öncelik verilmesi ve demiryolunun yetersizliği yüzünden göçmenler bu önemli araçtan gerektiği gibi yararlanamamışlardır.

Demiryolu yolculuğu daha ziyade İstanbul'a yakın bölgelerden yapılmaktaydı. Özellikle Edirne yakınlarındaki muharebeden bölge halkının zarar görmemesi için, 1912 Ekim sonunda göçmenler trenle İstanbul'a gönderilmişlerdir. Kırklareli ve çevre köylerinin boşaltılması sırasında, 1912 Ekim ayı sonunda Edirne'den İstanbul'a kırk beş vagon göçmen gönderilmiştir. Bunlar Kumkapı İstasyonu'na indirilerek Sultan Ahmet semtine gönderilmişlerdir. Aynı tarihlerde Kırcaali ve Edirne civarından otuz beş vagon dolusu göçmen Kumkapı'ya indirilmiş, bunlar Sultan Selim semti civarındaki boş evlere yerleştirilmişlerdir. 1912 Kasım ayı başında da Sirkeci ve Kumkapı'ya ikişer tren göçmen getirilmiştir. Bunlar toplam 1.500 kişi kadardı. Edirne'deki subay ailelerinin de Çatalca'ya gönderilmeleri kararlaştırılmıştır.

255) Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri*, s.61-63.

Demiryolu taşımacılığı sırasında Şark Demiryolları Şirketi'nden büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bu şirket Lüleburgaz, Çorlu ve Çerkezköy'den Kumkapı'ya kırk vagon kadar göçmen getirmiştir. Aynı şirket tarafından Selanik yöresinden de çok sayıda göçmen nakliyatı yapılmıştır.

Fakat Şark Demiryolları Şirketi, savaş sırasında ve savaştan hemen sonra taşıdığı göçmenler için Osmanlı hükümetinden bir milyon kuruş kadar taşıma ücreti istemiştir. Bu ücret devletçe çok fazla bulunmuştur. Yapılan göçmen taşımasının hiçbir karara dayanmadığı, bunlar için şirket tarafından bir belge de gösterilemediği, istenen ücretin çok aşırı bulunduğu şirkete iletilmiştir. Ayrıca bazı yolculardan ücret alınmış olduğu da tespit edilmiştir. Bu konuda tahkikat açılmasının gerekli görüldüğü bildirilmiştir.

Ölenlerin ve Göçenlerin Sayısına Gelince...

1912-1913 Balkan Savaşı'nda Rumeli Türklerinden ölenlerin ve sağ olarak Türkiye'ye göçenlerin sayıları ne kadardı? Bu konuda şimdilik çok kesin rakamlar veremiyoruz.

Trakya'da Milli Mücadele başlıklı ciddi bir araştırma yapmış olan **Tevfik Bıyıklıoğlu**, "**Balkan Savaşı'nda toplam 440.000 kadar Türk, Makedonya ve Trakya'dan Anadolu'ya göç etmiştir**" diyordu.²⁵⁶

Cemal Paşa, **Balkan Savaşı'nda**, Yunan, Sırp ve Bulgar zulümleri sonucunda "**beş yüz bin kadar Müslüman'ın yürek parçalayacak bir tarzda öldürüldüğünü**" söylüyor, Avrupa büyük devletlerinin bu katliama hiçbir tepki göstermediğinden yakınıyordu. "**Avrupa ve Amerikan gazeteleri de bu sinekler gibi öldürülen zavallı Türkler lehine bir kelime yazmadı**" diyordu.

Cemal Paşa, bunca zulüm ve cinayetlere hedef olduktan sonra "**iskân edilmek üzere yüz binlerce Müslüman'ın anavatana canlarını atabilmiş**" olduğunu sözlerine ekliyor fakat gelen bu göçmenlerin sayıları hakkında kesin bir rakam vermiyordu.²⁵⁷

256) **Tevfik Bıyıklıoğlu**, *Trakya'da Milli Mücadele*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1955, Cilt 1, s.92-93.

257) **Cemal Paşa**, *Hatırat* (Yay. Haz. **Metin Martı**), Arma Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1996, s.79-80.

Mehmet Akif, Balkan Savaşı'nda ölen Müslümanların sayısını 600.000 olarak gösteriyor ve o günlerin Rumeli'sini şöyle anlatıyordu:

*"İlahi altı yüz bin Müslüman birden boğazlandı.
Yanan can, yırtılan ismet, akan seller bütün kandı!
Ne masum ihtiyarlar süngüler altında kıvrandı!
Ne bikes hânümânlar işte, yangın verdiler, yandı!
Şu küllenmiş yağınlar hep birer insan, birer candı!"²⁵⁸*

Amerikalı **Justin McCarthy**'nin demografik analizlerle verdiği sonuçlara göre, **Balkan Savaşı'nda** katliam sonucu öldürülen Rumeli Müslümanların sayısı 632.408 kişi, 1912-1920 tarihleri arasında Balkanlar'dan Türkiye'ye göç edenlerin sayısı da 413.922 kişi olmuştur.²⁵⁹

Yani **Balkan Savaşı'nda** Rumeli Müslüman nüfusu toplam 1.046.330 kişi eksilmiş demektir (Ölen 632.408, göçen 413.922, toplam 1.046.330 kişi). Ben yıllar önceki bir araştırmamda, "*Balkan Savaşlarında yaklaşık bir milyon kadar Rumeli Türkü'nün yurtlarından sökülüp atıldığını, bu kitlenin 200.000 kadarının savaş sırasında can verdiğini*" yazmıştım.²⁶⁰

Demek ki yurtlarından sökülüp atılanları doğru, öldürülenleri ise eksik hesaplamışım.

Balkan Savaşı göçleri konusunda değerli bir araştırma yapıp yayımlamış olan **Ahmet Halaçoğlu**, "*Balkan Savaşı göçmenlerinin sayısı hakkında gerek arşiv vesikalarında, gerekse dönemin yayın organlarında kesin bir bilgi mevcut değildir*" diyor.²⁶¹

Derinleştirilecek yeni araştırmalarla daha net ve kesin bilgilere ulaşılabilecektir sanıyorum. Bu arada, **Murat Bardakçı**, yeni bir belge ortaya çıkarıp yayımlamıştır. Bu belgenin, Aşâir ve Mu-

258) **Mehmet Akif**, "Hakkın Sesleri" (*Safahat*'tan aktaran: **Nevzat Köseoğlu**), Enver Paşa, Ötüken Yayını, İstanbul, 2008, s.174.

259) **McCarthy**, *Ölüm ve Sürgün*, s.184-192; **H. Yıldırım Ağanoğlu**, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, 1. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.106.

260) **Bilâl N. Şimşir**, *Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu, Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985, s.53.

261) **Ahmet Halaçoğlu**, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1995, s.63.

hacirin Umum Müdürü (Aşiretler ve Göçmenler Genel Müdürü) **Hamdi Arpağ**'ın 1917 başlarında hazırlayıp **Talat Paşa**'ya sunmuş olduğu söylenen bir defterdir.²⁶²

Bu defterden anlaşıldığına göre, **Balkan Savaşı**'nda Türkiye'ye 413.922 göçmen gelmiştir. Lozan'dan sonra bunlara, **Türk-Yunan Mübadele Antlaşması**'na göre gelen 398.848 mübadil de katılmıştır. Böylece 1926 yılına kadar Balkanlar'dan Türkiye'ye 413.922 göçmen ve 398.848 mübadil olmak üzere toplam 812.770 muhacir gelmiştir.

Aşağıdaki tablo, eksik olmakla birlikte, **Balkan Savaşı** göçmenlerinin sayıları ve iskân edildikleri yerler hakkında az çok fikir vermektedir. Bir göz atalım:

Tablo 5
Talat Paşa Defterine Göre Balkan Savaşı Göçmenlerinin
İskân Edildikleri Vilayetler Nüfusları²⁶³

Vilayet ve sancaklar	Nüfus	Hane
Adana Vilayeti	6.381	1.276
Ankara Vilayeti	9.335	2.111
Aydın Vilayeti	145.320	29.128
Edirne Vilayeti	81.542	17.368
Erzurum Vilayeti	6	1
Halep Vilayeti	10.504	2.099
Hüdavendigâr Vilayeti	18.317	4.650
Suriye Vilayeti	3.187	637
Sivas Vilayeti	10.805	2.169
Kastamonu Vilayeti	88	16
Konya Vilayeti	3.511	638
Mamuretülaziz Vilayeti	242	48
Van Vilayeti	27	5

262) **Murat Bardakçı**, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrûkesi*, 4. Baskı, İstanbul, 2009, s.35-39; **Ağanoğlu**, *Balkanların Makûs Talihi...*, s.107-109.

263) *a.g.e.*, s.109.

İzmit Sancağı	6.771	1.153
Eskişehir Sancağı	9.088	1.236
Bolu Sancağı	566	118
Canik Sancağı	3.875	619
Çatalca Sancağı	5.932	1.493
Karesi Sancağı	14.687	2.961
Kale-i Sultaniye Sancağı	2.980	785
Kayseri Sancağı	1.445	328
Menteşe Sancağı	855	171
Toplam	335.464	69.010

Sonsöz Yerine: Balkan Göçleri Hep Anadolu'ya Doğru Akmıştır

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan toprakları, 1820'lerden beri birbirini izleyen isyanlar ve savaşlar sonucunda kaybedilmiştir. Anadolu ve Rumeli bu devletin kalpgâhını, omurgasını oluştuyordu. Rumeli kanadı, parça parça, aşama aşama, yaklaşık doksan yılda elden gitmiştir (1821-1913). Geriye Anadolu kalmıştır. Osmanlı devleti, safha safha Anadolu'ya doğru çekilmiştir. Sağ kalan Rumeli Türk kitleleri de Anadolu'ya doğru göç etmişlerdir. On dördüncü yüzyılda Anadolu'dan kalkıp Balkanlar'ı fethetmiş olan Osmanlı Türkleri yirminci yüzyılda Anadolu'ya dönmüşlerdir.

Balkan topraklarının kaybı, beş yüzyıldan beri o toprakları şenlendirmiş ve vatan bilmiş olan Rumeli Türk halk kitleleri için felaket olmuştur. O topraklar parça parça elden çıkarken oraların Türk nüfusu da kitleler halinde acımasızca kırılmıştır. O topraklarda Osmanlı egemenliğine son verenler, yerli Türkleri de bitirmek istemişlerdir. Türk halkına ya “defolup gidersin” ya da “yok olursun” denmiştir. Rumeli Türk kitleleri Osmanlı devletiyle özdeş tutulmuştur.

Rumeli Türk halkında dil, tarih, milliyet, devlet bilinci güçlüydü. Rum, Bulgar, Yunan milliyetçileri, Türklerdeki bu bilinci daha da güçlendirmiş, Türklerin aidiyet duygusunu iyice pekiştirmişlerdir. Türk halkı Osmanlı devletiyle bir tutulmuş, özdeş görülmüştür. Osmanlı devleti o topraklardan atılırken, “Türkler de bu topraklarda kalamaz. Çünkü Türkler o devletin kurucuları, sahipleri, savunucularıdır” denmiştir.

Rumeli'den Türk göçleri hep Anadolu'ya doğru akmıştır. Devlet Anadolu'ya çekilirken, göçmenler de Anadolu'ya yönelmişlerdir. Türk göçmen kitleleri bayrak, ordu, devlet neredeyse oraya akıp sığınmışlardır. Türkler, devletin kurucu unsurlarıdır. Rumeli Türk göçmeni, *“Bu devlet benim. Ben kendi devletimde yaşarım. Devlet nereye, ben de oraya”* demiştir. Türkiye'den başka bir ülkeye göç etmeyi akıllarına bile getirmemişlerdir.

Oysa o dönemde, mesela Amerika Birleşik Devletleri, Avrupa'dan her yıl yüz binlerce göçmen alıyordu. Balkanlar'dan da

Amerika'ya her yıl sürekli göçler oluyordu. Örneğin Yunanlardan da Amerika'ya epeyce göç edenler vardı. Aşağıdaki rakamlar bu konuda bir fikir verir:

Tablo 6

1900-1911 Yıllarında ABD'ye Göçler ve ABD'ye Yunan Göçleri

Yıllar	ABD'ye toplam göç	ABD'ye Yunan göçleri
1900	448.572	3.771
1901	487.918	5.910
1902	648.743	8.104
1903	857.046	14.090
1904	812.870	11.343
1905	1.026.499	10.515
1906	1.100.735	19.489
1907	1.285.347	36.580
1908	782.870	21.415
1909	751.786	14.111
1910	1.041.570	25.888
1911	878.587	28.126 ²⁶⁴
Toplam	10.122.543	199.342

Balkanlar'dan Yunanlar ve diğer topluluklar Amerika'ya göç eğiliminde oldukları halde, Türklerin yüzleri hep Anadolu'ya dönük olmuştur. Türkler bir yerde, merkezde toplanırken, ötekiler merkezkaç eğiliminde görünüyorlar.

Ötekilerden farklı olarak Türkler devlet kurucusuydu, kendi kurdukları devlette yaşamışlardı, hep devlet kurucusu olmuşlardı, aidiyet duygusu çok kuvvetli olan bir millettir. Fark, esas buradan kaynaklanmış olabilir. Türkler devletin yanındadırlar, kurdukları devletlerine bağlıdırlar, kendi devletlerinde yaşamak isterler, onun içindir ki devletlerine sarılmışlar, bir arada toplanıp yoğunlaşmışlardır.

Türk milleti Rumeli bozgunlarında çok şehit vermiştir. Ama her bozguna dalga dalga akıp gelen Rumeli göçmenleriyle Anadolu'da Türk nüfus yoğunluğu artmış, Türk-Müslüman nüfusun

264) *Enquête dans les Balkans*, s.438.

Müslüman olmayan nüfusa oranı yükselmiştir. Türk nüfus Rume-
li'de azalırken, Anadolu'da çoğalmıştır. Ölümlerden dönüp gelen,
ateşlerle sınanmış olan kılıç artığı Rumeli göçmenleri, Anadolu'ya
acılarla dolu tecrübe kazandırmış, bu milletin ölüp ölüp yeniden
dirileceğine inanmışlar, bu ülkeye yeni bir dinamizm getirmişler-
dir. *"Rumeli'den felaketli Türk göçleri, Anadolu'da yeni Türk devle-
tinin, milli Türk devletinin kurulmasını kolaylaştıran faktörlerden
biri olmuştur"* denilebilir.

Rumeli Türkleri isyanlarda, savaşlarda çok kırılmışlar; dalga
dalga Türkiye'ye göç etmişler fakat yine de Balkan ülkelerinde çok
miktarda Türk nüfus kalmıştır. Balkanlar'dan göçler Cumhuriyet
döneminde de aralıklarla devam etmiştir. Nüfus ve göç işlerinden
sorumlu olan zamanın İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**, 12 Kasım 1934
günü TBMM'ye şu bilgileri vermişti:

*"Cumhuriyet devrinde 933 tarihine kadar Türkiye'ye gelen
muhacirlerin miktarı mübadil olarak 99.709 evde 379.943 kişidir.
Muhacirlerin miktarı, yani mübadele mıntakası haricinden ge-
lenlerin miktarı 58.027 evde 248.462'dir. Bunun yekûnu ev olarak
157.736, nüfus olarak da 628.405'tir.*

*Bugün Bulgaristan'da bir milyon Türk vardır. Bunların kesif
bulundukları yer Deliorman'dır. Buradaki Türkler kuvvetli ve bil-
diğimiz tam Türk evsafını haiz olan Türklerdir. Diğerleri Rume-
li-yi Şarkîde ve bir kısmı da Edirne vilayetinin Bulgarlara kalan
kısmında Koşukavak, Ahiçelebi, Darıdere denilen dağlardadır.*

*Romanya'da 400 bin Türk vardır. Bunların içerisinde 'Hristi-
yan Türkler' denilen Gagavuz Türkleri de vardır.*

*Yugoslavya'da 800 bin kadar Türk vardır. Buradaki Türkler,
evvela, Makedonya'da kendilerine kalan kısımlara henüz gelme-
miş olan Türklerdir. Diğer taraftan yine Türk unsurundan olduk-
ları halde kısmen diğerlerini muhitine uyduran Türkler vardır.
Hariçteki Türkler bundan ibarettir.*

*Bunlar doğruya doğru son asırlarda bizimle beraber istilala-
ra iştirak edip orada yerleşen, asırlarca bizimle beraber hüküm-
ran olan Türklerdir...*

Türk her nereye gitti ise medeniyeti, imar ve irfanı da birlikte götürmüştür. Türk'ün ikinci bir hasleti de vaktiyle bayrağının hâkim olduğu yerde esir yaşayamamasıdır. Bunu zaaf olarak telakki edenler olduğu gibi kuvvet olarak telakki edenler vardır.

Ben, Türklerin esir yaşayamamasını büyük bir haslet ve kuvvet olarak tanırım."

Evet, Balkan ülkelerinde bugün de çok miktarda Türk vardır. Bu soydaşlarımızın yüzleri hep Türkiye'ye dönüktür. Aidiyet duyguları hâlâ güçlüdür. Bu duyguyu kaybederlerse yok olup giderler. Herhalde bunun da bilincindedirler. Türkiye'yi anavatan bilirler, kendilerini Türk milletinin parçası sayarlar. Başları darda kalınca Ankara'dan medet umarlar, yalnız Ankara'dan. Kimi zaman da kendi kendilerine alçak sesle Ankara türküsü çağırırlar: "*Ankara'nın taşına bak/ Gözlerimin yaşına bak/ Biz kâfire esir olduk/ Şu feleğin işine bak...*"

RUMELİ GÖÇMENLERİYLE İLGİLİ BİRKAÇ TABLO

Tablo 7

1913 Yılında Rumeli Müslüman Mültecilerinin Sayıları²⁶⁵

Şehir	Sayı	Tarih
Selanik	30.000	9 Mart 1913
Manastır	9.000	9 Mart 1913
	8.000	10 Kasım 1913
Serez	4.000	9 Mart 1913
Drama	1.000	9 Mart 1913
Gevgeli	1.000	9 Mart 1913
İşkodra	8.500	28 Ekim 1913
	9.000	18 Kasım 1913
	2.500	20 Aralık 1913
Kavala	20.000	8 Kasım 1913
	10.000	26 Ağustos 1913
Biga	30.000	23 Aralık 1913
İzmir	65.000	18 Temmuz 1913

265) Justin McCarthy, *Ölüm ve Sürgün*, s.179.

Tablo 8

**1912-1914 Yıllarında Osmanlı Limanlarına Gitmek Üzere
Selanik'te Toplanan Müslüman Mülteciler (Göçmenler)²⁶⁶**

1912	Kasım	8.866
	Aralık	15.493
1913	Ocak	12.087
	Şubat	12.088
	Mart	7.553
	Nisan	6.725
	Mayıs	12.813
	Haziran	9.368
	Temmuz	21.045
	Ağustos	29.312
	Eylül	13.380
	Ekim	14.764
	Kasım	17.213
1914	Aralık	15.502
	Ocak	10.192
	Şubat	25.060
	Mart	12.246
Toplam		243.707

Kaynak: (*Les Atrocités des Grecs Macédoine*, s.21)

Tablo 9

***Rumeli'nden Türkiye'ye Göçen Müslümanların
Yıllara Göre Sayıları 1912-1920²⁶⁷***

1912-1913	177.352
1914-1915	120.566
1916-1917	18.912
1918- 1919	22.244
1919- 1920	74.848
Toplam:	413.922

266) Justin McCarthy, *a.g.e.*, s.180.

267) Justin McCarthy, *a.g.e.*, s.182.

Tablo 10

**1912-1920 Döneminde Balkanlar'dan Türkiye'ye Gelen
Müslüman Mültecilerin (Göçmenlerin) Sayıları
(Yerleştirildikleri Bölgelere Göre)²⁶⁸**

Vilayetlerde	Sayıları
İstanbul	3.600
Edirne	132.500
Adana	9.059
Ankara	10.008
Aydın (İzmir)	145.856
Halep	10.504
Hüdavendigâr (Bursa)	20.853
Sivas	10.805
Suriye	8.512
Kastamonu	257
Konya	8.512
Mauretülaziz (Elazığ)	242

Bağımsız sancaklarda	Sayıları
İzmit	6.771
Eskişehir	9.088
Bolu	258
Canik (Samsun)	3.875
Çatalca	7.500
Karasi (Balıkesir)	14.687
Biga	4.033
Kayseri	6.140
(Afyon) Karahisar	280
Menteşe (Muğla)	855
Maraş	5.031
Toplam:	419.226

Kaynak: (Türkiye İçişleri Bakanlığı İstatistikleri)

268) Justin McCarthy, *a.g.e.*, s.181.

KRONOLOJİ (1814-1923)

I

- 1814** Odesa'da "Ethniki Hétaria" adlı Rum ihtilal örgütü kuruldu; başına Rus Çarının Rum asıllı yaveri **Alexandre Ypsilanti** getirildi.
- 12 Şubat 1821** Mora'da Yunan ayaklanması başladı. O yörede yeterli askeri birlik bulunmadığından isyan hızla yayıldı.
- 22 Nisan 1821** Yunan asiler Mora'yı ele geçirdiler ve vilayet merkezi Tripoliçe'yi kuşattılar. Türk halkı kaleye sığındı.
- 13 Ocak 1822** Mora'da, bir ormanda toplanan Yunan Meclisi Yunan bağımsızlığını ilan etti, **Alexandre Mavrokordato**'yu Milli Meclis Başkanlığına seçti.
- 23 Mart 1822** Yunan ayaklanması bağlamında Sakız Adası Rumları da ayaklandı.
- 12 Nisan 1822** Sakız ayaklanması bastırıldı, kuşatılmış olan Müslümanlar kurtarıldı. Bu harekât Avrupa'da dini bir taassupla "katliam" olarak gösterildi ve çok işlendi. (Ressam **Delacroix**'nin "Sakız Katliamı" adlı tablosu da Paris'in Louvres Müzesi'nde yer aldı.)
- 1 Nisan 1824** Mısır Valisi **Mehmet Ali Paşa**, Yunan ayaklanmasını bastırmak üzere Mora'ya asker gönderdi.
- 24 Şubat 1825** **İbrahim Paşa** komutasındaki Mısır donanması Mora Yarımadası'na asker çıkardı. Navarin Kalesi'nden sonra Tripoliçe, Kalamata gibi önemli merkezler asilerden kurtarıldı.
- 22-23 Nisan 1826** Missolinghi Kalesi, Yunan asilerinden kurtarıldı.
- 5 Haziran 1827** Atina, Yunan asilerinden kurtarıldı.
- 29 Ekim 1827** İngiliz Amirali **Codrington** komutasındaki İngiliz, Fransız ve Rus donanması, ani bir baskınla Navarin koyunda demirli bulunan Osmanlı-Mısır donanmasını batırdı. Üç buçuk saatte 57 gemi batırıldı ve 8.000 Osmanlı askeri şehit edildi.
- 26 Nisan 1828** Rusya, Osmanlı devletine savaş açtı.

8 Mayıs 1828	Rus ordusu Prut Nehri'ni geçerek Osmanlı topraklarına girdi.
20 Mayıs 1828	Olağanüstü Osmanlı Meclisi, Rusya ile savaş kararı aldı.
29 Ağustos 1829	General Maison komutasında Navarin'e gelen bir Fransız ordusu Mora'yı işgal etti. (Mısır askerleri savaştan Mora'dan çekildi.)
14 Eylül 1829	Edirne'de Osmanlı-Rus Barış Antlaşması imzalandı. Bağımsız bir Yunan devletinin kurulması Osmanlı devletine kabul ettirildi.
24 Nisan 1830	Londra Protokolü ile bağımsız bir Yunan milli devleti kuruldu. Mora ve çevresinde, 47.516 kilometre karelik bir ülke idi.

II

2 Mayıs 1876	Filibe sancağının dört köyünde Bulgar isyanı çıktı. Rumi 20 Nisanda çıktığından buna Nisan Ayaklanması dendi (<i>Aprilsko Vistaniye</i>).
1 Temmuz 1876	Sırp lar Osmanlı devletine savaş açtı.
24 Ağustos 1876	Sırp kuvvetleri mağlup oldu, Sırp lar mütareke istedi.
31 Ağustos 1876	İkinci Abdülhamid tahta çıktı.
14 Eylül 1876	Osmanlı barış şartları Sırbistan'a bildirildi.
31 Ekim 1876	Rusya, Sırp larla mütareke yapılması için Osmanlı devletine ultimatom verdi.
5 Kasım 1876	İngiltere Balkan işleri için konferans toplanmasını teklif etti. Rusya harp hazırlıklarına başladı.
20 Aralık 1876	Mehmet Rüştü Paşa 'nın yerine Midhat Paşa sadrazam oldu.
23 Aralık 1876	İstanbul Konferansı toplandı. Kanun-i Esasi ilan edildi.
18 Ocak 1877	İstanbul Konferansı kararları Osmanlı hükümetine bildirildi.
21 Ocak 1877	İstanbul Konferansı kapandı. Avrupa'da, Osmanlılar aleyhinde Rus propagandası.
5 Şubat 1877	Midhat Paşa istifa etti. Sırbistan'la mütareke yapıldı.

19 Mart 1877	Mebuslar Meclisi açıldı.
24 Nisan 1877	Rus Çarlığı, Osmanlı devletine savaş açtı. 93 Harbi başladı. Mebuslar Meclisi Hristiyanlar lehindeki Rus iddialarını reddetti.
22 Mayıs 1877	Romanya, istiklalini ilan etti.
26 Haziran 1877	Ruslar, Rusçuk şehrini topa tuttu. 25.000 kadar nüfusu olan şehir halkı göç yollarına döküldü.
26-27 Haziran 1877	Rus kuvvetleri Tuna'yı aştı ve Rus askerleri ile Bulgarlar Ziştevi Türklerine karşı katliama ve yağmalara başladılar.
28 Haziran 1877	Mebuslar Meclisi tatile girdi.
2 Temmuz 1877	Ziştevi, Niğbolu, Tırnova Müslüman halkı göç yollarına düştü. Rusçuk halkıyla birlikte Şumnu'ya doğru kaçıyor.
11 Temmuz 1877	Osmanpazarı ile Eskicuma arasında on bin Türk göçmen ailesi var. Don Kazakları ile Bulgarlar göçmenlere saldırdı.
13 Temmuz 1877	Bir Türk göçmen kafilesi Hainboğazı'nda Don Kazakları ve Bulgarlar tarafından imha edildi.
14 Temmuz 1877	Varna'ya doğru kaçan bir Türk göçmen kafilesi Don Kazakları süvari birliği tarafından kılıçtan geçirildi. Don Kazaklarıyla birlikte Bulgarlar da Türklere vahşice saldırıyor. Tırnova-Ziştevi arasında yüzlerce günahsız insan öldürüldü.
15 Temmuz 1877	İstanbul'a beş yüz kadar yaralı göçmen geldi.
16 Temmuz 1877	Şumnu'ya beş bin araba göçmen doldu. Ruslar Balkan'ı aşılıyor.
17 Temmuz 1877	<i>Guardian</i> gazetesi Don Kazaklarının mızraklarıyla yaralanmış çocuk ve kadınları Razgrad'da ziyaret etti.
19 Temmuz 1877	Hariciye Nazırı Arifi Paşa , "Ruslar, silahlandırdıkları Bulgarlar ile birlikte Rumeli Müslüman halkını topyekûn yok etmek istiyor" diyor.
20 Temmuz 1877	Eskicuma'ya beş bin göçmen yığıldı. Ruslar, Bulgarları yağma ve katliam yapmaya kıışkırtıyor.

- 21 Temmuz 1877** Don Kazakları, Bulgarları silahlandırıp ayaklandırıyor. Türk köyleri talan ediliyor, yakılıp yıkılıyor. Binlerce Türk göçmeni Eskizağra ve Kızanlık ormanlarına sığınıyor.
- 21 Temmuz 1877** Ruslar, **1864 Cenevre Sözleşmesi**'ni çiğniyor. Üç yüz arabalık bir Türk göçmen kafilesi toptan yok edildi. **Arifi Paşa** İsviçre'ye başvuruyor.
- 22 Temmuz 1877** Şumnu'da yabancı gazeteciler, sivil halka karşı Rus zulümlerini kınayan bir bildiri yayımladı. İstanbul hükümeti bildiriye imzalayan yabancı gazetecilere teşekkür etti.
- 24 Temmuz 1877** İngiliz Büyükelçisi **Layard**: *"Ruslarla Bulgarlar, Rumeli Müslüman halkını yok etmek veya defetmek niyetindedir. Müslüman mallar yağma ediliyor."*
- 24 Temmuz 1877** Padişah, İngiliz Kraliçesine başvurdu, Rus zulümlerinin durdurulması için Çar nezdinde girişimde bulunmasını rica etti.
- 26 Temmuz 1877** Tırnova'dan kaçmakta olan 600-700 kişilik bir Türk göçmen kafilesi, Rus kazakları tarafından topluca katledildi.
- 30 Temmuz 1877** Karlova taraflarından Filibe'ye beş bin göçmen geldi.
- 1 Ağustos 1877** İngiliz Büyükelçisi **Layard**: *"Kazaklarla Bulgarlar, Türk köylerini yakıp yıkıyor, halkı kılıçtan geçiriyor. Bütün Müslüman halk Bulgaristan'dan kovulmak veya yok edilmek isteniyor. İstanbul, Varna, Edirne gibi şehirler göçmenlerle doluyor."*
- 3 Ağustos 1877** Eskizağra'dan Filibe sancağında Karapınar'a 30.000 göçmen geliyor.
- 4 Ağustos 1877** Hariciye Nazırı **Server Paşa**, *"Eskizağra'da 1.100 sivil öldürüldü. Lofça'da çocuklar ve kadınlar kılıçtan geçirildi. Bunların evleri yağma edildi"* diyor.
- 5 Ağustos 1877** Eskizağra'dan Edirne'ye 3.000 göçmen geldi. İçlerinde pek çok yaralı var.

- 7 Ağustos 1877** Kızanlık ve çevresindeki Müslüman halkı kurtarmak için gönderilen Zeybek süvarileri, 10.000 göçmenle Karapınar'a dönüyor. Geride 2.000 Müslüman kalmıştır.
- 9 Ağustos 1877** **Layard:** *"Edirne göçmenlerle doldu. İçlerinde pek çok yaralı ve hasta var. Doktor, ilaç ve malzeme gerekiyor."*
- 11 Ağustos 1877** Hariciye Nazırı **Server Paşa:** *"Düşmandan geri alınan Kızanlık'ta 10.328 Müslüman kurtarıldı. Hepsi perişan, kimisi yaralı. Geriye kalan bir kısım Müslüman çekilen düşman tarafından Balkan'a götürülmüştür."*
- 17 Ağustos 1877** Rus Kazakları ve Bulgarlar, Edirne'nin kuzeyindeki yerleri tamamıyla yakıp yıkıyor, ahaliyi öldürüyor ve kaçırıyor. Edirne şehri göçmenlerle doldu.
- 19 Ağustos 1877** Eskicuma'ya 15.000 göçmen ailesi yığıldı. Korkunç sefalet ve ıstırap var. Acil yardım gerekiyor.
- 20 Ağustos 1877** Edirne'de acil yardım bekleyen 10.000'den fazla göçmen birikti.
- 27 Ağustos 1877** **Layard:** *"Rusların Rumeli Türk halkını yok etmek veya defetmek istediklerine şüphe yok."*
- 12 Eylül 1877** Rus Kazakları, Bela Ormanı'nda büyük bir göçmen kitlesini toptan katletti.
- 26 Eylül 1877** **Layard:** *"Sofya-Tatarpazarcık yolunda 150.000 kadar göçmen birikmiş. Hastalık ve açlık var. Çocuklarla kadınlar yol kenarlarında düşüp ölüyor..."*
- 11 Ekim 1877** General **Gurko** birlikleri Eskizağra'da on bir günde 13.000 sivil Türk'ü katletmiştir. Her gün ortalama 120 Türk öldürülmüştür.
- 3 Kasım 1877** Edirne'de muhtaç durumda 9.275 göçmen var.
- 4 Kasım 1877** Ruslar, Türk göçmenlerin hayvanlarını Bulgarlara paylaştırıyor. Türk topraklarını Bulgarlar ekıyor.
- 17 Kasım 1877** Tatarpazarcığı'nda 20.000 biçare göçmen var.
- 20 Kasım 1877** Sofya ile Edirne arasında 73.176 göçmen var.

- 15 Aralık 1877** Şumnu'ya çekilecek Türk askerine 16.000 kadar göçmen katılacak.
- 3 Ocak 1878** **Layard:** "Sofya'da hasta ve yaralı 8.000 göçmen var. Rusların yaklaşması üzerine telaş ve panik başlıyor. Hava sıcaklığı eksi on yedi derece. Göçmenler muhakkak kırılacak."
- 19 Ocak 1878** **Süleyman Paşa:** "Göçmen kitleleri Meriç kıyısında Rus Kazakları ile Bulgarların katliamına uğruyor. Kılıç artığı göçmenler Rodop Dağları'na sığınıyor ve orada soğuktan kırılıyor. Bu acılar kıyamete kadar unutulmayacak!"
- 19 Ocak 1878** **Layard:** "Bütün Rumeli Müslüman halkı Rusların önünden perişan halde kaçıyor. 100.000 kadar çoluk çocuk açık havada soğuktan ve açlıktan ölüyor."
- 20 Ocak 1878** Rus süvarileri Edirne'ye girdi. Zavallı Türk halkı, kitleler halinde İstanbul'a kaçmaya çalışıyor.
- 21 Ocak 1878** Ruslar Çanakkale Boğazı'na doğru ilerliyor. Gelibolu göçmen yığınlarıyla dolup taşıyor. Halk canını Anadolu'ya atmaya çalışıyor.
- 24 Ocak 1878** On binlerce perişan göçmen İstanbul'a doluyor. Yalnız son on günde İstanbul'a 80.000 göçmen iniyor. İstanbul'da bir uluslararası yardım komitesi kuruluyor ve dünyaya yardım çağrısında bulunuyor.
- 24 Ocak 1878** Dedeağaç'a 16.000 göçmen yığıldı. Kaçmak için gemi bekliyorlar.
- 31 Ocak 1878** Edirne'de, Osmanlı-Rus mütarekesi imzalandı.
- 31 Ocak 1878** Varna'da 30.000 göçmen gemi bekliyor, 8.000 göçmen açlıktan ölmek üzere, yardım bekliyor.
- 1 Şubat 1878** Çorlu'dan 54.660 göçmen geçti. Çorlu İstasyonu'nda el'an 20.000 göçmen var.
- 1 Şubat 1878** Avusturya, Edirne mütarekesi şartlarına itiraz etti.
- 4 Şubat 1878** İzmir'e, Dedeağaç'a 19.150 göçmen, İstanbul'dan da 7.000 göçmen getirildi.

- 4 Şubat 1878** Ateşkes antlaşması yapılmış olmasına rağmen Ruslar ilerliyor. Lüleburgaz'dan ilerleyen Rusların önünde 180.000-200.000 kadar göçmen var. Göçmenlerin bir bölümü Tekirdağ'a yöneliyor.
- 6 Şubat 1878** Selanik tarafına 25.000 göçmen geliyor. Drama içinde 10.000 kadar göçmen var.
- 6 Şubat 1878** **Layard:** "İstanbul'da 150.000 göçmen var. Ayasofya Camisi'nde 4.000 göçmen barınıyor."
- 8 Şubat 1878** Bandırma civarında 30.000 Rumeli göçmeni var. Bandırma'ya 12.000 göçmen daha indirildi.
- 12 Şubat 1878** Filibe'de 10.000 göçmen var. 440 göçmen açlıktan öldü. Göçmenler arasında tifüs ve çiçek hastalıkları da yaygın.
- 12 Şubat 1878** **Layard'a rapor:** "Kızanlık ile Çorlu arasında 30.000 göçmen ölmüştür."
- 15 Şubat 1878** Ayastefanos (Yeşilköy) barış müzakerelerinde Hariciye Nazırı **Safvet Paşa**, bir Türk-Bulgar nüfus mtibadelesi yapılmasını Rusya'ya teklif etti; güneydeki Bulgarların kuzeye, kuzeydeki Türklerin de güneye gönderilmesini istedi. Fakat Rus delegesi **Nelidov** bu öneriyi reddetti, Türklerin zaten Bulgaristan'da kalamayacaklarını söyledi.
- 16 Şubat 1878** **Layard:** "Konferansta (Ayastefanos'ta) Ruslar, Rumeli'den kaçan Türklerin geri dönmemelerini (olumsuz), yerlerinde kalmış olanların da Bulgaristan'ı terk etmelerini istiyor."
- 3 Mart 1878** Ayastefanos'ta **Osmanlı-Rus Önbarış Antlaşması** imzalandı (Bulgarlar o günden beri 3 Mart tarihini en büyük milli gün olarak anarlar).
- 4 Haziran 1878** Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında **Kıbrıs Antlaşması** imzalandı.
- 13 Haziran 1878** **Berlin Kongresi** toplandı. (13 Haziran-13 Temmuz). Almanya Şansölyesi **Bismarck**'ın başkanlığında yapılan bu kongreye Almanya, Avusturya, Fransa, İngiltere, İtalya, Rusya ve Osmanlı devleti katıldı.

13 Temmuz 1878

Berlin Barış Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Rumeli parçalandı. Romanya, Sırbistan, Karadağ tam bağımsız, Bulgaristan özerk oldu. “İmtiyazlı Doğu Rumeli Vilayeti” kuruldu, Bosna-Hersek Avusturya’ya bırakıldı. Osmanlı yönetiminde kalan Edirne, Selanik, Manastır, Yanya, İşkodra ve Kosova vilayetlerinde “yerel ihtiyaçlara göre reform” yapılması Osmanlı devletine kabul ettirildi. (Bu “reform” istekleri, “özerklik” ve “ayrılık” isteklerine dönüştürülerek 1912 **Balkan Savaşı**’na ortam hazırladı.)

8 Şubat 1879

Osmanlı devleti ile Rusya arasında **İstanbul Antlaşması** imzalandı.

22 Şubat 1879

Tirnova şehrinde Bulgaristan Kurucu Meclisi toplandı. Bu Meclis’e on iki Müslüman üye de katıldı.

23 Nisan 1879

Bulgar Meclisi, Bulgaristan Anayasası’nı kabul etti.

29 Nisan 1879

Bulgar Meclisi, **Alexandre Battenberg**’i Bulgaristan Prensi seçti.

1 Temmuz 1879

Rus işgal kuvvetleri Bulgaristan’ı boşalttılar. İki yıllık işgalleri sırasında Ruslar, “Bulgaristan Sivil Yönetimi” kurdular ve kurarken bir “nüfus ihtilali”, bir de “toprak ihtilali” yaptılar. Yani Bulgaristan’daki nüfus dengelerini Bulgarlar lehine altüst ettiler ve yerlerinden yurtlarından sökülüp atılan yüz binlerce Türk’ün evlerini, topraklarını Bulgarlara paylaştırdılar.

13 Ocak 1881

Bulgaristan’da ilk resmi nüfus sayımı yapıldı. Bu sayımda Bulgaristan’ın doğu vilayetlerinde Müslüman nüfus oranları şöyle çıktı: Varna % 44.9, Eskicuma % 82.0, Pravadi % 62.3, Razgrad % 68.8, Rusçuk % 52.4, Silistre % 71.1 ve Şumnu % 67.9.

2 Temmuz 1881

Teselya ile Epir'in Narda kazası (toplam 17 bin km² toprak) Yunanistan'a terk edildi. Yunanistan'ın yüzölçümü % 34 kadar genişleyerek 67.277 km² oldu. Bu kazanç Yunanistan'ın genişleme hırsını kamçıladi. 1897 savaşına ortam hazırladi.

14 Mayıs 1882

Osmanlı-Rus Harp Tazminatı Antlaşması imzalandı.

5 Şubat 1885

Filibe'de bir Bulgar İhtilal Komitesi kuruldu. Hedefi, "Doğu Rumeli Vilayeti"ni Bulgaristan Prensliği'ne katmaktı.

25 Temmuz 1885

Filibe'de kurulan Bulgar İhtilal Komitesi, Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan'a katılması için isyan çıkarılması kararı aldı.

2 Eylül 1885

Otlukköy (*Panagürişte*) Bulgarları Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a katılması için gösterilere başladılar.

18 Eylül 1885

Bulgar İhtilal Komitesi, Filibe'de hükümet darbesi yaptı. Vali **Gavrıl Paşa** tutuklanıp vilayetten kovuldu. 35.208 km² yüzölçümü ve bir milyon kadar nüfusu olan Doğu Rumeli Vilayeti'nin Bulgaristan'a katıldığı ilan edildi. Osmanlı hükümeti, sorunu diplomatik yolla çözüme bağlamaya çalıştı.

21 Eylül 1885

Prens **Alexandre** Filibe'ye geldi ve Bulgaristan ile Doğu Rumeli'nin ortak prensi ilan edildi. Bulgar Sobranya Meclisi de Sofya'da toplanarak Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesini onayladı.

14 Kasım 1885

Sırbistan, Bulgaristan'a savaş ilan etti.

27 Kasım 1885

Bulgar ordusu, Sırp ordusunu bozguna uğrattı. Bunun üzerine Babıâli, Türk-Bulgar dostluğunu devamlı kılmak ve Bulgaristan'da yabancı nüfuzuna engel olmak amacıyla yeni fedakârlıklara katlanmaya, doğrudan Bulgar Prensiyle müzakerelere girişmeye yöneldi.

3 Mart 1886

Avusturya'nın tehdidi üzerine Bulgaristan ile Sırbistan arasında, savaştan önceki esaslara göre, **Bükreş Antlaşması** yapıldı. Bulgaristan işgal ettiği Sırp topraklarından çekildi.

5 Nisan 1886

Osmanlı hükümeti ile Bulgar Prensi anlaştı. Buna göre, ahalisi Müslüman olan Kırcaali nahiyesi ile Rodop Balkanı, Doğu Rumeli'den ayrılarak Osmanlı idaresinde bırakıldı. Bu esasları kabul eden Prens **Alexandre**, Doğu Rumeli Valiliğine atandı.

7 Eylül 1886

Rusya'nın baskılarına dayanamayan Prens **Alexandre**, Bulgaristan Prenslüğinden kesin olarak feragat etti. Üç kişilik bir niyabet kurulu kuruldu, bu kurulun en etkili üyesi **Stambulov** idi.

7 Temmuz 1887

Bulgar Sobranyası, Saxe-Cobourg Prensi **Ferdinand**'ı Bulgar Prenslüğüne seçti.

III

1890

Sofya'da ilk Makedonya Komitesi kuruldu.

1893

Selanik'te, "Makedonya-Edirne İhtilal Örgütü" kuruldu. Bu örgüt daha sonra "Makedonya-Edirne İç İhtilal Örgütü" adını aldı (VMORO).

1894

Sofya'da, "Makedonya-Edirne Üst İhtilal Komitesi" kuruldu (VMOK).

1896

Makedonya-Edirne Bulgar İhtilal Komitesi'nin tüzüğü yayımlandı. Bu tüzüğün birinci maddesinde, "Makedonya ve Edirne Vilayetleri için tam siyasi özerklik elde etmek" hedefi yer aldı.

4 Şubat 1897

Girit'te ayaklanma başladı. Yunan kuvvetleri de Girit'e çıktı.

17 Nisan 1897

Osmanlı hükümeti, Yunanistan'a savaş açtı ve Türk-Yunan savaşı başladı. Türk ordusu kısa zamanda Yunan ordusunu bozguna uğrattı.

27 Nisan 1897

Türk ordusunun zafer kazanarak ileri yürümesi üzerine Atina'da panik başladı, **Deli-Yani** kabinesi istifa etti. Yunanistan savaşı durdurmaları için büyük devletlere başvurdu.

19 Mayıs 1897

Rus Çarı **İkinci Nikola**'nın **Sultan Hamid**'e telgrafla başvurması üzerine askeri harekât durduruldu.

20 Mayıs 1897	Türk ordusunun işgal ettiği yerleri elinde tutması şartıyla Osmanlı-Yunan mütarekesi imzalandı.
4 Aralık 1897	Osmanlı-Yunan Barış Antlaşması İstanbul'da imzalandı.
1901	Makedonya'da komitecilik eylemleri sıklaştı. Büyük devletler de Makedonya işlerine müdahalelerini artırdılar.
1902	Hüseyin Hilmi Paşa , Rumeli Umum Müfettişi oldu.
2 Ağustos 1903	Edirne-Makedonya Komiteleri Makedonya'da ve Edirne Vilayeti'nde ayaklanma çıkardılar. Bir yortu günü çıkarılan ve kısa zamanda bastırılan bu ayaklanmaya İlindesnsaka Vistaniye adını verdiler.
1905	İngiltere'nin teklifi üzerine Makedonya için mali komisyon kuruldu.
1906	İttihat ve Terakki Komitesi , Selanik'te faaliyetê başladı.
24 Temmuz 1908	Meşrutiyet ilan edildi. Makedonya'daki siyasi suçlular affedildi.
5 Ekim 1908	Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti ve Prens Ferdinand , çar oldu.
6 Ekim 1908	Babıâli, Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanını protesto etti.
6 Ekim 1908	Avusturya-Macaristan, Bosna-Hersek'i ilhak etti.
6 Ekim 1908	Giritli Rumlar Ada'nın Yunanistan'a katıldığını ilan ettiler.
8 Ekim 1908	Babıâli, Bosna-Hersek'i topraklarına katan Avusturya-Macaristan'ı protesto etti.
13 Nisan 1909	İstanbul'da 31 Mart askeri ayaklanması ve irtica hareketi başladı.
19 Nisan 1909	Osmanlı-Bulgar Antlaşması imzalandı.
24-25 Nisan 1909	Selanik'ten gelen Hareket Ordusu İstanbul'u işgal etti.
27 Nisan 1909	Meclis-i Milli, Abdülhamid 'i hal'a karar verdi (Fetva).
27 Nisan 1909	Sultan Reşad (Mehmed V) Padişah oldu.
Mart-Haziran 1910	Arnavutluk'ta ayaklanma çıktı.

Mart 1911	Arnavutluk'ta Katolik Arnavutlar (Malisor) ayaklandı, Karadağ onlara yardım etti.
1 Nisan 1911	Sırp Kralı İstanbul'u ziyaret etti.
5 Haziran 1911	Padişah Rumeli gezisine çıktı.
7 Haziran 1911	Padişah Selanik'i ziyaret etti.
16 Haziran 1911	Padişah, Kosova Ovası'nda, Meşhed-i Hüdavendigâr'da cuma namazı kıldı ve bağışlarda bulundu.
Haziran 1911	Malisor (Katolik Arnavut) ayaklanması bastırıldı, ayaklananların bir bölümü Karadağ'a sığındı.
28 Eylül 1911	İtalya, Osmanlı hükûmetine ultimatom verdi.
29 Eylül 1911	İtalya, Osmanlı devletine Trablusgarp'ta savaş başlattı.
2 Ekim 1911	Sofya Rus Elçisi, Bulgaristan-Sırbistan yakınlaşmasını hazırlıyor.
11 Ekim 1911	Trablusgarp kentine İtalyan askeri çıktı.
11 Ekim 1911	Bulgar ve Sırp Dışişleri Bakanları, Belgrad'da trende uzun bir görüşme yaparak Osmanlı devletinin Balkan topraklarını paylaşmak için ilke anlaşmasına vardılar.
16 Ekim 1911	Yunan hükûmeti Bulgaristan'la anlaşmak istedi.
20 Ekim 1911	Bingazi'ye İtalyan askeri çıktı.
3 Kasım 1911	Sırbistan, Sırp-Bulgar ittifakı kurulması için ilk teklifte bulundu.
28 Aralık 1911	Bulgar-Sırp ittifak görüşmeleri yeniden başladı.
13 Mart 1912	Osmanlı aleyhinde Bulgar-Sırp ittifakı Sofya'da imzalandı.
27 Mart 1912	Yunanistan, Osmanlı aleyhinde ittifak için Bulgaristan'a başvurdu.
5 Mayıs 1912	Yeni Arnavutluk ayaklanması başladı, İpek'te çarpışmalar oldu.
29 Mayıs 1912	Bulgar-Yunan ittifakı yapıldı (5 Ekim askeri konvansiyon).
12 Temmuz 1912	Lozan'da Osmanlı-İtalyan barış görüşmeleri başladı.

29 Temmuz 1912

Gazi Ahmet Muhtar kabinesi, 100.000 kadar Osmanlı askerini terhis etti. (Balkanlıların Osmanlı'ya savaşa hazırlandıklarını görememişti.)

1 Ağustos 1912

Üsküp'ün Koçana kazası merkezinin pazar yerinde Bulgar komitecileri bomba patlattılar ve on bir kişinin ölümüne, birçok kişinin de yaralanmasına neden oldular. Önceden hazırlanmış bir tertip olduğu anlaşılan Koçana olayı üzerine Sofya ve Belgrad'da halk sokaklara döküldü ve Osmanlı'ya savaş açılması istenmeye başlandı.

26 Ağustos 1912

Bulgaristan'da Saltanat Şurası toplanıp Osmanlı'ya karşı savaşa karar verdi.

28 Ağustos 1912

Bulgaristan, Karadağ'ın işbirliğini kabul etti.

5 Eylül 1912

Bulgar-Sırp askeri antlaşmasında yeni değişiklik yapıldı.

22 Eylül 1912

Osmanlı hükümeti kısmi seferberlik kararı verdi. *

30 Eylül 1912

Balkan devletleri seferberlik ilan ettiler.

5 Ekim 1912

Bulgar-Yunan Askeri Antlaşması yapıldı.

6 Ekim 1912

Karadağ-Sırbistan İttifakı (sözlü) yapıldı.

6 Ekim 1912

Romanya savaşa katılmayacağını Osmanlı hükümetine bildirdi.

8 Ekim 1912

Karadağ, Osmanlı devletine savaş ilan etti.

13 Ekim 1912

Balkanlılar, Osmanlı hükümetine tehditle karışık istekleri kapsayan nota verdiler.

15 Ekim 1912

Babiâli, Balkanlılarla siyasi ilişkileri kesmeye karar verdi.

15 Ekim 1912

Osmanlı-İtalya Barış Antlaşması Uşi'de (Lozan'da) imzalandı (Trablusgarp'ta Türkler bunu 20 Ekimde İtalyanlardan öğrendi).

16 Ekim 1912

Bulgar ve Sırp birlikleri Türk sınırlarını geçerek taarruza başladılar.

17 Ekim 1912

İstanbul'daki Bulgar ve Sırp elçilerine pasaportları verildi.

17 Ekim 1912

Bulgaristan Osmanlı devletine savaş ilan etti.

17 Ekim 1912

Sırbistan Osmanlı devletine savaş ilan etti.

19 Ekim 1912

Yunanistan Osmanlı devletine savaş ilan etti.

19 Ekim 1912

Osmanlı donanması Varna'yı topa tuttu.

20 Ekim 1912	Bulgaristan Edirne'ye karşı Sırbistan'dan yardım istedi, Sırbistan da 50.000 asker gönderdi.
20 Ekim 1912	Bozcaada düştü.
21 Ekim 1912	Limni Adası düştü.
22 Ekim 1912	Kosova Ovası'nda yenilgi, Priştine düştü.
22 Ekim 1912	Serfice düştü.
22-23 Ekim 1912	Edirne-Kırklareli çarpışmaları, Kırklareli bozgunu.
22-24 Ekim 1912	Bulgarlar Edirne'ye saldırdılar.
23- 24 Ekim 1912	Komanova yenilgisi.
24 Ekim 1912	Koçana düştü.
26 Ekim 1912	Üsküp, İştîp düştü.
28 Ekim 1912	Lüleburgaz çarpışmaları başladı.
1 Kasım 1912	Semendirek Adası, Nevrekop düştü.
3 Kasım 1912	Yunanistan, Bulgaristan'a Rumeli'yi paylaşma tasarısı verdi.
3 Kasım 1912	Preveze düştü, Yunanlar Preveze'yi ele geçirdi.
3-8 Kasım 1912	Osmanlı ordusu Çatalca'ya çekildi.
6 Kasım 1912	Silahlı Bulgar çeteleri Serez şehrine girdiler.
7 Kasım 1912	Bulgar Rodop Kolordusunun 5. taburu Serez'e girdi.
7-27 Kasım 1912	Bulgarlar ve Sırplar Ustrumca'da 591 Müslüman'ı kurşuna dizdiler.
8 Kasım 1912	Selanik, Bulgarların eline düşmemek için Yunanlara teslim oldu.
9-10 Kasım 1912	Bulgarlar Serez'de korkunç katliam ve yağma yaptılar. Bir rapora göre Serez'de 4.700 Müslüman öldürüldü.
14 Kasım 1912	Manastır, Sırpların eline düştü.
17 Kasım 1912	Çatalca çarpışmaları başladı.
18 Kasım 1912	Bulgarlar Çatalca'da durduruldu.
19 Kasım 1912	Bulgarlar Osmanlı'ya mütareke şartlarını bildirdiler.
21 Kasım 1912	Gümülcine işgal edildi.
28 Kasım 1912	Çatalca'da Türk-Bulgar mütareke görüşmeleri başladı.
28 Kasım 1912	Sırplar, Debre'ye ve Draç'a (<i>Durres</i>) girdiler.

29 Kasım 1912	Sırplar Ohri'ye girdiler.
3 Aralık 1912	Yunanlar mütareke şartlarını Osmanlı'ya bildirdiler.
3 Aralık 1912	Sakız Adası Yunanların eline düştü.
17 Aralık 1912	Londra'da Büyükelçiler Konferansı'nın ilk toplantısı yapıldı.
17 Aralık 1912	İmroz deniz çarpışması yapıldı.
19-20 Aralık 1912	Rusya, Fransa, Almanya ve İngiltere, uysal olması için Osmanlı'ya öğütler verip baskı yaptılar.
20 Aralık 1912	Midilli Adası, Yunanların eline düştü.
23 Aralık 1912	Balkanlılar barış şartlarını Osmanlı'ya bildirdiler.
28 Aralık 1912	Osmanlı barış şartları bildirildi (Londra Konferansı'nın altıncı toplantısı).
3 Ocak 1913	Yunanlar, Sakız Adası'nı ele geçirdiler.
4 Ocak 1913	Londra Büyükelçiler Konferansı'nda Edirne'yi bırakması için Osmanlı'ya hep birlikte baskı yapılması görüşüldü.
6 Ocak 1913	Bulgar Kralı Ferdinand , sınırın Tekirdağ-Midye çizgisi olması için Rus Çarına başvurdu.
6 Ocak 1913	Balkanlılar barış konferansının devamı için şartlarını bildirdiler.
7 Ocak 1913	Londra Büyükelçiler Konferansı, Edirne'yi bırakması için Osmanlı üzerine yapılacak baskıyı kararlaştırdı.
14-15 Ocak 1913	"Hamidiye", Boğaz'dan çıkıp uzun seferine başladı.
17 Ocak 1913	İstanbul'daki büyükelçiler, Edirne ve Adalar hakkında Babıâli'ye baskı notası verdiler.
23 Ocak 1913	Babıâli baskını yapıldı. Nazım Paşa öldürüldü, Mahmut Şevket Paşa sadrazam oldu.
28 Ocak 1913	Balkanlı delegeler Londra Konferansı'nın sona erdiğini Osmanlı'ya bildirdiler.
30 Ocak 1913	Bulgar Başkomutanlığı ateşkesin sona erdiğini Osmanlı'ya bildirdi.
10 Şubat 1913	Osmanlı ordusu Çatalca'ya girdi.

22 Şubat 1913	Sırbistan, Bulgaristan'la anlaşmasında değişiklik istedi.
23 Şubat 1913	Babıâli, Edirne'den vazgeçtiğini resmen büyük devletlere bildirdi.
6 Mart 1913	Arnavutluk'un Sırbistan ve Karadağ ile sınırları Londra'da saptandı.
6 Mart 1913	Yunanlar Yanya'yı ele geçirdi.
9 Mart 1913	Yunanistan, Bulgarlar aleyhinde Sırlara tekliflerde bulundu.
10 Mart 1913	Sırp Veliahtı Alexandere ile Yunan Prensi Nikola Manastır'da buluşup Bulgaristan aleyhinde konuştular.
18 Mart 1913	Yunan Kralı Selanik'te öldürüldü.
21 Mart 1913	Yunanlar Sisam Adası'nı ele geçirdiler.
23 Mart 1913	Bulgarlar Edirne'yi ele geçirdiler.
26 Mart 1913	Edirne kalesi, aylarca kahramanca direndikten sonra Bulgarlara teslim oldu.
28 Mart 1913	Büyük devletler, Edirne'yi Bulgaristan'a bıraktılar ve Türk-Bulgar sınırı olarak Midye-Enez hattını kabul ettiler.
1 Nisan 1913	Babıâli, Midye-Enez çizgisini Türk-Bulgar sınırı olarak kabul etti.
10 Nisan 1913	Çatalca'da ateşkes görüşmeleri başladı.
14 Nisan 1913	Çatalca'da ateşkes anlaşması yapıldı.
23 Nisan 1913	İşkodra komutanı Hasan Rıza Paşa 'yı öldürten Arnavut Esat Toptani Paşa , kaleyi Karadağlılara teslim etti.
5 Mayıs 1913	Sırlarla Yunanlar Bulgaristan'a karşı gizlice anlaştilar.
14 Mayıs 1913	İşkodra bir uluslararası birlik tarafından işgal edildi.
14 Mayıs 1913	Bulgaristan'a karşı Sırp-Yunan gizli askeri anlaşma yapıldı.
27 Mayıs 1913	Yunanistan, Bulgaristan'a karşı Osmanlı'ya ittifak teklif etti. (Osmanlı bu teklifi kuşkuyla karşıladı.)
30 Mayıs 1913	Osmanlı Devleti ile Balkanlılar arasında Londra Barışı yapıldı.

30 Mayıs 1913	Londra Büyükelçiler Toplantısı, Güney Arnavutluk sınırı ve Kuzey Ege Adaları konusunda karar verdi.
4 Haziran 1913	Romanya, bir Sırp-Bulgar savaşı olursa seferberlik yapacağını Rusya'ya bildirdi.
9 Haziran 1913	Londra Barış Konferansı dağıldı.
18 Haziran 1913	Bulgaristan, anlaşmalarda değişiklik isteyen Sırp teklifini reddetti.
29-30 Haziran 1913	Bulgar ordusu, gece Sırp ve Yunan ordularına saldırdı.
30 Haziran 1913	Romanya, Balkanlılar arasındaki savaşta Tutrakan-Balçık hattını tutacağını Osmanlı'ya bildirdi.
3 Temmuz 1913	Romanya Bulgaristan aleyhine seferberlik ilan etti.
4 Temmuz 1913	Sırp, Bergalniça'da Bulgarları yenilgiye uğrattı.
5 Temmuz 1913	Elçi Galip Kemali (Söylemezoğlu) Bey Atina'ya vardı.
12 Temmuz 1913	Osmanlı ordusu, Çatalca'dan ileri harekâta geçti, Bulgarlar telaşlandı.
13 Temmuz 1913	Babiâli'den Osmanlı elçilerine genelge: 1) Balkanlılar arasında savaş ve Romanya'nın buna katılması yeni bir durum yarattı, 2) Ordu bize ait yerleri işgal edecektir.
14 Temmuz 1913	Bulgaristan, Fransa ve Rusya'ya başvurarak Midye-Enez hattına saygının sağlanmasını istedi.
14 Temmuz 1913	Osmanlı ordusu, Midye-Enez çizgisinin ötesine birlikler göndermeye başladı.
15 Temmuz 1913	Osmanlı ordusu Midye-Enez çizgisini tamamen işgal etti.
23 Temmuz 1913	Edirne şehri Bulgar işgalinden kurtarıldı.
23 Temmuz 1913	Bulgarlar Osmanlı ordusunun eski Bulgaristan'a girmesinden sızlandı.
24 Temmuz 1913	Babiâli Bulgaristan'a karşılık verdi: Eski Bulgaristan'a geçen öncüler geri çekildi, zaten Meriç'i geçmeyeceğimizi büyük devletlere bildirdik.

- 24 Temmuz 1913** Londra Büyükelçiler Konferansı'nda Edirne işi dolayısıyla ortaya çıkan anlaşmazlık çözülemedi. Babıâli'ye tavsiyelerde bulunulmaya ve bazı sınır değişiklikleri teklif etmeye karar verildi.
- 24 Temmuz 1913** Rusya, Fransa veya İngiltere ile birlikte Osmanlı'ya baskı yapmak istedi fakat Fransa ve İngiltere buna yanaşmadılar.
- 29 Temmuz 1913** Büyük devletler Arnavutluk'un Osmanlı ile ilgisi kalmamasına karar verdiler.
- 7 Ağustos 1913** Büyük devletler Babıâli'ye başvurarak Midye-Enez çizgisine saygı gösterilmesini istediler.
- 11 Ağustos 1913** Babıâli büyük devletlerin 7 Ağustos günü başvurularına karşılık vererek Midye-Enez çizgisinden geri dönmeyi reddetti.
- 11 Ağustos 1913** Londra Büyükelçiler Konferansı son toplantısını yaptı ve adalar üzerinde karar verdi.
- 26 Ağustos 1913** Osmanlı ordularının Kırcaali, Gümülcine ve Mestanlı'ya girdikleri yolunda Sofya çıkışlı haber Avrupa'da heyecan yarattı.
- 28 Ağustos 1913** Babıâli Osmanlı ordularının Batı Trakya'ya girdikleri haberini yalanladı ve ellerinde tek tük bir iki mevki bulunduğunu açıkladı.
- 8 Eylül 1913** İstanbul'da Türk-Bulgar barış görüşmeleri başladı.
- 15 Eylül 1913** **İstanbul Konferansı**'nda Türk-Bulgar sınırı konusunda anlaşmaya varıldı.
- 17 Eylül 1913** **İstanbul Konferansı**'nda Türk-Bulgar sınırı tespit edildi.
- 29 Eylül 1913** Osmanlı devleti ile Bulgaristan arasında Barış Antlaşması ve Ekleri İstanbul'da imzalandı. Türk-Bulgar sınırı Karadeniz'e dökülen Rezve Deresi ağzından başlayarak batıya doğru Edirne şehrini, Karaağaç'ı Türkiye sınırları içinde bırakarak Meriç Nehri'ne ulaşır. ("Az farkla bugünkü sınırdır" denilebilir.)
- 14 Kasım 1913** Osmanlı-Yunan Barış Antlaşması ve Ekleri Atina'da imzalandı.

20 Aralık 1913	Londra Büyükelçiler Konferansı, Arnavutluk hakkında ilk kararını verdi.
13 Şubat 1914	Adalar konusunda büyük devletlerin kararı Yunanistan'a bildirildi.
14 Şubat 1914	Adalar konusunda büyük devletlerin kararı Babıâli'ye bildirildi.
13 Mart 1914	Osmanlı-Sırp Barış Antlaşması İstanbul'da imzalandı.
26 Mart 1914	Yunan hükümeti Adalar konusunda Osmanlı elçisiyle görüşmeleri kesti.
30 Nisan 1914	Babıâli Ege Rumları ile Makedonya Türklerinin mübadele edilmesini Yunanistan'a önerdi.
12 Mayıs 1914	Venizelos, Ege'nin köylü Rumları ile Makedonya Türklerinin mübadele edilmesine razı oldu.
28 Haziran 1914	Avusturya veliahtı ve eşi Saraybosna'da öldürüldü.
22 Temmuz 1914	Enver Paşa, Alman Büyükelçisine Osmanlı-Alman ittifakı önerdi.
23 Temmuz 1914	Avusturya, Sırbistan'a ultimatom verdi.
23 Temmuz 1914	Sadrazam Alman ve Avusturya Büyükelçilerine ittifak önerdi.
24 Temmuz 1914	Kayzer'in buyruğu ile Alman Büyükelçisi Vangenheim'a Osmanlı devletiyle ittifak görüşmelerine başlaması bildirildi.
28 Temmuz 1914	İttifak hakkında Said Halim Paşa ile Vangenheim görüşmesi yapıldı.
28 Temmuz 1914	Avusturya, Sırbistan'a savaş ilan etti.
1 Eylül 1914	Almanya, Rusya'ya savaş ilan etti.
2 Eylül 1914	Osmanlı-Alman ittifakı İstanbul'da imzalandı.
2 Eylül 1914	2 Eylül 1914 Osmanlı seferberliği ilan edildi.
2 Eylül 1914	Osmanlı Meclisi Mebusan'ı süresiz kapatıldı.
9 Eylül 1914	Osmanlı hükümeti, kapitülasyonların kaldırıldığını bir genelge notayla İstanbul'daki yabancı elçiliklere duyurdu. (Almanya ile Avusturya-Macaristan, taktik olarak diğer devletler kabul ederlerse kapitülasyonların kaldırılmasını kabul edecekleri cevabı verdiler. Diğer devletler ise kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmediler.)

30 Ağustos 1916	Romanya'nın İtilaf Devletler safında Dünya Savaşı'na girmesi üzerine Osmanlı devleti ile Romanya arasında diplomatik ilişkiler kesildi.
30 Ekim 1918	Mondros Mütareke Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın 23. maddesi gereğince Osmanlı hükümeti ile Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan arasında bütün ilişkiler (bircümle münasebat) kesildi.
27 Kasım 1919	Bulgaristan, Neuilly Barış Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmada Bulgaristan'daki azınlıkların korunması konusunda hükümler yer aldı. Bu hükümler Bulgaristan Türk azınlığı için önemliydi.
10 Ocak 1920	Milletler Cemiyeti Yasası yürürlüğe girdi (<i>Pacte de la Société des Nations / Covenant of League of Nations</i>).
10 Ağustos 1920	Sevr Barış Antlaşması imzalandı.
30 Ocak 1923	Türkiye ile Yunanistan arasında Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme Lozan'da imzalandı.
30 Ocak 1923	Sivil Esirlerin (Rehinelerin) ve Savaş Esirlerinin Mübadelesine İlişkin Türk-Yunan Antlaşması Lozan'da imzalandı.
24 Temmuz 1923	Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

BALKAN SAVAŞI GÜNLERİNDEN BİRKAÇ TÜRK ŞİİRİ (1912-1914)

*BENİM TÜRKÜM*²⁶⁹

Bolu Dağı'na

Çıktım ben şu yüce dağın başına

Selam verdim toprağına taşına

Su katmadım hiç kimsenin aşına

Dağlar yol ver düşmanıma ereyim.

Dağlar başı duman olsun, kar olsun

Arkamdaki ağlayanım yâr olsun

Gidiyorum, dönmek bana ar olsun

Dağlar yol ver, düşmanıma ereyim.

Düşman sarmış dört yanını vatanın

Gözü çıksın vatana kem bakanın

Gidip kıram kafasını düşmanın

Dağlar yol ver, ben de harbe gireyim.

Dağlar başın kara duman bürüdü

Bulgar, Yunan, Sırp, Karadağ yürüdü

Korkak, hain bu bir sürü türüdü

Dağlar yol ver düşmanı devireyim

Kâzım Nâmi

269) *Türk Yurdu*, Yıl: 2, Sayı 25, 31 Ekim 1912-18 Teşrinievvel 1338, s.18; Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.168.

Ah kardeşim, Edirne'yi unutma!
Güzel göğsü üç ırmağın uğrağı,
Her birinin suyu şehit kanı kokan bir kevser
Her ne eksen altın verir toprağı,
Onun yeşil bağlarına cennet diyor şairler...

İmparator Adriye'nin yapısı
Ali Osman hakanları elleriyle süslenmiş,
Payitahtın Avrupa'ya kapısı,
Çelik gibi kalelerle kilitlenmiş, gizlenmiş.

Bundan beş yüz altmış sekiz yıl evvel
Lala Şahin, arkasında gözü yılmaz bir ordu,
Onu aldı düşmanlardan, bu güzel
Devletin doksan sene tahtı orda kuruldu.

Orda yeni padişahın sarayı,
Cuma günü, ezan sesi göğşe akın ederken,
Ulu hakan at üstünde camiine giderken
Hep melekler seyrederdi alayı...

Şimdi artık ne mülk var, ne ezan
İki yüze yakın cami, yirmi iki medrese
At bağlandı, put takıldı, oldu ahır, kilise,
Ne kadar çok, ne kadar çok kız kızan

Bulgarların dudağıyla kirlendi;
Yüce İslâm namusunu yaktı kirli kucaklar.
Camilerde şarap içip tepinirken alçaklar
Açlığından herkes ekmek dilendi.

Toprakları şehit kanı suladı.
Ot çiğnerken, ağaç yerken hasta, cansız askerler,
Ev basarak para çalan, kan sömüren her nefer
Bileğine bir sırma saç doladı...

270) *Türk Yurdu*, "Altın Armağan-2", Yıl: 2, Sayı 24'e ilave, s.463; Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.184-185.

*Sultan Murad cennette döğünüyor bu hale,
Lala Şahin yüreğini dağlıyor,
Mimar Sinan için için ağlıyor..
Ah bu kadar sefil olmak gelir miydi hayale!*
*Beş buçuk ay göğüs gerdi, namusunu korudu,
Sürü sürü tepeledi Bulgar'ı;
Teslim oldu; fakat alnı yukarı.
Sen alçaksın, ey kardeşim, unutma bu "bu yurd"u.
Sakın sakın Edirne'yi unutma;
Öç almanın vakti gelir, sen kinini uyutma*

Celâl Sâhir

23 Nisan 1329 (1913)

MERİÇ TÜRKÜSÜ²⁷¹

*Issız dağ başını duman bürümüş
Yine Rumeli'ne düşman yürümüş
Kervan gelmiş, yel küllerin savurmuş
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye*
*Türk ili boş kalmış, kervanlar göçmüş
Dumanı tütmemiş, düşamlar saçmış
Ayrılık şarabın analar içmiş
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye*
*Meriç'ün üstüne köprü kurulur
Düşman geçer, he p yiğitler vurulur
Hepsini anlatsam dilim yorulur
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye*

271) *Türk Yurdu*, Yıl: 2, Sayı 39, 15 Mayıs 1913-18 Teşrinievvel 1338, s.18; Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.215-216.

*Çiçek ayı geldi, çiçek açmadı
Yel kırlara lale, sümbül saçmadı
Yiğitler vuruldu, mertler kaçmadı
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye
Çoban dağ başından geçmez oldu
Sürüler Meriç'ten içmez oldu
Gözü nişanlığının seçmez oldu
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye
Hep köyler yıkılmış, ocaklar tütmez
Viran bahçelerde bülbüller ötmez
Yârim yâd ellerde, hasretim bitmez
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye
Akşam ovalara duman yayılır
Meriç'in suları susar, bayılır
Nilüferler ölür, dertler ayrılır
Dertli Meriç akar kervanım diye
Acep nerde kaldı aslanım diye.*

Köprülüzâde Mehmed Fuad

BOZGUN²⁷²

*Müslüman'ı, Türk'ü düşman sürümüş
"Altın Dağ" üstünü duman bürümüş
Ruhlarla melekler ufka yürümüş
Başını çevirip bakan kalmamış,
Tanrı korkusunu duyan kalmamış.*

272) *Türk Yurdu*, "Altın Armağan-2", Yıl: 2, Sayı 24'e ilave, s.465; Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.225-226.

Ağla gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Vatansız erkeğe zindan yaraşır!
“Hak güneşi” midir karşımda batan?
Nazlı ninem midir yerlerde yatan?
Sen misin sen misin ey garip vatan?
Ellere satılmış ırzın yaşmağın,
Harap edilmiş otağın bağın.
Ağla gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Erkeksiz vatana düşman yaraşır!
Ey öksüz ocağım! Zavallı ana!
Kıydılar mı sana? Kıymadan cana.
Kara mı sürüldü eski bir şana?
Rabb’in mekânına sanem asılmış,
Benim beyaz alnıma neler yazılmış!
Ağla gözüm, ağla! Figan yaraşır,
Kaygusuz imana hüsrân yaraşır.
Ne ettiler sana, ne oldu bana
Kulağımı verdim vurulan çana
Bir gariplik geldi çöktü her yana;
İslâm diyarında Kur’an ağlıyor,
Kur’an’ı başında Turan ağlıyor.
Ağla gözüm, ağla! Figan yaraşır,
Bülbüller bağına hazan yaraşır!
Rumeli tutuştı, vatan dağıldı
–Türk kuzularına altın ağıldı–
Can memelerinden kanlar sağıldı
Kucağını açıp saran nerede?
Ertuğrul’un oğlu Osman nerede?
Ağla gözüm, ağla! Hicran yaraşır,
Goncasız bülbüle figan yaraşır!

*Utan ey Türk oğlu, halinden utan!
Bunu mu diledi senden Kayı Han?
Böyle mi emretti ulu Yaradan?
Hüdavendigârı soran yok mudur?
Fatih türbesine varan yok mudur?
Ağla gözüüm, ağla! Hicran yaraşır,
Kurumuş sineye al kan yaraşır!
Mabetler değişmiş, atılmış kitap!
Ne hanuman kalmış ne de bir ahbap
Sahi mi katılmış zemzeme şarap?
Kalmamış mı duyan, ağlayan, ölen?
Her tarafı sarmış, sevinen gülen.
Ağla gözüüm, ağla! Figan yaraşır,
Kör olası göze tuğyan yaraşır!
Akan sularından kanlar çağlıyor,
Tütmeyen ocaklar vicdan dağlıyor,
Çoluk çocuk, gelin civan ağlıyor,
Düşman bayrağını yırtan ararım,
Namus ocağını kuran ararım.
Ağla gözüüm, ağla! Figan yaraşır,
İmansız cihana tufan yaraşır!*

Aka Gündüz

*"Asker, değnek gibi omuzları üzerine astığı tüfeğine
iki kolunu geçirmiş, lâkayd ve şen terennüm ede ede
yoluna devam eder."*

*Akan Meriç bir geçit ver
Dumanlara kaldı çok yer
Öç almakçün geçsin asker
Aman Meriç bir geçit ver*

*Dağlar taşlar aştım geldim
Ben kinimle taştım geldim
Sade ulaştım geldim
Aman Meriç bir geçit ver*

*Arkanda genç kızlar ağlar
Anacıklar yürek dağlar
Harap olmuş yurtlar, bağlar
Aman Meriç bir geçit ver*

*Kesilmiş yurdun her başı
Kalmamış dikili taşı
Bu viranlık, bu gözyaşı
Hakkı için bir geçit ver*

*Rumeli'nde vatan ana
Mahzun mahzun bakar sana
Kıymadan düşmanlar ona
Aman Meriç bir geçit ver*

*Sen vermezsen ben geçerim
Süngümle iki biçerim
Kanlı suyundan içerim
Şimdiden gel bir geçit ver*

273) *Türk Yurdu*, Yıl: 2, Sayı 48, 18 Eylül 1913-5 Eylül 1929, s.437; **Coşkun Bağır**, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.229-230.

*Türk askeri artık bıktı
Çadırını tuttu yıktı
İntikam yoluna çıktı
Haydi Meriç bir geçit ver.*

Aka Gündüz

***TURAN YOLCULARINA*²⁷⁴ (kısmen)**

*Ey Türk oğlu yenildin;
Ordun... Hayır, ordun değil, düşmanın,
Vatanının hainleri kaçtılar,
Ordun yoktu mağlubiyet bayrağı açtılar..
Böylelikle o dünkü
Bahçıvanın, çobanın,
Çizmelerle hep çiğnedi vatanın,
Türk ilinin, hakanların, atanın,
Şerefini, namusunu...*

*Ey Türk oğlu ezildin!
Camilerin ezanları sustular,
Ölenlere salâ veren kalmadı,
Türk kızları düşmanların kucağına düştüler,
Feryatları hiçbir cevap almadı.
Parçalanmış cesetlere atmacalar üştüler.
Bu matemi Vardar gördü, ağladı,
Karasular, kanlı sular çağladı.
Fakat yine bu matemi şenlik sanan vicdanlar,
Matem için sustular.
Şenlik için kiliseler çan sesleri kustular.
Ey Türk oğlu sen çünkü*

274) *Türk Yurdu*, Yıl: 3, Sayı 51, 30 Ekim 1913-27 Teşrinievvel 1339, s.50; Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.334-338.

*Hep her zaman galip iken Balkanlar'a yenildin
Köle kini, o dünkü
Çobanını kudurttu;
Bu azgınlık seni işte bu hâllere kodurttu.*

*Ah Türk oğlu ezildin
Ayyıldızlı bayrağını haç altına aldirttin.
İslâmlığı bir ülkeden kaldirttin
Fakat şimdi dinle sana ne söylüyor ulu din.*

*Ey Türk oğlu bin yıldır ki şarktan garba dolaştın,
Kılıç elde dere tepe demeyerek ülkelere ulaştın.
Nehirlerden, denizlerden, umulanlardan hep aştın,
Büyük küçük her engeli aştın; yüzdün, tırmaştın
Hak Tanrı'nın Hak Elçisi sözüne,
Hak yürekle sarılarak akim hakkı özüne,
Koydun dünya gözüne.*

*Vahşetlere dehşet verdin, haksızlığı süpürdün.
İstibdatlar çiğneyerek, yasak için köpürdün.
Kıtaları birleştirdin, medeniyetler kurdun,
Ulu yolda ulu hakkın kitabını okurdun.
Senem kırdın, insanları hak yoluna sürdün,
Zulümleri, zulmetleri deviren,
Adalete, aydınlığa çeviren.*

*Hidayeti rehber ettin hak nuruyla yürüdün
Sen ey ünlü nesil, Turanlı
İslâm için bin yıldır yüceltici ordusun;
Karanlıkları yıkmak için kullandığın o kanlı,
Şanlı kılıç paslandı mı?
Hayır Allah korusun!*

*Türk kılıcı paslanmadı, paslanan şey başkadır;
Umarım ki biraz himmet onu yine parlatır.
Düne kadar ey Türk oğlu hep cihanla uğraştın,
Başkaları cehaletten, esaretten kurtarıp
Umranlığa, insanlığa sokmak için savaştın,*

Âlemi nura sarıp sen kendini karanlıkta bıraktın.
Kandil gibi âleme nur vermek için sen yandın.
Çünkü yazık! Bu uykudan sen biraz geç uyandın.
Bu akıbet o uykunun cezası;
Türk'ün fakat ölüm değil sezası...
Sen âleme ı ışık oldun, âlem sana karanlık,
Sen dünyayı mamur ettin, yurdun kaldı viranlık.
Sen besledin, beslediğin senden çaldı ve gitti,
Sen yaşattın, yaşattığın hayatına kastetti.
Yüz binlerce evlâdını kesip, yakıp boğdular,
En sonunda seni koca bir ülkeden kovdular.
Bu hakaret en sonuncu fakat en çok müthişi;
Tarihlerde yoktur bunun bir eşi.
Şimdiye dek her gördüğün hakareti unuttun,
Sen acını, kinlerini yüreğinde uyuttun,
Bu akıbet unutmanın cezası;
Hakareti affedenin hakir olmak sezası!

Onun için Türk oğlu
Hiç unutma bundan böyle, kalbini tut kin dolu.
Sen yaşamak istiyorsan ey Türk oğlu artık unutma;
Türk şehidi, Türk mezarı olan her yer Turan'dır;
Arnavutluk, Makedonya, Epir demek yalandır.
Fırsat gözet, fırsat yarat, vatana
Hıyaneti affeyleme, Affolamaz düşmana!

Gelmiş geçmiş o güneşli günlerden
Şimdi ancak bu ışıksız gece kalmışsa
Yüreğinde yak intikam güneşi
Sabah olsun ve parlasın günümüz!
Güzü olmaz bir baharken bu yurt şimdi her yerden
Bulduğumuz baharı yok bir kışsa
Türklüğünü kinle parlat yansın o şark ateşi,
Bu ateşle bahar olur ve hiç sönmez ünümüz!

*Dinle yüce Türk neslinin bahtı kara evlâdı
Bunlar sana hayat ve şan ve namusun feryadı,
Türklük, vatan ve din senden yalnız üç
Şey istiyor, yalnız üç şey: kin, güç, öç!*

Süleyman Aktuğ

İzmir Karşıyaka, 1 Ağustos 1329

ÖÇ MARŞI²⁷⁵

*Türk ordusu orman gibi doğrandı, serildi
Türk yavruları süngü ucundan geçirildi,
Türk aileler inleyerek hâke çekildi
Bir kıtayı ıslattı kanın ey ulu millet!
Git git, onu gayzınla kurut. Yetti bu zillet!*

*Binlerce beşik geçti yere, çıktı mezarlar,
Baksan, yine her bir taşın altında mezar var,
Sıksan, her âvuç toprağı, masum kanı damlar...
Masum kuzular makberidir, Türk ili Balkan,
Git, bağrına bas, ezmesin artık onu düşmanı!*

*Özyurdunu –gel dinle– nasıl çınlatıyor çan,
Feryad ediyorken onun altında şehidan!
Feryad ediyorken şehîd oğlun, ulu hakan!
Gayzın, ateşinle yürü git, ey ulu millet,
Balkan'ı, o Türk meşhedini eyle ziyaret!*

*Kin ateşi ver süngüne, bir yıldırım olsun,
Çık kükre, yürü. Çan sesi ra'dınla boğulsun
Balkan yanıp akrep yuvası kan ile dolsun...
Ruhundaki öç volkanını kan ile söndür
Namus yüzünü, ey ulu millet yine güldür!*

Feyzullah Sâcid

Kadıköy

275) *Türk Yurdu*, Yıl: 3, Sayı 67, 28 Mayıs 1914-15 Mayıs 1330, s.30; **Coşkun Bağır**, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012, s.80.

KAYNAKLAR

ARŞİV KAYNAKLARI VE RESMÎ BELGELER

1) Türk Arşivleri

Hariciye Vekâleti Arşivleri, İstanbul (HVA)

Bulgaristan, Siyasi, Karton 130

Bulgaristan, Siyasi, Karton 135

Bulgaristan, Siyasi, Karton 138

Bulgaristan, Siyasi, Karton 139

Bulgaristan, Siyasi, Karton 429

Karadağ, Siyasi, Karton 122

Romanya, Siyasi, Karton 240

Rusya, Siyasi, Karton 122, Dosya No. 64

Rusya, Siyasi, Karton 187, Dosya No. 80

Sırbistan, Siyasi, Karton 396

Sırbistan, Siyasi, Karton 398

Yunanistan, Siyasi, Karton 398

*Atrocités Russes, Documents Soumis à la Conférence de
Constantinople, İstanbul: 1877.*

T.C. Paris Büyükelçiliği Arşivi'nden (PBA):

Dossier: Bulgarie 1878

Dossier: Bulgarie 1879

Dossier: Bulgarie 1880

Bulgarie et Roumanie 1880

Bulgarie 1882

Bulgarie 1883

Bulgarie 1895-1896

2) Fransa Dışişleri Arşivleri (Archives des Affaires Étrangères de France, Paris - AAEF)

Siyasi Yazışmalar (Correspondances Politiques - CP)

Bulgarie, Sofia, 1884, Tome 10
Turquie, Janvier 1880, Tome 434
Turquie, Avril-Mai 1880, Tome 437
Turquie, Août 1880, Tome 440
Turquie, Décembre 1880, Tome 443

Muhtıralar ve Belgeler (Mémoranda et Documents - MD)

Turquie 1879, Tome 95

Konsolosların Siyasi Yazışmaları (Correspondances Politiques des Consuls - CPC)

AAEF-CPC - Bulgarie, Sofia et Tirnovo 1879, Tome 1
AAEF-CPC - Bulgarie, Sofia 1880, Tome 3
AAEF-CPC - Bulgarie, Widdin et Roustchouk, 1878-1883, Tome 1
AAEF-CPC - Bulgarie, Varna, 1879-1880, Tome 1
AAEF-CPC - Turquie, Adrianople, Tome 2, 1862-1877
AAEF-CPC - Turquie, Adrianople, Tome 3, 1878-1880
AAEF-CPC - Turquie, Adrianople, Tome 4, 1880-1887
AAEF-CPC - Turquie, Philippopoli Tome 1, 1857-1877
AAEF-CPC - Turquie, Philippopoli Tome 2, 1878-1879
AAEF-CPC - Turquie, Roustchouk, 1876-1879, Tome 3
AAEF-CPC - Turquie, Salonique, Tome 5, 1876-1879

3) İngiltere Dışışleri Arşivleri (Foreign Office Archives, Public Record Office, London)

F.O. 78 Serisi (Türkiye ile İlgili Seri)

F.O. 78/2981

F.O. 78/3119

F.O. 371 Genel Yazışmalar (General Correspondence) Dizisi

F.O. 371/9130

F.O. 371/13092

F.O. 371/13824

F.O. 424/53

F.O. 424/57

F.O. 424/58

F.O. 424/59

F.O. 424/84

F.O. 424/85

F.O. 424/87 - *Confidential* (4056)

F.O. 424/90 - *Confidential* (4091)

F.O. 424/94 - *Confidential* (4125)

F.O. 424/96 - *Confidential* (4265)

Turkey No. 5 (1880)

Turkey No. 19 (1880)

Turkey No. 4 (1881)

4) Rus Resmi Belgeleri

Russkaya Starina, Petersburg, 1895-1896 (Rus belgelerini kapsayan periyodik ciltler, 1895-1896).

Ağustos 1895, T. LXXXIV

Eylül 1895, T. LXXXIV

Ekim 1895, T. LXXXIV

Aralık 1895, T. XXXIV

Ocak 1896, T. XXXV

Osvobojdenie Bolgarii ot Turetrskogo İga, Dokumenti v Treh Tomah (Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, Üç Ciltlik Belge), İzdatelsvo Akademii Nauk SSSR (SSCB Bilimler Akademisi Yayını), Moskova, 1961-1967.

Sbornik Ofitsial'nih Rasporâjeniy i Dokumentov po Bolgarskomu Krayü, Vıpusk IV (Bulgaristan Yöresinde Alınan Kararlar ve Belgeler Külliyyatı, Cilt IV),

5) Bulgar Resmi Belgeleri

Makedoniya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali (Makedonya. Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi), Sofya, 1978.

Osvoboditelnata Borba na Bulgarite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904. Diplomatiçeski Dokumenti (Makedonya ve Edirne Vilayetleri Bulgarlarının Kurtuluş Mücadelesi 1902-1904. Diplomatik Belgeler), Nauka i İskustvo, Sofya, 1978.

KİTAPLAR VE ARAŞTIRMALAR

Abdullah Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı, Mahmut Muhtar Paşa'nın Cevabı (Çev. Hülya Toker, Sema Demirtaş, Mustafa Toker), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2012.

M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayını, Ankara, 1988.

H. Yıldırım Ağanoğlu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, 7. baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Taha Akyol, *Rumeli'ye Elveda, 100. Yılında Balkan Bozgunu*, Doğan Kitap, İstanbul, 2013.

Hamid Aral, *Dışişleri Bakanlığı 1967 Yıllığı*, Ankara, 1968.

Kemal Arı, *Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.

Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 1, par Le Comité de Publication des D.A.C.B. (*Balkan Mütteliklerinin Mezalimi No. 1*, Neşri Vesaik Komitesi, 15, Rue Djagal-Oglou; dans l'Administration du "Journal Ifham", Constantinople, 1913, Deuxième édition.

Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 2, par Le Comité de Publication des D.A.C.B., Constantinople, 1913.

Les Atrocités des Coalisés Balkaniques, No. 3, par Le Comité de Publication des D.A.C.B., Constantinople, 1913.

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal (1881-1938)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1963.

- Şevket Süreyya Aydemir, *Enver Paşa*, Cilt II, İstanbul, 1986.
- Mahir Aydın, *Şarkî Rumeli Vilâyeti*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1992.
- Coşkun Bağır, *Türk Yurdu Şiir Antolojisi (1911-1931)*, Ankara, 2012.
- Herbert F. Baldwin, *Trakya'da Bir Savaş Fotoğrafçısı, Balkan Savaşı Anıları* (Çev. İrfan Seyrek), Demkar Yayınevi, İstanbul, 2012.
- Ali Kemal Balkanlı, *Şarkî Rumeli ve Buradaki Türkler*, Erhan Kitabevi, Ankara, 1986.
- Murat Bardakçı, *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrûkesi*, 4. Baskı, İstanbul, 2009.
- Yavuz Başarır, *Kavala'da Son Türk, Balkanlar'da Mübadelenin Tarihi*, Akılçelen Kitaplar, Ankara, 2013.
- Nezih Başgelen (Yay. Haz.), *Anavatana Göç Edenler, Türkiye Cumhuriyeti'nde (1923-1938) Mübadil, Muhacir ve Mülteciler, Genel Bir Bakış*, Arkeoloji Sanat Yayınları, İstanbul, 2010.
- Mütekaid Alb. Mahmud Belig, *Bulgar Komitalarının Tarihi ve Balkan Harbinde Yaptıkları*, Askeri Matbaa, İstanbul, 1936.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913-1938), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, 2002.
- Bilgarska Akademiya na Naukite (Bulgar Bilimler Akademisi) *Makedonya. Sbornik ot Dokumenti i Materiali* (Makedonya, Belgeler ve Malzemeler Külliyyatı), Sofya, 1978.
- Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, 1. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1955.
- Bureau de Statistique (de Bulgarie), *Résultats Généraux de Recensement de la Population du 1/13 Janvier 1881*, Imprimerie Yanko S. Kovatchev et Cie (Sofia, 1884).
- Principauté de Bulgarie, Direction de la Statistique, *Statistique de l'Emigration de la Pricipauté dans des Pays Étrangers, de 1893 à 1902*, Sofia, 1905.

- Carnegie Endowment for International Peace**, Division of Inter-course and Education, Publication No. 4: *Report of the International Commission to Inquire into the Causes and Conduct of the Balkan Wars*, Published by the Endowment, Washington, D.C., 1914.
- Dotation Carnegie pour la Paix Internationale**, *Enquête dans les Balkans Rapport présenté aux Directeurs de la Dotation par les Membres de la Commission d'Enquête*, Centre Européen de la Dotation Carnegie & Editions Georges Crès et Cie, Paris, 1914.
- Cemal Paşa**, *Hatırat* (Yay. Haz. **Metin Martı**), Arma Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 1996.
- Fevzi Çakmak**, *Batı Rumeli'yi Nasıl Kaybettik? Garbi Rumeli'nin Sûret-i Ziyat ve Balkan Harbi'nde Garp Cephesi* (Yay. Haz. **Ahmet Tetik**), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Douglas Dakin**, *The Unification of Greece, 1770-1923*, Londra, 1972.
- Sait Pertev Demirhan**, *Balkan Savaşında Büyük Genel Karargâh* (Çev. **Semra Demirtaş**), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Güney Dinç**, *Mehmet Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)*, YKY, İstanbul, 2008.
- Eyüp Durukan**, *Günlüklerde Bir Ömür-1: Balkan Harbi'nde Edirne Kuşatması, 1911-1913* (Yay. Haz. **Murat Uluğtekin**), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.
- Nihat Erim**, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt 1, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, TTK Basımevi, Ankara, 1953.
- Bogdan Filov**, *Balkan Savaşları Günlüğü* (Haz. **Hüseyin Mevsim**), Timaş Yayınları, İstanbul, 2013.
- George Finlay**, *History of the Greek Revolution* (Yunan İsyanının Tarihi), Londra, 1861.
- Thomas Gordon**, *History of the Greek Revolution* (Yunan İsyanının Tarihi), Edinburgh ve Londra, 1832.
- Ahmet Halaçoğlu**, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İkinci Baskı, Ankara, 1995.

- Necdet Hayta, *Balkan Savaşlarının Diplomatik Boyutu ve Londra Büyükelçiler Konferansı (17 Aralık 1912-11 Ağustos 1913)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2008.**
- Gustav von Hochwächter, *Balkan Savaşı Günlüğü: "Türklerle Cephede"* (Çev. Sumru Toydemir), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.**
- Michael Hurst, *Key Treaties for the Great Powers*, Cilt 1, 1814-1877, Londra, 1972.**
- Nedim İpek, *Mübadele ve Samsun*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000.**
- Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, 8. Cilt, İkinci Baskı, TTK Yayınları, Ankara, 1983.**
- Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, 9. Cilt, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1996.**
- Süleyman Kocabaş, *Balkan Harbi Faciası 1912*, İstanbul, 2012.**
- Nevzat Köseoğlu, *Şehit Enver Paşa*, Ötüken Yayınevi, İstanbul, 2008.**
- August von Kral, *Das Lands Kamal Atatürks, Der Werdegang der Modernen Türkei*, Wien-Leipzig, 1937.**
- Kratka Bulgarska Ensiklopediya, Cilt 1-5 (Kısa Bulgar Ansiklopedisi), Sofya, 1962-1969.**
- Sinan Kunalp, *Son Dönem Osmanlı Erkân ve Ricali (1839-1922)*, Prosopografik Rehber, İSİS, İstanbul, 1999.**
- Hakkı Abdullah Meçik, *Bulgaristan Türklerinin Durumu*, Hür Efe Matbaası, İzmir, 1984.**
- Jak Natan, *Stopanska İstoriye na Bulgariya (Bulgaristan İktisadi Tarihi)*, Nauka i İz kustvo, Sofya, 1958.**
- Osvoboditelnata Borba na Bulgariite v Makedoniya i Odrinsko 1902-1904, *Diplomatičeski Dokumenti* (Makedonya ve Edirne Vilayetleri Bulgarlarının Kurtuluş Mücadelesi 1902-1904, Diplomatik Belgeler), Nauka i İz kustvo, Sofya, 1978.**
- Ali Özsoy, *Balkanlar'da Türk Soykırımı*, İleri Yayınları, İstanbul, 2012.**

- Cahit Öztelli (Haz.), *Uyan Padişahım*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1976.**
- Papers Relative to the Affairs of Greece, Protocols of Conferences held at Constantinople*, Londra, 1830.**
- W. Alison Phillips, *The War of Greek Independence 1821 to 1833*, New York, 1897.**
- William St. Clair, *That Greece Might Still be Free, The Philhellenes in the War of Independence*, Oxford University Press, Londra, 1972.**
- Ali İhsan (Sabis), *Balkan Savaşı'nda Neden Bozguna Uğradık?; Ali Fethi Okyar, Bolayır Muharebesi'ndeki Başarısızlığımızın Sebepleri*; Ömer Zeki Çobanoğlu, *Balkan Savaşı ve Doğu Ordusu'nun Bozgunu* (Çev. Hülya Toker), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2012.**
- Bilâl N. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri (1878-2008)*, Genişletilmiş 2. basım, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2009.**
- Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt 1: Afganistan-Çin*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1993.**
- Bilâl N. Şimşir, *Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları, Cilt 4: Romanya-Yunanistan*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 2001.**
- Bilâl N. Şimşir, *Contribution à l'Histoire des Populations Turques en Bulgarie, 1876-1880 (Bulgaristan Türkleri Tarihi Üzerine, 1876-1880)*, TKAÉ, Ankara, 1966.**
- Bilâl N. Şimşir, *Ege Sorunu, Belgeler, Cilt 1 (1912-1913)*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1976.**
- Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Belgeler Cilt 1: Doksanüç Muhacereti (1877-1878)*, İkinci Baskı, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.**
- Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt 2: Bir Geçiş Yılı (1879)*, İkinci Basım, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.**
- Bilâl N. Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri, Cilt 3: 1880-1885*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1989.**
- Bilâl N. Şimşir, *Şehit Diplomatlarımız (1973-1994)*, 1.-2. Kitap, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.**

Goran D. Todorov, *Vremennoto Rusko Uplavleniye v Bulgariya prez 1877-1879 (1877-1879 Yıllarında Bulgaristan'da Geçici Rus Yönetimi)* BAN-BKP, Sofya, 1958.

Ali Fuat Türkgeldi (Yay. Haz. Bekir Sıtkı Baykal), *Mesâil-i Mühimme-i Siyâsiyye*, 2. Cilt, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1957.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Balkan Harbi (1912-1913)*, 3. Cilt, İkinci Basım, Ankara, 1993.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşı'nda Şarköy Çıkarması ve Bolayır Muharebeleri*, Ankara, 2006.

T.C. Genelkurmay Başkanlığı, *Balkan Savaşında Çatalca ve Sağ Kanat Ordularının Harekâtı*, Ankara, 2006.

Tahsin Uzer, *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1979.

G. Valbert, "Le Nouveau Droit des Gens et la Mission du Prince Tcherkassky", *Revue des Deux Mondes*, Paris, Cilt XXII, Ağustos 1877.

İvan Vazov, *Pod İgotto (Sous le joug turc) (Türk boyunduruğu altında)*, Trad. du Bulgare par V. Andréev, avec une préface de M. Louis Léger, Imprimerie Henri Jouve, Paris, 1897.

C.M. Woodhouse, *The Greek War of Independence, Its Historical Setting*, Londra, 1952.

Yüzbaşı Naci Efendi, *Balkan Savaşı'nda Edirne Kuşatması'na Ait Harp Ceridesi* (Çev. Hülya Toker), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2013.

Zeki Paşa'nın Balkan Savaşı Hatıratı (Çev. Sema Demirtaş), Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2012.

MAKALELER, ETÜTLER

N.G. Levintov, "Agrarnie otnoşeniya v Bolgarii nakanune Osvobodeniya i Agrarnıy perevorot 1877-1879 godov", *Osvobojdieniye Bolgarii ot Turetskogo iga, Sbornik Statey*, İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR, Moskva, 1953 (N.G. Levintov, "Bulgaristan'da Kurtuluş Arifesinde Tarım İlişkileri ve Toprak İhtilali, 1877-1879",

Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 75. yıl: 1878-1953, SSCB Bilimler Akademisi Yayını, Moskova, 1953.

Lyüben Berov, "İkonomiçeskite posleditsi ot rusko-turtedskata voy-na prez 1877-1878 g.", *Osvobojudeniето na Bulgaria ot Tursko-to igo, 1878-1958*, Bilgarska Akademiya na Naukite, İzdatelstvo BKP, Sofya, 1958, s.415-447 (**Lüben Berov**, "1877-1878 Rus-Türk Savaşının Ekonomik Sonuçları", *Bulgaristan'ın Türk Boyunduruğundan Kurtuluşu, 1878-1958, Makaleler Külliyyatı*, Bulgar Bilimler Akademisi, B(ulgar) K(omünist) P(artisi) Yayını, Sofya, 1958.

Lyüben Berov, "Agrarnoto dvijeniye v Yüjna Rumeliya po vreme na Osvoboditelna vojna prez 1877-1878", *İstoriçeski Pregled*, Sofia, 1953, kn. 6 (**Lyüben Berov**, "Kurtuluş Savaşı Sırasında Güney Rumeli'de Tarım İlişkileri", Tarih Dergisi, Sofya, 1953, kitap 6.

Y. Mitev, "Za agrarniya prevrat u nas izvarşil se v rezultat ot Osvo-boditelna vojna prez 1877-1878" (1877-1878 Kurtuluş Savaşı'nda Tarım İhtilali), *İstoriçeski Pregled*, Sofia, 1953, kn. 6 (**Y. Mitev**, "1877-1878 Kurtuluş Savaşı Sonucu Bize Yapılmış Olan Toprak İhlali Üzerine", Tarih Dergisi, Sofya, kitap 6.

His Highness Midhat Pasha, "The Past, Present, and Future of Tur-key", *The Nineteenth Century*, Londra, Haziran 1878, Cilt 3, ss.981-1000.

Midhat Pasha, "La Turquie, son passé, son présent, son avenir", *La Revue Scientifique de la France et de l'Étranger*, Paris, 8 Hazi-ran 1878, VIIe séries, Ile semaistre, ss.1149-1154.

Russkaya Starina, Septevriy/Eylül 1895, T. LXXXIV.

Bilâl N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", *Bulgaris-tan'da Türk Varlığı*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1985.

HARİTA VE RESİMLER

1800'de Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'daki toprakları

Savaşlardan önce Balkanlar'da sınırlar

Savaşlardan sonra Balkanlar'da sınırlar

1923'te Balkanlar

1878'de göçmen getiren bir trenin İstanbul'a gelişi.
(*Le Monde Illustré*, Paris, 23.02.1878)

Balkan Savaşı'nda Bulgarların öldürdükleri sivillerden birinin cesedi.
Le Figaro muhabirleri tarafından görüntülenmiştir.
(*L'Illustration*, Paris, 02.08.1913)

Bulgarların rehin aldıkları ve soyduktan sonra öldürdükleri Türklerin cesetleri.
Le Figaro muhabirleri tarafından görüntülenmişlerdir.
(*L'illustration*, Paris, 02.08.1913)

Bulgarlar tarafından rehin alındıktan sonra soyulup öldürülen ileri gelen Türklerin cesetleri. *Le Figaro* gazetesi muhabirleri **Jean Leune** ve **Georges Bourdan** tarafından görüntülenmiştir. (*L'Illustration*, Paris, 02.08.1913)

Balkan Savaşı'nda iki yaralı Türk. (*L'Illustration*, Paris, 16.11.1912)

Balkan Savaşı'nda Çorlu'da yük vagonuna bindirilerek İstanbul'a trenle sevk edilen Türk göçmenler. (Savaş muhabiri **Herbert F. Baldwin** tarafından görüntülenmiştir.)

Bulgar süngülerinden çocuklarını kurtarmış Bir Türk anası göç yolunda. (*L'Illustration*, Paris, 09.11.1912)

Balkan Savaşı'nda kaybedilen Rumeli topraklarından kopup gelen göçmenler anavatan yolunda. (1912)

Balkan Savaşı'nda trenle İstanbul'a sevk edilen Türk göçmenleri Çorlu'da.
(Herbert F. Baldwin'den bir fotoğraf)

Balkan Savaşı'nda hasta, aç, yorgun halde yapılan ve günlerce süren göç yolculuğu. Çok sayıda göçmen bu işkenceye dayanamayarak can verdi.
(Herbert F. Baldwin'in tespiti)

Bulgarlar ölüme mahkûm ettikleri Türk göçmenlere idam hükümlerini okuyor. (*Resimli Kitap*, Cilt 18)

Türk kadın ve kızları namuslarını korumak için yalınayak çamura bata çıka Anavatan'a göç ediyorlar. (*L'illustration*, Paris, 09.11.1912, No. 3637)

Bulgarların kıyımından, kırımından canını kurtarmak için kucağında yavrusuyla yalınayak çamura bata çıka Anavatan'a göç eden bir Türk kadını. (*L'illustration*, Paris, 09.11.1912, No. 3637)

Kavala'da kiliseye dönüştürülmüş ve minaresine haç konurulmuş bir cami.
(*Şehbal*, 1 Kasım 1329/1913)

Balkan Savaşı'nda, İstanbul-Sirkeci'den Anadolu'ya geçmeye çalışan Rumeli göçmenleri. (**Herbert F. Baldwin** fotoğrafı, *L'Illustration*, Paris, 28.11.1912, No. 3639)

Dr. BİLÂL N. ŞİMŞİR
Büyükelçi, Tarihçi-Yazar

Dr. Bilâl Niyazi ŞİMŞİR, 1933'te Bulgaristan'da doğdu. 1957'de Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin Siyasi Şubesi'nden mezun oldu. Aynı fakültede 3 yıl kadar siyasi tarih asistanlığı yaptıktan sonra Mart 1960'ta Dışişleri Bakanlığına geçti. Paris, Şam, Lahey Büyükelçiliklerinde başkâtip ve müsteşar, Londra'da başkonsolos; merkezde şube müdürü, daire başkanı, genel müdür yardımcısı ve iki dönem genel müdür olarak görev yaptı. Arnavutluk, Çin, Avustralya ve Güney Pasifik ülkelerinde büyükelçi olarak Türkiye'yi temsil etti. 38 yılı Dışişleri'nde olmak üzere 41 yıllık devlet hizmetinden sonra 1998 yılında emekliye ayrıldı.

Dr. Şimşir, aynı zamanda, uluslararası düzeyde bir tarihçi ve araştırmacı yazardır. 1976 yılında Türk Tarih Kurumu asli üyeliğine seçildi. Eski Türk Dil Kurumu'nun da üyelerinden biri idi. Osmanlı-Türk diplomasi tarihi üzerinde uzmanlaşmıştır. Bugüne kadar **93 cilt kitaba** ve **257 bilimsel makaleye imza atmıştır**. Şu ülkelerde de kitapları ve makaleleri yayımlanmıştır: **ABD, Fransa, İngiltere, Hollanda, Macaristan, Azerbaycan, Pakistan, Avustralya ve Tunus**. Eserleri dünya kataloglarına ve kitaplıklarına girmiştir ve kaynak olarak kullanılmaktadır. Örneğin Amerikan Kongre Kitaplığı'nda **Dr. Şimşir**'in 50 cilt kadar eseri yer almaktadır.

Dr. Şimşir pek çok plaket, teşekkür ve takdir belgesinden başka şu payeler ve ödülleriyle onurlandırılmıştır:

- ▶ **Ankara Üniversitesi Fahri Doktorluk payesi**
- ▶ **İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Fahri Doktorluk payesi**
- ▶ **Afet İnan Tarih Ödülü**
- ▶ **Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Üstün Hizmet Ödülü**
- ▶ **Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Sedat Simavi Ödülü**
- ▶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Üstün Hizmet Ödülü**
- ▶ **Türk Tarih Kurumu "Hizmet Madalyası"**
- ▶ **Yeditepe Üniversitesi Fahri Profesörlük Payesi**
- ▶ **Türksav Türk Dünyası Hizmet Ödülü**

Bilgi Yayınları'ndan çıkan kitapları: *İngiliz Belgeleri ile Sakarya'dan İzmir'e /1921-1923* (1972, genişletilmiş 3. basım 2016), *Malta Sürgünleri* (1976, genişletilmiş 3. basım 2008), *Bulgaristan Türkleri* (1986), *Osmanlı Ermenileri* (1986), *Bizim Diplomatlar* (1996), *Doğunun Kahramanı Atatürk* (1999), *Dış Basında Laik Cumhuriyetin Doğuşu* (1999), *Şehit Diplomatlarımız* (büyük boy, 2 kitap, 2000), *AKP, AB ve Kıbrıs* (2003), *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler* (2004), *Ermeni Meselesi* (2005), *Ankara.. Ankara.. Bir Başkent'in Doğuşu* (Genişletilmiş 2. basım, 2006), *Kürtçülük /1787-1923* (Bu kitap Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü'nü kazanmıştır, 2007), *Kürtçülük II /1924-1999* (2009), *Türk Yahudiler* (2010), *Türk Yahudiler II* (2010), *Azerbaycan* (2011), *Lozan Günlüğü* (2012), *Şehitler Günlüğü* (2013), *10 Kasım Günlüğü* (2014), *Balkan Savaşlarında Rumeli Türkleri* (2017).

BALKAN SAVAŞLARINDA RUMELİ TÜRKLERİ

Kırımlar - Kıyımlar - Göçler
1821-1913

Atatürk, 1912 Balkan bozgununu Trablusgarp'ta bulunduğu sırada haber almış. Gençliğinde yazdığı **Zabit ve Kumandan ile Hasbihal** adlı kitabında, *"Bir gün duydum ki doğduğum şehir Selanik, orada annem ve kız kardeşim düşmana teslim edilmiş"* der. **Ata**'nın yüreğine sanki bir hançer saplanmıştı.

Makedonya'nın çeşitli kazalarında sekiz yıl kaymakamlık yaptıktan sonra, son Balkan Savaşı öncesinde Drama Mutasarrıfı olarak görev yapmış olan ünlü vali **Tahsin Uzer**, **Makedonya Eşkîyalık Tarihi...** adlı kitabında, *"Drama benim muazzaz ve mukaddes bir çalışma alanım oldu. Drama'nın kaybı beni daima ağlatır"* der.

Balkanlar, bizim coğrafyamız, bizim tarihimizdir.

Balkan Savaşları sırasında Rumeli topraklarımızda kırılmış, kıyılmış, şehit düşmüş, yerlerinden yurtlarından sökülüp göçe zorlanmış olan ecdadımız için yazıldı bu kitap.

Büyük milletimizin yüz dört yıl önce yaşamış olduğu o büyük acılardan bugün için, yurdumuz için alınacak dersler yok mudur acaba?

SERTİFİKA NO 15033

9 789752 206984

ISBN 978-975-22-0698-4
2017.06.Y.0105.5914

KDV Dahil

50

L